Werfel
A nápolyi testvérek

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
STACKS

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **You may be charged a minimum fee of $75.00 for each lost book.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

APR 13 1998

When renewing by phone, write new due date below previous due date. L162

A NÁPOLYI TESTVÉREK

FRANZ WERFEL

A NÁPOLYI TESTVÉREK

FORDÍTOTTA

SZÁNTÓ RUDOLF

ATHENAEUM
IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA, BUDAPEST

14961. — Athenaeum r.-t. könyvnyomdája, Budapest.

Not Selected for Humanities Preservation Project
834W49
Oge:Hu

ELSŐ FEJEZET.

Domenico Pascarella vasárnapi éneke.

Minden városban más-más arccal jelenik meg a vasárnap s nemcsak önmagában alakul át, de minden évben és minden évszakban cseréli arcát, — nemcsak a városok szerint változik, de más és más minden kerületben és plébánián. A gyermekek értik legjobban a vasárnapot, — ők meg az öreg emberek és a szegények, akik már megadták magukat. Az erősek és tevékenyek előtt nem kedves; ezek gyűlölik a vasárnap nyugalmát s vad szenvedéllyel kavarják fel, amikor megrohamozzák a futballpályákat, betódulnak a gőzölgő mozikba és harcias csapatokban özönlik el a kirándulásra ítélt természetet. És mégis; e tömegek ellenére sem veszítette el a vasárnap igazi ízét, ezt a különös keverékét szórakozásnak és melankóliának, békének és kétségbeesésnek, nyájbaterelődésnek és magánynak, várakozásnak és csalódásnak. Isten pihenőnapjából még mindig árad az ezeréves megszenteltetés s a hatodik nap borzongatóan szelíd áldozati füstje, akármilyen gyűlölettel is szaggatják szét csendjét az autótülkök és rádiók.

A Pascarella-testvérek számára gyermekkoruk óta mindenképpen a legjelentősebb nap volt a vasárnap. Ez a hat testvér — három fiú, három lány — széles e világon semmit sem mondhatott a magáénak egymáson kívül, így rendelte ezt a természetük és a sors egyaránt. Persze hétközben is sok órát töltöttek együtt, de a vasárnap valami régen megszokott áhítatot adott e szeretetnek és egységnek. Ilyenkor megszűnt a sok apró civakodás, gyámkodás, féltékenység, amely különben elkerülhetetlen olyan emberek között, akik túlközel élnek egymáshoz s ebben a vasárnapi harmóniában csupán egyetlen komoran fenyegető hang lebegett: az előérzet, hogy ez talán nem marad így mindörökre.

E mellett pedig komolyan kétségbe kell vonni, hogy Nápoly városában akadt volna még hat fiatalember, aki az övékhez hasonló odaadással s annyira ellentmondás nélkül fogadta volna el egy Don Domenico-szerű apa kormányzati rendszerét. Más gyermekek ilyenkor már régen szétszóródtak a világ négy tája felé, de a Pascarella-testvérek sokszáz vasárnap óta ismert különös izgalommal várták apjuk hazatértét. A kimeríthetetlen házi törvénykönyv egyik pontja ugyanis úgy szólt, hogy Don Domenico délután ötkor hazatér s a vasárnap hátralevő óráit palazzojában, gyermekei körében tölti el.

Egyesegyedül signor Pascarella nevezte a házat palazzonak s ez a megjelölés volt az első gőgös aránytalanság, amely a való élet és e rendkívüli ember képzeletvilága között tátongott. Mert a palazzo egyáltalában nem volt palota, csupán egy háromemeletes bérház a Via Concordián, annak a hegy felé terjeszkedő városrésznek egyik utcájában, amely a Corso Vittorio Emanuelet fogja körül s amelyet a Castello Sant'Elmo koronáz meg. Egészen közönséges, modern utca ez, kilátás és szépség nélkül; a ház nem új és nem régi, talán a kilencvenes években építhették. Aki erre járt, nyugodtan azt hihette, hogy valami teljesen közömbös városban van. Legfeljebb a gyakori temetések, amelyek a Santa Trinità közeli templomából rendszerint szombaton ebéd után vidám indulók muzsikájával zúgtak végig az úton, meg az utcai énekesek, rekedt kikiáltók, bűvészek, komédiások és verklisemberek, akik maguk előtt tolták mammutnagyságú hangszerüket, emlékeztettek Nápoly romantikus maradványaira.

Abban a házban, amelyet Don Domenico palazzonak nevezett ki, minden emeleten egy-egy tágas polgári lakás volt. A középsőt a Pascarella-család foglalta el s a testvérek e lakáson kívül életüknek egyetlen más színhelyére sem emlékeztek. A hosszú és sötét előszobán keresztül a négyablakos «sala da pranzo»-ba lépett az ember, abba a magasztos helyiségbe, ahol e különös családi élet legtöbb lelki és testi eseménye lejátszódott és le fog játszódni. Közvetlenül az általános családi gyülekezőhely mellett volt a «salotto», egy jóval kisebb szoba, amelyet az elöregedett szalónok szokásos búto-

rain kívül két lelkesebb tárgy tett jellegzetesebbé: egy üvegburában rejtőzködő régi empire-óra s a bécsi Fritzcég egy nem kevésbbé öreg pianinója. Az idő néma volt ezen az órán. Amióta csak ismerték a gyermekek, a mutató mindig féltizenkettőn állott, mintha ezzel az álhatatossággal hízelegni akart volna a háziúr dacos konzervativizmusának. A pianino gyertyatartóiban két díszes, pirosra festett gyertya díszelgett s ez a körülmény látszólag azt bizonyította, hogy az ódon hangszer is csupán a néma dísztárgy szerepét tölti be. Ebben az esetben azonban a látszat csalt. Annunziata, a legidősebb leány, aki korban messzi maga mögött hagyta testvéreit, mert már huszonhét éves volt, néha még játszott ezen az életúnt zongorán, persze mindig szigorúan zárt ablakok mellett. Jogos türelmetlenséggel már jóelőre el lehet árulni, hogy a salottoban szokott lejátszódni e mély családi közösség ritka és legcsodálatosabb eseménye: mikor a papa egy-egy vasárnap este egyszerre megváltozott és kedve támadt, hogy leírhatatlan hangjával kedvenc operájából, a «Gioconda»-ból Annunziata, Grazia és Lauro zenei segédlete mellett valamit énekeljen, mialatt Placido, Ruggièro és Iride a gyönyörűségtől borzongó közönség szerepét vállalta.

A salotto jobboldali falából tapétaajtó vezetett a ház szentélyébe, amelyet «stanza della mammina»-nak, mama szobájának neveztek s ahová csak ritkán és halk borzongással léptek. Ezt a borzongást legerősebben Ruggiero és Iride, a két legfiatalabb gyermek érezte, noha mamára már alig emlékezhettek. Hiszen Ruggiero tizenhét esztendős volt, Iride csak tizenhárom s a közeli hetekben lesz tizenegy éve, hogy mama meghalt.

A stanza della mammina felügyelete Annunziata és a tizenkilenc éves Lauro dolga volt, aki testben-lélekben legjobban hasonlított mamára. Ő és a legidősebb nővér rendezték és helyezték el nagy gyengédséggel szegény anya relikviáit, kedvenc tárgyait, mindennapi életének apróságait egy vitrinben és egy kis asztalon, amelyet — mint valami oltárt — fehér csipkével takartak le. Ők gondoskodtak arról is, hogy mama arcképe mellett mindig friss virág legyen s a Madonna-kép alól ne aludjon ki soha a mécses.

A sala da pranzo, a salotto és a stanza della mam-

mina említésével befejeztük a Pascarella-család társasági helyiségeinek felsorolását, noha ez a megjelölés teljesen helytelen. A gyermekek hálószobái a ház udvari oldalán feküdtek. Annunziata a kis Iridével közös szobában aludt, ugyanígy Lauro és Ruggiero is. Csak Placido, a huszonegy éves diák és Grazia élvezte az önálló hálószoba kedvezményét. Placido volt a legidősebb a fiúk között s nála ezt a kedvezményt még csak meg lehetett érteni; de hogy a húszéves Grazia és nem a sokkal idősebb Annunziata kapott külön szobát, ez nyilvánvalóan csodálkozásra késztet mindenkit. Talán azért csúszott a házrendbe az igazságtalanság, mert mama utolsó akarata szerint Annunziata vállalta Iride gondozását és felügyeletét, talán Annunziata természetéből következett ez a beosztás, vagy talán abból az eltitkolt, kivételes helyzetből, amelyet Grazia Don Domenico birodalmában elfoglalt. A gyermekek közül ugyanis csak ő volt szőke, sőt aranyszőke s szépségét senki sem ismerte el több csodálattal, mint éppen Annunziata.

Domenico Pascarella két szobájához csak egy keskeny lépcsőn lehetett eljutni. Ezek a szobák egy félemelettel magasabban voltak, mint a lakás többi része. Ilyenmódon az apa — amint ez meggyőződésének mindenképpen megfelelt — övéinek feje fölött lakott.

Sokan azt mondják, hogy valamely név és annak hordozója között mély összefüggések vannak. Akár gondolati játék az egész, akár csakugyan igaz a név és az ember kölcsönhatása, a Pascarella-testvérek esetében valóban nagyon jól illettek a nevek viselőikhez. Irideben megvolt a szivárvány villogása és bizonytalansága, Lauroban a babér szelídsége és sötét csendje. Grazia lényét is jól meg lehetett magyarázni a Gráciákból vagy a kegyből. Itt azonban abba kell hagyni a hevenyészett allegóriát, mert kényszeredett konstrukciók nélkül a legjobb akarattal sem tudnók összefüggésbe hozni a három másik gyermek lényét neveikkel. Ruggiero, a legfiatalabb és legelevenebb fiú a kereskedelmi iskolába járt s ő legalább gúnynevet kapott; «Orso»-nak, medvének csúfolták s ezzel a névvel elég jól kifejezték meglepő testi erejét és ügyetlen mozdulatait. De Annunziatát vajjon melyik szolgálatkész és alázatos szent után kellett volna elnevezni, hiszen ő hordozta az apja által

életrehívott rend egész terhét? Ő volt a legidősebb s ebben a minőségben felelős az egész háztartás vezetéséért. De ez még nem elég. Úgy érezte, hogy az ő útja már lefelé kanyarodik s az élete beteljesülés nélkül marad, hiszen oly sok évvel volt idősebb többi tesvéreinél. Néhány hónap óta elutasítóan sápadt és sovány lett az arca.

Ha Placidot valóban Placidus, a híres római hadvezér után nevezték el, akkor a név- és lélekrokonság elmélete ugyancsak gyenge lábon áll. Placido ugyanis éppenséggel nem volt a tett embere, — Placido költő volt, noha erről mindezeideig csupán egyetlen embernek beszélt, Graziának. Költőhöz és filozófushoz nem illően (ezeket a szavakat különben sohasem mondotta ki, legkevésbbé sajátmagáról), egy kicsit alacsony volt a homloka, amelybe a fekete haj mélyen belenőtt. Arcán szűntelenül ott feszült az állandó készenlét, hogy minden dologban és minden új pillanatban valami jót, valami rendkívüli fedezzen fel, — egészen pontosan: az élet vállalásának leselkedő pillantása ült az arcán, amelyből sok undort és harcot elrejtő lélekre lehet következtetni. Ő volt a legmagasabb s ezt a természetes fölényét csak ritkán el-eltűnő szerény mosollyal igyekezett kiegyenlíteni.

Négy óra elmult már. A téli vasárnap ünnepélyes alkonyata megbujt a keskeny Via Concordia szobáiban. Bízvást fel lehett volna csavarni a villanyt. De a testvérek, mint mindig, ma is visszariadtak attól, hogy hazatérő apjukat fényben úszó ablaksorral fogadják. Nem azért, mintha tilos dolog lett volna a lakás kivilágítása. Ezt a kérdést a kinyilatkoztatott apai törvénynek egyetlen rendelkezése sem szabályozta. Mégis: szemérmes tartózkodásuk régi és finom tapintata a sala da pranzo és a salotto mennyezetén függő nagy csillárok meggyujtásában valami meg nem engedett nagyzolást érzett, ama láthatatlan, de borotvaélesen megrajzolt határ túllépését, amelyet Don Domenico gyermekeivel szemben mindig következetesen megőrzött.

Hát inkább a félhomályban ültek. Placido és Grazia az ebédlő egyik sarkában, Annunziata és Lauro mama szobájában. Ruggiero és Iride, a két legfiatalabb, a konyhát választotta ki, ahová az előszoba másik oldaláról lehetett eljutni. Priscillának, a szakácsnénak és Giuseppenek ma kimenője volt. Az ilyen vasárna-

pokon a konyha nemcsak Ruggiero és Iride, de a nagyok számára is nagyon kedvelt, mert nem egészen jogos tartózkodási helynek tűnt fel. Itt persze szükség esetén fel is lehetett gyujtani a villanyt.

Bármilyen benső kapcsolat is van több ember között, ez a közösség még bensőségesebb sejtekre oszlik. Az embernek csupán egyetlen lelki felülete van, amellyel szeretni tud. Ámbár mind a hatan tudták és hitték, hogy mindegyik mindegyikért feláldozná az életét is, mégis már hosszú évek óta zárt párokká különültek el.

Az a pár, amely mama kis emlékszalónjában ült, suttogva társalgott, mert itt ez volt a szabály. Lauro felállt és az anya arcképének vonásait akarta kibetűzni a sötétségben. Ő volt a legszebb a fiúk közül. Már elmúlt tizenkilenc éves, de szakálla, bajusza még csak nem is pelyhedzett. Ajkai egy kissé mindig nyitva voltak, de a szemében nem volt apály és dagály, mintha e szemekben az élet harcos játéka elsimult volna a harc és a játék megkezdése előtt. Ruháján meglátszott, hogy Lauro sokat gondol külső megjelenésével s nagyon fájdalmasan érintené, ha vasalatlan nadrágban, rosszul szabott kabátban, vagy kitaposott cipőben kellene járnia. Semmi sem emlékeztett Lauroban a gimnazistára, noha fiatalabbnak látszott, mint amilyen volt és a San Tommaso gimnázium utolsó osztályába járt.

Már hosszú ideje állt mama képe előtt, talán azért, hogy megkeresse benne önmagát. De a szürkület varázslata a halottat egyre jobban visszarángatta az árnyékok birodalmába. Lauro most halkan nevén szólította nővérét s a hangja olyan volt, mint a madárcsalogatás: «Zia!»

Annunziata az egyik csipkével betakart karosszékben fagyoskodott, ahová különben sohasem szokott leülni senki. A szoba elég hideg volt, mert csak a sala da pranzóban állítottak fel valami fantasztikus kályhaszerű szörnyeteget. Annunziata mereven ült a helyén és alig fordította félre a fejét. Jelképes magyarázata volt testvérei között elfoglalt helyzetének, hogy az Annunziata névből éppen a «Zia» rövidítést találták ki számára. Zia, — ez annyit jelent: nagynéni. Különös módon sohasem jutott eszébe a rövidítésnek e második jelentése. Lauro mégegyszer megszólalt: «Zia!»

Most felállt és öccséhez lépett. Lauro még mindig mereven bámulta a képet, pedig mamából már semmit sem lehetett látni. A sötétségben párává oszlott, mint valami varázslatos anyag. Mintha Lauro nem is nővérétől, hanem a képtől kérdezte volna:

— Igaz, hogy ő is mindig kezetcsókolt neki?

Annunziata sietve világosította fel:

— Persze, hogy igaz. Mama néha megcsókolta papa kezét. Akkor, amikor ő és mi, gyermekek az ajtóban vártuk. Furcsa, hogy nem emlékszel rá, Lauro! Hiszen már legalább nyolc éves voltál akkor. És azt is tudom, mama tanított meg bennünket arra, hogy papának kezetcsókoljunk.

Lauro még mélyebbre merült az árnyék emlékében. Annunziata megérintette, mintegy figyelmeztetve, hogy mama órája végetért. De Lauronak még volt néhány kérdése:

— Mama gyakran sírt, amikor énekelni hallotta papát. Azt hiszem, erre még nem is emlékszem. Papa énekel, mama itt ül és sír. Vagy csak képzelem az egészet?

— Nem Lauro, dehogyis képzeled. Majdnem mindig így történt. Ha mama énekelni hallotta őt, egyszerre kicsordultak a könnyei. Sírni kellett neki, ha papa énekelt. Ezt olyan különösnek tartod?

— Egyáltalában nem tartom különösnek...

Annunziata az igazsághoz híven beismerte:

— Tudod, hogy én is így vagyok. Papa hangja rákényszeríti az embert. És örülök, hogy ott ülhetek a zongoránál. Különben már nagyon régen nem énekelt. Négy hete, úgy-e?

— Nem, még régebben! A szünidő óta csak egyetlenegyszer. Grazia születésnapján...

Félbeszakította a mondatot és csendes szemeivel elfordult a sötétségben kialudt képtől:

— Zia! El tudod képzelni, hogy nemsokára öreg lesz?

Ez a kérdés láthatóan felháborította Annunziát.

— Szörnyű gondolataid vannak! Mi jut eszedbe?

Lauron meglátszott a hiábavaló erőlködés, amellyel valami nagyon nehezen elmondhatót akart kifejezni:

— Azt gondolom... azt gondolom, hogy papáról ne gondolkozzék sokat az ember...

— Bizony ne gondolkozzék, — döntötte el a vitát Annunziata, mintha az is az ő kötelessége volna, hogy a ilyen meg nem engedett túlkapásokat visszautasítsa.

A stanza della mammina-ban elhangzott beszélgetéssel egyidejűleg egy másik beszélgetés is folyt a sala da pranzóban. Grazia az egyik ablaknak támaszkodott. Alakja szinte egészen fekete volt s egy kicsit pózosan hatott, mintha egy Bourbonok-korabeli fiatal lány ollóval vágta volna ki sziluettjét. Csak aranyszőke haja lángolt fel a nap utolsó sugaraiban, amelyek az ablakról vetődtek rá. Figyelmesen kereste bátyjának pillantását, akinek magas alakja kissé előrehajtott fejjel valahol a tágas szobában állott, mintha el akarta volna kerülni húgát:

— És miért nem akarod megmutatni az új szonettet?

Placido hangja még a testénél is jobban eltűnt a láthatatlanban:

— Most negyed öt lehet és papa pontosan szokott jönni.

— Papa pontosan öt órakor jön. A kifogás nem jó.

Placido felcserélte védelmi helyzetét s most a szoba másik sarkából szólalt meg:

— Értsd meg, Grazia, ez a szonett csapnivalóan rossz. Nagy hiba volt, hogy egyáltalában megemlítettem.

Grazia nagyon jól ismerte bátyját:

— Mindig ezt mondod, Placido.

— És mindig igazam van. Sajnos. Én tudom.

A lány a jó testvér lelkesedésével utasította vissza a költő könyörtelen önkritikáját:

— Én meg tudom, hogy a verseidet éppúgy, vagy talán még jobban szeretem, mint Carducci vagy Pascoli legszebb dolgait. A modernekről már nem is beszélek.

Az elragadtatás nem vesztegette meg Placidót. A sürgetés elől ezzel a döntéssel tért ki:

— Át fogom dolgozni, vagy eldobom. Ennek a szonettnek valószínűleg az lesz az egyetlen értéke Graja, hogy nem olvastam fel neked.

A lány elhagyta a haldokló ablakot és Placidóhoz lépett:

— Büszke vagyok rá, hogy beszélsz velem ezekről a dolgokról, hogy megmutatod a verseidet...

És a nélkül, hogy ránézne:

— Ez nekem a legdrágább... a legdrágább az egész világon.

Placido nem hagyott időt a vallomás befejezésére:

— Nem fogsz elárulni. Nem szeretem a titkolódzást. De a többiek ne tudjanak meg semmit. Megelégszem azzal, ha mindez kettőnk között marad s ha néha olyan kedves vagy, hogy meghallgatsz.

Grazia most nevetett:

— Azt hiszed, olyan buta vagyok és kifecsegem a titkunkat? Ziával és Lauróval még sohasem beszéltem róla. És a kicsik...?

Kis húzódozás után — tudta, hogy most fájdalmasan kényes területre merészkedik — így szólt:

— De hogyan történhetett, hogy papa már egyszer-kétszer tett néhány megjegyzést?

Placido lehorgasztotta a fejét. Majdnem összenőtt szemöldökei egyetlen vastag gondolatjellé alakultak át:

— Nem is sejtem, hogy' történhetett.

Grazia Giuseppet, a szolgát gyanusította, akit a testvérek elkeseredetten gyűlöltek, pedig már húsz éve élt a házban. Mindig gonoszkodó denunciáns és Don Domenico alázatos kémje volt. Talán kiszimatolta, hogy Placido papírjai közül verseket lehet előkotorni. Placido azonban alaptalannak tartotta a gyanut:

— Giuseppe, ez a gonosz szamár? Nem Graja, inkább azt hiszem, hogy papa mindentudó...

Ezt a vallomást így enyhítette:

— ... legalább is ami bennünket illet.

A két testvér között e beszélgetés tárgya mindig újra meg újra felmerült. Placido az elterelés és kibúvás valóságos művésze volt, Grazia azonban sürgető kötelességének érezte a dolgot:

— Miért nem mész oda papához és miért nem mondod meg neki, hogy filozófiát akarsz hallgatni és nem ezt az unalmas jogot?

— Hiszen mind a kettőt hallgatom. Ebben a szemeszterben felvettem Benedetto Croce-t is.

— Mind a kettő sok egy embernek, — szurkálta tovább Grazia. — Hiszen meg is látszik rajtad! Miért nincs annyi bátorságod, hogy papával beszélj?

A bátorságnak ez a forradalmi követelése Don Domenico minden ismerőjét kétségtelenül tiltakozásra

késztetett volna. Grazia maga különben még sohasem adta tanujelét e bátorságnak. Túlságosan elragadta őt a bátyja helyett érzett becsvágy s így ezt a súlyos szót minden gyakorlati elképzelés nélkül használta. Lauro most leült és a térdén keresztbefonta a kezeit:

— Nincs bátorságom, egyikünknek sincs bátorsága. De talán lenne, ha...

A növekvő sötétségben felnézett Graziára, aki most szorosan mellette állott:

— ... ha papának nem lenne mindig igaza. De mindig olyan rettenetesen igaza van! Még akkor is, ha valami egészen hamisat és butát mond. Értsd meg, van bennem valami, ami igazat ad neki, — nem, minden, ami bennem van, azt mondja, hogy neki van igaza!

Most jutottak el oda, ahol az út a Pascarella-testvérek számára áttörhetetlenül el van falazva. Graziából ezért egészen gyerekesen robbant ki:

— Azt akarom, hogy híres légy, Placido. Senki sem érdemli meg úgy, mint te. És most *nekem* van igazam.

Lauro maga mellé kényszerítette:

— És mi lenne, ha megfordítanám a dolgot?

— Itt nem lehet semmit megfordítani.

— Közülünk csak te örökölted az ő hangját. Graja, talán a te hangod a legszebb ma egész Olaszországban. Maestro Capironi nagyra tart téged...

— Engem?... — szakította félbe — hiszen az egész csak tréfa. Nagyon szeretem Capironi énekóráit. Csodálom is, hogy papa megengedte. De ha azt hiszed, hogy valami nagy véleménnyel vagyok magamról...

— De rólam igen?

Grazia nem tudott felelni, mert a konyhából recsegő lárma tódult a sala da pranzóba.

— Ruggiero és Iride Priscilla grammofónját kínozza, — állapította meg Lauro, aki Annunziatával együtt hozzájuk lépett.

Mindnyájan a kivilágított konyhába mentek, ahonnan a világosság még az előszobába is elhatolt. Az asztalon egy otromba grammofón állott s bordázott, óriási tölcséréből ritmikus hangszeméttel szórta tele a teret. Priscilla szakácsnő ezt a lármás holmit két agyonkoptatott lemezzel együtt egy szerencsétlen szerelem viharából mentette át. Domenico Pascarella utálta a gép-

zenét és soha sem engedte meg, hogy ilyesmit vásároljanak, éppen ezért a nem nagyon elkényeztetett testvérek az olyan vasárnapokon, mint aminő a mai is volt, nagyon élvezték a szakácsnő grammofónját. Ruggiero, a «medve», összefont karokkal orosz guggoló táncban rugdalta lábait a kőpadlón. Az arca szinte eltompult a nagy buzgalomtól s kemény kis alakja úgy remegett, mint egy mótor. Iride is halálosan komoly odaadással táncolt. Ballerina módjára feszítette ki az ujjait s közben az egybefolyó lármára különböző fel-alá ingadozó táncfigurákat talált ki. Rövidrenyírt, vastagszálú fekete haja kuszáltan keretezte arcát, mintha valami egyiptomi szobor lenne s ez a csukottszemű arc most még kisebbnek és sápadtabbnak látszott.

Lauro szertartásosan meghajolt Grazia előtt, miután jóideig határozott tetszéssel nézte a fiatalok szórakozását. A két testvér átfogta egymást és táncolni kezdett. Idegen sem kételkedhetett volna benne, hogy a Pascarella-testvérek közül ez a pár tartozik a legszorosabban egymáshoz. A két fiatal test a tánc kígyózó mozdulataiban gyengéden és elragadóan fonódott össze. Isten tudja, hol tanulták meg ezt ilyen jól, jutott eszébe Annunziatának. A valóságban persze sehol sem tanulták. Most aztán Placido is átfogta a legidősebbik nővért és libegő lépésekkel vitte táncba. De a két fiatal ember táncában, amely csak lassan kapott lendületet, volt valami abból az elhatározott kísérletből, hogy ne zavarják a többiek örömét s együtt játsszanak velük abban a világban, amely tőlük megtagadtatott.

A borzalmas grammofónlemez végnélküli jajgatásba kezdett, mint egy sebesült. A tű szüntelenül az utolsó mélyedést karcolta. Ruggiero az asztalhoz ugrott és megszabadította kínjaitól a szenvedő masinát. Grazia mély lélegzetvétellel engedte el Laurot. Arcán egy hirtelen támadt ötlet villant fel. Annunziata azonban rögtön megérezte, hogy ez az ötlet egyáltalában nem most született s nyilván nem először foglalkoztatja húgát. Ez a sok mindent előre sejtő leány talán még többet érzett meg Grazia szavaiban, — talán megérezte az induló sorsot, amely a Pascarella-törzset gyökereiben fogja megrázni. A szavak persze egészen ártatlanok voltak:

— Tudjátok-e, — közölte Grazia — hogy mit hallot-

tam Máriától? (Mária a család egyik távoli rokona volt.) — Húshagyókedden a Hotel Bertolini valami nagyszerű festa di ballot ad...

Lauro vállat vont. Ezt mindenki tudja. De Grazia védelmezni kezdte az ünnepélyt:

— Nem, ez nem afféle mindennapi eset. Mária azt mondja, hogy még meghívót is csak nehezen lehet kapni. Mindenkinek szinte folyamodnia kell érte. Nagyon előkelő lesz... És hogy jelmezes bál...

Placido szeme egyideig Annunziatán pihent, aztán olyan vontatott súllyal szólalt meg, mintha valami rendkívül fontos döntést határozna el:

— Szeretném, ha elmennél erre a bálra, Graja.

Mindnyájan megrémültek ettől a pontosan kifejezett bátorságtól, a legjobban Annunziata:

— De a papa...

Ez a felkiáltás az általános rémületet fejezte ki. Az élet mindenfajta kezdeményezésének joga egyesegyedül Pascarella urat illette meg. Nem szerette, ha gyermekei kívánságokkal és kérésekkel hozakodtak elő, ami különben szinte sohasem történt meg. De ha ilyen kérést mégsem lehetett elkerülni, a szóbanforgó kérelmező csak álmatlan éjszakák és az önlegyőzés kínjai után merte kinyitni a száját. Papa nemcsak a mindennapi élet szükséges dolgairól határozott, hanem a kevésszámú örömökről is. Azt azonban nagyon jól tudták a Pascarella-testvérek, hogy egy ilyen festa di ballo, az «ellenséges világ» szemérmetlen összecsődülése nem tartozik a megengedett örömök sorába. Igaz ugyan, hogy Don Domenico egyszer régen egy bállal akart kedveskedni legidősebbik leányának. Annunziata számára azonban az egészből csak egy gyötrelmes éjszaka emléke maradt meg, amikor papa bíráló és őrző szemei zavarbahozó sugárzással szüntelenül rajta jártak, ő maga mereven viselkedett és kényszeredetten társalgott. Az apának ezzel a báli kísérlettel nyilván az volt a szándéka, hogy az ilyen szórakozások jóízét minden időkre elvegye.

— Graja, igazán el akarsz menni egy ilyen festa di ballo-ra? — kérdezte kétkedve Annunziata.

Grazia bosszankodni kezdett:

— Hogy én bálba menjek?... Mi jut eszedbe?... Ilyen bolondosnak tartasz?

Placido még mindig Annunziata arcát nézte.

Hogy' megnyúlt ez az arc, milyen szigorú lett már, milyen vékonyak benne az ajkak! Idő előtt rávetette árnyékát a beteljesületlenül maradt élet. Nem kellene ettől a sorstól megóvni Grazia szépségét? Mikor idáig jutott, egyszerre Lauro tett pontot Placido gondolatai után:

— Feltétlenül ragaszkodom hozzá, hogy Graja elmenjen a Bertolini báljára... Csak azt kell megbeszélni, hogy mikép hajtsuk végre a dolgot.

Közben Ruggerio, aki egyáltalában nem értette ennek a töredékes, de titkos izgalommal folyó beszélgetésnek fontosságát, feltette a második lemezt is Priscilla szerelmi hajótörésének roncsára. Levegőben száguldó gránátok üvöltése kezdődött most s ettől először mindnyájan összerezzentek, majd hangos nevetésbe törtek ki. A tű még csak a lemez közepe felé járhatott, mikor az újból megkezdett táncot félbeszakították, mert künn az ajtó előtt goromba recsegést hallottak. Elsőnek Placido dermedt meg. Annunziata szívére szorította a kezét. Lauro és Grazia, mintha valami nehéz álom borult volna rájuk, amelyből nem tudnak azonnal felébredni, még három tánclépést tettek. A mindig aktív és gyorsan határozó Ruggiero szerencsére úgy oldalba boxolta a grammofón hangdobozát, hogy az a földre gurult. Recsegve, de némán kerengett most a grammofónlemez. Igazán megtörténhetett, hogy a szemtelen lárma közben elfeledkeztek volna apjuk hazatéréséről, akit egy óra óta vasárnapi feszültséggel vártak? A rémülettől mozdulni sem tudtak s egyiknek sem volt elég ereje hozzá, hogy papának elébemenjen az előszobába, ahogyan azt a törvény megkívánta. Az ajtóban azonban Giuseppe keskeny aggastyánfeje jelent meg, a rajtakapás örömétől fénylő rendőrszemekkel.

Hál' Istennek! Nem papa jött haza, csak Giuseppe s most fanyar álnoksággal méregette a társaságot, mint aki már régen ismeri ezeket az üzelmeket s nincs is szüksége a váratlan visszatérés rajtakapására, hogy megtudja, miképpen állnak a dolgok. Giuseppe természetéből kiirthatatlan volt a veleszületett spicliösztön,

különben a nápolyi rabszolgaidők maradványa. Ez az ösztön a testvéreknek mindmáig számtalan büntetést, rendszabályozást, könnyet és bosszúságot okozott. Más családban az ilyen szimatoló kém aligha öregedett volna meg. De Don Domenico gyermekei még legtitkosabb gondolataikban sem foglalkoztak azzal, hogy megszabaduljanak ettől a skorpiótól, aki papa teljes bizalmát élvezte. Giuseppe állását éppen ez az alázatos türelem szilárdította meg évről-évre egyre jobban s a fiatal uraságokat éppen ezért egyre fölényesebben kezelte és panaszolta be. Fanatikusan vetette alá magát Pascarella úr kizárólagosságának, közben azonban örökérvényű meggyőződéssel hitte, hogy a rangsorban közvetlenül a ház ura után következik. Ez a meggyőződés nyilván azért nőtt meg benne, mert a Pascarella-házban uralkodó törvényt egy könyörtelen pap átszellemült és finom érzékével őrizte. Önmagát úgy tekintette, mint az apai hatalom magasrangú végrehajtóhivatalnokát. Igaz ugyan, hogy neki kellett tisztántartani Don Domenico testi teremtményeinek ruháit és cipőit s az ő feladata volt a felszolgálás, de véleménye szerint közte és e teremtmények között tekintélyes különbség volt mindaddig, amíg az úr jóindulatúan hallgatta meg a szolga vádaskodását. Most is többször biccentett, mintegy jelezve, hogy a hat Pascarella-testvér állandó törvénysértéseiről alkotott meggyőződése e legújabb bizonyíték nélkül is éppen eléggé megszilárdult:

— Eccellenza már lenn van a lépcsőházban — jelentette be — és maguk úgy viselkednek, mint...

Elnémult, mert nyilván nem talált hasonlatot, amely kellő erővel fejezte volna ki megvetését. Undorodó mozdulattal fogta meg Priscilla grammofónját és szótlanul vitte a cselédszobába, amely a konyhából nyílott. A testvérek is szótlanul hagyták el a konyhát és az előszobába vonultak.

Vannak képek és melódiák, amelyek — mintha életének titokzatos motívumai lennének — mindig újra meg újra megragadják az embert. De e megformált motívumoknál még sokkal erősebben véső dnek belénk bizonyos szagok és zajok emlékei. Aki egy bekámforozott szobában valamikor elbúcsúzott egy hozzá közel-

álló embertől, össze fogja kapcsolni a kámfor illatát a búcsú keserűségével. Az öreg tengerész valami Isten háta mögötti halászfaluban éjszaka talán felriad álmából, mert a horgonylánc nyikorgását vagy az emelődarú recsegését véli hallani. Domenico Pascarella gyermekei számára a kulcs csikorgása, amellyel apjuk kinyitotta az ajtót, volt ez a megragadó erejű életmotívum. Kora gyermekkoruk óta ismerték azt az örömből és szorongásból összekeveredett érzést, hogy ez a zaj percekig tart: a kulcs először nem találja, majd egyre bosszankodóbban csikorogva keresi a zárat, aztán mégis belecsúszik a nyílásba s mintegy lélekzetet vesz, hogy erőt gyüjtsön. Az első támadásra még nem sikerült a zár legyőzése. De most végre kattan valami, a kulcsot csörrenve húzzák ki a kulcslyukból, még mielőtt az ajtó kinyílna — és papa megjelenik.

Domenico Pascarella, aki most becsukta maga mögött az ajtót, egyáltalában nem volt «una figura di ferro», — pedig nyilván ezt hitték róla — amely kifejezéssel az olaszok a vasból való embert szokták megjelölni. Csak Ruggiero örökölte erős, de alacsony, kissé nekigömbölyödő alakját. Grazia csak egy kevéssel, de két másik fia jóval magasabb volt, mint ő. Gömbölyű kandúrfején a fehér hajat tüskés-rövidre vágta a borbély, ugyancsak fehér bajuszának két vége ki volt pödörve. Don Domenico hajában nem volt már egyetlen sötét vagy szürke szál sem, de mégsem látszott meg rajta a közeledő aggastyánkor. Energikus, szilárdmozgású úr volt, olyan ember, akinek nincsen kora s amilyeneket leginkább a katonaságnál vagy az állami hivatalokban talál az ember, — talán csak ötven, talán már hetven éves. A kör-üdvözlést Iride és Ruggiero nyitotta meg, akik szinte elkeseredett buzgalommal vetették magukat papa kezére, hogy megcsókolják. Amikor Lauro is kézcsókra járult, — az öreg úr ezt láthatóan fontosnak tartotta — Don Domenico három néma intéssel befejezte a ceremóniát, amelyet nyilván a három másik testvérnek szánt. Csak most tette le kabátját és botját s ebben a munkában Placido segített. Ezzel be is fejeződött — régi szokás szerint — a fogadtatás, a nélkül, hogy közben egyetlen szó is esett volna.

Ruggiero előrerohant s felgyujtotta az ebédlő és

a salotto nagy csillárjait. Pascarelláék lakása most ragyogó fényben úszott, miközben a háziúr elégedetten, de még mindig némán végighaladt a lakáson, hogy a kézmosás szertartását saját szobáiban hajtsa végre.

A testvérek valamennyien a sala da pranzo nagy családi asztala körül állottak, mindegyik a maga széke mögött. Csak Annunziata vett fel köténytt és tűnt el a konyhában, mert Priscilla távollétében ő gondoskodott a vacsoráról.

A nagy asztal körül összegyült családi kör mélyebb értelme az, hogy e kör tagjai egymás felé fordulnak s ugyanakkor hátat fordítanak a világnak. Don Domenico, aki gyermekei között most elfoglalta a főhelyet, (tőle jobbra volt Annunziata üres széke, balra ült Grazia) tökéletesen meg volt győződve ennek a családi viselkedésnek nagy értékéről. Szinte fáradságába került, hogy elrejtse a gyermekek elől elégedettségét s a csendes örömet, amely egyre kellemesebben melengette. Gyorsan megnyugtatta magát, hogy ennek a kellemes érzésnek egyetlen sugara sem törte át atyai vonásainak illő sötétségét. Lám, felnevelte ezt a kitünően sikerült naprendszert, amely benne látta életének központját, a napot s most hálásan kering körülötte. Csupa fiatal és szép arc, ezt bizony be kell ismernie, s mind figyelmesen, sőt vágyódva csüggnek rajta. És ő teremtette mindegyiket, valamennyien az ő húsából erednek, önmagának hattal való megszorzása és kitágítása ez a család. Szegény mamának nem sok érdemet juttatott a teremtésnek ebben a munkájában. A hat szülést — s ezenkívül még két abortuszt — Don Domenico szerencsésen kiállotta az asszony oldala mellett. De most mama volt a halott hold, ő pedig még mindig az élő nap s mindnyájan neki szolgáltak, mindnyájan őt szerették, Annunziata, Grazia, Iride, Lauro, Ruggiero és Placido. Placido? Nem, ezzel a fiúval valami baj volt. Ez a mélyértelmű vigyorgás ingerelte. A fiúra még idejekorán ügyelni kell. Placido fiát szemlélgetve Pascarella kedélyének szelíd egét haragos felhő borította el. Giuseppe most Don Domenico elé tette a borosüveget s szigorú komolysággal teát és süteményt nyujtott a gyermekeknek. Ez is a megszentelt vasárnapi szertartáshoz tartozott. Még Giuseppe magasztos felszolgáló

mozdulata is mintha a szokottnál nyomatékosabban jelezte volna: nézzétek csak, méltatlanok, hogy' áraszt el benneteket jótéteményekkel eccellenza az én kezeimen keresztül! Vacsora közben az elmult hét néhány kérdését vitatták meg, de úgy, hogy sem Annunziata, sem a felnőtt testvérek nem kezdték a beszélgetést, hanem megvárták, míg apjuk a dolgot szóbahozza. Nem volt éppen hangos az élet ennél az asztalnál, de a testvérekről senkise mondhatta volna, hogy rosszul érzik magukat, unatkoznak, vagy éppen menekülésre gondolnak, — mindnyájan élénk szemekkel figyeltek, mintha valami izgalmas színjátékot néztek volna, nem egy otthoni vasárnap elpergő óráit.

Mikor a teáscsészéket már elvitték s csak a borosüveg állott Don Domenico előtt, az apa kissé távolabb tólta székét az asztaltól s ezzel megkezdődött az intések sorozata, amelyre különben csak rendkívüli vasárnapokon került sor. E figyelmeztetések célja az volt, hogy a Pascarella-törvénykönyv legfontosabb tételeit bevésse a fiatalemberekbe s azonkívül ilyenmódon kellett kiemelni a család rendkívüli helyzetét, — a családét, amely kiválasztott és rejtve élő volt egyszerre. Bármily sokszor is hallották már mindezt a fiú- és leánytestvérek, sohasem lehetett elég az intelmekből, miután jóleső borzongással fokozták a családi önérzetet.

Tudják-e egyáltalában, magyarázta lelkesen az apa, hogy milyen családhoz van szerencséjük tartozni? Ugyan mit számít az egész nápolyi nemesség, ha a Pascarella-családról van szó? Ezek a Bourbon-lakájok, ezek a málhahordók, akiket az a finom signor Murat emelt hercegi sorba! Pugno-Sarti gróf, Dallorso herceg meg a Ventignano-k és a Spagnuoli-k úgy tesznek, mintha nem ismernék Domenico Pascarellát, pedig az ő ősei már akkor nagy urak voltak ebben az országban, amikor az az előkelő társaság még rongyos csizmában csavargott az országutakon. Ő még emlékszik a nagyapjára, aki a maga korában Nápoly egyik legelőkelőbb és leggazdagabb urasága volt. Szinte magaelőtt látja az aranykerekű hintót, amelyben apjával kiutazott a környékre, hogy meglátogassa az ősapát egyik campagnai kastélyában. Legalább ezer holdja volt, szőlőhegyek és legelők, szántóföldek és parkok. Nagyapa szőke haja

híres volt az egész országban. Grazia szőkesége csak halvány visszfénye ennek a glóriának, amely napnál fényesebben bebizonyította, hogy a Pascarellák római törzse a nemes normannokkal kereszteződött s ilyenmódon olyan értéket adott a családnak, amely minden egyes családtagot szigorú kötelességekkel terhel meg. Don Domenico ennek a nagy tisztességnek örökkévalóságáról beszélt s a földi javak múlandó véletlenjeit emlegette. Az olyan család, mint az övék, amelynek szinte nincs is kezdete, tisztaságban és nyugalomban kell hogy elviselje a sötét, szinte föld alatt átélt korszakokat. A hanyatlás már apja idejében megkezdődött s amikor ő, Domenico Pascarella húszéves volt, szegényen és magányosan állt a világban. De még most öreg fejjel is küzd és munkára hajszolja magát, hogy övéit megmentse egy hasonló ifjúkor sorsától.

Előadásának ennél a szakaszánál azonban papa nem időzött sokáig, mert a gyermekekkel sohasem beszélt üzleti ügyeiről. A magacsinálta törvénykönyvnek ez is egyik megmagyarázhatatlan sajátsága volt. Ezzel szemben most behatóan taglalni kezdte a hanyatlás okait. Arra az eredményre jutott, hogy a Pascarella-családot valami sajátos végzet, külön családi fatum üldözi. A testvérek ugyan sohasem éreztek semmit ebből a végzetből, de a kinyilatkoztatást mégis hívő lélekkel hallgatták. Papa szavai után ítélve azt hihette volna az ember, hogy az egész világ csupán eszköze ennek a sokat emlegetett ellenséges sorsnak. A sala da pranzon kívül csak hamis bálványok, összeesküvők, dühöngő gyűlölködők éltek. Don Domenico emelt hangon szólította fel gyermekeit, hogy kerüljék az embereket, ne keressenek társas érintkezést s mindenképpen vessék el maguktól az úgynevezett szórakozásokat, megtiszteltetéseket, sikereket és hasonló «tolakodásokat». A törvény kényszerű ereje feltétlenül bosszút áll azon, aki ezt a tanítást elhagyja. A világ általánossá nőtt gyűlölete elől csak egy módon lehet menekülni: ha életük érinthetetlen marad. Fogódzzanak egymásba szilárdan mind a hatan, ez az igazi támasz, minden egyéb bűnös hívság csupán.

Don Domenico rendszerint nem sokat beszélt. De ez a prédikáció legbensőbb lényéből tört elő s így komoly pátoszba burkolta szavait. Sorjában végignézte a gyer-

mekeket, hogy odaadóan csillogó szemükből kiolvassa a hatást. De amikor pillantása a tőle legmesszebb ülő Placidóhoz, a legidősebbik fiúhoz ért, az apa álla brutális gúnnyal előreugrott:

— Placido fiam ő nagyságának talán más nézeten méltóztatik lenni?

A diák összerezzent:

— Miért éppen én, papa?

Don Domenico eltolta maga elől a borosüveget és ordítani kezdett:

— Miért éppen én, miért éppen én? Ecco il poeta! Ecco il philosopho!

A ropogó gúnyszavak hatása alatt Placido összehúzódott, magasra vonta a vállát, mint a gyerek és lángvörös lett. A többiek mereven bámultak a terítőre. Csak Grazia fordult egész arcával bátyja felé.

A következő pillanatban azonban Domenico Pascarella mintha elfelejtette volna megokolatlan dühkitörését. Lassú mozdulattal kihúzta zsebéből tárcáját, borítékot vett ki belőle, amelyet ezekkel a szavakkal adott át Annunziatának:

— Hoztam nektek valamit!

Karácsony közeledtével ez az esemény is évenként lejátszódott, amikor az operatársulat megkezdte az előadásokat a Theatro San Carloban. Noha az ellenséges világot átok sujtotta s a társasélet elől óvatosan menekülni kellett, Don Domenico mégis szigorúan ügyelt rá, hogy családja ne hiányozzék az első operabemutató nagy társasági eseményéről. A Pascarella-család ilyenkor emberemlékezet óta az első emeleten, a bal hármas számú páholyban foglalt helyet, a Pugno-Sarti-k és Dallorso-k grófi és hercegi páholyai között. Ő maga ötven évvel ezelőtt volt először szüleivel a San Carlo aranyvörös nézőterén s még emlékezett rá, mikor apja elbeszélte, hogy már krinolinos dédanyja ugyanezen a helyen szokott trónolni. Az elsőemeleti bal hármas számú páholy az év egyetlen napján megszentelt joga, örökkévaló hűbére volt a Pascarella-családnak. Ezt a tradíciót nem volt szabad megszakítani. Ha az ember nem is tartozott többé a ragyogók és gazdagok közé, a család mégsem tört le, csupán elhalványodott. A család család maradt. A Pascarella-törvény első szakasza —

büszke szerénység és tartózkodás a gyűlölködő világgal szemben — a San Carlo-színház megnyitó előadásán néhány órára érvényen kívül helyeztetett. A hidegen csillogó világ szeme előtt ez a tény szimbolikusan bizonyította, mi volt a család valamikor és mit ér még ma is. Három szép fiatal lány, kitünően fésülve és ragyogó ruhákban, ez volt a nagyszerű szimbolum. Persze, a nagy szabály alól való kivételnek Don Domenico lelkében más gyökere is volt: forró szerelme az opera iránt.

Signor Pascarella most is már jóelőre lefoglalta a páholyt, mielőtt még az általános elővétel megkezdődött volna. Bár anyagiakban szorosan fogta a gyeplőt és sohasem tűrte, hogy gyermekei a szűkös zsebpénz megszabott határait túllépjék, most a fiatal hölgyek ruhaszükségletei iránt érdeklődött s külön összeget utalt ki ruhatáruk kiegészítésére. A fiúknak ezzel egyidejűleg megengedte, hogy jegyet váltsanak a karzatra, mert a Pascarella-páholy nem kelthette a pórias zsúfoltság benyomását.

Szabad emberek — még akik különben szűkös viszonyok között élnek — meg sem érthetik, mit jelentett a hat testvér kiéhezett lelkének ez a színházi este. Sokkal-sokkal több volt a kellemes szórakozásnál, — az élet kapuja volt ez az előadás, amely vakító fényben tárul ki. Papa évenként egyszer felfüggesztette a könyörtelen, világot elzáró tilalmat. A képzelet ködös és mámoros reményekkel játszott az operai előadás közelgő órái körül. A gyermekek öröme kétszeresen megindító volt, mert ez az öröm apjuk mérhetetlen tiszteletében befelé fordult. Még Iride is, aki most fog először elmenni a San Carlóba, csak titokban vágott vad grimaszokkal merte kifejezni érzéseit. Don Domenico pedig vasárnapi boldogságának csúcsához ért, amikor kijelentette:

— A Giocondát adják, Rasa és Monte Santo énekel.

A cartellone, az operai színtársulat repertoárja, ez egyszer nagyon kedvérevaló volt, ezt ő is beismerte. Évtizedek óta imádta a Giocondát s egyetlen előadását sem mulasztotta el. A művészek ismert neve is jó reménységeket keltett benne. Így aztán minden szinte magától jött. Papa sürített hallgatásba merült, amely a testvérekben gyönyörteljes sejtelmeket ébresztett.

Aztán alig észrevehetően elmosolyodott, majd ünnepélyesen felkelt helyéről s halk hangon kiadta a parancsot Ruggierónak:

— Nézd meg, hogy jól bezárták-e az ajtókat, a konyhaajtót is.

A hatás csodálatos volt. Ez a vasárnap hosszú nélkülözések után végre visszahozta a megszentelt órát, amely mind a hét ember számára jóval többet jelentett, mintha csak zenét hallgattak volna. A két legfiatalabb viharos gyorsasággal kétszer is bezárta a konyhaajtót. Némi kis káröröm is volt ebben a gyorsaságban, mert hiszen Giuseppe most fogoly és száműzött volt. Grazia kinyitotta a zongorát. Annunziata meggyujtotta az ünnepi gyertyákat s mintha Placido sebei is begyógyultak volna, oly boldogan húzta elő a szekrényből Ponchielli operájának zongorakivonatát. Don Domeniconak persze nem volt szüksége a zongorakivonatra, mert egyfelől nem értett a kottához, másrészt pedig a Gioconda teljes szövegét és zenéjét a legkisebb recitatívóig betéve tudta.

Lauro most lehúzta a zöld kendőt valami nagy tárgyról, amely mindezideig észrevétlenül támaszkodott a falnak a salotto zongora sarkában. A kendő alól egyszerre egy hatalmas nagybőgő tűnt elő. Nem, tévedésről szó sem lehetett! Csakugyan nagybőgő volt ez a szerszám, amely — mint a történelem előtti idők valamelyik jóindulatú állatóriása — tűrte, hogy az ifjú átölelje. A nyugodt Lauro, akiről mindenki azt hitte, hogy semmi titokzatosat nem rejt magában, időről-időre különböző meglepetésekkel szolgált testvéreinek. Igy például egy napon előhozakodott ezzel a nagybőgővel, amelynek kezelését egyik osztálytársától tanulta meg, aki egy zenetanár fia volt. Ettől kezdve gyengéden ápolta a mélabús óriást, mint valami élő teremtményt, óvta a túlnagy hőmérsékleti különbségektől, játék után leeresztette húrjait és gondosan betakarta. (Itt kell megemlíteni, hogy Lauro nagyon szerette az állatokat. Még kisgyermek korában nagyon szeretett volna egy kutyát kapni. Don Domenico sajátságaihoz azonban hozzátartozott a bősz kutyagyűlölet. A nagybőgő beszerzése előtt a gyermeknek egy teknősbékája volt, amelyet egy

kis kosárban őrzött s ügyes ravaszsággal rejtegetett a szimatoló Giuseppe elől.) Lauro átölelve tartotta a hatalmas hangszert, amely izmos karokat és széles mellkast kívánt s különös ellentétben állott a muzsikus vékony alakjával és gyengéd figyelmével. Aztán mélyen lehajolt a húrok fölé és hangolni kezdett, hogy majd helyesen rángassa a basszust apa énekéhez és Zia zongorakíséretéhez.

Don Domenico a salotto közepére állt, kidomborította mellét, egyik lábával előrelépett és a fejét hátravetette. Ugy állt Placido, Iride és Ruggiero előtt, akik mint hallgatóság, most leültek, mint az ugrásra készülő oroszlán. És valóban, mint az oroszláné, szép és erős volt fiatalon maradt hangja, amikor énekelni kezdett:

«O monumento!
Regia e bolgia dogale! Atro portento!
Gloria di questa e delle età future!»

Nemcsak felséges ének volt az, amely ennek az iskolázatlan hangnak hullámain elárasztotta a bezárt teret, de a hangok áradásában ennek az embernek legmélyebb lényege törte át a megszokást s uralkodó akarattal, ellentmondást nem tűrve, önön jogának tudatában, mennydörgött le a világba. Kipirult homlokkal s félig lehúnyt szemmel énekelte az életét, dalolva árasztotta szét az életét a nélkül, hogy a forrás elapadt volna, igen, ennek az életnek az anyaga láthatóan annál gazdagabb lett, minél többet adott oda belőle. Ki tudja, talán nem is csak az ő élete áradt a melléből, talán minden Pascarella ősi élete kereste ezt az utat kifelé.

A gyermekek összekuporodva bámultak maguk elé, szinte valami elviselhetetlen gyönyörűség varázslatában. Placido alig tudott uralkodni magán. Lauro elfelejtette a húrok cibálását és csipkedését. Annunziata zongorakísérete egyre vékonyabban csörgedezett, mert a patakzó könnyek megzavarták. Hogyisne sírt volna ilyenkor anyjuk, a szelíd, beteges asszony, hogyan állhatott volna ellen e hang roppant hatalmának?

Don Domenico befejezte Barnaba kém híres szózatát a velencei bocca di leone-hez, az inquizició falában elhelyezett oroszlán szájához, amely elnyeli a feljelen-

téseket és az áruló leveleket. Most intett Graziának, hogy vele együtt énekelje az opera záróduettjét:

«Si il patto mantengo — lo abbiamo giurato,
Gioconda non deve — quel giuro tradir».

És amikor az apa sötétsárga hangja a kettősben összefonódott leánya világos hangjával, a Pascarella-testvéreken az érzésnek olyan teli, olyan összefonódó, olyan titokzatos pillanata rezdült át, hogy a szavak nem is merik megérinteni e pillanatot.

MÁSODIK FEJEZET.

A külső világ.

— Ó, a hencegők, a nagyképűek!

Don Domenico egyáltalában nem törődött ezzel a felkiáltással, amely a kettős íróasztal másik feléről érkezett hozzá. Ez az íróasztal a vasszekrénnyel és egy barátságtalan kerevettel együtt szinte teljesen betöltötte a szűk dolgozószobát. Signor Renato Battefioriban csak kevés vétket talált Don Domenico s ezek közé tartozott az ujságok fantasztikus arányú fogyasztása, amely naponként ebben az órában, délelőtt tizenegy órakor kezdődött. Ez már huszonhárom év óta ment így s mikor Pascarella felpillantott munkájából, azonnal meggyőződött róla, hogy valamennyi ujság a megszokott módon halmozódik az íróasztalon; a «Stampa», «Corriere della Sera», «Mattino», «Tribuna», «Sole» és a «Giornale d'Italia». Vad halmokba tornyosulva, félig összegyűrten, csapkodó oldalakkal, minden pillanatban lecsúszásra készen borították el az ujságok üzlettársának íróasztalát. Ha alaposan meggondolja a dolgot, Battefiori asztal-fele volt a húszéves közös munka legnehezebben elviselhető része. Ez az íróasztal — kiáltó ellentétben az ő rendtől sugárzó területével — olyan volt, mint egy földrengéstől sujtott terület szüntelenül változó képe. Többnapos levelek, felborult hamutartók s cigarettacsutkák tömege borította el a zöld lapot, amelynek színe már-már megállapíthatatlan volt a tintafoltok és a hamueső alatt. Isten csodája, hogy Battefiori az ilyen anarchikus szokások mellett is ki-

tünően értette a dolgát s az üzlet nemcsak a háborús esztendőket, hanem a különböző válságokat is épségben úszta meg. Mindez nagyon szép! De Battefiori, ez a megkopott agglegény ne bízza el magát. (Az «agglegény» szót az apa feneketlen megvetéssel tudta kimondani.) A cég lelke, gerince, kizárólagos oszlopa mégis csak ő volt és lesz, — egyedül ő, Domenico Pascarella. Igaz ugyan, hogy az agglegénynek kisujjában volt az egész tőzsdei munka és a felekkel való érintkezés. Számtalan embert ismert s ezekből az ismeretségekből mindig új összeköttetések eredtek; megvolt benne az utcán kószáló embernek, a kávéházi törzsvendégnek, a mindenki puszipajtásának, — röviden az agglegénynek minden erénye. De ezek a megalapozatlan bűvészkedések a Pascarella-féle nyugalom és biztonság nélkül veszélyesek és haszontalanok lettek volna.

Az ujságok felhőiből most egy pillanatra felmerült egy kopasz fej öt szál szürke odaragadt hajjal, aztán egy elferdült apró arc, olyan panaszos-könyörgő kifejezéssel, amely egyáltalában nem illett az imént elhangzott felháborodó kiáltáshoz. Ez a látvány kibékítette Don Domenicot. Battefiori nem tartozott az ellenséges világhoz, de éppoly kevéssé tartozott a Pascarella-házhoz. Félig-meddig előőrse volt a háznak s az azienda a Pascarella-vár kapui előtt feküdt. (Don Domenico «aziendá»-nak nevezte irodáját, aminthogy a házat, amelyben lakott, palazzonak hívta.)

A valóságban az azienda egyáltalában nem feküdt a palazzo kapuja előtt, hanem jóval messzebb tőle, azon a nagy téren, amely a Castel Nuovo és a Municipio pompás reneszánsz épületével szemben bontakozik ki; még hozzá a tér alsó felén, a kikötő felé, nem pedig a Via Roma, vagy Via Toledo irányában. Ezt azért kell külön hangsúlyozni, hogy senkinek eszébe ne jusson összecserélni Domenico Pascarella aziendáját azokkal a kis banküzletekkel, amelyek az imént említett felső részen vannak. Ezen a ponton megint egy ellentétekkel teljes perspektíva bontakozik ki előttünk. Don Domenico foglalkozására nézve bankár volt, de nem akart bankár lenni, még hozzá semmiképpen sem akart a Via San Brigida bankárjai közé tartozni. Nem, igazán nem volt pénzember. Ifjúkori álmai, amelyeket

szétrombolt a sors, a mezőgazdaság felé vonzották. Most is csak benne bíztak a szőlősgazdák és a környék vendéglősei, meg a kis hajósok. Ezek a derék emberek, akik Capuából, Casertából, Marcianiseből, Beneventóból, Avellinóból, Majoriból, Salernóból jöttek hozzá, rábízták megtakarított pénzecskéjüket, ő kezelte ezeket a betéteket és ezzel vége! Minden egyéb Battefiori kötelessége volt. Egyebekben nem panaszkodhatott társára. Battefiori nemcsak hogy azonnal felismerte, kicsoda Don Domenico, de rögtön le is vonta ennek a felismerésnek következményeit s egyre feltétlenebbül rendelte alá magát. Még most is megőrizte az illendőség külső formáit s tisztességtudóan felugrott helyéről, ha Don Domenico belépett a helyiségbe. Ugyanígy igyekezett elkerülni minden ellentmondást és közbeszólás nélkül, feszült figyelemmel hallgatta Pascarella kinyilatkoztatásait. Don Domenico számára ez a modor legalább is olyan fontos volt, mint az a tény, hogy Battefiori pillarezdülés nélkül vette tudomásul még a nagyobb tranzakciókat is. Igy például Domenico néhány hónappal ezelőtt kivonta az üzletből lányainak hozományát, hogy a legbiztosabb módon elhelyezve, megóvja az esetleges ingadozásoktól. Battefiori akkor rögtön beleegyezett, ámbár nem tudta, hogy Pascarella mire fordítja a kivett tőkét. A leányok különben épp ily kevéssé tudtak róla, hogy papa dolgozik jövőjükért és gondoskodik róluk. Mi közük is volt hozzá? Don Domenico meggyőződése szerint tiszta és fiatal leányok a pénzt még a szerelemnél is kevésbé ismerhették. Don Domenico kedvelte az előre be nem jelentett és elleplezett cselekvést. Természetében volt, hogy senkit sem avatott dolgaiba, — azokat a legkevésbbé, akik tőle függtek. Battefiori is csak az utolsó pillanatban értesült terveiről.

Az apró emberke egyszer persze megbosszulta magát. A mult évben történt a dolog, amikor Domenico Pascarella az aziendába jövet egy napon ezt a nagybetűs táblát látta meg a bolt fölött: «cambio valute — pénzváltás.» Battefiorit terhelte e súlyos ballépés s hetekig kellett bűnhődnie érte. Hiába fejtegette, kezeit tördelve, drámai hosszúságú dialógusokban a leghelytállóbb és legerősebb érveket: az idegenforgalom! Tíz-

ezer külföldi! A hely kitünő! És már megszerezték az engedélyt! Mindez lepattant az ellenfél könyörtelen megállapításairól: «Nem vagyok pénzváltó!» Vagy: «Akasszon a nyakába egy kosarat s ha kedve van, csörgesse az aprópénzt a Galleriában!»

De ez a komédia is Don Domenicóhoz méltó módon ért véget. Mikor Battefiori egy őszi reggel az üzletbe jött, ismét meglátta a kiátkozott és már régen leszerelt cégtáblát az azienda homlokzatán. Mi történt? Don Domenico talán megbocsátott neki? Dehogyis! Don Domenico hosszas töprengés után *saját* akaratát érvényesítette. Ezzel azonban a pénzváltás azonnal előkelő foglalkozás lett, aminthogy az is, ha az ember a nagyurak — fejedelmek és politikusok — különböző pénzügyeire gondol.

Domenico Pascarella munkája fölé hajolt. Ez a munka abból állott, hogy közönséges fehér fogalmazópapírt piros, kék és zöld tintával, meg hozzávaló tollakkal hosszában és keresztben gondosan megvonalozott s ilyenmódon bonyolult könyvviteli ívekké alakított át. Senki se higyje azonban, hogy ez a tevékenység afféle fösvény ember bogara volt, aki az irodaszerekkel akart takarékoskodni. Pascarella legfőbb munkája a könyvvezetés volt s éppúgy nem tudta használni a gyárilag rovatolt papírt, mint ahogyan a finomérzékű ember nem vásárol kész cipőt. Látnivaló, hogy még a halott tárgyak is meghajoltak e jellem előtt.

Az íróasztal másik feléről a hang tovább viharzott:

— Alato discorso! — Elevata dichiarazione! — Parole vibranti! — Pensieri eterni! — Un urlo frenetico della immensa folla! — «A megszámlálhatalan tömeg egyetlen frenetikus felkiáltás volt!» Én Istenem — és mi még?!

Don Domenico nyugodtan tovább vonalozott:

— Hányszor intettem, hogy mondjon már le ezekről a szennyes ujságokról?!

Battefiori mélabúsan szuszogott és kifujta a levegőt túlságosan keskeny orrlyukaiból:

— Ön könnyen beszél, mélyen tisztelt Don Domenico. Önből csak egyetlen példány van. Önnek rendelkezésére áll a maga külön világa. Ön boldog. De én? Helyezkedjék csak bele egy ilyen magamfajta szerencsétlen féreg

állapotába. Öreg, magányos, elhagyatott vagyok s ha meg is van a mindennapi kenyerem, mégis csak hajótöröttnek számítok. Mi maradt meg nekem? Az eljátszott élet kárpótlásaképpen az ember legalább azt akarja megtudni, hogy mi történik...

— Ezekből az ujságokból legfeljebb azt tudhatja meg, hogy mi nem történik...

Signor Battefiori a rendszeretet hirtelen rohamában összehajtogatta ujságjait, mintha Pascarella találó válasza minden időkre a helyes útra térítette volna:

— Ezt ragyogóan mondotta. Mint mindig! Csupa csalás az egész.

Alázatosan figyelő ráncos arcát közelebb hajtotta:

— Egy és más azért talán önt is érdekelné Don Domenico... Tudja, hogy az urak mit akarnak? Meg akarják szüntetni ezt a modern erkölcstelenséget. Vissza akarnak térni a római család ideáljához. Minden hatalmat a családapáknak! Mert a család az állam magva és az állam, az maga a jó Isten. Érdekes, mi?!

Don Domenico tovább vonalozott és nem felelt. Battefiori azonban folytatta az új rendszer eszméinek fejtegetését:

— Az egésznek az a célja, — százszor is olvashatja az ember — hogy megint megteremtsenek valami nagy tekintélyt.

Domenico Pascarella bizonyos nyomatékkal tette le a tollat:

— A tekintély megvan, de megteremteni nem lehet.

Battefiori arcocskáján fájdalmas lelkesedés fénye csillant fel:

— Önnel, Don Domenico, még azok a hősök sem készülnek el.

Rövid szünet után halkan tovább panaszkodott:

— En már csak elcipelem a magam sorsát. De tudja, hogy ön az egyetlen ember a világon, akit irígyelek?

Pascarella úr magas kora ellenére sem használt szemüveget. Komolyan vizsgálgatott egy új ív papirost. Battefiori panasza egyre bensőségesebb lett:

— Ó, ha megértené ezt az irígységet! Most például dél lesz. Mit tegyek? A munkával elkészültem. Enni kell. Tehát gyerünk Targianihoz! Este ugyanez a história. Tehát gyerünk Espositohoz! Néha megfordítva.

Ez az egész változatosság. Arról már nem is beszélek, hogy a gyomrom rossz, a koszt nyomorúságos és az étlap mindig egyforma. De mindig egyedül ülni, mélyen tisztelt uram, mindig egyedül étkezni?! Ne említse a barátaimat. Ha meg merném engedni magamnak, hogy őszinte legyek, akkor azt mondanám: az egyetlen ember, akit barátomul kívántam... De hiszen ezt ön is tudja.

Don Domenico rövid, de nagyon tartalmas mozdulattal válaszolt. Ez a mozdulat körülbelül azt mondotta, hogy nem ő tehet róla, ha Battefiori nem lett családtulajdonos, továbbá: hogy általában köztudomású az agglegények kevéssé értékes sorsa és végül: hogy rendkívül kínosnak tart bizonyos érzelmi határsértéseket egy különben teljesen tárgyilagos viszonylatban. Az íróasztaltárs azonban mindezzel nem törődött s panaszdala egyre inkább dicshimnusszá bővült:

— És ön, Don Domenico? Igen, irígységem vágyódó szomjúsággal festi ki, amint üzletzárás után közeledik házához. A szíve elégedetten és nyugodtan dobog. Tudja, hogy a fiatalok várnak önre. Egy egész világ vár önre, még hozzá egy nagyon jólsikerült világ. Tudja-e, hogy mit mondhat a magáénak?

A szenvedő cégtárs e szavaknál zsebkendőjével a szemüvege mögé nyúlt:

— Az ön gyermekei, Don Domenico, a legtisztább angyalok...

A dicshimnusz alatt Pascarella szemei egyre idegesebben, szinte ugrásra készen meredtek előre. Amikor Battefiori a testvéreket közelebbről akarta jellemezni, hevesen félbeszakította őt:

— Nagyon kérem, szíveskedjék más dolgokkal törődni!

Az apa elutasító kijelentésének még alkalmas ürügye is akadt, mert az alsó kis helyiségből, ahol az utcáról betérő feleket szokták fogadni, valami véleménykülönbség hangzavara hallatszott fel. A pénztáros egy másik szobában dolgozott, két idősebb hivatalnok üzleti úton volt s a nyitott boltban csak egy fiatal gyakornok fogadta a feleket. Don Domenico végére akart járni a dolognak, magárahagyta hát az elbúsult dics-

himnusz-énekest s lefelé indult a törékeny csigalépcsőn, amely közvetlenül a főnöki szobából vezetett az üzlethelyiségbe.

A pult előtt egy magas, karcsú angol úr állott, aki kalapját, kesztyűjét és egy köteg ötfontos bankjegyet tett maga elé. A gyakornok mozdulatokkal és néhány angol szótöredékkel akarta megmagyarázni, hogy egy mostanában kiadott rendelet értelmében pénzváltásnál be kell mutatni az útlevelet. Az angol ugyancsak mozdulatokkal és angol szótöredékekkel, tehát ugyanilyen módon bizonygatta (köztudomás szerint idegen országban sokan úgy akarják jobban megértetni magukat, hogy a saját nyelvüket is törve beszélik), hogy eszeágában sincs bemutatni az útlevelét.

Don Domenico kezdetben semlegesen viselkedett és alaposan szemügyre vette az ügyfelet. Ez a brit arc nagyon lekötötte a figyelmét. Nem volt fiatalember, jóval túl lehetett a negyvenen, mert lágy és tömött hajának már olyan színe volt, amiről nem könnyű megállapítani, vajjon még világosszőke, vagy már világosszürke? Az arca viszont sugárzott az egészséges pirosságtól, — ez a szín olyan volt, mint a gyermekek arcának széltől csípett pírja. Nyugodt kék szeméből ki lehetett olvasni a humoros derűt, amelyet az imént végigharcolt kis küzdelem szerzett neki.

Miután ez a jel- és dadogás-beszélgetés még egy ideig mindkét oldalon tovább folyt, Domenico Pascarella nem minden fenség nélkül kérdezte meg alkalmazottját:

— Mit akar?

A fiatalember patakzó szóáradattal biztosította főnökét, hogy ez az úr kétségbeejtő módon már egy félóra óta akadályozza a munkában, mert nem akarja elismerni a kormány rendelkezéseit és ámbár megmutatta neki az idevágó hivatalos utasítást, állhatatosan megtagadja útlevele bemutatását. Don Domenicón egyáltalában nem látszott semmiféle felháborodás a fél ellenkezése miatt. Ő maga is elítélte az állam napról-napra szaporodó túlkapásait, a különböző hivatalok packázását, az adókivető bizottságok vakmerőségét, az egész politikai élet nyomását. Miután pedig a maga irodájában úr akart lenni, nem pedig a postai vagy vasuti

ablak mellett dolgozó hivatalnok, ezt mondotta a gyakornoknak:

— Mondd meg neki, hogy írja fel a címét és azzal vége.

Ennek a döntésnek váratlan hatása volt. Az angol barátságos mosolyra húzta a száját, kivette tárcájából az útlevelét, derűs meghajlással Pascarella elé tette, aztán hegyes és nagy betűkkel felírta egy darab papírra:

«Mr. Arthur Campbell, Hotel Bertolini.»

Közben a gyakornok végzett az átszámítással és átnyujtotta a végeredményt az idegennek. Don Domenico úgy látta, hogy minden rendben befejeződik s már el akarta hagyni a helyiséget, amikor az angol újból kitörő elégedetlensége visszatartotta. A fontsterling hivatalos kurzusa — amelyet ez a kínzó szellem a körme hegyével állhatatosan aláhuzogatott — negyvenöt líra és néhány centesimo volt. A fiatalember azonban negyvenhárom lírával és ötven centesimóval számította a fontot s izgatottan esküdözött, hogy sem a Banca Commerciale, sem pedig a Credito Italiano nem vált be fontot más árfolyamon. Végül már csak főnökének jelenléte akadályozta meg, hogy szemtelen ne legyen. Don Domenicóban most ismét feltámadt a régi bosszankodás, amelyet Battefiori pénzváltó ötletének megszületésekor érzett s ami ellen akkoriban oly szigorúan tiltakozott, noha később ő maga valósította meg ugyanazt az ötletet. A civakodás ezzel a külföldivel ismét bebizonyította, hogy a dolog voltaképpen méltatlan hozzá. Félretolta a praktikánst, a nyomtatott árfolyamlap szerint számította ki az összeget s mintha korbácsütéseket prezentálna, úgy számolta le az asztalra a négyezerötszáz és egynéhány lírát. De nem vette figyelembe ügyfelét, aki fejét rázva maga nyúlt a ceruza után s a végösszegből levonta azt a százalékot, amely hazai tapasztalatai szerint a pénzváltót megillette. Komikus módon ez az összeg szinte semmiben sem különbözött attól, amit az imént a gyakornok akart kifizetni. Mr. Campbell most nagyon elégedett arccal zsebredugta az őt megillető bankjegyeket, a többit pedig az asztalon hagyta. Don Domenico azonban sem erről az eljárásról, sem a visszaadott pénzről egyáltalában nem volt hajlandó tudomást venni. Zárkózottan és közömbösen

állt a helyiségben, mintha távoli és büszke gondolatokba merülne, amelyekben a jelen szennyes valutaforgalma nem juthat szóhoz. De ez nem akadályozta meg az idegent, hogy szép fogaival vidáman rá ne nevessen Pascarella úrra s olyan mélyen nézzen a szemébe, mint valami rendkívül rokonszenves emberre, akivel módfelett örvendetes dolog találkozni. Búcsúzóul még kezet is nyujtott neki. Bármily hihetetlenül hangozzék is, Don Domenico megszorította a hivatlan vendég kezét s elfelejtett elnyomni egy nagyon szeretetreméltó mosolyt, bár később ezért nagyon haragudott magára.

Ennek a szokatlan és következményekben bővelkedő üzletnek lebonyolítása jó időbe tartott. Közben dél lett s a praktikáns nekilátott az üzlethelyiség bezárásának. Don Domenico számára is elérkezett a mindennapi, gondosan végrehajtott déli séta ideje.

Amikor üzlettársával, Renato Battefiorival közölte, hogy itt az ebédidő, azt a választ kapta: az ő számára ez a beosztás egyszerűen nem létezik, ő mindig szabad, akkor bőjtöl vagy eszik, amikor kedve tartja s éppen most sürgős szükségét érzi annak, hogy a hátralékos munkát feldolgozza és új üzleti ravaszságokat agyaljon ki. Ez a válasz napnál fényesebben bebizonyította, hogy Battefiori a rendetlenség javíthatatlan szelleme volt s gyerekes gonoszsággal mindig újra meg újra kitálalta a szeniorfőnök elé mérhetetlenül kínzó életunalmát. Don Domenico otthagyta őt a füstfelhők és a levelezés sivatagjában, ahol csakhamar otthonosan tevékenykedni kezdett.

Mikor Don Domenico néhány perccel később befordult a Galleria Umbertónál, egyszerre zuhogni kezdett az eső. Ilyen körülmények között nem is gondolhatott a sétára, amely kacskaringós utakon szokta ebédre hazavezetni. Belépett az üvegtetős, nagy csarnokba s itt egyszerre elkapta a zavarosan áradó tömeg, amely mindjárt be is csukódott mögötte. Nápolyi ember volt ugyan, de a csődületet és a lármás tömegeket nem bírta. Gyűlölködő arccal, botját melléhez emelve harcolt az örvény ellen, amely veszélyeztette különállását. Levegőhöz akart jutni s ezért az egyik kávéház asztalai közé lépett. Egyszerre rákiáltottak valahonnan, — néhány régi ismerőse ült az egyik asztal mellett, akiket hosszú

évek óta nem látott. Mind öreg urak, mint ő maga. A társaság tetszéssel, sőt meleg örömmel fogadta ezt a váratlan találkozást, de Don Domenico egyáltalában nem értette meg örömüket. Hiába próbált menekülni, kényszerítették, hogy leüljön. Összepréselt emberek között szorongott a kényelmetlen asztalnál, előtte egy pohár vermut s közben hallgatta a barátságos kérdéseket, fiatalos külsejének dicséretét s a rokonszenv egyéb megnyilatkozásait. Don Domenico nem sokat tudott válaszolni s magában a pokolba kívánta az egész társaságot. Az egyik ifjúkorában jó barátja volt, a másik már évtizedek óta külföldön élt. Mi köze ezekhez az emberekhez, akik olyan jóindulatúan emlékeztek rá? Az igazság az volt, hogy Pascarellából az apaság kiirtotta mindazokat a gyökereket, amelyek valamikor más emberek felé tapogatóztak belőle. Távol házától egyszerre megérezte ezt az aszottságot s ez nagyon kellemetlen volt.

A találkozás gyermekkori játszótársakkal, ifjúkori barátokkal és közös lumpolások cimboráival csak ritkán szerez zavartalan örömet. Isten egyik nem eléggé méltányolt kegyelme, hogy az időt, tehát az idő múlását és önmagunk változását nem kell *valóban* végigélnünk. Öntudatunkban mindig változatlanok maradunk. De egyszerre megjelenik egy már-már elfeledett arc s jóindulatú könyörtelenséggel mutatja meg, hogy voltaképpen mi is történt velünk. Ez az arc mértékegysége lesz saját változásuknak s annak a hűtlenségnek szemrehányó pillantásával néz ránk, amelyet a szó mélyebb értelmében önön életével szemben mindenki elkövet.

Mégsem lett volna semmi baj, ha az egyik úr nem hozza szóba Don Domenico családját. A külföldi kezdte a dolgot. A nevét is meg kell mondanunk, Eccheverriának hívták, Rio de Janeiróban volt olasz főkonzul s most szabadságát töltötte Nápolyban. Valami kiváló diplomatikus emberismeretről nem tett tanuságot akkor, amikor nem vette észre Pascarella növekvő rosszkedvét:

— Úgy-e önnek hat gyermeke van, Don Domenico?

Büszkén és hamiskásan hunyorított a társaság tagjaira, mintha valami hetyke, de különben dicséretreméltó tettet kezdeményezett volna:

— Hja, Don Domenico még régivágású ember. Mi, többiek szégyelhetnők magunkat.

Domenico Pascarella arcán nyoma sem volt annak, mintha kedve lenne a társaság törzsasztali nevetésében résztvenni. Mi köze ennek a braziliai szamárnak ahhoz, hogy hány gyermeke van? Ő sem kutatta a braziliai szamár gyermekeinek számát. De a szamár már benne volt a dologban:

— Ki hitte volna negyven évvel ezelőtt, hogy Don Domenicóból egyszer még híres családapa lesz?

Pascarella görcsösen megmarkolta a botját. Nagy erőfeszítésébe került, hogy fel ne ugorjon az asztal mellől. Csak azért csalták ide, hogy kigúnyolják? Ki volt a híres apa? Ez az Eccheverria ki akarja nevetni? Dehogyis, éppen ellenkezőleg. A mit sem sejtő konzul most már egyenesen kenetteljes lett:

— Mindenütt azt beszélik, hogy az ön gyermekei valóságos csodák, angyalok...

Don Domenico összehúzta magát s a botot egészen a szeméig emelte. Leüsse ezt a szemtelen embert? Ma már másodszor hallja ezt az ocsmány szót: angyalok! Először Battefiori, most meg ez a barom. Mit jelent ez a szó egyáltalában: angyal? Talán őt bírálják szemtelenül vele, őt, az apát? És mi az, hogy «mindenütt beszélik?» Egyáltalában miért kell mindenütt beszélni? Az ő gyermekei nem voltak «mindenütt», nem voltak «angyalok», az ő gyermekei nem társalgási témák, egészen mindennapi fiúk és lányok. Semmi szüksége nem volt az ilyen mindenüttre és angyalokra, még kevésbbé volt szüksége braziliai utonállók aljas és ravasz tolakodására. A fáradsággal legyűrt dühtől akadozó mozdulatokkal emelkedett fel, két lírát a tálcára tett, megbillentette a kalapját és otthagyta az ámuló ifjúkori barátokat.

A sors azonban szereti rövid idő alatt halmozni a hasonló motívumokat s még egy találkozással akarta megajándékozni. Alighogy elpárolgott rossz kedve, — ámbár még mindig esett az eső, mégis ki akart menni a Galleriából a Via Romára — mikor egy kéz nehezedett a vállára.

Maestro Cavalliere Tullio Capironi is a történelemelőtti ismerősöknek ama csoportjához tartozott, amely-

nek megjelenése Domenico Pascarellát oly különös módon felzaklatta. Capironit is már egy örökkévalóság óta nem látta. Amióta Grazia leányának megengedte, hogy az öreg karmestertől énekórákat vegyen, határozottan haragudott rá. Az énekórák ugyanis ama «tolakodások» kimerithetetlen fejezetéhez tartoztak, amelyeket utált ugyan, mint a bűnt, de mégsem tudott egészen kiirtani családjából. Miért is engedte meg ezeket az énekórákat, amelyek hetenként kétszer harminc lirába kerültek, tehát éppen elég pénzbe? Az apai felelősségérzet elhatározását, amely Grazia kedves hangját csiszoltatni akarta, mint valami drágakövet, ebben a pillanatban egyszerre az apai gyengeség elhatározásának látta. Oldalról szigorú pillantást vetett Tullio Capironira, de az belékarolt s visszavezette a Galleria egyik szélvédett sarkába:

— Beszélnem kell veled.

A rugalmas és tömzsi Pascarella mellett a néhány évvel fiatalabb karmester úgy hatott, mint egy végkép elkeseredett múmia. A színházakban eltöltött negyven esztendő cinikus fáradtsága megbélyegezte az arcát, amely mintha V. Károly nagyorrú, kecskeszakállú maszkját viselte volna. Beesett szája körül a ráncoknak egész drapériája vonult s ez — egybekötve a hörgő, gégehurutos hanggal — valami állandóan ördögi mosoly benyomását keltette. Capironinak valóban joga volt az elkeseredéshez. Néhány év óta senki sem törődött vele s ámbár Nápolyban élt, az operatársaság igazgatója nem reflektált munkájára. Bariban, Tarentóban, Brindisiben, Potenzában és egyéb istenhátamögötti fészkekben harmadrangú társaságok előadásait vezényelte, különben pedig énekórákból élt. Cavalliere Tullio Capironi úgy érezte, hogy az új milánói karmestertípusnak esett áldozatul, — s valóban így is állt a dolog. A lirai színház régebbi szakértői azonban még ma is többre tartják őt, mint a diadalmas új iskola pontosságra dolgozó heroszait. Capironi nem rendelkezett káprázatos zenekari eszközökkel, nem volt módjában harminc próbát tartani, mint az amerikai hírességeknek. Reggel érkezett meg valamelyik városba s estére már mindennel készen kellett lenni. Az ő birodalma a rögtönzés volt, a tökéletlen fegyverekkel

végigharcolt kétségbeesett küzdelem, három zenével kitöltött óra egyetlenegyszer elért önzetlen és töredékes tökéletességéért. Az idők eljártak fölötte. Dagadt fekete szeme csúfolódó fényben csillogott, de e nedves csillogás mélyén dermedten állt ez az elmult idő, csak ez és semmi más. De ezek a szemek most könyörtelenül néztek Pascarella úrra:

— Tehát Grazia nem árulta el, hogy beszélni akarok veled?

Don Domenico rögtön ismét megfagyott. Hát nem lesz már soha vége ennek a beavatkozásnak? Az «elárulta» szó úgy marta, mint a méreg, de Capironi nem várt a válaszra:

— Figyelmeztetni akarlak arra, hogy a lányodnak hangja van.

— Ezt én is tudom, — felelte Pascarella élesen.

Most azonban emberére akadt. Az öreg művész szeme megtelt hideg utálattal s szinte prüszkölte rá a szavakat:

— Semmit sem tudsz! Egyáltalán semmit. Mindnyájan azt hiszitek, hogy tudtok valamit, mert otthon a hangszereitekkel teli üvöltitek a falakat. Ti vagytok a világ legantimuzikálisabb népe. Analfabéták vagytok, gyógyíthatatlan analfabéták.

Don Domenico elképedve hunyorgott. Ilyen hangon emberemlékezet óta nem beszéltek vele. Meg kell vallani, hogy egy pillanatra megingott. Mint minden uralkodnivágyó és gőgös embert, őt is legyőzte a meglepő ellentámadás. Mindezt fokozta ennek a muzsikusnak öntudatos fölénye, aki megvetően mégcsak tudomásul sem vette azt a világ- és értékrendet, amelyet Pascarella jó mélyen beásott polgári meggyőződésébe.

Capironi most új fordulatot adott a beszélgetésnek:

— Nem a hangjáról beszélek. Hangja mindenkinek van. De ennek a lánynak van idebenn valamije (ujjával az apa kabátját kezdte bökdösni) és nemcsak szíve van, de több annál: bája, kifejező ereje, valami sajátos természete...

Minden szó, amelyet végig kellett hallgatnia, határtalanul ingerelte Pascarellát. Gyengeségét mintha elfújták volna. Mennyire igaza volt, amikor ellenszenvvel figyelte Grazia énekóráit! Máris látszik a meglazult fegyelem következménye. Nem lesz többé gyenge, ha a

gyermekekről van szó. Ezek az angyalok nem fognak a fejére nőni, — ezt felkavart lélekkel fogadta meg. Hogy fontoskodik ez a vén kókler, ez a kiélt csavargó! Mintha észre sem venné, hogy mi zajlik a felháborodott apában. Tullio Capironi nyilván valóban nem vett észre semmit, mert egyre nagyobb nyomatékkal beszélt:

— Kötelességem közölni veled azt a meggyőződésemet, hogy a szép Graziából még lehet valami.

Egyszóval eddig jutottak! Már konspirálnak. Összeesküvéseket szőnek a háta mögött. Don Domenico valami gonosz fájdalommal birkózott. Ezek az otthoni angyalok összeesküvő-politikát csinálnak, szövetkeznek az ellenséges világgal, mialatt ő dolgozik értük. Csak csendesen! Nem szabad mutatni az izgalmat! Mintha mitsem tudna, tovább kell kutatnia! Talán még egyéb leleplezésekre is sor kerülhet. A tőle telhető ravaszsággal csodálkozó arcot vágott s így kérdezte:

— No és mi legyen belőle?

Tullio Capironi szépen formált kis füle lassú mozdulattal hajolt e mondat intonálása felé, mintha egy hegedű hangját figyelné, vajjon hány rezgésszámmal hangolták a kelleténél mélyebbre vagy magasabbra. Aztán figyelmesen felvonta busa szemöldökét:

— Lehet belőle valami, kedvesem, aminek te talán nem is fogsz örülni...

Most aztán felborult minden jószándék. Don Domenico egy lépéssel hátraugrott. A bot remegett kezében. Különben aggódva került el minden feltűnést, de most nem törődve az emberekkel, hangosan ordítani kezdett:

— A legnagyobb mértékben nem örülök neki! Most pedig figyelmeztetlek rá, hogy ezt a hamisjátékot nem tűröm tovább. Az énekórákat ezennel felmondom. Érted? Igen, felmondom! Az én gyermekeimnek nincsen «sajátos természete». Semmi szükség a színpadi csillogásra. Belőlünk nem lesz semmi. Mi elégedettek vagyunk. Nincs szükség rá, hogy belőlünk legyen valami!

Maestro Capironi feszült figyelemmel és mozdulatlan, fekete gombszemekkel hallgatta ezeket a kirobbanó szavakat. Amikor a másik befejezte a kitörést, várt még egy darabig, aztán nagy szakértelemmel kiköpött és hörgő hangon, de őszinte meggyőződéssel így szólt:

— Te lehetetlen bolond!

Don Domenico felháborodásában nem is tudta, hogyan jutott haza, agyonázva az esőben, a Via Concordiára. A Vico de Re sarkán Giuseppe inas várta egy esőköpennyel, ódivatú meghajlással, bizonyítékoktól duzzadó arccal és ezekkel a szavakkal:

— Eccelenza! Közlendőim vannak.

HARMADIK FEJEZET.

A harag napja.

Ugyanannak a napnak délelőttjén, amikor a tolakodó világ Battefiori, a braziliai konzul és maestro Capironi alakjában orvdícséretekkel oly perfid módon avatkozott be Don Domenico családi ügyeibe, Grazia és Placido fivére sétára indultak. A két testvér rendszerint pénteken élt ennek a sétának titkolt és törvénytelen jogával. Nem volt könnyű munka megszerezni e kis bűn gyönyörét, hiszen oly sok akadályt kellett legyőzni. Köröskörül ott meredezett az apai törvény drótsövénye: fiatal lányoknak egyáltalában semmi dolguk az utcán. Kivételt e törvény alól csak halaszthatatlanul szükséges megbízatások jelentettek. Ha egy fiatal leánynak mégis meg kellett jelennie az utcán, úgy ez csak valamely idősebb hölgy kíséretében történt. Mindenképpen illetlen dolog volt azonban, hogy az idősebb hölgy helyét egy fiatalember foglalja el, még ha ez a fiatalember a szóbanforgó fiatal hölgy testvérbátyja is. Hiszen lehettek emberek, akik ismerték ugyan a leányt, de nem ismerték a fivért s ebből mindenféle pletyka származhatott volna, ami végül is az apa becsületére üt vissza. Mindig szem előtt kellett tartani a világ koncentrált gyűlölködését, amely ravaszul és gúnyolódva fenyegette a Pascarella-családot. A felszabadult öltözködés divatját, mint legyőzhetetlen hatalmat, el kellett ugyan tűrni, de a felszabadult erkölcsök és a korlátlan érintkezés divatja Don Domenico lányai számára túl volt minden földi lehetőségen.

Azonkívül egy diáknak sincs semmi keresnivalója fényes nappal az utcán. Minden út, amelyet nem indokol valamely határozott cél, következésképpen tehát minden séta is álcázott semmittevés volt csupán. Az

időpusztítók és utcai lógósok lehettek egészen használható emberek, mint például Renato Battefiori, de előbb-utóbb az agglegény elrettentő és becstelen halálának sorsa várt rájuk.

Ezeket a törvénytáblákat — helyesebben a megíratlanul maradt kódexet, amelyből itt csak esetről-esetre kerül napfényre egy-egy rövid rész — bizonyos védőhatalmak biztosították. E védőhatalmak legerősebbike a szeretet volt, a testvéreknek apjuk iránt érzett különös szeretete, — közvetlenül utána következett azonban a második legerősebb hatalom: a félelem. A szeretet és félelem sorrendje után a törvényt védő hatalmak rangban egyre mélyebbre csúsztak, egészen Giuseppeig, aki a törvényt örökös szimatolással és árulkodással szolgálta.

Placido és Grazia végtelen óvatossággal ügyeltek rá, hogy ezt a kis pénteki szórakozást semmi meg ne keserítse s hogy ne szaladjanak Giuseppe karjaiba. Mert bármilyen szigorúan ügyelt is az inas a fiatal urak és hölgyek viselkedésére, ő maga hajlott kora ellenére javíthatatlan csavargó volt, szüntelenül ott bolyongott Nápoly utcáin s néha váratlanul a legtehetetlenebb helyeken merült fel. Úgy látszott, mintha valami rejtélyes ösztön közölné vele a helyeket és időpontokat, ahol és amikor valamelyik Pascarella-gyerek megsértette a törvényt. Leginkább Ruggiero szenvedett tőle, aki forró szenvedéllyel imádta a futballt s barátaival együtt ott is hódolt ennek a szenvedélynek, ahol azt a rendőrség megtiltotta. Ha az államhatalom nem is csípte rajta, Giuseppe bizony rajtacsípte. Ehhez a rajtakapási ösztönhöz hozzá kell számítanunk a nagyothallásnak egy szinte ördögi fajtáját, amelyet a vén inas nyilván ajándékba kapott a sorstól. Valami sajátságosan rugalmas és konok nagyothallás volt ez, amely lehetővé tette, hogy a tényállásokat saját belátása szerint csavarja el, a mentegetődzéseket pedig egyáltalában ne hallja meg. Gyakran panaszolta be az apának a gyermekeket ez a különös közvetítő s az árulkodás mögött néha nem volt más, csak egy elcserélt mássalhangzó vagy egy hibásan megjegyzett mondat. Ezért aztán mindig, minden utcasarkon, sőt még otthon is nagy elővigyázatosságra volt szükség.

A testvérek a város egyik magasabb pontján találkoztak, az Ospedale Internazionale közelében. Erről az elhagyatott környékről kacskaringós utakon jutottak el a Posilipora, szűkebb hazájuk csodálatos előhegységébe. Itt már régebben felkutatták egy eladásra vagy bérletre kínált villa elvadult kertjét s a tenger felé fordulva leültek egy kőpadra. Grazia napok óta látta, hogy Placidot bánat nyomja. Kialudt szemében az a sűrített mosoly, amely különben mindent megértett és megmagyarázott. Mintha ezek a szemek elindultak volna, hogy megtaláljanak valamit. A nővér közelebb húzódott fivéréhez:

— Mi van veled, Placido?

A fiú csak jó idő mulva tudott felelni:

— Hiszen magad is tudod, Graja, papa miatt van az egész.

— Igen, én is úgy látom, hogy papa nagyon furcsán viselkedik, — felelte gyorsan a lány.

— Világos, gyűlöl engem!

Grazia élénken tiltakozott:

— És mégis: voltaképpen te vagy a legkedvesebb gyermeke.

— Most a leggyűlöltebb gyermeke vagyok s ez már valószínűleg így is marad.

Grazia lekicsinylő kézmozdulattal igyekezett elmosni ezt a merev mondatot, de hiába. Olyan embert, mint Placidot, nem lehetett egykönnyen megnyugtatni:

— Már jóideje vizsgálom a lelkiismeretemet. Segíts, Graja! Jut eszedbe valami, amit elkövettem volna?

— Már minthogy te, Placido, elkövettél volna valamit? Lauro megy a maga útján és a buta kis Ruggiero csakugyan mindig elkövet valamit. De te?

— Lauro! Papa sokkal kevésbbé ingerlékeny, ha róla van szó. Még némi függetlenséget is engedélyez neki. Lauro tartja magát a legjobban. Furcsa...

A felhők most már az egész eget elborították. A nap szétfolyt mögöttük, mint egy tojás sárgája. A tenger tükröző síkjának fénye tompa lett. A horizont egyszerre teljesen eltűnt. A testvérek a semmi partján ültek.

Placido végül levonta a végkövetkeztetést, amelynek igazságában már régóta nem kételkedett:

— Graja, csak egyetlen magyarázat van. Azóta gyűlöl, amióta sejt valamit a firkálásaimról.

Grazia megérintette a kezét, ha már az igazságot nem tagadhatta le. Placido minden szót különös hangsúllyal mondott ki:

— Nem akarja, hogy önmagunkat dicsőítsük.

— De hiszen nekem megengedi, hogy énekórára járjak...

— Ó, Graja, talán meg kell hoznom ezt az áldozatot is!

A leány ellökte fivére kezét:

— Ezt az áldozatot sohasem hozhatod meg. Bűn lenne!

Placido felső teste összecsuklott:

— Közös étkezéseink, a colazione és pranzo, nem voltak-e a legszebbek egész életünkben?... Ennek most már vége... Alig viselem el, hogy szemközt üljek vele.

— Hiszen sohasem veszekszik veled...

— Milyen jó lenne egy ilyen veszekedés... A megszokott, majdnem kedélyes feszültség jelét látnám benne... Még a pofonokban is, amiket Ruggiero kap... De papa és közöttem egyre jobban feszül a húr... Nem is lehet többé megereszteni... Ha tudnád, hogy az elmult éjszakákon mennyi mindenre gondoltam... Már azt is elhatároztam, hogy elmegyek... Végre is nagykorú vagyok és nem félek a munkától.

— Bátyám, nem!

Szinte felsikoltott.

— Ó, hogy is tudnálak benneteket elhagyni!? Téged!? Nem tudom megtenni. Nagyon keserű most a kenyerem, de legalább napfényben eszem. Akkor a sötétbe zuhannék. Ezért megoldhatatlan az egész. A napfényben nem szabad élnem s a sötétségben nem tudok élni.

Graja el akarta terelni gondolatait a szenvedésről. Hiszen majd csak megváltozik minden. Papa a világ legszeszélyesebb embere. Senki és semmi sem tudja megingatni, de ő maga mindig változtatja nézeteit, még hozzá a legkövetkezetlenebb módon. Például ma elnézi Iride illetlenségét, holnap pedig valami semmiségért bezárja. Ha a sótartó vagy az ecet hiányzik az asztalról, egyszer nagyon udvariasan kéri, másszor meg úgy ráordít Annunziatára, mintha valami súlyos bűnt követett volna el. Placido ne töprengjen papához

való viszonyán, hanem törődjön egyesegyedül a zseniális képességekkel, amelyekkel a sors megáldotta.

Placido türelmetlenkedő tiltakozás nélkül hallgatta ezt a túl okos biztatást. De aztán csendet kérve emelte fel a kezét, — Grazia jól ismerte ezt a mozdulatot. Annyit jelentett, hogy új verset akar felolvasni. Csakugyan, egészen halkan és minden bevezetés nélkül elkezdte:

Mikor az éjből kitépett a reggel
A sarokra tárt ablakhoz osontam
A kék fényben szemem tisztára mostam
És úgy beteltem belső énekekkel,

Hogy fájt bennem e bőség, mint a kín
Nem bírtam el, akár hogy' is akartam,
Botorkáltam a szürke mindennapban
Gazdag voltam s féltettem kincseim.

De mikor felkészültem a szüretre,
Felülről egy parancs sujtott le rám
S tiltóan állt őrt lelkem ajtaján.

Már pusztább voltam minden pusztaságnál
Nem szólt ajkam, csak tompán dadogott
Már minden néma bennem és halott.

Placido ideges szorongással vágott elébe a dícséretnek:

— Ez persze nem jó vers, ne is mondd Graja! Még én is írtam ennél sokkal jobbakat. Be is tudom neked bizonyítani, hogy miért egészen közepes ez a szonett. Azok a versek, amelyek érzelmekről beszélnek, voltaképpen mindig dilettáns munkák. A vers ne legyen folyékony szóhalmaz, hanem szilárd test, amely nem omlik szét, ha megérintik. De ebben a szonettben majdnem minden sor meglazul. «Felkészültem a szüretre», «pusztább voltam minden pusztaságnál» — ezek nem igazi képek, nem igazi hasonlatok, hanem a mindennapi nyelvhasználat elkoptatott frázisai. És ezek a rossz képek teszik, hogy a vízió is hazug lesz és bukdácsoló. Hogy' kerül a versbe az «őrt állt lelkem ajtaján», amikor az imént még a szüretre készülésről volt szó? Voltaképpen azt akartam kifejezni, hogy az ember színültig tele van, amikor verset akar írni, de munka közben felismeri, hogy teljesen üres és önmagát csalta meg. Aztán

valami más lett az egészből, mert papa is belekeveredett a dologba...

— De hiszen nem is úgy mondottad el ezt a verset, mintha vers lett volna — jegyezte meg halkan Grazia.

Placido nagyon hálásan fogadta nővére szavait:

— Hála Istennek, hogy megértesz Graja...

Ebben a percben hullottak le az első esőcseppek, amelyek ugyanebben az időben Don Domenicót arra kényszerítették, hogy belépjen a Galleria Umbertóba.

Placido rémülten ugrott fel:

— Haza kell mennünk.

Grazia riadtan nézett karkötőórájára s aztán a két testvér úgy nekiiramodott, mintha nem is felnőtt emberek, hanem neveletlen gyermekek lennének, akik a zsúfolt utcán rendeznek versenyfutást. Nagy ugrásokkal érték el — minden elővigyázatossági rendszabályt figyelmen kívül hagyva — a legközelebbi villamosmegállót.

Annuziata, Iride és Lauro türelmetlenül várakoztak Grazia szobájában.

— Hol jártatok mostanáig? — kiáltott rájuk Lauro — hiszen fontos dolgot kell megbeszélnünk és múlik az idő.

Placido és Grazia még mindig pihegve ültek le az ágyra. A kis szoba az öt izgatott emberrel nagyon zsúfoltnak látszott. Lauro úgy állt a középen, mintha összeesküvők vezére lenne, aki most osztja ki az utolsó parancsokat.

— Elhatároztuk. — jelentette ki — hogy el fogsz menni a Bertolini-hotel báljára, Graja.

Grazia szinte komolyan megsértődött:

— Mi jut eszetekbe? Már régen elfelejtettem az egészet. Nagyon sajnálom, hogy egyáltalában beszéltem róla.

Lauro hajthatatlan maradt:

— Nem Graja!! El kell menned. Ziának is ez a véleménye. Alaposan megbeszéltük, úgy-e Zia?

Lauro élénk biztatására Annunziata valami furcsa, fáradt hangon mondotta el véleményét:

— Jó lesz az neked, Graja, ha egyszer kikerülsz a világba az emberek közé. Lauro meggyőzött róla.

Iride, mint mindig, most is elragadtatással fogadta a kínálkozó törvénysértést. Titokban meglökte Annun-

ziatát és Laurót, hogy csak meg ne hátráljanak, hunyorgott a szemével, egyszóval úgy viselkedett, mint a bűn igazi propagandistája. Grazia csak nagy üggyelbajjal szabadult meg tőle, annyira sürgette a kislány:

— Kérlek, Graja, nagyon kérlek, mondd, hogy elmész!

Grazia egyre hevesebben tiltakozott a sértő feltevés ellen:

— Nem értlek, Zia. És a többieket sem értem. Talán egy pillanatra megvolt bennem az a bolondos kedv, hogy elmenjek. De az egész gyorsan elpárolgott, amikor úgy istenigazában elképzeltem magamnak ezt a festa di ballo-t. Csupa idegen ember! Borzasztó!

Placido most szólalt meg először:

— Graja, ez az elhatározás nemcsak hogy jó, de szükséges is. Nézd csak, mi mindig egymás között élünk. Azt hiszem, ez veszélyes és különösen veszélyes a te számodra. Az embernek néha tükörbe is kell nézni.

Grazia most az apai törvény szárnyai alá menekült:

— De papa éppen a tükörtől tilt el.

Iride fontoskodva közölte felnőtt testvéreivel:

— Papának ma reggel ragyogó kedve volt.

A kislány papa ragyogó kedvének említésével meg akarta erősíteni az ingadozók bátorságát. Erre nem volt szükség. Grazia kivételével valamennyit megtöltötte a tilos ünnep szenvedélyes elképzelése. Lauro egyszerűen kikapcsolta Graziát:

— Mit gondolsz, Placido, mi lenne, ha ma az asztalnál óvatosan erre fordítanám a szót? Azt hiszem, jobb, ha én teszem és nem te. Zia úgysem meri kinyitni a száját.

Annunziata egyáltalában nem tagadta, hogy nincs bátorsága az ilyen hallatlan vakmerőséghez. Különben is elhibázott dolog lenne. (Placido helyeslően bólintott.) Mert ha papa akár a legártatlanabb kívánságot is észreveszi, haragja és ellentállása megtízszereződik. Ezt mindenki tudja. De Lauro nem szokott megállani az első akadálynál. Másról kezdett beszélni:

— Akkor mást csinálsz Graja érdekében, úgy-e, Zia?

És mivel a legidősebbik nővér nem felelt azonnal, tovább folytatta:

— Ziának nem kell új ruha az operaházi bemutatóra. Ő maga mondotta, hogy megteszi a tavalyi is. Legfel-

jebb egy kicsit át kell alakítani. A megtakarított pénzből Graziának csináltatunk egy jelmezt.

Graziának nem is volt ideje, hogy az áldozat ellen tiltakozzék, mert Iride mindnyájukat túlkiabálta:

— Legjobb lesz a velencei jelmez. Vagy talán öltözködjék szardíniai parasztlánynak! Vagy marquisenak! Ó, Graja, nekem sem kell új ruha! A sárga még nagyon jó.

Az idősebb testvérek utánzásában áldozatkészsége határtalanná nőtt:

— És el kell fogadnod azt a pénzt is, amit én fogok kapni a ruhámra!

Az általános roham láttára Grazia rémülten mormolta:

— Mindnyájan betegek vagytok... Zia, segíts!

Graziának igaza volt. Csakugyan nehéz megmagyarázni, hogy miért kavarta fel így a kedélyeket a Hotel Bertolini festa di ballo-ja. Ha mélyebbre hatolunk, olyan okra bukkanunk, amelyet a bűn csábításának lehetne nevezni. A testvérek mindezideig ellentmondás nélkül éltek a törvény fegyelmében. Talán most érkezett el az a pillanat, amikor a törvény áthágása életszükségletnek bizonyult. Ez azonban csak feltevés, amely semmiképpen sem akar magyarázat lenni. Elég furcsa volt, hogy valamennyien össze-vissza beszéltek és Iride a biztatás fanatikusan éles sikolyait keverte a küzdelembe. Lauro végül is rendreutasította a gyermeket s maga is tompította a hangját:

— Várjatok csak! Mit szóltok ehhez? Miért kell egyáltalában szólni papának?

A testvéreknek nem volt idejük, hogy e kérdés elvetemültségét a maga teljességében megértsék, mert Ruggiero az esőtől és izzadságtól nedvesen és kimerülve, mint egy maratoni futó, támolygott be az ajtón:

— Vége mindennek! — nyögte vonagló arccal. A fivérek a kétségbeesett fiúból nagynehezen a következőket húzták ki: a közeli templomtéren néhány osztálytársával nem is footballozott, csak egészen ártatlanul egy kis gumilabdát rugdalt ide-oda. Egyszerre meglátta Giuseppét, aki mint elégedett néző ott állt mellette:

— Elvesztem...

A dolog nem éppen kellemes, de ha egyéb nem tör-

tént, ez a közönséges kis bűnöcske nem fog a fejébe kerülni. Ruggiero megborzongott:

— Tegnap óta nem találom a pártigazolványomat. Istenem!...

Ki tudja, talán valamelyik könyv lapjai közé került. Giuseppének különben ma még alkalma sem volt az árulkodásra.

— Ugyan, Giuseppe, — lihegte Ruggiero — hiszen lent kíséri papát, megvárta őt. Az utolsó pilanatban osontam be mellettük a házba...

Csakugyan, nem telt el egy perc sem és felhangzott a hivatalos kopogtatás, majd az öreg inas — mintegy a törvény nevében — kinyitotta az ajtót. Megvesztegethetetlen pillantása tele volt a bűn bizonyítékaival s közölte urának parancsát:

— Szabad kérnem, mindenki fáradjon eccellenzához a sala da pranzóba!

És a gyermekek, akik az imént még oly vakmerő tervekkel foglalkoztak, engedelmeskedve az apai parancsnak félénken elindultak a fal mentén.

Domenico Pascarella kezdetben ügyet sem vetett a népére. Fenyegető léptekkel és baljós cipőcsikorgással járt fel-alá a sala da pranzóban. Minél hosszabbra nyúlt ez a hallgatás, annál jobban sápadoztak a gyermekek. Végül láthatóan összecsuklottak mind, papa hallgatása elhervasztotta őket. Mint valami feszülő daganat, percről-percre nőtt bennük a bűntudat. Nem kímélt senkit. Még akinek nem is volt oka rá, hogy bűnösnek érezze magát, — tehát Annunziatát és Iridét is — földrenyomta az egyre növekvő súly. A rossz lelkiismeret terhe független lett az öntudattól és gondolkozástól, szörnyű testi állapottá alakult át és ez az állapot, ez a gyomrot préselő émelygés teljes ellentéte volt az apai ének okozta misztikus gyönyörnek. Don Domenico végre megállt és élesen nevén szólította Graziát. A leány előbbre lépett testvérei közül. A törvényszéki tárgyalás megkezdődött:

— Milyen megbízást adott neked az énektanárod?

— Megbízást?

— Csak semmi csűrés-csavarás! Maestro Capironi valami közölnivalót bízott rád.

— De papa, hiszen ez csak tegnap volt...

Grazia nyakán az ütőér láthatóan lüktetett:

— A karmester úr beszélni szeretne veled.

— És miért hallgattad ezt el?

— Nem akartam elhallgatni, papa, csak azt hittem, hogy nem fog különösebben érdekelni, papa.

— Tehát te is hazug kígyó vagy, te angyal?

— Nem, nem hazudok, de az egészet nem tartottam fontosnak.

— Nem tartottad fontosnak? Tehát mégis csak valami volt, — valami és nem semmi. Mi az? Mi volt az? Ki vele!

Grazia emlékezete lázas gyorsasággal vizsgálgatta mindazt, amit az utóbbi időben énekmesterével beszélt. Nem talált semmit. Minden összekúszálódott:

— Nem tudom, papa.

— Nem tudod? Annál jobban tudom én, te képmutató! Mindenféle ostobasággal elbolondított. Megegyeztetek a hátam mögött minden aggodalom nélkül. Be akar hozni a színházhoz.

— De ez nem igaz, papa.

Könyörögve emelte fel a kezét. Capironi soha nem beszélt vele erről. Nem esett közöttük egyetlen szó sem a színházról. Miért is beszéltek volna? Hiszen sem kedve, sem tehetsége nem volt. Álmában sem gondolt az ilyesmire. Ó, hogyan bizonyítsa be apjának ártatlanságát?! Don Domenico azonban egy csapással szétverte minden bizonykodását:

— Nem hittem volna rólad, hogy tagadni fogsz. Szégyeld magad!

Nem tudta tovább visszatartani könnyeit. A sírás, a vádlott megsemmisülése a bírót lassan szelídülő fenséggel töltötte el. Már nem szitkozódott. A hangja is nyugodtabban csengett.

— Az énekóráidat felmondottam. Egyszersmindenkorra! Érted?!

— Igen, papa.

Grazia el akart tűnni, el akart merülni valahol. De a törvényszék nem helyezte szabadlábra:

— Még nem vagyunk készen. Igaz, hogy ma reggel kilenc órakor a nyitott ablaknál énekeltél?

— Nem... Én nem... Én nem énekeltem...

A sírás apró, felcsukló szórongyokká tépte védekezését:

— Csak... csak egy kicsit gyakoroltam... Egész keveset...

A tagló ismét lezuhant:

— De nyitott ablaknál! Ilyen hiú vagy? Talán már művésznőnek tartod magad? Mi? Meg akarod hódítani az utcát? Mi? Vagy el akarod kergetni a többi lakókat? Még szégyenbe hozol! Hányszor tiltottam meg, hogy nyitott ablak és ajtó mellett énekeljetek! Feleljetek! Megtiltottam, vagy nem?

Kórusban zúgó tompa «igen» vánszorgott a bíróhoz, aki most kimondotta az ítéletet:

— Nincs kifogás. Büntetésből egyelőre mindenféle éneklést megtiltok. Még ha egyedül vagy a szobádban, akkor sem szabad énekelned. Megértetted?

— Igen, papa.

A bíró pillantása elengedte Grajat és Laurót emelte ki a sorból. A tizenkilenc éves ifjú leányos arca sápadt volt ugyan, de nyugodtabb, mint nővéréé. Árnyékolt szemében nem volt szorongás, hanem inkább a végzet őszinte vállalása. Ezek a szemek állhatatosan néztek a bíróra s mindent megfigyelve fogadták haragját:

— Jól tudod, hogy miről akarok beszélni.

— Azt hiszem, igen.

— Mit csináltál tegnap délelőtt tíztől tizenkettőig?

— Kerültem az iskolát.

— És miért kerüli az iskolát egy felnőtt ember? Egy nyolcadikos gimnazista?

— Nagyon szép nap volt.

Ebben az őszinteségben nyoma sem volt a szemtelenségnek. Nem is fokozta a bíró haragját, noha a hétköznapi csavargás elég súlyos bűn volt. Lauro külső egyensúlya, csendes viselkedése, amely az alázatot és öntudatosságot sajátos módon kapcsolta össze, nem ingerelte a bírót. Szavai valami dühös jóindulattal csengtek:

— Gondoskodni fogok róla, fiacskám, hogy legközelebbi hajóutadra egy kis viharral szolgáljak.

Ennek a fenyegetésnek hasonlatszerű értelme volt, mert az olaszok a hajóutat és az iskolakerülést ugyanazzal a szóval fejezik ki: «marinare». A bíró ítélete nem is volt túlságosan szigorú:

— Más emberek a te korodban — mondotta bosszankodva — már eltartják a családjukat... Háromnapi szobafogság! Nem mozdulsz ki a házból! Megértetted?!

— Igen, papa.

— Most pedig rajtad a sor!

A bíró hangja szinte felgyűrte az ingujját. Az alacsonynövésű Ruggiero mindezeideig megbújt valahol testvérei háta mögött. De az apa hangja megtalálta, a nélkül, hogy nevén szólította volna:

— Ide gyere! Mi lesz? Előre!

A «medve» kibontakozott a csomóból és a serdülő fiú formátlan kézlóbálásával előbbre botorkált.

De nincs kegyelem:

— Előre! Közelebb! Még közelebb!

Ruggiero és apja között egyre kisebb lett a távolság. Mikor végre egészen kicsi lett, a törvényszék harmadszor is rákezdte:

— Mindezideig nem tudtam, hogy közönséges utcagyerek vagy, durva proletár, aki nem érdemli meg, hogy a nevét viselje. Az egész világ ujjongani fog: lám, lám, csak ennyit érnek Pascarelláék! A család egyik tagja — nagy fiú, szinte férfi — fényes délben a sárban fetreng, még hozzá egy templom kapuja előtt, a város közepében! Igaz ez?

— Nem fetrengtem a sárban és nem is futballoztam. Csak egy kis gumilabdát rugdaltunk ide-oda.

— Nem futballoztál?

A kérdés a falak felé mennydörgött:

— Nem futballoztál? Szép játék! Lábbal játszani! Rúgni, tiporni, lihegni, izzadni! A csőcselék gyönyörűsége! És kivel szórakoztál ilyen előkelően?

— Egypár pajtásommal...

— Úgy van, a pajtásaiddal! Hitvány banda, te is közéjük való vagy, vonzódsz is hozzájuk!... És mit kell még bevallanod?

— Nekem? Én... én nem tudom...

— Tanácsolom, hogy hagyd abba a dadogást és a lehető leggyorsabban ismerj be mindent.

A gyermek kétségbeesett szájjal, hangtalanul tátogott. Don Domenico egy papírlapot húzott elő a zsebéből. Ruggiero üvölteni kezdett:

— Én... én... beiratkoztam.

— Beiratkoztál. Szép! Tovább!

— De hiszen muszáj volt... A pártba... Az avanguardiába... Mint a többiek... Mindnyájan.

— Úgy! Tehát *muszáj* volt megcsalnod engem? *Muszáj* volt megakadályozni, hogy tudjak róla?

— De mikor nem tehettem máskép, papa... A párt... A tanárok... A fiúk... Már mindnyájan régóta fasiszták... Kényszerítik az embert... Nem tudtam meglenni tőlük...

A bíró arca félelmetesen közeledett a bűnöshöz:

— Úgy! Arra kényszerítenek, hogy becsapj engem? Saját házamban, saját családomban harcolnak ellenem? És te ilyen gyalázatos helyzetbe hozol? Segédkezet nyujtasz nekik ahhoz, hogy az apádat nevetségessé tegyék? Ravaszul beiratkozol a pártba a nélkül, hogy egy szót szólnál nekem? Tűröd, hogy árulásra kényszerítsenek és nem bízol benne, hogy én segítenélek és megvédenélek? Legközelebb talán eltűröd, ha arra kényszerítenek, hogy beverd az ablakaimat vagy felgyujtsd a lakást? Miért csaptál be? Miért nem szóltál egy szót sem?

— Úgy féltem...

Domenico Pascarella felordított:

— Ezt a gyávaságodért kapod!

Ruggiero arcán jobbról-balról egy-egy pofon csattant el, s a fiú egészen az asztalig tántorodott.

A kegyetlen ítélet mintha magának a bírónak is rosszul esett volna, mert ismét recsegő lépésekkel mérte végig a sala da pranzot, gyötrelmes hallgatást árasztva maga körül. Ha restelte is, hogy meg kellett fenyítenie Ruggierót, — nem szívesen ütötte a gyermekeit — saját sorsa mégis csak közelebbről érintette. Egyesegyedül a gyermekeknek élt. Rajtuk kívül más gondolata nem volt. Legjobb tudása és lelkiismerete szerint védte meg a házat. Hajlott korában is dolgozott. Miért? Hogy gondtalan s társadalmi állásukhoz méltó életet élhessenek, hogy a ház körül minden rendben legyen. De ezek a gyermekek megcsalták őt! Ezek a gyermekek árulók voltak! Mindnyájan árulók! Grazia Capironival, a csavargó zenésszel csalta meg, Ruggiero pedig a fasiszta párttal. Nem volt ellensége a pártnak, közömbösen nézte, mint általában az egész politikát, amelyet úgy fogad el az ember, mint a világot, tehát egysze-

rűen hátatfordít neki. Annál borzalmasabb, hogy a gyermekei, az *ő* gyermekei kiszolgáltatták mindenféle szennyes álmodozásnak, hiú törekvésnek és nyilvános botránynak. Saját gyermekeitől kell megvédenie a házat. Titkos ajtókon, álnokul csempészték ide is az ellenséges világot. Hálából ez a világ gúnyosan vágta arcába: angyalok. Nehéz lett a szíve, ha erre az árulásra gondolt. A felháborodás azonban hamarosan legyőzte keserűségét. Nem tűrhette, hogy a család erkölcsei meglazuljanak. Még könyörtelenebbül kellett letörni mindenfajta «tolakodást».

Az idő múlt. A hallgatás pillanatról-pillanatra elviselhetetlenebb lett. Don Domenico még mindig fel-alá járkált. Az egyik fordulónál szorosan Placido mellé került, aki az egymáshoz préselt testvérek csoportjától valamivel távolabb állott. Az apa megtorpant és fiára nézett. Placido alakját most sokkal magasabbnak látta, mint azelőtt. A diák mellére szorította ökleit és lehorgasztotta fejét, így szokott tenni az ilyen fájdalmas pillanatokban. Szemöldökei görcsösen összehúzódtak a szép, de alacsony homlok alatt. Aki erre az arcra nézett, azt hihette volna, hogy Placidot rendszabályozták és fenyítették meg, nem pedig a többieket. Don Domenicóban, míg legidősebb fiát szemlélte, valami nehéz düh gerjedezett, — mintha felismerte volna, hogy a baj gyökere ebben a Placidóban van. Most igazán gyűlölet vonaglott benne. Vádakat keresett a diák ellen. De nem talált semmit, csak Placido magas termetét, amelyet lázadásnak érzett. A kis kerek ember nála magasabb fia felé nyujtotta az öklét:

— Nőhet maga olyan magasra, milyenre csak akar.

Nagyon ritkán történt s akkor is csupán a megtorlás legsúlyosabb pillanataiban, hogy papa valamelyik gyermekét ezzel a régies megszólítással illette. Ez a «Voi» hosszúra nyúlva úgy hangzott, mint egy trombitaszó: «Vooi» és körülbelül ezt jelentette: «Nem vagy méltó arra, hogy tegezzelek s ezzel az enyéimhez számítsalak. Széttépek minden köteléket, amely összefűz, kitaszítlak, száműzlek a napfénytől legtávolabb eső helyre. Vagy megfagysz, vagy megjavulva fordulsz vissza az útról!» Placido keze és lába valóban jéghideg volt. Az apa még mindig méregette:

— Nos? Van valami mondanivalója?

Placido összeszorított foggal, némán fordította el az arcát és a padlóra nézett. Don Domenico sötét fenyegetéssel mondotta:

— Ez nem megy így tovább közöttünk.

Maga sem tudta mit jelentenek ezek a szavak, amelyek minden ok nélkül énjének őrizetlenül maradt mélységeiből törtek fel. Aztán otthagyta Placidot s ismét megkezdte a cipőcsikorgásos bolyongást. Közben már két óra is lehetett. A félig kinyitott ajtóban Priscilla, a szakácsné hadonászott.

Annunziata végre egy halk figyelmeztetés erejéig nekibátorodott:

— Papa, lehet tálalni?

Az apa felhorkant, mintha a kérdés szemtelen gunyolódás lett volna:

— Csakugyan azt hiszed, hogy leülök veletek enni? Hogy helyet foglalok a közös asztalnál? Egyetek egyedül, ha tudtok!

Annunziata megkapta a parancsot:

— Felküldhetsz valami apróságot Giuseppevel.

Vad robajjal vágta be maga mögött az első ajtót, aztán a másodikat és a harmadikat is. Mikor a két felső szobában csapkodta az ajtókat, taszigálta a bútorokat s tologatta a székeket, a tompa lárma úgy zúgott a testvérek feje felett, mint valami távoli mennydörgés.

NEGYEDIK FEJEZET.

A kegyelem estje.

Finom szemekben esik az eső és hull a köd, de a tömeg mégis a Piazza del Plebiscito-ig zsúfolódik. Az autók hosszú sora minden oldalról eltorlaszolja az ide vezető utakat, a Via Santa Luciát, a Via Cesare Consolet és a Chiaja-t. Az autók között sok hatalmas kocsi van livrés és tányérsapkás sofőrökkel, az egész olyan, mint valami filmmese. Az esernyők háborgó tengere, amelyet a figyelmeztető tülkölések, az autók teste és a rendőrök ide-oda korbácsolnak, újra meg újra elönti a nagynehezen megtisztított sorfalak közét. Mindent elborít valami szabálytalan kézitusa lármája. Az ember

azt hinné, hogy minden pillanatban halálos katasztrófák történnek, pedig az egész csupán az izgatott kíváncsiság és tréfáskedvű jóindulat vaklármája. A mindenfelől agyonszorongatott bámulók békésen tűrik, hogy egy csomóban tologassák őket ide-oda. A szép kocsik, amelyek áthaladnak közöttük és sárral verik be őket (luxusautók a tömegben különben mindig lázítóan hatnak), most nem késztetik az embereket gyűlölködő kifakadásokra. Mintha egy félórára mindenki elfelejtette volna a társadalmi ellentétek keserűségét. A ragyogó nézőközönséget éppoly kevéssé bírálják, mint ahogyan nem törődnek az esővel sem. A késő őszi temetéseknél és a San Carlo kapunyitásakor mindig esni szokott, — ezt jól tudják a tapaszta ltabbak. Az esőnek különben esztétikai előnyei vannak. Még a legkonokabb kommunista szíve is nevetni kezd, — ha ugyan megvan benne az őszinteség bátorsága és tehetsége, — amikor megpillantja a bundákba és estélyi köpenyekbe burkolt, ékszerektől villogó nőket, hajadonfőtt vagy holmi leheletvékony fátyollal betakarva, amint az autók szűk ajtajából kibújnak s elragadó óvatossággal rakosgatják a lábukat, hogy az arany-, ezüst- és bíborszínű kis cipőket be ne szennyezze a sár s amikor a vizes aszfalt tükre visszasugározza e kívánatos tüneményeket luxusban úszó törékenységét. Persze, senki sem lakik jól ettől a bámulástól, de legalább alaposan éhes lesz tőle. Ez az éhség pedig néhány pillanatra felüdíti az embert, — felüdíti, mert megrészegíti. Akinek pénze van, elmegy a színházba, akinek nincs, kívül marad. De még az is, aki kívül marad, résztvesz az egészben. Az ünnep sugárzásából csak sápadt fény jut a legkülsőbb előcsarnokban álló tömegnek, de még itt is vágyódva érzi a magasztosabb helyek varázsát, a belső udvart, a szentség jelenvalóságát s legalább sejti a legfőbb szentélyelragadtatott fényét. Ezért áll egy helyben s nem törődik az esővel.

Emberemlékezet óta mindig ünnepnap a San Carlo megnyitása. Az emberek eljönnek, hogy zenét halljanak és örvendezzenek a hangoknak. A zene azonban csak összekötő eleme, nem pedig öncélja ezeknek a jólesően bizsergető összejöveteleknek. Mert voltaképpen mindenki csak egyet akar: a többiekben tükröződni!

Csak semmi szokatlant, semmi fáradságos dolgot! Senkisem azért megy a színházba, hogy leboruljon a művészet vagy a rendezés kinyilatkozásai előtt. Az igazi célt még a «szórakozás» szó is helytelenül jelölné meg. A zene akkor jó, ha az ember ráismer, ha már régen a hallgató vérében kering, ha a családhoz tartozik. Ebben az óriási házban — páholyban, földszinten és karzaton, — lelkében ma mindenki a művészekkel együtt fogja énekelni a Giocondá-t, ha ugyan a szöveget és a zenét már jóelőre nem tudja kívülről. Mindenki között pedig elsősorban a különben oly szigorú Don Domenico.

A Pascarella-család — pontosabban: a három nővér és az apa — az előadás megkezdése előtt tíz perccel a San Carlo bejáratánál kiszállt egy taxiból. Az elmult hét szigorú bírája és a mai este gyengéd gavallérja között szinte semmi hasonlóság nem volt. Don Domenico elsőnek ugrott ki a kocsiból, kinyitotta esernyőjét s lányait egyenként vezette a bejárathoz. Az előcsarnokban már várta őket egy idősebb hölgy, távoli rokonuk, akit Domenico Pascarella évenként egyszer ennek az operai látogatásnak céljaira húzott ki a sötétségből, ahová éjfél után az elkövetkezendő tizenkét hónapra ismét elmerült. Don Domenico két okból is ragaszkodott ehhez a rendszabályhoz. Először is illetlennek találta, hogy három fiatal hölgy egy idősebb és terjedelmesebb felvigyázónő nélkül mutatkozzék a páholyban. Meg aztán annak a férfinek a sorsa, aki egy ilyen páholy hátterében húzódott meg, igazán nem volt irígylésreméltó. Göresösen maga alá húzott lábbal kellett ülnie a trónoló hölgyek mögött s akárhogy is nyujtogatta a nyakát, végeredményben nagyon keveset hallott és semmit sem látott. Ma este azonban a Giocondá-t játszották és signor Pascarella most nem ismert tréfát. Látni és hallani akart, részben azért, hogy kéjelegjen a melódiákban, amelyeket ismert mint a saját lélekzetét, — másrészt mint a hagyományok szigorú őrének, ügyelnie kellett rá, hogy az előadás során ne térjenek el semmiféle kísérlet kedvéért a megszokott modortól. Éppen ezért már régen a zsebében hordozta a maga külön földszinti jegyét, amely a «poltrone»-t, az első sor sarokszékét biztosította számára, közvetlenül a kijárat mellett. A hely megválasztása csakúgy mint éle-

ténck minden más dolga nem a véletlentől, hanem Don Domenico egyéni sajátságaitól függött. A társaságtól húzódozó ember erről a helyről szökhetett meg a legkönnyebben, ha netán ismét felmerült volna ama ellenséges világ valamelyik tolakodó képviselője, amely neki és családjának csak ártani akart. Ezen a helyen nem préselődött a többi nézők közé, itt bizonyos fokig azt tehette, amit akart, nem kellett megfékeznie temperamentumát, ha a zene melódikus zümmögésre és dörmögésre csábította, ha egy hosszan kitartott magas hang «bravo» és «brava» felkiáltásokra ragadtatta vagy egy sikerületlen zenei frázis a fogcsikorgató szitokra: «cani tutti!» Előbb azonban a páholyba kísérte leányait s fejedelmi fejbiccentéssel fogadta a harminc év óta ismert öreg páholynyitogató «reverenza» és «eccelenza» megszólítását. A három Pascarella-nővér most belépett a baloldali elsőemeleti hármasszámú páholyba.

A fürdőző, aki meleg nyári napon hirtelen beleveti magát a tengerbe, egy pillanatra megrémül, de aztán valami mélyebb boldogság kegyelme árad szét benne, mert a másik elem egész életérzését megváltoztatja s szinte más embert csinál belőle, — tagjai ellazulnak s áhitattal adja át magát az új gyönyörűségnek. Ilyen szélesen áradó új elem volt az aranyvörös tér is, amely most körülfogta a nővéreket. Le kellett győzniök a félelmet s húzódozva lassan-lassan a páholy széléig merészkedtek. Nemsokára azonban hajukban és meztelen vállukon érezni kezdték ennek az új elemnek kellemes borzongását. Az elmosódott zúgás és sugárzás egyre tisztább, egyre tagoltabb lett s ezzel együtt teljesedett ki a nővérek boldogsága.

Domenico Pascarella frakkos alakja nagyon jól hatott s most a tapasztalt színházlátogató pillantásával nézett körül. Meg kellett állapítania, hogy a háború és a háborút követő évek a színház képét nem nagyon változtatták meg.

Persze, néhány páholyban látott az ember dagadt ábrázatokat, ékszerekkel roskadásig megrakott alakokat s idomtalan karokat és kezeket. De a «cápák», a pescecane-k eltűntek az ősi jogon itt tartózkodók koszorújában. Igen, itt voltak valamennyien: a Tregasi, Spagnuoli, Ventignano, de Luca-család s jobbról és

balról a Pugno-Sarti-k és a Dallorso-k, — itt voltak mind, akik közé Domenico Pascarella nem tartozott és nem is akart tartozni. De Don Domenico ma még a nápolyi arisztokratákkal szemben is szelíd volt. Ez a szelídség nyilván onnan eredt, mert meg volt elégedve páholyával, amelynek nem kellett szégyenkeznie a többiek előtt. A beléevődött gyanakvás, amellyel gyermekeinek értékét szokta volt méregetni, néhány órára eltűnt. (Ma talán még akkor sem haragudna, ha egy idegen lelkesen dícsérné valamelyik gyermekét. Hiszen az ilyen dícséret nyomában fellángoló sötét düh mindig a régi gyanakvásból fakadt.) Három szép, friss fiatal lány. Most, hogy összehasonlíthatta őket a többiekkel, époly kevéssé tudta letagadni ezt a tényt önmaga előtt, mint apai boldogságának ritka vasárnapi óráiban. Iridét jóindulatúan szorította a páholy előterébe.

A kislánynak első élménye volt az ünnep. A nagy izgalomban valami riadt kifejezés ült az arcára, egyetlen szót sem tudott mondani s lázas ujjai mindig újra meg újra apja keze után kapkodtak, bár nem is tudta, mit csinál. Don Domenico gyermekeitől csak a félelmet és szeretetet szokta meg, a gyengédséget soha. E kislánykéz szokatlan érintése most beszédessé tette. Részletesen magyarázni kezdte Iridének a színpad berendezését, a zenekar összeállítását, a függöny festett allegóriáit és még sok egyebet. Persze, most is kötelességének érezte, hogy megőrizze a nevelő célzatot s e sokfajta varázslat értelmét tanító formában közölve, utóbb az egészet újból felmondatta a kisleánnyal.

Az olasz színházakban az előadás megkezdése előtt rettenetes a rendetlenség. Teljesen hiányik itt a várakozás áhitata, amelyet másutt még néha megtalálunk. Hiszen az első felvonás egy teljes óráig tart s ezt csendesen kell végigülni; ezért hát amíg van rá idő, minden állandó mozgásban van. Egész széksorok tátongnak üresen. Olyan vígasztalan a látvány, mintha sohase telnének már meg. A páholyokban viszont vidáman járnak-kelnek s az előcsarnokban se látni, se hallani a vastag cigarettafüsttől és a nemkevésbbé vastagon áradó beszédtől. Nagy összevisszaságban állnak itt a férfiak százai, mindenféle rangkülönbség nélkül, a frakkos dandy az evezőinges «mozzonaro» mel-

lett, aki jegy nélkül csusszant be. A zenekarban a muzsikusok percről-percre vadabbul hangolják szerszámaikat, mintha mindegyik egész lelkét beleadná a futamokba, trillákba és passzázsokba, amelyeket szenvedélyes magafeledkezéssel csal ki hangszeréből. A dudáló, mekegő, nyávogó és nyikorgó zavarból valami nagyarányú hangkáosz alakul ki s ez mintegy szimboluma lesz a hívságos magányosságnak, amelybe az egyéniség úgy burkolódzik, — különválva a többiektől — mint életnek legsajátosabb tevékenységébe.

A földszinti közönség férfitagjai csak a második csengetés után indulnak meg lassan a nézőtér felé s ekkor már Don Domenico is elhagyja a páholyt. A három testvér magára maradt a duennával. Mindhárman a páholy pereme mellé ültek, mialatt az idős hölgy hátuk mögött elterpeszkedett a magas ülésen. Papa persze nem vette észre, hogy leányai tavalyi ruhájukat hordják, — Grazia a kéket és Annunziata az ezüstgyöngyös feketét. A festa di balloról az elmult viharos nap után ugyan nem beszéltek többé, de a rendelkezésükre bocsátott pénzt még Iride sem költötte el az új ruhára. Erre különben nem is lett volna szükség, mert mind a hárman kifogástalanul jelentek meg. Grazia úgy ragyogott, mint még soha. Homeros mondja, hogy a láthatatlan istenek a heroszokat és heroinákat életük döntő pillanataiban földöntúli szépséggel és erővel ruházzák fel. Úgy látszott, mintha életének ebben a fontos percében Grazia szépségét is megsokszorozta volna valamelyik istennő. A színház kezdte őt észrevenni. Először csak ketten-hárman bámulták, később azonban a távcsövek egész kórusa meredt a baloldali, elsőemeleti, hármas számú páholyra. Az álmélkodó ünneplés mindhárom leányra másképen hatott. Iride nem értette a dolog jelentőségét, nyugtalanul izgett-mozgott a széken s jobbrabalra kapkodta a fejét. Annunziata aggódva meredt maga előtt a műsorra. Tudta, hogy mindez Graziának szól s magában imádkozott, hogy papa ne vegyen észre semmit. Grazia azonban nyugodtan állta a távcsövek sortüzét és közömbösen mosolygott. De amikor lassan kialudtak a lámpák, énjének legtávolabbi szegletében egy kis Grazia így szólt: kár. . . . . .

A második felvonás finálé ja után, amikor a tenór, a boldogtalanul szerelmes szoprántól menekülve a duett sugárzó csúcsain felgyújtja a mentésére szolgáló hajót, — e hatásos zenei és felvonás-befejezés után Don Domenico megjelent a páholyban, hogy lányait a folyosóra vezesse. Ez is az ünnep programmjához tartozott. Pascarella áradozva beszélt Rasa asszonyról. Az énekesnő tudta legjobban, hogyan kell egy zenei frázist átizzítani s egy dallam kadenciáját gyorsan és fájdalmasan odáig fejleszteni, ahol az önmagában omlik össze. A közönség megremegett s mély, elégedett dorombolást hallatott, — mint a macska, ha símogatják — amikor az énekesnő hangja a fermata befejezése előtt tragikusan felcsuklott.

— Ah, questa donna è un dio — kiáltott fel Don Domenico s lelkesedése különös ellentétben állott azzal a kegyetlen üldözéssel, amelyet Grazia énekórái ellen indított. Érzelmi életében azonban családját és a világot annyira szétválasztotta egymástól, hogy a kettő között nem volt híd. Gyermekei csak az övéi voltak s nem önmaguké vagy a világé. Ez a világ ma azonban élt a ritka alkalommal s közelebb settengett ahhoz, amit az év háromszázhatvannégy napján megtagadtak tőle. Ha már az imént is összegyültek a távcsövek a Pascarella-páholynál, most meg a kérdő, követelő, epedő és törekvő pillantások sűrű hálója borult Graziára, aki a lépcsőn övéivel a folyosó felé haladt. Úgy látszott, hogy semmit sem vesz észre, ámbár jóleső elégtétel árasztotta el.

A Gioconda két első felvonása hosszú s a tudatos odafigyelés a zenére kimeríti a hallgatóságot. Don Domenico ezért némi frissítővel akarta meglepni leányait, — a büffében majd megisznak egy üveg pezsgőt. Ez a pezsgő, amelyet mindig ugyanezen a helyen és ugyanebből az alkalomból szokott felbontatni, Pascarellát az apjára emlékeztette. Mint mindent, ami régi volt és az ősök emlékét szolgálta, ezt az italt is szentnek érezte, noha bizonyos értelemben könnyelműségnek lehetett tekinteni. Papa lovagiasan verekedte ki az utat a lányok számára. Nem volt könnyű dolog áttörni a sétáló, bámuló és beszélgető emberek tömött seregén, amely a büffé körül táborozott. Véletlenül éppen felszabadult egy kis asztal, még hozzá szerencsére a fal mellett s

Don Domenico azonnal energikusan birtokba vette. Csak négyen voltak, mert a félénk fivérek ilyen estéken papát és a fiatal hölgyeket magukra szokták hagyni s a hajlottkorú kísérőnő, köszönettel elutasítva a hűvös meghívást, egyedül maradt a páholyban. A lányok boldogan ülték körül az asztalt s elragadtatva kóstolgatták a legendás italt.

Signor Pascarella figyelme egy karcsú, őszesszőke és gyermekien rózsásarcú úrra terelődött, aki rámosolygott, pillantását le nem vette róla s végül mint régi jóbarát köszöntötte. Biztos, hogy ismeri valahonnan ezt az embert, sőt jól ismeri. Don Domenico erőlködve gondolkozott. Talán gyengül az emlékezete? Akkor most látná első jelét az öregedés e szomorú tünetének. A karcsú úr újból köszönt. Talán a pezsgő, Gioconda, Bruna Rasa vagy egyszerűen az általános elégedettség okozta, hogy megtörtént, ami még soha: az idegen világ megvetője, a felesleges ismeretségek ellensége nemcsak hogy visszaköszönt, de kimért üdvözlésképpen még a kezét is felemelte. Az idegen úr az asztalhoz lépett s végtelen közvetlenséggel kezet nyujtott a főnöknek, aki körülményesen emelkedett fel helyéről, mert még mindig nem tudta, voltaképpen kicsoda a jó barát. Az idegen szép fogai kicsillantak, amikor szólásra nyitotta száját, aztán nevetett, mintha valami sikerült tréfát mondott volna el s angol szokás szerint végül megkérdezte:

— Hogy van?

Pascarella emlékezőtehetsége most már megindult, egyelőre azonban nem jutott messzire. Az idegen úr kabátzsebébe nyult, kihúzta az útlevelét s a pénzváltóüzlet tulajdonosa elé tartotta. Don Domeniconak ma csakugyan jó napja volt s kedvét még ez a figyelmeztetés sem ronthatta el, pedig mesterségének legkevésbé rokonszenves ágára emlékeztette. Ellenkezőleg, ő maga is nevetett, közben pedig még szorgalmasabban kezdett keresgélni emlékei között, s végül diadalmasan kiáltott fel:

— Hotel Bertolini... Mi?... Hotel Bertolini.

Az angol most formaszerint is bemutatkozott:

— Arthur Campbell.

Elhallgatott és nem mozdult. Az ötödik szék üres volt. Hosszas ingadozás után Don Domenico mégis arra

kényszerült, hogy az üres helyre mutasson. Érces hangja kissé nyugtalanul csengett:

— Mr. Arthur Campbell a Bertolini hotelból. A leányaim: Annunziata, Grazia, Iride.

Az angol különös, félénk mozdulattal ült le Annunziata és apja közé. Miután ezzel a nem nagyon alaposan indokolt közeledés befejeződött, az asztalfő tulajdonosa szükségét érezte, hogy vendégével valamiféle társalgásba kezdjen. A legközelebb fekvő téma az operaelőadás volt. Szakszerű véleménnyel kezdett nyilatkozni az összehasonlíthatatlan primadonnáról és a sajnos nagyon is összehasonlítható többi művészről. Szokásos parancsnoki hangján beszélt, gyorsan és röviden. Mr. Campbell szürke és rózsás fejével úgy figyelte Pascarella fejtegetéseit, mintha ezeket a szavakat, amelyeket különben a főszereplő nevének kivételével egyáltalában nem értett, mindörökre meg akarná jegyezni. A nevek révén annyit mégis kitalált, hogy egy Graziára vetett pillantás után, amely határozottan bocsánatot kért a leánytól, beismerte:

— Nem értek a zenéhez.

Ezt a vallomást oly módon egészítette ki, hogy reménytelenséget jelző ujakkal mutatott a füleire, noha ez azt is jelenthette volna: «süket vagyok». Don Domenico elkomorodott és szigorúan nyomozni kezdett:

— Angliában nincs zene?

Arthur Campbell csak ennyit értett az egészből: «Inghilterra». Folytatva a helyes kombinációt, elhatározta, hogy vallomását kibővíti. Szótagolva beszélt, mintha süketnéma gyermekek hallgatnák:

— Az operánál jobban szeretem az egyházi zenét. Az orgonát, meg a karéneket.

Signor Pascarella módfelett hosszúnak találta ezt az angol mondatot, amelyben még csak lehetőség sem volt a tájékozódásra. Kegyetlen pillantása szinte át akarta fúrni Grazia szívét s ez a pillantás körülbelül ezt fejezte ki: «Most mutasd meg, mit tudsz! Öt éven keresztül nagy áldozatok árán taníttattalak a karmelita nővérek kitünő iskolájában. Remélem, az idegen nyelvek tanulása kötelező volt. Vagy megint becsaptál? Nagyon kérlek, lehetőleg ne hozz szégyenbe!» Grazia tökéletesen megértette ezt a néma beszédet. De még ha sokkal kevesebbet tudott volna is a vékony

könyvből bemagolt s valószínűtlen iskolai angolság halvány emlékeinél, akkor sem pirulhatott volna el jobban s nem suttoghatta volna nagyobb zavarban:

— Az egyházi zenéről beszél.

Mr. Arthur Campbell szemeiben rendkívüli események játszódtak le. Egyszerre megteltek ezek a szemek valami kék alázattal s odaadó hálával, — a kifejezésnek olyan világa tárult fel bennük, amelyet erről a tréfás- és harcoskedvű úrról első pillantásra senki se hitt volna el. Grazia elpirulása okozta a változást? Vagy a négy szó, amellyel apja és közötte közvetített? Don Domenico most kibontotta a jelen iránt érzett egész megvetését:

— Mit tudnak önök az egyházi zenéről? Ötven évvel ezelőtt Rómában még hallhatott az ember egyházi zenét. De ma?!

Annunziata előmerészkedett a megjegyzéssel, hogy a San Gennaro katedrálisban az istentiszteleteket nagyon szép muzsika kíséri, különösen husvétkor. Az apai villám azonnal lesujtotta a vakmerő teremtést, aki kora ellenére még mindig nem szokott le arról, hogy alkalmatlan időben szólaljon meg.

— A te husvéti zenéd — gúnyolódott az apa — falusi rezesbanda, nem, inkább valami átkozott jazz-band lesz, így hívjátok ezt a szörnyűséget, amit úgy imádtok, úgy-e? A Hotel Bertolini muzsikája.

Annunziata egyszerre elnémult. Az angol egyetlen szót sem értett, még a «Bertolini» nevet sem. Minden erejét össze kellett szednie, hogy könyörgő szemei el ne árulják. Pillantása mindig csak érintette Graziát, mintha ez lenne az arany középút a szenvedélyes megkívánás és a jó modor követelményei között. De Grazia is megváltozott. A biztonságnak olyan érzése fogta el, aminőt mindmáig hiába keresett volna magában, — valami álmodozóan biztos tudata annak, hogy jó helyen van.

Don Domenico poharába öntötte a maradék pezsgőt. Egyben azt is szükségesnek látta, hogy a túlságosan ellomposodó társalgásnak szigorúbb tartalmat adjon. Legfiatalabb leányához fordult:

— Holnap kikérdezlek mindabból, amit ma láttál. Jól ügyelj hát mindenre! Ha majd felmegy a függöny,

egy híres palazzo nagyterme előtt vagyunk. Ez a velencei Ca'd'Oro. Hallottál már a Ca'd'Ororól?

— Igen, papa!

Grazia az egyre ritkuló embercsoportról nagyon lassan Campbell felé fordította arcát, de még a cél előtt hirtelen megállott, mert érezte, hogy a férfi teljesen elmerülve nézi. Az angolok nagyon szép férfiak. Egészen mások, mint a mi olaszaink itt. Nyilván azért, mert a normanoktól származnak, mint papa nagyapja. Milyen furcsa piros arcuk van.

Iride erőlködve hunyorgott, mert papa nem hagyta abba az oktatást:

— Aztán majd meglátjuk az órák táncát. Az éjfél fekete ruhában lesz. Jól jegyezd meg, hogy megértsd, mi történik a színpadon, s ne ülj ott után!

— Igen, papa!

Hány éves lehet?

Grazia bosszankodott ezen a gondolaton, amely akarata ellenére rohanta meg. Felállt:

— Papa. azt hiszem ideje lesz, hogy menjünk.

A folyosó szinte teljesen üres volt. Néhány elkésett néző sietett kifelé. Domenico Pascarella megijedt:

— Mi? Persze mindig így van! Ezen az átkozott helyen az ember nem hallja a csengetést.

Már csak attól félt, hogy elkési a felvonás kezdetét. Az út le a földszintig hosszú volt. Türelmetlenül kergette nyáját a lépcső felé s nem akadályozta meg, hogy Mr. Arthur Campbell csatlakozzék a leányokhoz s a páholyfolyosóra kísérje őket, amikor az apa már másfelé ment.

Grazia a kis ajtón be akart osonni testvérei után, mikor valami formátlan hang visszatartotta. Az angol láthatóan birkózott egy olasz szóval. Nem sikerült. Nagyon kimerültnek látszott, de egyáltalában nem akart elbúcsuzni. Ez nagyon sokáig tartott. Végül is angolul szólalt meg:

— Nagyon elszomorít, hogy nem tudok olaszul. De ön, signorina beszél egy keveset angolul...

— Egy szót sem tudok angolul.

Ez így nagyon ridegen hangzott. Grazia a kilincset szorongatta s nem nézett a férfira. De az angol

ennek a pillanatnak ürességét a végtelenségig szerette volna elnyujtani:

— Apját egyáltalában nem értem meg, de önnek minden szavát kitünően értem, signorina.

A leány az ajtó felé fordult és tovább hallgatott. Mégis érezte a férfi alakját, mint ahogyan az ember megérzi egy fa árnyékát. A zene veszekedő tempóba kezdett. Grazia még mindig nem nyomta le a kilincset s határozottan úgy érezte, hogy valami tiltott, sőt erkölcstelen dolgot követ el, — valamit, ami nincs messze a titkos randevutól. Hogy az erkölcsi egyensúlyt ismét helyreállítsa, a világ legelutasítóbb arckifejezésével nézett maga elé. Campbell szegény kis szavakkal verekedett a zene ellen, mintha minden pillanatot külön akarna megmenteni:

— Sok év óta ismerem Nápolyt, nagyon kedves (lovely) város...

Ebben a pillanatban gyűlölte rövid szótagokból álló anyanyelvét. Ez a nyelv nagyon alkalmas volt arra, hogy üzleti ügyeket gyorsan lebonyolítsanak vele, de ugyanannyira alkalmatlan volt arra, hogy dallamosan, elnyúlt mondatokkal hódítson meg egy fiatal leányt. Alig kezdett az ember beszélni, már be is fejezte mondanivalóját. Kétségbeesetten dadogta:

— Nápoly, igen... És most el fogok utazni...

Grazia úgy hallotta, mintha valami távoli hang a színpadon a «Bertolini» szót énekelné. Határozott mozdulattal fordult az idegen úr felé:

— Mennem kell.

A férfi feladta a reménytelen küzdelmet. Az ellenséges zene elragadta tőle a leányt. Mámoros hangok hemperegtek egymáson. Ez ellen nem lehet semmit tenni. Karjának egy gyenge mozdulatával mintegy jelezte lemondását:

— Igen, az opera, bocsásson meg, signorina.

Arra várt, hogy Grazia kezét nyujtsa. Ez nem történt meg. De egy pillanatra keményen és nyiltan az arcába nézett, mintha a jövő számára magával akarna vinni valamit a férfiből. A zene hatalmasan nekirugaszkodott. Az énekhangok magas «a»-i és «b»-i elnyúlt tempóban kergették egymást. A tapsok áradatában zúgó verseny elfojtotta Grazia sietős búcsuját:

— Buona sera.

A férfi ökölbeszorított kézzel keresett egy olasz búcsuszót. Amikor megtalálta, már elkésett vele. A görcsösen odakiáltott «a rivederci» lesiklott a csukott páholyajtóról.

Grazia nem volt itt többé. A viszontlátásra? Mintha a zene is kialudt volna.

Az előadás befejeztével Don Domenico Pascarella nem sokat beszélt. Még Iridét sem tüntette ki különböző vizsgakérdésekkel. A gyengéd gavallér — mint a mesében — ismét visszavarázsolódott megközelíthetetlen apává, aki a Via Concordián könyörtelen igazsággal uralkodott övéi felett. Irgalom nélkül tolta ki a leányokat az esőbe. Annunziata parancsot kapott, hogy kerítsen valahonnan kocsit.

Mielőtt Grazia a hágcsóra lépett volna, körülnézett. Megint magán érezte az angol árnyékát.

De Campbellt magát nem látta, pedig felgyűrt gallérban szorosan ott állt mögötte.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Véletlen találkozások.

Majdnem minden ember féltékenyen őriz életében egy kis félhomályt, — valamit, amiről a többieknek, sőt még a hozzá legközelebb állóknak sem szabad tudni. Ebben a legsajátabb, magábavonuló félhomályban, amelyet az ösztön táplál és a szemérem kormányoz, nyilatkozik meg sorsunk igazi mélysége s itt székel az, amit jónak és rossznak nevezünk. Itt van például egy derék polgár, kitünő férj és apa, viselkedését mindenki példásnak tartja. Egy napon detektívek várják a folyosón s miközben a rendőrségre viszik, beismeri, hogy ő követte el fiatalkorú leányokon azt a három gyilkosságot, amely a várost hetek óta rémületben tartja. És itt van az öreg, rongyos koldus, aki a hajléktalanok menhelyén éjszakánként felkel, pénzt tesz az alvó nyomorultak mellé s még mielőtt felébredne valaki, a hajnali szürkületben visszatér palotájába. Ugyan mit érne az élet, ha nem lehetne egyszerre kettős élet is?

Papa törvénye éppen a kettős élet e velünk szü-

letett ösztönét, a titkos utakhoz való vonzódást, az elrejtett kincsek birtokbavételének vágyát tiltotta meg a leghatározottabban. Az ő gyermekeinek élete legyen világos és átlátszó az ébredéstől az elalvásig, sőt még az álomban is. Életük minden percét szentelje meg az a tisztaság, amelynek nem volt gyónásra szüksége, mert mindig számot tudott adni mindenről. Don Domenico ezelőtt éjnek idején gyakran ellátogatott a szobácskákba, ahol gyermekei aludtak. Amikor meglátta zsebvillanylámpája fénykörében, hogy mind a tizenkét kar szűziesen pihen a takarón, bizonyosra vette, hogy közéje és gyermekei közé nem furakodhatik semmiféle félhomály.

Akármilyen őszintén akarták is betartani a testvérek az apai törvényt, volt egy pont, amelyen ez a törekvésük meghiusult. Még Annunziata is, aki pedig legfőbb oszlopa volt Don Domenico erkölcsi épületének, szinte naponként járt meg titkos utakat. Ez a séta persze semmiféle veszedelmes helyre nem vezetett, csupán egy jelentéktelen kis templomba, amelyet «Santa Maria la stella»-nak hívtak. Nem valami szokatlan ájtatosság, még kevésbbé vakbuzgóság volt eredendő oka ennek a gyakori templomjárásnak. A Pascarella-családban a vallásnak csak külsőséges szerep jutott. Vasárnaponként délelőtt tizenegy órakor mindnyájan elmentek a Santa Trinità miséjére, — papa ezt emberemlékezet óta így rendelte el. Begyökeresedett szokás volt, mint a San Carlo megnyitásán való részvétel. Don Domenico még a liberális korszakban született s ezért Isten helyett inkább a közömbösségnek hódolt, de a rendszeresen teljesített vallásos kötelességeket olyan előjognak tartotta, amely régi, bár névtelen nemzetségét csak úgy megillette, mint a különböző Dallorso, Ventignano, Spagnoletti és Trecasi-családokat. De Annunziata nem elégedett meg ezzel. Mihelyt Priscillaval oldalán (így kívánta az apai parancs) a piacon, a fűszerüzletben és a halcsarnokban végzett a bevásárlással, a Santa Maria la stella sürgetve húzta és csalogatta maga felé. Ebben a csábításban bizonyára nagyrésze volt annak a körülménynek is, hogy Annunziatát zárdai iskolában apácák tanították.

Ott a templom kopár oldalhajójában, a legsötétebb oltár előtt térdreborult. De nagy tévedés lenne azt hinni,

hogy Annunziata ilyenkor teljesen átadta magát az imának, vagy hogy akárcsak gondolt is volna az ájtatosságra. Rendetlenül és árnyékszerűen jutott eszébe mindenféle apjáról és testvéreiről: vajjon kivasalta-e Giuseppe papa fekete kabátját...? Elhozták-e Iride cipőjét a susztertől...? Vajjon nem követett-e el valami újabb utcai kihágást Ruggiero, a javíthatatlan labdarúgó...? Miért evődött bele olyan erősen Lauro lelkébe a bűnös kívánság, hogy Graziával elmenjen a Hotel Bertolini báljára . . .? Gondolatai leggyakrabban Lauro körül keringtek. Még emlékezett az időre, mikor — serdülő leánykorában — a kisfiút a közeli parkban sétáltatta. Eszébe jutottak az órák, amelyeket Lauroval együtt mama szobájában töltött. Igen, mama élt s csak kettejüket hívta magához. A kisfiú legszívesebben anyja ölében aludt el, Annunziata pedig asszonyi komolysággal kezdett beszélgetni. Még most is fülébe cseng mama hangja: «Nézd csak, egészen nedves a homloka... A szája is nagyon meleg... Hozd csak a hőmérőt, Nunzia. Csak ne legyen valami betegség...» Mama szűntelenül és megmagyarázhatatlanul aggódott Lauroért, pedig Placido és később Iride sokkal gyengébben fejlett gyermekek voltak. Mégis egyesegyedül Lauro keltette fel benne az anyai aggodalmak rémképeit. Amikor már közeledett a vég és öntudata egyre jobban megzavarodott, utolsó álmából felriadva ezt lihegte:

— Lauro ne szaladgáljon annyit mezítláb... Kinn az utcán hideg van... Adj rá harisnyát... És köss kendőt a nyakára.

Annunziata soha el nem felejtette ezeket a rekedt, bugyborékoló szavakat. Minél tovább térdelt a Santa Maria la stella templomában, annál erősebben szakadt ki a semmiből ez a hang, pedig csak a házról és a Pascarella-gyermekek egészségének ápolásáról beszélt. Nemcsak a halott hangja, de sok más, lényéhez tartozó dolog is egyre erősebb valósággá ért a legidősebbik leányban. Például itt volt a mama fekete kosztümkabátja a kis asztrakángallérral. És odakünn esett az eső. A nedves szövetből sajátságos szag áradt. Annunziata számára ez mindig az örökkévalóság szomorú illata volt. Vagy: a hatéves Lauro újjongva rohant feléjük s a karjában egy egészen pici, de nagyon koszos macs-

kát tartott. Mama rémülten szidja le és kitépi kezei közül a csúnya kis állatot. Az ilyen jelenetek kimeríthetetlen tömegben áradtak.

De aztán eljött a pillanat, amikor nemcsak a mindennap képei hagyták el, hanem mama hangja is s már nem maradt más az egészből, csak valami különös megdermedés, amit ő maga úgy nevezett: «il torpore». De éppen ezt az állapotot szerette s egyesegyedül ezért jött ide. Meg se mozdult s olyan mereven térdelt, mint egy szobor, — nemcsak mereven, de görcsös feszültséggel is. Testében az izmok és inak egyre kínzóbban fájtak. A térde égett, mint a tűz. Csak fájj test, tüzelj térd! Még mindig nem fájsz, nem tüzelsz eléggé. Annunziata könyörtelenül merült alá testének szenvedésében s ezt a kínt a konok mozdulatlansággal még fokozni akarta. Végül valami kábultság szakadt rá. Kezelába jéghideg lett, úgy érezte, mintha diadalmasan mondaná önmagának: kiszáradok, egészen kiszáradok. A kínzó megdermedésnek ez az érzése valami különös keserű-édes elégtétellel töltötte el, mintha e szenvedéssel a világot egy gyöngéden simuló kincstől fosztotta volna meg. De úgy kellett a világnak!

Annunziata a fájdalom tűrésében már oly nagy gyakorlatra tett szert, hogy teljes óráig is elviselte a térdeplést. A növekvő kábulat testét-lelkét úgy lebírta, hogy csak nehezen tért magához s már-már az ájulás pereme előtt szédülve emelkedett fel. Ma különösen gyötrelmes volt az ébredés, mert már jóideje érezte, hogy mögötte valaki leül a padba és élesen figyeli. Le akarta rázni magáról a megdermedést s könnyed mozdulattal felegyenesedett. De alighogy lábraállt, érezte, hogy a szédülés fekete körökben kering feje körül s a nagy gyengeségtől mindjárt elesik. Egy kéz nyúlt utána, de imbolygó pillantásának jóidőre volt szüksége, amíg felismerte Renato Battefiori urat, hiszen különben is ritkán látta papa üzlettársának alázatosan leselkedő kis arcát. Battefiori egy padra ültette a legidősebb Pascarella kisasszonyt.

— Nem érzi jól magát, szegény gyermekem. Üljön csak ide, így! Micsoda véletlen találkozás! A magam szempontjából inkább szerencsének nevezhetném. Sóhajtson mélyen! Düljön hátra! Micsoda véletlen! Jobban van?

Annunziata ugyan még mindig nem tudott felállni, de már majdnem bosszankodva mondotta:

— Nagyon köszönöm, signor Battefiori, de nem volt semmi bajom.

Az apró emberke mint valami nagy rovar, elragadtatással zümmögte:

— Hiszen mindig mondom! Ez a Don Domenico nem is tudja, milyen gyermekei vannak. Semmitsem tud! Egy ilyen szép fiatal hölgy, Istenem — és ez a mi napjainkban történik. Talán nem 1924-et írunk? És ön, signorina Annunziata, ön ebben a magányos déli órában egy kis templomba jár imádkozni. Megható ájtatosság! Még hozzá manapság, kéremszépen, manapság!

Annunziata jobbkeze önkéntelenül is valami kérő mozdulattal mutatott a beszélő szája felé. Battefiori elég jól ismerte társát ahhoz, hogy a mozdulatot ne magyarázza egészen félre:

— Legyen nyugodt, kedves gyermekem! Tisztelt atyja semmit sem fog megtudni tőlem. Még mindig milyen sápadt! Megengedi, hogy a szemközti bárban valami kis frissítővel kínáljam meg?

Annunziata ijedten tiltakozott:

— De hiszen azt nem lehet.

Battefiori most is rögtön megértett mindent:

— Persze, persze, értem. Hát akkor maradjunk inkább itt, ebben a hideg templomban! Ön nem mutatkozhatik velem a nyilvánosság előtt, pedig én csak egy nagyon magános öregember vagyok. Milyen véletlen...

Pápaszemének vastag üvegei, amelyek mögött nem is volt szem, csak szürke árnyék, egészen a leány felé fordultak:

— Nem is véletlen! Őszintén megvallom, signorina Annunziata, hogy már tegnap is láttam, amikor kilépett a templomból. Képzelje csak, tegnap az üzleti órák alatt egyszerre kedvem támadt, hogy meggyónjam a bűneimet. Nevetséges, mi? Hozzá olyan bűnt, amit még el sem követtem. De seholsem találtam papot. Ha az embernek egyszer szüksége van egy ilyen felesleges csuhásra, nem lehet ráakadni. Csodálkozik, mi? Pedig a magamfajta embert is megszállja néhanapján valami.

Annunziata most már eléggé erős volt ahhoz, hogy felálljon. De Battefiori visszatartotta:

— Nem, kedves gyermekem, maradjon! Beszélni valónk van egymással. Ki tudja, ez a beszélgetés egyszer talán az ön számára sem lesz kevésbbé fontos, mint most nekem.

Annunziata újból leült. Zavarta, hogy Battefiori hangja szinte illetlenül hangosan zúgott a templomban:

— Egy kérdést akarok önhöz intézni, signorina Annunziata...

Egy pillanatra megállt s megvárta, míg a túlzajos szavak visszhangja, amely őt magát is megijesztette, szétfut a templom sarkaiban és szögleteiben. Aztán gyorsan suttogni kezdett:

— Először valami mást kérdezek magától, gyermekem! Tudja, hogy mióta dolgozom együtt tisztelt atyjával? Nemsokára huszonöt éve lesz, kedvesem. Nyugodtan elmondhatom, hogy önök nem jártak velem rosszul. Szívesen elviselek minden terhet, nem panaszkodom. Domenico Pascarella, mondjuk, valami magas állami tisztviselő, miniszter, prefektus, prokurátor. Bizonyos, hogy kis bankárnak túlságosan nagy ember. Nagyon szereti a kis szőlősgazdáit a régidivatú hordóikkal s szereti a köpködő halászait is ütött-kopott bárkáikkal együtt. Nagyon szép! De ezek csak nem üzletfelek? Nem is gondolok rá, hogy megfosszam glóriájától a képet, amelyet tisztelt atyjáról hordoz lelkében. Azért beszélek önnel signorina Annunziata, mert testvérei között ön a legidősebb és legokosabb. Azt akartam kérdezni — de ön úgy ül itt, hogy megzavarodom és össze-vissza beszélek mindenfélét — azt akartam kérdezni: meg tudja-e nekem magyarázni, hogy tisztelt atyja e huszonhárom év alatt miért nem hívott meg egyetlenegyszer sem a házába vagy az asztalához?

Annunziata becsületesen megmondotta az igazat a nélkül, hogy egy pillanatig is gondolkozott volna, vagy holmi szokványos megokolással tért volna ki a kérdés elől:

— Hozzánk sohasem jön senki.

Úgy látszott, hogy ez a válasz Battefiorit módfelett felháborítja. Amúgyis gyorsan pergő szavai még patakzóbban áradtak. A keserűség egész tengere tört ki a szívéből:

— Hogyan, kedves gyermekem? Nem jár magukhoz senki? És az az ember, aki nap-nap után megosztja

dolgozószobáját tisztelt papájukkal, aki ugyanazt a levegőt szívja be, akinek jelentős része van a család jósorsában, sőt talán még több is, — tehát az az ember, kéremszépen, csak egy senki? Ön is látja, hogy ma már roncs vagyok. De az ön papája, aki hál' Istennek, még mindig olyan egyenes, mint egy szálfa, öregebb nálam, sokkal öregebb. Nem az öregebb feladata lett volna, hogy egy kicsit törődjön a fiatalabbal, aki még hozzá elhagyatott és magányos és szomjazik a szeretet után? De nem, erről egyáltalában nem volt szó soha! Az ember megbeszéli az üzleti dolgokat és azzal vége. A másik ember egyáltalában nem létezik. Régebben, amikor még a szegény jó mama élt, évenként kétszer leviziteltem a Via Concordián, — újévkor és húsvét vasárnapján. Hiába! Fogalma sincs róla, mennyire vágyódtam utána, hogy ott legyek maguk között, hogy ott üljek az asztal mellett, legalább kétszer-háromszor egy évben. Nem is azt akartam, hogy mint a ház kutyája kapjak néhány morzsát, — idegen kutya akartam lenni, aki legalább szagolhatja a családi élet illatát. Nem érti, gyermekem? Nem is értheti. Mélyre elásott dolgok ezek. Gondoljon egy eltévedt emberre és a bezárt kapura! Az ön igen tisztelt papája nem nyitotta ki nekem a kaput.

Annunziátát nem hatotta meg Battefiori, aki oly szenvedélyesen tárta ki lelkét. Ez az elsavanyodott jajgatás megszentségtelenítette a templomot, meg aztán illetlennek tartotta, hogy végighallgassa ezeket az apja ellen intézett bíráló támadásokat. Igaz; a panasz úgy csengett, mintha őszinte és igaz lett volna. De nem rejtőzött-e ennek az igazságnak izgatott szóáradata mögött még egy másik igazság? Egyiket sem akarta hallani. Zajtalanul átcsúszott a pad végére. Battefiori utánacsúszott:

— Signorina Annunziata, ön már érett hajadon, nyiltan beszélhetek önnel. Talán más embert csinált volna belőlem a családhoz való kapcsolódás, amely után oly bután vágyódtam. A magányosságnak borzalmas következményei vannak. Ne higyjen az ostoba hiedelemnek, hogy az öregség megszabadít bennünket a vétkektől és a gonosz ösztönöktől. Ellenkezőleg! Az ember azért boldogtalan, míg fiatal, mert fiatal és nincs szabadsága, öreg korában pedig azért boldogtalan, mert öreg és van szabadsága. Milyen dolgokba keveredik az

ember . . . De ne beszéljünk róla! Mert van még egy súlyosabb vádam a tisztelt papa ellen. A tisztelt papa utálatos hízelgőt csinált belőlem.

Annunziata türelmének végeszakadt. Kisiklott a padból.

Battefiori visszahúzta:

— Nem, nem, ne szaladjon el! Legyen bátorsága ahhoz, kedves gyermekem, hogy végighallgasson! Az ön tisztelt atyja hízelgőt faragott belőlem. Ő talán nem is tudja ezt. De borzalmas és stupid öntudata mindig újra meg újra megtör. Hányszor akartam az arcába vágni, hogy mit gondolok róla. De amint ott ül velem szemközt, egyszerre kedves leszek, az ő szájaíze szerint beszélek, és hízelgek, hízelgek . . .

Battefiori megállt és túlzott mozdulattal arcára ütött:

— Mit is beszélek össze-vissza? Bocsásson meg signorina Annunziata. Nem az ön füleinek szántam. Mindebből ne jegyezzen meg mást, csak annyit, hogy mennyire tisztelem a nagyrabecsült papát és mennyire szeretném elnyerni becsülését. Istenem, gyógyíthatatlan bolond vagyok és mérget freccsentek egy tiszta fiatal leányra, aki épp az imént mosta fehérre a lelkét az imában! Még hozzá nem is magamról akartam beszélni, hanem egyesegyedül önről.

Őszintén kétségbeesettnek látszott. Aszott kis arcát Annunziatára emelte, aki most végleg felemelkedett és indulni akart. Battefiori különös ajánlata sértődött fülét már hátulról érte:

— Ha önnek vagy testvéreinek szüksége lenne valamire, mindig szívesen állok szolgálatukra. Mindig, — ezzel persze túlsokat mondtam. Talán már csak egy hétig . . .

Annunziata megállt és csengő hangon kérdezte:

— Mire lenne szükségünk?

Battefiori, egyáltalában nem törődve a templom szent akusztikájával, úgy kiabált mint egy dühöngő:

— Miféle emberek vagytok ti? Hol éltek? Azt hiszem, a legsötétebb középkorban. Hogy mire lehet szükségetek?! Pénzre, pénzre, pénzre, kedves jó gyermekem, pénzre, pénzre!

Károgva döfte ezt a szót «pénz» újra meg újra a tömjéntől terhes térbe, mint valami rozsdafoltos, csorba

kést, mintha így akarna bosszút állni a Santa Maria la stella-n s az élet gyalázatosságain. Annunziata hirtelen rémületében és utálatában hiába akarta megérteni ezeknek a szavaknak kusza értelmét. Zavarodottan nézett az apró emberre, aki csak lassan szabadult fel a megszálltságból, amely eluralkodott rajta. Az eltorzult grimaszból megint szenvedő és jóságos kis arc lett:

— Gondolja meg jól, hogy voltaképpen mit is ajánlottam. Én komolyan veszem a dolgot. Csak semmi gőg, kedves jó gyermekem! Az ember sohasem tudja, hogyan alakul az élet. Ma talán még túlkorán van, de holnap már túlkéső lehet minden. Tudja meg, hogy már napok óta keresem. Ez nem volt véletlen találkozás! Gondolkozzék éjszaka, ha egyedül lesz! Mindenre kész vagyok, mindnyájuknak rendelkezésére állok, még hozzá a legmesszebbmenő módon, — amíg van idő. Hiszen egy felnőtt ember néha független akar lenni szüleitől. Aludjon egyet arra, amit mondottam, mint egy józanul gondolkodó leányhoz illik! Semmit sem kérek öntől. Nem akarom, hogy a tisztelt papától kikönyörögje a meghívást. Ez egyszersmindenkorra elmult. Most már van kihez csatlakoznom. Csak azt szeretném, hogyha szolgálataimat igénybe venné. Ne húzza sokáig! Kár lenne érte.

Erre a kábító támadásra Annunziata így válaszolt:

— Nem értem mire gondol, signor Battefiori.

— Egy régi csalódást akarok tisztázni, — bölcselkedett tovább papa üzlettársa s ezzel végkép megzavarta Annunziata értelmi erejét. Aztán tovább sürgette:

— Csak meg kell írnia, hogy «erre vagy arra van szükségem.» Ruhákra, ékszerekre, szórakozásra, mit tudom én. «Ennyi kell a fivéreimnek, ennyi a nővéreimnek». Hiszen ismerlek benneteket mind, amióta csak a világon vagytok. Az talán csak nem bűn, ha egy nagyon öreg ember, akinek nincs senkije, meg akar benneteket ajándékozni? Értsen meg jól signorina Annunziata! Egy mindenfelől szorongatott ember beszél önhöz! Jegyezze meg a címemet!

Annunziata többször hallott egy utcanevet és egy házszámot. Amikor a templomkapu előtt szeme lassan megszokta a fényt, látta, amint Battefiori átsiet a téren és eltűnik egy bárban.

Milyen kár, hogy a Santa Maria la stellát mindörökre elvesztette, hogy elvették tőle a kedvét! Szorongó gondolatai most már nem is Battefiori zavaros vallomása és ajánlata körül jártak, inkább apja nyugtalanította. El kell mondani papának ezt a különös jelenetet? Egy ilyen hisztérikus vagy talán részeg fecsegés miatt elárulja a templombajárás titkát és ezzel megint új vihart kavarjon fel a családban? De hátha komoly célzás is volt a sok puffogó szó mögött? Kínlódva vitatkozott önmagával, de dönteni nem tudott.

Míg Annunziata a templomban térdelt, Lauro is olyan titkos úton járt, amelyről senki sem tudott, még legbizalmasabb nővére Annunziata sem. Azok a tengeri viharok, amelyeket Don Domenico legutóbb megígért fiának, egyáltalában nem akadályozták meg a gimnazistát, hogy — hála a szép időnek — egyre sürűbben kerülje az iskolát. Az ilyen kirándulások alkalmával gyakran elcsavargott Camaldoli híres minorita kolostorának környékére, amely a városon kívül egy dombon feküdt. Itt még Giuseppe pribékszimatja sem érhette el s már a reggeli órákban eljutott ide a villamossal a Porta San Martinon és Cangianin keresztül.

Idekinn sokáig elüldögélt a kolostor előudvarában, egy eukaliptusz-fa alatt. Egyszer nekibátorodott és meghúzta a csengő zsinórját a Certoza kapuján. Nemsokára egy közömbös szerzetes jelent meg s bebocsátotta a megfoghatatlan nyugalomnak ebbe a világába. Azóta Lauro nem mert többé becsengetni, — félt ettől a boldogító nyugalomtól, amely ellenállhatatlan erővel csábította.

Nagyon figyelemreméltó a párhuzam a két testvér jellemében. Annunziata a Santa Maria la stellában térdelt, Lauro pedig ott ült a camaldoli-i kolostor kertjében, mindketten minden különösebb áhitat vagy Istennek tetsző gondolatok nélkül, távol a vallástól, egy olyan hatalom varázslatában, amely bennük leselkedett. (Gondoljunk mamára, akinek legigazibb, lelkéből lelkedzett gyermekei voltak.) Ha a nővér szinte öntudatlanul kereste az önsanyargatás útját, a fivér ugyancsak a nyugalom sötétzöld folyama felé tapogatózott, ahol nincs többé különbség én és te között. Pillantása szüntelenül az ajtóra szegeződött, amely elzárta előle a vadul burjánzó

Certoza-kertet, a keresztfolyosókat, a békének ezt a szabályosan lélegző labirintusát. Fülébe csengett még az iskolai olvasmányok egyik Dante-sora:

«Come gli fratri minor vanno per la via.»

Látta őket magában, amint egymásután mennek az úton, fiatalosan sovány alakok, mint ő maga, mindegyik Narcissus és Franciscus egy személyben, — lesütött szemmel, keresztbefont karjukat elrejtve a csuha ujjában. Plátói álmok voltak ezek, ebben nem kételkedett. Papa nem tűrt maga mellett más isteneket! A hivatásul választott szerzetesi élet csak megvetését és lenéző tiltakozását keltette volna fel.

Nehogy a fentidézett Dante-sor félreértésekre adjon alkalmat, sietve meg kell állapítani, hogy Lauro csak ritkán olvasott s nagyjában egészen műveletlen fiú volt. Ezen a ponton feltűnően különbözött Placidótól, aki szinte minden szabad óráját az egyetemi könyvtárban töltötte. Ezzel szemben volt egy más képessége, ha eltekintünk zenei talentumától, mint ami valamennyi Pascarella természetes öröksége. Lauro íróasztalának fiókjában mindig volt néhány darab mintázó agyag. Ebből az agyagból álmodozó ujjakkal mindenféle nemlétező démonikus állatot formált: krokodilfejű kacsákat, gólyacsőrű macskákat, — hogy csak néhányat említsünk e különös torzalakok közül, aminők még a tropikus természetnek sem jutottak eszébe. Ezekkel az ocsmány, de mindig művészi erővel életrekeltett szörnyszülöttekkel gyakran rémítgette nővéreit.

Most is játszadoztak az ujjai s közben mereven bámult a kolostor kapujára, amely váratlanul kinyílt. Roppant termetű szerzetes hömpölygött ki a kapun, mellette néhány fráter, akik alázatosan mosolyogtak és még kisebbre húzták össze magukat, mint amilyenek voltak. Az óriás kopogó szandáljának minden lépésénél suhogott a redős csuha, minden suhogott rajta, még hosszú, rendetlen szakálla is. A hatalmas ember lépései körös-körül mintha vihart támasztottak volna. Nyilván valami nagy kutya, talán maga a gvardián, — gondolta Lauro. De most túlkeveset markolt. Az óriás, aki roppant lélegzetvétellel megállt a fiatalember előtt, maga a provinciális volt:

— Van valakid idebenn fiacskám? Keressz valakit?

Lauro felugrott helyéről s maga sem tudta hogyan, de a mélyreásott kívánság, amelyre eddig még gondolni sem mert, egyszerre vakmerő szavakká alakult át:

— Szeretnék belépni a kolostorba!

Az óriás meglepődve mennydörögte:

— Mi? Hogy is hívnak fiacskám?

Lauro megmondotta a nevét. Az óriási többször ismételte:

— Pascarella? Sok Pascarella van... Hány éves vagy?

— Tizenkilenc.

— Ezenkívül? Iskola? Világi vagy papi tanárok?

— Világi gimnázium.

— Tizenkilenc, — méregette az óriás — ez egyszerre túlkésőn és túlkorán van.

Aztán ezt trombitálta:

— Jobb szeretem, ha az emberek előbb leszolgálják a katonai évüket.

Oktató modorban fordult az alázatosan hunyorgó kíséret felé, mintha egyetlen alkalmat sem akarna elmulasztani, amikor fontos kérdésekre mutathat rá:

— Katonákat mindig jól lehet használni.

Laurot röviden és alaposan szemügyre veszi. Az eredmény kielégítő:

— Keress fel fiacskám a városi hivatalomban! De előbb jelentsd be magad telefónon.

Az óriás elszuszogott. Odakünn nagy kínnal belepréselődött egy autóba, amely nem volt egészen alkalmas az ilyen roppant teher cipelésére. Lauro elvágtatott. Az arca úgy sugárzott, mintha valami alaposan megfontolt nagy tettet sikerrel hajtott volna végre. Villamoson ment a Monte di Pietà-ig, Nápoly zálogházába. Fél tizenegy volt.

A gyűrűért (a régi foglalatban egy közepes nagyságú, de nagyon tiszta zafír volt) Lauro százhúsz lírát kapott. A testvérek inkább elhitték volna, hogy Lauro előbb vágatja le a kezét, mielőtt ezt a gyűrűt zálogba csapná. Hiszen mindig az ujján hordta. Nemcsak hogy megszentelt örökség volt ez a gyűrű, de Lauro számára legyőzhetetlen erejű amulettet is jelentett. A gyűrű védte meg őt minden rontástól. Egy reggel mosakodás után a szappantartóban felejtette. Ezen a napon nem-

csak hogy megbüntették az iskolában s tiltott időben kétszer is Giuseppe karjaiba szaladt, de végül is egy autó kerekei alá került, ahonnan ugyan sértetlenül, de szakadt ruhával botorkált haza. Ez idő óta törhetetlenül hitt mama gyűrűjének misztikus erejében. És ma mégis zálogba csapta, hogy százhúsz lírát szerezzen.

Mit jelent ez? Olyasvalamit akar megszerezni ezzel a pénzzel, ami megéri az áldozatot? Meg akar szökni? El akar tűnni? A provinciális szavai felbátorították? Azt hiszi, hogy papa háta mögött gyorsan felveszik a rendbe? Mit akar tenni? Kihez fordul?

Dallorso herceg palotájába megy, a via della Sapienza-ba. Ott bejelenteti magát a fiatal hercegnél, aki elnöke a Hotel Bertoliniban rendezendő bál bizottságának. Lauro legalább egy fél óráig ül az előszobában. Aztán megjelenik egy félénken gőgös harminchárom esztendős emberke, aki kilencvenkilenc évesnek látszik. Ezt a fura jelenséget barátai így hívják: Gia-Gia s valóban ilyen is a külseje. Lauro a maga és Grazia nővére számára meghívót kér a karneváli bálra. Egy honvágytól beteg kis majom öreg szemei néznek hosszan a szép fiatalemberre. Milyen naivitás! Meghívók és egyéb ilyesmik nem tartoznak rá. De ha a nővér csak félilyen csinos, — miért ne? Kérem! Gia-Gia kimerülten mosolyog és csenget. Címeres levélpapírt hoznak. Az angol töltőtoll nem működik, Gia-Gia azonban mégis csak le tudja írni kétszer egymásután a nevét:

— Legjobb lesz, barátom, ha a többit maga tölti ki.

A naiv fiatalember végül megtudja, hogy az autogramm ellenében megválthatja a belépőjegyeket a Hotel Bertoliniban.

Lauro megint útnak indul. Mi történik vele? Alig egy órája, hogy a minoriták főnökének azt mondotta: be akar lépni a kolostorba. Rögtön utána zálogba teszi, nem, feláldozza mama gyűrűjét, életének és földi boldogságának ezt az amulettjét. Miért áldozza fel? Egy festa di balloért, néhány buta óráért, amelynek örömeit nem ismeri és nem is kívánja. Nem magáért teszi, hanem Graziáért. (Pedig Grazia még csak nem is a hozzá legközelebb álló nővér. Mintha hűtlen lenne Annunziatához.) De Grazia szempontjából egyszerre végtelenül fontosnak látja a bált s nemcsak azért, ami-

ben Placidóval megegyezett, hogy tudniillik kell már valamit tenni a fiatal lányért. Amellett mindenben teljesen önhatalmúan intézkedik. Eltekintve attól, hogy még Grazia sem adta beleegyezését, számolni kell papa hegynagyságú ellenkezésével. Hogy ezt az ellenkezést hogy fogják legyőzni, arról Laurónak egyelőre fogalma sincs. Nyilt kártyákkal játszani, azaz este a vacsoránál bejelenteni a kérést, — ez feltétlenül hosszantartó földrengést okozna. Arról van tehát szó, hogy papát megcsalják. (Nincs-e máris teli mágneses erővel ez a szörnyű és soha meg nem kísérelt kísérlet?) Még az sem elég, hogy egymagában viselje a csalás súlyát. Az összeesküvésben, tehát a papa ellen elkövetett bűnben a többi testvéreknek is részt kell venni. Életükben először. Zagyva dolog. De Lauro olyan különös módon teli van mindezzel, hogy egyelőre nem is gondol a legyőzhetetlen akadályokra. Nincs más gondolata, csak ez: Grazia elmegye a festa di ballóra, én kísérem és védelmezem őt. Minden egyébre később kerül sor. A súlyos büntetésre. És azután talán a kolostorra. Alvajáró módjára most egyes-egyedül ezzel a dologgal foglalkozik. És a bál olyan jelentőséget kap, amilyen jelentősége egyáltalában nincs is, — mintha ettől függne a Pascarella-ház jövője. Ki ne ismerné a hirtelen támadt, szinte beteges vágyakat, amelyek néha egyszerre kerítik hatalmukba az embert? Ilyenkor azt hisszük: boldogságunkhoz egyes-egyedül az hiányzik, hogy ezt vagy azt a tárgyat magunkénak mondhassuk, hogy ezen vagy azon a helyen lehessünk. Ezért szenvednek leginkább a megbilincselt emberek a vágytól.

Lauro a százhúsz lírából százat kifizetett a két belépőjegyért. Rövid rémület fut át rajta. Úgy érzi, mintha a gyűrűt valami gumiszalag fájdalmas gyorsasággal csak most ragadná fel az égbe. Megtapogatja a zálogcédulát és szorongva teszi a tárcájába. Közben nagyon késő lett. Lauro rohanvást megy haza s szerencsére apja előtt öt perccel érkezik. Grazia híján már mind együttvannak.

Pontosan meg lehet állapítani, hogy Grazia miért nem volt otthon s hogy miképpen történhetett meg a hallatlan eset: az egyik Pascarella-testvér csak akkor

jelenik meg az asztalnál, amikor Don Domenico spaghettijét már a villára csavarta.

Ma reggel a bevásárlásnál Annunziata nem volt eléggé gondos s elfelejtett gyümölcsöt venni. Priscilla e feledékenység miatt a konyhában keserves panaszokba tört ki. Grazia felajánlotta, hogy jóváteszi nővére hibáját s megvásárolja a friss gyümölcsöt. Míg Annunziata régi szokás szerint az ilyen házi szükségleteket az egyik szomszédos szatócsnál szokta beszerezni, Grazia egy pompás csemegeüzletre gondolt, amely néhány utcával távolabb feküdt s amelynek kirakataiban jóval különb gyümölcsök csábították a vevőt, mint Annunziata ráncos, megszokott narancsai. Ebben a körülményben a két nővér jellemének figyelemreméltó különbségét lehet felfedezni. Az idősebbik inkább az áru olcsóságával, mint külső szépségével törődött, Grazia viszont tagadhatatlanul vonzódott a luxussal berendezett üzletekhez. Azonkívül — nem úgy, mint Annunziata — hosszabb ideig szokott állni a tükör előtt, mielőtt elhagyta volna a házat. Így tett ma is.

Amikor Grazia néhány perccel később befordult az első utcasarkon, valaki nagyon mélyen leemelte előtte a kalapját.

Mikor Mr. Arthur Campbellt megpillantotta, legjobban az lepte meg, hogy oly kevéssé lepődött meg. A váratlan találkozás valami hosszú várakozás utolsó fejezetéhez hasonlított. Az angol úgy merült fel előtte, mint egy hang valami melódiában, amely csak így jelentkezhetett — csak így és nem másképpen. Épp ilyen megnyugtató érzés volt ez a találkozás is. Grazia csak akkor zavarodott meg, amikor Arthur Campbell kinyitotta a száját — szép, erős fogai voltak — és beszélni akart. Ez a zavar azonban nem volt eléggé ravasz ahhoz, hogy elfojthatta volna a diadalmas gondolatot, amely egyre sugárzóbban tört elő: Giuseppe nincs Nápolyban. Papa vérebe nem tud kinyomozni semmit. Az öreg szolga szabadságot kapott, hogy valahol a vidéken eltemesse egyetlen fivérét s rendezze családi ügyeit. (Eléggé különös, hogy ennek a bazilikusz-kígyónak az oly könyörtelenül kiszolgált Pascarella-házon kívül még saját rokonai is voltak.) De ha még találkozott volna is Giuseppe szimatoló pribékszemeivel,

akkor is változatlan nyugalommal sétált volna tovább Mr. Arthur Campbell mellett. Mindmáig ismeretlen élmény volt számára, hogy egy idegen úr oldalán megy. Úgy érezte, mintha a teste ruha lenne, helyesebben: cipő, még helyesebben: nagyon finom, simulékony bőrből való kesztyű, amelyben lépése, lélekzete, egész lénye biztonsággal és kényelmesen játszadozott. Akarva, akaratlan drága kincsnek kellett éreznie azt, ami ebben a rugalmas takaróban néha kiterjedt, néha összehúzódott. Nem volt ez hiúság, ó nem. Grazia életében most érezte először nagy élménynek asszonyi értékét, — kísérőjében, mint valami sétáló tükörben látta meg önmagát, pedig természetesen nem is nézett rá. De az újszerű érzés nem vakította és nem tompította el, ellenkezőleg, valamennyi ösztönét felfokozta. Mint ahogyan a postagalamb öntudatlanul megtalálja a helyes utat, Grazia is átvette az irányítást s nagy gyakorlati érzékkel elkerülte a veszedelmessé válható népes utakat. A mellett pedig eléggé tisztán látott ahhoz, hogy lelkiismeretét ezzel az egyszerű és öncsaló megállapítással nyugtassa meg: hiszen a gyümölcsöket Delfini csemegekereskedésében is megvásárolhatom.

Arthur Campbell e közben valamit meg akart magyarázni, amit a lány a legjobb akarattal sem értett meg. Az angol csucsorította a száját s végtelen fáradsággal, tagolva mondott el néhány szót többször egymásután. Angolul beszélt? Vagy talán olasz szavakat mondott? Jó időbe tartott, míg Grazia az eltorzult hangegyvelegből két szót kihalászott: «per caso.» A férfi tehát meg akarta nyugtatni, hogy csak «véletlenül» érte ennek a találkozásnak szerencséje. Grazia csengő hangon felnevetett. Ez a nevetés elsősorban Mr. Campell komikus kiejtésének szólt, de ezenfelül Grazia rögtön megérezte e vidámság önkénytelen kettős értelmét. Villámgyorsan felismert mindent — könnyű volt meglátni az összefüggéseket. Az angol egészen biztosan a ház előtt lesett rá. Véletlenül ugyan hogy is tévedhetne egy idegen erre az érdektelen környékre? Talán már reggel óta várt rá, talán már tegnap és tegnapelőtt is itt volt? Meg aztán honnan veszi egyszerre az olasz szavakat? Ó, egy kis vörös könyv kandikál ki a zsebéből. Egy szótár! Ez a mondatot a véletlenről azért

kalapálta össze, mert szégyelte magát és attól tartott, hogy Grazia is szégyenkezni fog. A leány mindent megértett a futó pillanat alatt, amelyet betöltött a nevetése. Aztán elnémult. Ki tudja, talán neveletlenség volt ez a vidámság? Mr. Campbell arca egyszerre megváltozott. Kék szemei apró ráncok barna pókhálójában ültek. Arcának kisfiúsan érdes pírja valami lilaszínű árnyalatot kapott. A kis puha kalap alól kibuggyanó haj a halántékán fehéren csillant fel! A szomorúság láthatatlan ködfátyola borult erre a fejre. Grazia megrémült. Talán illetlenül viselkedett ezzel az úrral szemben, akinek pedig feltétlenül illő tisztelet jár ki? Biztosan ez a buta nevetés sértette meg őt. Lépésük ritmusa egyszerre megtört. A lány titokban egy kis váltólépéssel megint rendbehozott mindent. Mégis örült, amikor meglátta a Delfino csemegekereskedést. Arra gondolt, hogy legjobb lenne itt elbúcsúzni. Zavartan mosolygott a férfira:

— Vásárolnom kell valamit.

Az angol nem értette. Grazia belépett a boltba s a férfi nem mozdult el az ajtóból, mintha féltékenyen vigyázna rá. Lassan vásárolta meg a gyümölcsöt, körülményesen írta fel a címet, ahová mindent el kell majd küldeni (persze nem akarta, hogy egy banális kis csomag elrútítsa) és nagy gondossággal fizetett. E hosszúra nyúlt tevékenysége alatt a künn várakozó férfi szeme majdnem elnyelte ,de Grazia ezt inkább élvezetesnek, mint kompromittálónak találta. Aztán elhatározta: jól van, kísérjen el a következő sarkig, a Piazza Trinità di Spagnuoli-ig.

Hallgatva mentek egymás mellett. De éppen ez a kényszerű némaság tette, hogy ismeretségük, amely eddig csak rövid találkozás néhány percéből állott, egyszerre nagyon régi, nagyon bizalmas ismeretség lett, amelyet egyetlen közhely, egyetlen fölösleges szó sem higított fel. A szavak hallgattak, tehát a jelenlét egyszerű ténye annál nyomatékosabban beszélt. Grazia rajtakapta magát, hogy Campbell sötétszürke ulsterét úgy nézi, mint valami régen megszokott dolgot, amelynek minden szálát, minden ráncát jól ismeri. És amikor pillantása óvatosan feljebb csúszott s végigszaladt ezen a megint teljesen friss arcon, akkor már ezeket a

vonásokat is sok év óta ismerte, olyan régóta, amilyen messzire csak emlékezni tud. (Placido, aki szívesen fejtegette filozófiai véleményeit Grazia előtt, tegnapelőtt azt mondotta, hogy a valóságban nincs is idő, mert az idő csak segédeszköz arra, hogy mindent be tudjunk osztani. Lám itt a bizonyíték.) Furcsa, — gondolta újra meg újra, noha semmi furcsát nem talált az egészben. Amikor az imént megjelölt útkereszteződéshez értek, kezet nyujtott Arthur Campbellnek. Most mindez szétfoszlik a semmibe, pedig olyan rendkívüli volt. Csakugyan azt hitte, hogy a férfi elengedi majd a kezét? Maga se tudta miért, de egyre Placido jutott eszébe, aki most mintha egy kis szemrehányással nézné. De a férfi keze nem engedte el. Ekkor valami segítségére sietett Arthur Campbellnek.

Vidám kavarodás zaja közeledett feléjük. Nevető és tapsoló embertömeg közepében két felcicomázott pompefunebre-gebe egy régidivatú hintót húzott. Az út két szélén a sétálók azonnal sorfalat álltak. Néhányan még kalapjukat is levették. A hintóban egy nő ült ideoda billegő krinolinban, ferdén a fejére csapott színházi diadémmal. Mellette egy frakkos, kövér és golyvás kispolgár ült, aki magasztos öntudattal fogadta a közönség hódolatát s csak néha emelte fel szegletes karját, — valahogy úgy, a hogyan a díjbirkózó mutogatja izmait — hogy megköszönje az ünneplést.

— Mi ez? — csodálkozott Mr. Campbell.

Grazia néhány angol szóval kísérelte meg a magyarázatot. Hiába! A férfi könyörgött:

— Olaszul, signorina! Hiszen értek mindent!

Grazia most nekiszabadultan beszélni kezdett, mint a gyermek, akinek egyszer megengedik, hogy kedvére futkosson és ugráljon. És mint a gyermek, aki büszkén fitogtatja tudását, részletesen elmondott mindent a nélkül, hogy egyáltalában számításba vette volna az angol szánalmas nyelvtudását. Ó, ez nagyon régi szokás. A Santa Lucia-negyed minden évben királyi párt választ. Egy polgárt meg egy polgárasszonyt, akik tetszenek a népnek. Fontos az is, hogy az asszonyt szépnek tartsák. A párt a Bourbon-ház utolsó uralkodóinak divatja szerint öltözteti fel, s a rég elkergetett uralkodóház díszkocsijába ültetve végigviszik a városon. Az a hölgy a

kocsiban ugyanazt a ruhát hordja, mint Mária Cristina, az utolsó királynő, a képein.

— Igen, igen, értem — állította Arthur Campbell, pedig már régen nem a mozgalmas utcaképre, hanem a lányra nézett, aki lelkesen magyarázott tovább:

— De ez még nem minden. Innen továbbmennek a Via Santa Lucián keresztül a tengerig. A kis mólón egy aranyozott bárka várja őket trónnal és baldachinnal. Ott aztán helyet foglalnak mind a ketten. Milyen nevetséges arcok! De ez persze nem számít, az emberek mégis örülnek a dolognak. Egy kicsit kieveznek velük s ha az idő szép és meleg van, a gyerekek a vízbe ugranak és úszkálnak körülöttük. Nagyon régi ünnep ez! Nekünk sok ilyen ünnepünk van.

— Igen, igen, értem — mondotta az angol harmadszor is s nyilván nem is hazudott, legalább is ezt bizonyította a következő mondat:

— Ma van... una festa...

A királyi pompa közben elvonult. Graziának fogalma sem volt róla, hogy voltaképpen hány óra is lehet. Órákat vagy perceket töltött Campbell társaságában? Papa arca fenyegetően jelent meg előtte. Most aztán gyorsan búcsúzni kellett és vad tempóban hazarohanni. De amikor a leány már menni akart, Compbell előhúzta zsebéből a vörös szótárat és kétségbeesetten lapozni kezdett. Most persze nem mehetett el. Az egész jó sokáig tartott s a férfi fantasztikus kiejtését először le kellett fordítania:

— Jövő kedden... martedi prossimo... van egy ballo a Hotel Bertoliniben... Prego... di cuore... venire erre a bálra signorina...

A leány arca merev lett. Nem felelt. A férfi visszatért az angolra.

— Csakugyan Graziának hívják?

— Igen, Graziának.

— Az egész szívemmel kérem... jöjjön el erre a bálra signorina Grazia.

Mintha egy nagyon alacsony mellvéddel ellátott balkónon állana. Valaki hátulról az erkély pereme felé taszítja. Talán Placido? Lenéz a mélységbe és valami ingadozó dologban megkapaszkodik, talán egy fűszálban. Nem válaszolt. Campbell megint vad lapozásba

kezdett. A szótár betűi szörnyen aprók voltak. Egészen közel kellett tartania a könyvet, hogy egy-két sovány szót elcsípjen belőle. Végre! Akadozva mondja:

— Megigérni... promessa... prego di cuore... promessa Grazia venire martedi prossimo... A ballo-ra Grazia, venire Hotel Bertolini...

Papa kulcsa csikorog a zárban. Ruggiero és Iride elkeseredett buzgalommal csókolják a kezét. Papa pillantása most őt keresi. De még ez a pillantás sem tudta elkergetni a férfi mellől. Valami nehéz varázslat alatt állott, míg Campbell könyörgését hallgatta:

— Promessa Grazia, prego promessa, promessa.

Egy «si» sóhajtott fel benne s úgy indult alulról felfelé, mint egy apró légbuborék, amely a víz felszínén szétpattan. Talán csak ő maga hallotta ezt a hangot. Olyan «igen» volt, ami a beleegyezést éppúgy jelenthette, mint valami mást. Határozatlan álom-igen.

Néhány perccel később Grazia az apai asztalhoz lépett, amely körül már ott ült a vacsorázó család. Halálsápadtan várta a büntetést. A testvérek riadtan nézték, teli szánalommal, de egy kis szemrehányással is. Don Domenico művésziesen felcsavarta villájára a hosszú tésztaszálakat és egy szót sem szólt. Grazia késését mintha észre se vette volna. Talán olyan jókedvű volt, hogy leányának súlyos bűnét tudomásul sem akarta venni? Vagy szigorúsága már ezzel a hallgatással is teljesen meg akarta semmisíteni? Grazia olyan csendesen ült le, mintha attól félt volna, hogy fájdalmat okoz a levegőnek. Annunziata ideges gondossággal tettvett. Másodszor nyujtotta apjának a tálat, pedig Don Domenico tányérja még nem volt egészen üres. Gyorsan eléje tette a reszelt sajtot s minden kívánságát szerette volna előre kitalálni. Don Domenico nyugodtan és sötéten evett, mint mindig. Annunziata felzaklatott fejében még ott keringtek Battefiori szavai. Maga sem értette hogyan, de ezeket a szavakat valamiképpen összefüggésbe hozta papa titokzatos elmerültségével. A gyümölcsnél már elhatározta, hogy még ma megvallja apjának a véletlen találkozást. Ezt az elhatározását, sajnos, már nem tudta megvalósítani. Papa ugyan nagyon

elnéző volt Grazia bűnével szemben, de még aznap szörnyű vihar tört ki közte és Placido között.

Don Domenico éppen el akarta hagyni a házat, mikor három óra felé keresztülment Placido szobáján. Legidősebbik fia asztalán egy vastag könyv feküdt. Az ajtóban megfordult, mert valami tiltott dolgot sejtett:

— Mi az ott?

Placido papa belépésekor mereven felemelkedett helyéről s azonnal megadta a kért felvilágosítást.

— Ez a könyv, papa, Giovanni Battista Vico műve, a «Principii di una Scienza Nuova».

Don Domenico zsebretett kézzel közeledett az íróasztalhoz. Semmit sem tudott Vicoról és a Scienza Nuováról. Éppen ezért nagyon felingerelte a pontos felvilágosítás s még inkább fiának hangja:

— Ez is a tanulmányaidhoz tartozik?

— Nem, azaz hogy nem közvetlenül papa. Vico ugyan jogi kérdésekkel is foglalkozott, de elsősorban filozófus, régi filozófus...

Ez a válasz nagyon szerencsétlen volt. Don Domenico keblében a tűzhányó megkezdte szokásos tevékenységét. Micsoda hetyke válasz volt ez? Tanítani akarja őt ez a nagyképű kölyök? Talán mulatni akar az apai tekintélyen? Pascarella most még lebírta magában a kitörést. A vaskos kötetre olyan utálattal nézett, mintha pornográfiát sejtene benne:

— Tehát felesleges időlopás! És honnan szerzed a filozófusaidat?

Az elkerülhetetlen katasztrófa már fojtogatta Placido torkát.

— Az egyetemi könyvtárból kértem kölcsön a könyvet.

— Mit tettél? Kölcsön kértél?

Don Domenico mennydörgött és toporzékolt:

— Ki kér kölcsön? Ki pumpol? Ki csinál adósságokat? Egy Pascarella nem csinál adósságokat!

Placido könyörögve tette kezét a szívére:

— De papa, ezek nem adósságok. Minden tanárnak és diáknak kötelessége, hogy bizonyos műveket a könyvtárból vegyen ki. Ez a szokás.

Ezzel aztán mindent végkép eljátszott. Az apa zihált:

— Mi? Te akarsz nekem szokásokról beszélni? Magam is tudom, hogy mi a szokás és az erkölcs. Ezzel

elkéstél. A helyett, hogy tanulnál, mindenféle ostoba olvasmánnyal lopod az időt! Csaló! A hencegéseddel nem fogsz lóvátenni.

Megmarkolta a nehéz könyvet, tomboló dühvel szakította le a könyv fedelét és a falhoz vágta, hogy csak úgy reccsent.

Ez még a bölcs Placido számára is sok volt. Amikor papa kiment a szobából, sírva rohant el hazulról.

Grazia meg akarta gyógyítani a súlyosan megsebesült Giambattista Vico-t. Összeragasztotta az elszakadt oldalakat s nagyon kitünő könyvkötőmunkát végzett. Amikor Placido három nappal később visszaadta a könyvet, a könyvtáros semmi kifogásolnivalót nem talált rajta.

HATODIK FEJEZET.

A bűnbeesés.

Lauro jól sejtette: lehetetlenség volt, hogy Grazia meg ő egymagukban cipeljék a bűn terhét. Mind a hat testvérnek vállalnia kellett egy darab vétket. A külső körülmények is így akarták, de még inkább a hat testbér belső egymáshozkötöttsége. A bűn oly teljesen oldódott fel a Pascarellák népében, mint a só a vízben: mindegyik testvéren megérződött az íze. Persze fontos a helyes megkülönböztetés, mert igaz ugyan, hogy Grazia és Lauro voltak a főbűnösök, de a bálon való részvétel úgyszólván csak leggorombább ismertetőjele volt a bűnnek. A bűn leglényegesebb eleme továbbra is a csalás maradt, az összeesküvés apa ellen, a lélek eltávolodása a törvénytől. Persze, máskor is megtörtént, hogy kis dolgokban megkerülték a törvényt. Ez azonban az élet parancsára történt s mindig bűnbánat és lelkifurdalás kísérte, hiszen egyszerűen lehetetlen volt Don Domenico kimeríthetetlen kódexét követve holmi tiszta engedelmességben élni. Egészen másképpen állott a dolog a Hotel Bertolini báljával. Itt ravasz hazugságokra volt szükség s ami még több, határozott lázadásra, amely Annunziától Iridéig valamennyiüket egybefogta. Az összeesküvés kényszerű részletei megkövetelték, hogy még a két legifjabbat se hagyják ki a játékból.

A lázadás felé az első és legfontosabb lépést Lauro

tette meg, aki ez alkalommal a zálogbatett gyűrű képében mama segítségét is igénybevette. Csodálatos, hogy az első tényből (a belépőjegyek megszerzéséből) milyen könnyen, sőt kényszerűséggel fejlődtek a következmények. Mintha minden magától ment volna.

Persze Annunziata, aki elméletben már jóideje elfogadta az eszeveszett tervet, majd elájult a rémülettől, amikor sor került a megvalósításra. Mégsem kísérelte meg egyetlenegyszer sem, hogy lebeszélje a többieket. Ellenkezőleg: szinte ismeretlen szenvedéllyel állt mindenben Grazia rendelkezésére, mialatt a vállalkozás hősnője szokatlanul passzív maradt. Nem különös, hogy Battefiori éppen abban az órában tette meg önzetlen pénzajánlatát, amikor Lauro az első bombát elhelyezte? «Pénz, pénz!» — hál' Istennek, Annunziata zsebében elég pénz volt ahhoz, hogy Graziát a szükséges kiadásokban segíteni tudja. Itt volt mindenekelőtt a ruhakérdés.

— Nem könnyű a dolog, Grazia, de végre is döntened kell, hogy milyen jelmezt választasz.

Az izgatott Iride, aki résztvett ezekben a beszélgetésekben, régebbi javaslatait néhány újjal egészítette ki: nem lenne-e helyes a hollandi kosztűm? Vagy ha indiai hercegnőnek öltözne? Vagy nimfának?

Grazia rémülten tiltakozott:

— Csak nem fogok jelmezt felvenni?!

Ez a válasz láthatóan jólesett Annunziatának. Most már más megoldást javasolt:

— Ezek a modern stílruhák úgy hatnak, mint a jelmez. Mit szólsz ehhez?

Okos javaslat volt valóban s Grazia nyugodtan elfogadhatta. Persze, nagyon kényes dolog az ilyen stilizált estélyi ruha elkészítése, amely összekeveri a biedermeiert napjaink nyiltszívű vonalaival. Itt nem lehet a megszokott házivarrónőre számítani, sem a kis üzletre, ahol a Pascarella-nővérek rendes körülmények között szerény ruháikat csináltatni szokták. Így aztán Annunziata és Grazia még aznap szorongó szívvel léptek be egy városszerte híres cég félelmet keltő üvegajtaján, amelyet mindmáig csak hallomásból ismertek.

Amióta a nagy esemény fejlődésnek indult, Placido és Lauro viszonya is megváltozott. A két fivér a jópajtásság ellenére is mindezideig nagyon távol állott

egymástól. Placido rendre és tudatosságra törekvő szelleme szinte félt attól, ami Lauróban homályos és kiszámíthatatlan volt s szinte megbújt az ifjú szelíd tartózkodása mögött. De most mintha egyszerre felismerte volna ennek a félhomálynak értékét. Ő maga, a töprengő és irogató, mindig megrekedt a bizonytalanságban, míg Lauro minden töprengés nélkül megrohanta a tettet. A zálogbatett gyűrű históriája! Az a látogatás a Palazzo Dallorsóban! Placido sohase tudott volna ennek a vakmerő aktivitásnak nekilendülni, — ő, a luciferi álmodozó! De azt is látta, hogy Lauro tevékenysége mögött az úgynevezett tetterőnél sokkal komplikáltabb tulajdonságok lappangtak. Egyszerre meglátta Lauróban mama alakját. Még hozzá egészen újszerű módon. Placido szíve mindig apjával volt tele s anyja iránt akkor sem nagyon érdeklődött, amikor az még élt. Nem is tudott róla semmit. Anyja szelíd és üres hang volt, de nem tudott számára semmit mondani. Most azonban a halott egyszerre felragyogott Laurón keresztül, — nem is tudta volna megmondani, hogyan történt mindez. Mama egészen más volt, mint amilyennek mostanáig látták. Placido sejtette is, hogy nagyon igazságtalan volt mamához. Egyre erősebb lett benne a vágy, hogy valamiképpen szolgálatára álljon öccsének. Ez a kívánság ilyenféle beszélgetésekben nyilatkozott meg:

— Lauro, mostanában nyilván nincs elegendő nyugalmad. Ha akarod, szívesen megcsinálom a házi feladataidat. Ennyi latin- és görögtudást mégcsak összehozok. Beleegyezel?

— Boldogan! Nagyon aranyos vagy. Ezt a Horatius-ódát szép versekben lefordíthatnád. Egyszer már én is szeretnék imponálni azoknak az embereknek.

— Holnapra kész lesz. Mondd csak, kedden szmokingot veszel fel?

— Úristen, hisz ez lehetetlen! De amikor nincsen frakkom!

— Én már elvittem az enyémet a szabóhoz. Az ujjai neked hosszúak lesznek. Ugorj át hozzá, majd megcsinálja. Úgy nagyjában egész jól fog állni.

A bűn voltaképpeni haditervét azonban nem Placido és nem Lauro dolgozta ki, hanem Ruggiero, a család-

nak elismerten leggyakorlatibb érzékű tagja. A tervet két szerencsés körülményre építette fel. Az első körülmény Giuseppe távolléte volt, a második pedig a San Carlo társulatának egyik operaelőadása, amely Don Domenico szívében azonnal a «Giaconda» után következett. Ruggiero kapta a megbízatást, hogy erre az előadásra megvásárolja a szokott földszinti jegyet. A dolgok tehát nagyon kedvezően alakultak. Ilyen estéken papa korán jött haza s miután a szokottnál gyorsabban és korábban megvacsorázott, pontosan félkilenc után bezárta maga mögött az ajtót. Amikor éjfélután hazatért, halkan felment az emeletre s ilyenkor — a lakás sajátságos fekvése miatt — át kellett haladnia Placido szobáján. Mindig nagyon ügyelt rá, hogy hazatéréskor fel ne keltse a testvéreket. Papa jellemének ismeretében persze azzal is számolni kellett, hogy egyszer szakít ezzel az óvatossággal s eszébe jut, hogy például Grazia álmait ellenőrizze. Ruggiero haditerve úgy intézkedett, hogy mihelyt papa elhagyta a házat, azonnal a legközelebbi taxiállomáshoz fog rohanni és onnan hoz kocsit, de persze nem a ház előtt áll meg — elvégre a szomszédok között áruló is akadhat — hanem a Via Concordia sarkán. Ehhez azonban kulcsra van szükség. Don Domenico ugyanis az ilyen esetekben egyszerűen rázárta a lakást gyermekeire, mint egy börtönt. Ilyenkor persze nem is lehetett gondolni a szökésre. De a ház urának kulcsán kívül volt még egy második kulcs is, amely (ez csak természetes) Giuseppe őrizetére volt bízva. Az öreg inas utazása előtt átadta a kulcsot Priscilla szakácsnőnek, mint ahogyan a haldokló vezér a háborúban átadja a parancsnokságot a rangban utána következő tisztnek. Ilyenmódon Priscilla lett az egész hadjárat kulcspontja. Ruggiero, a szakácsnő dédelgetett kedvence, ezt a kulcspontot mindenféle hízelkedéssel egyszerűen megrohamozta. A kulcs az övé lett.

Idáig minden rendben lett volna s remélni lehetett, hogy apa nem fogja észrevenni Grazia és Lauro éjszakai eltűnését. Mégis — ébren és alva — mindnyájan valami nyomasztó szürke szorongást hordoztak magukban. És ha az egész dolog titokban is marad apa előtt? A csalás, a bűnbeesés nem lesz ilyenmódon még elviselhetetlenebb!? Nem ég-e a homlokukon a hazugság bélyege?

Mindmáig szigorú fegyelemben s ennek a fegyelemnek szorongásában éltek. De nem volt-e jobb a mindennapi szorongás ennél a szövetkezésnél, amely papához való viszonyukat mindörökre megváltoztatja? Nyomatékosan meg kell jegyezni, hogy sem Annunziata, sem Placido, sem Grazia, sem Lauro, de még Ruggiero és Iride sem tudta elképzelni azt a napot, amely a bűn elkövetése után következik. Ez a legközelebbi jövő olyan üresen tátongott előttük, mint valami ködfal. Akár kiderül minden, akár nem, hamvazó szerda bizonyosan teljesen megváltozott állapotban fogja találni a Pascarella-családot. S ami a legborzalmasabb: minden egyre gyorsabban kezdett gördülni. A testvéreknek már nem volt bátorságuk a visszavonuláshoz.

Húshagyó kedd úgy közeledett, mint a világ vége. Nem akarták tudatos-tisztán látni s ezért a testvérek szinte nem is beszéltek másról, csak Grazia ruhájáról és egyéb beszerzendő szükségletekről. Valósággal belevetették magukat a bűn külsőségeibe. Annunziata s a többiek — Iridét is beszámítva — utolsó fillérjüket is odaadták erre a célra. A gyönyörű stílruha halványkék színű volt. Ehhez persze megfelelő árnyalatú cipő is kellett. Meg aztán Graziának még egy illatos habos sált is kellett venni. Karcsú nyaka és a ruhakivágás semmiesetre sem maradhatott üresen. A velencei üvegékszer is pénzbe kerül. Laurónak nemcsak új lakkcipő kell, hanem fehér glaszékesztyű is. Ha az ember hozzászámítja az ondolálást, a taxit, borravalókat és egyéb előre nem látott kiadásokat, a vállalkozást komoly deficit kezdte fenyegetni.

Az illendőség kérdését is meg kellett oldani valamilyen módon. Megtehette-e egy fiatal leány, aki mindmáig mégcsak az utcára sem mehetett ki egyedül, hogy egyszerre minden őrizet nélkül egyesegyedül tizenkilencéves bátyja társaságában jelenjen meg egy bálon? Az ilyen erkölcsi lazaság nyilván teljesen kiirtotta az apai nevelésnek még az utolsó gyökereit is. De eltekintve a papa ellen elkövetett bűntől, (ez a bűn megmérhetetlenül nagy volt s ezért nem is lehet részletezni) megengedett dolog volt-e, hogy Grazia — Grazia ellen is elkövesse ezt a bűnt? Nem okoz-e ezzel helyrehozhatatlan károkat önmagának? Megint Annunziata

találta meg a közbeeső megoldást: a San Carlo színházban már szerepelt öreg rokont és páholybeli pásztornőt. Nem volt nehéz munka rábeszélni, hogy elvállalja a kísérő szerepét. A derék hölgy szívében amúgyis elég keserűség volt Don Domenico ellen. Hallgatásában mindnyájan megbízhattak. Lauro azonban rosszallóan csóválta a fejét: «Mi szükség van erre?» Ez a «mi szükség van erre?» körülbelül ezt jelentette: csakugyan fel akarjátok hígítani a bűnt? Azt hiszitek, hogy ilyen hitvány kompromisszumokkal magatok felé hajlítjátok az igazságot? Nem, drágáim, igyuk ki a bort, de igyuk ki az utolsó cseppig.

Ezzel aztán ezt a szemérmeteskedő kérdést is eltemették.

Hétfőn megérkeztek az utolsó apróságok is. Minden ott feküdt Grazia ágyán: ruha, harisnya, sál, sőt még a művirág is, meg a velencei üveggyöngy sötétkék harangvirágjai.

Még mielőtt este lett volna, a döntő keddi napon három fontos esemény történt. Először is Giuseppe váratlanul hazatért. Az öreg szolga délfelé jelent meg a testvérek között s hivatali méltósága és nagyothallása súlyosabb volt, mint azelőtt. Bűnöket szimatoló pillantása ezzel fenyegetett: úgy? Mostanáig szünidőt kaptatok. De máris érzem, hogy sok minden történt itt, amit nekem kell rendbehoznom. Eccelenza hálát adhat Istennek, hogy ismét a helyemen vagyok. Vigyázat! Pihent erővel látok neki a kötelességteljesítésnek.

Ezzel aztán halomradőlt Ruggiero egész haditerve. De a harcoló seregnek mindig el kell készülnie az időjárás és az ellenséges hadmozdulatok meglepetéseire. Persze nehéz volt valami alapos ravaszságot kiagyalni Giuseppe utálatos jelenléte ellen. Még Ruggierónak sem akadt egyetlen használható ötlete. Végső kétségbeesésében lázasan lapozgatni kezdett szétrongyolt bűnügyi ponyvaregényei között (tiltott csempészáru volt ez, amelyet az ágy alatt őrzött) abban a reményben, hogy valamelyik betörő vagy detektív talán mégis tanácsot ad arra, hogy miként lehet megszabadulni egy kényelmetlen embertől. A válaszok azonban nagyobbrészt gúzsbakötést, kloroformot, gyilkosságot és egyéb gyakorlatilag használhatatlan módszert javasoltak.

A többi testvérek sorsdöntő hallgatással és nagyon elhatározottan jártak szobáról-szobára. Hat óra lehetett, amikor Iride panaszkodni kezdett, hogy fáj a torka. Graziát ez a kelleténél jobban megijesztette. Könyörgő hangon kényszerítette a kislányt, hogy azonnal feküdjön le. Grazia életének motorja már hónapok óta leállt, — talán azóta, amióta Arthur Campbell kérésére kimondotta azt a halk igent. Voltaképpen ő volt legfőbb megtestesítője a bűnnek, s most valami szokatlan ernyedettséggel tűrte a történéseket. De amikor a kis Iride csendesen jajgatni kezdett s talán komolyan beteg volt, Grazia lelkében az utolsó fénysugár is kialudt. A legszívesebben hangosan bőgni szeretett volna.

Ugyanebben az időben Ruggiero és Giuseppe között a következő párbeszéd zajlott le:

— Kérem Ruggiero úr, szíveskedjék átadni a kulcsot.

— Milyen kulcsot, Giuseppe?

— Az *én* kulcsomot, Ruggiero úr.

Ruggiero csodálkozó arcot vágott, hogy ezzel is időt nyerjen. Giuseppe magasztos nyugalma és könyörtelensége azonban nem enyhült:

— Eccelenza ezt a kulcsot sajátkezűleg adta át nekem. Eccelenza bizonyára tudja, hogy mit tesz. Arra a könnyelműségre vetemedtem, hogy a kulcsot átadjam a szakácsnőnek. A szakácsnő pedig a kulcsot átadta Ruggiero úrnak. Az ember végre is nem várhat semmiféle okos és erkölcsös dolgot egy szakácsnőtől. Mert a szakácsnő először is asszony és másodszor szakácsnő.

— Mit beszél maga össze-vissza? Különben is túlkorán jött haza. Biztos, hogy a családjának még szüksége lett volna magára.

— Én megteszem a kötelességemet. És a kötelességhez hozzátartozik a kulcs.

Ruggiero haragot színlelt:

— Hagyjon már békében ezzel a kulccsal!

Giuseppe vállat vont s ezzel jelezte, hogy a békés eszközök őszinte sajnálatára most már kimerültek s a jogorvoslatot más módon kell megszereznie:

— Eccelenza majd eldönti a dolgot.

Ruggiero rémületében engedékenyebb lett:

— Isten tudja, hol van az a kulcs. Lehet, hogy valamikor a kezemben volt. Keresse!

Giuseppe süketsége ebben a pillanatban hibátlanul működni kezdett. Magasrahúzott szemöldökkel jelezte, hogy semmit sem hall s ezzel elment. Ruggiero utánarohant s a fülébe ordította, hogy legjobb lesz, ha együtt keresik a kulcsot. A szolga bólintott annak jeléül, hogy szívesen teljesíti a legkisebb fiú kívánságát és egy ollót kotort elő valahonnan.

Ebben a vészes pillanatban robbant ki a harmadik esemény. Don Domenico hazaüzent, hogy ne várják ma vacsorára, csak feküdjenek le nyugodtan, Giuseppét pedig az íróasztalon fekvő iratcsomóval küldjék azonnal az aziendába. Bár papának ezek a rendelkezései, amelyekkel az egész házirendet megzavarta, nem fordultak elő túlgyakran, de mégsem adtak okot a nyugtalanságra. A Pascarella-testvéreket egyszerre vad öröm töltötte el. Emberfölötti ravaszsággal maga a sors sietett segítségükre. (A történelemben is így van, gondolta Placido, amikor a sorsnak alkalma nyílik arra, hogy egy igazságtalanság elkövetését megkönnyítse.) Papa felől tehát nem fenyegetett többé veszély. Ma nyilván több dolga volt, mint máskor, valószínűleg valami hideget eszik az irodában s onnan egyenesen az operába megy. Pontosan így történt két évvel ezelőtt is. Giuseppe? Elég meleg volt az idő s papa a könnyebbik kabátját vitte magával. Kilenc óra felé a szolgát a vastagabb köpennyel el lehetne küldeni a színházba.

Szerencsére közben az is kiderült, hogy Iridének nincs láza. Grazia megkönnyebbülten sóhajtott fel. Nem tudta volna a gyermeket betegen magárahagyni. Szerencsére az egész nem volt betegség, csak a mindnyájukat kínzó nagy idegesség következménye. A kislány élénken feküdt az ágyban s könyörgött legidősebb nővérének, hogy engedje felkelni, mert szeretne segíteni Graziának az öltözködésben.

— Csak feküdj nyugodtan, — csillapította Annunziata — ha elkészül, úgyis bejön hozzád.

Az idő előrehaladtával Grazia teljesen megváltozott. Visszatért régi energiája. Derűs szorgalommal, minden mellékgondolat nélkül látott neki az öltözködésnek, amely egy álló óráig tartott, de annál kitünőb-

ben sikerült. Uj és ismeretlen Grazia lépett most Iride ágyához, — nem, nem, az igazi, a voltaképpeni Grazia, aki csak most bontakozott ki a maga teljességében.

A gyermek felkiáltott:

— Te vagy az, Grazia?

— Tetszem neked?

Iride felült az ágyban. Nagy szemei szinte rémülten bámulták testvérének ezt a sugárzó átváltozását:

— Gyere közelebb!... Nem, maradj a lámpa alatt!... Most fordulj meg! Igy!... Mindig ilyen fehér a bőröd, Graja?... Madonna, milyen hajad van... Minden este bálba kellene menned... És a ruha alul teli van csipkével... Gyönyörű ez a divat!... És a lábaidat is látni... Csodaszép a cipőd... Szeretnélek megcsókolni... Gyere ide Graja, csókolj meg!

Odakünn felhangzott Priscilla követelődző hangja:

— Zia kisasszony!

Annunziata némán hallgatta Iride lelkesült kitöréseit, s némán ment ki a szobából. A kislány csak Graziát látta s epedő hangon mondotta:

— Ülj ide az ágyra, Graja!

Grazia engedelmesen leült, de a szíve vad erővel kezdett dobogni. Hiszen már késő volt, legalább kilenc óra lehetett. Hol marad Lauro? Nekibátorodott a halk figyelmeztetésnek:

— Kistestvérke, most aztán aludni kell. Az imént még fájt a torkod. Aludj!

Iride feketén izzó szemében valami új, szemrehányó és kínozni akaró kifejezés villant fel:

— Nem tudok aludni, ha elmész.

Alázatos könyörgés volt Grazia hangja:

— Iridém drágám, húnyd le a szemecskéidet, az én kedvemért, nagyon kérlek!

Iridének eszeágában sem volt behúnyni a szemét. Mindkét kezével szorosan fogta a szép nővérét:

— Emlékszel még Graja, hogy mit csináltunk, amikor kicsik voltunk?

Hol marad Lauro? Be kellene mennem Placidóhoz. Vagy szándékosan nem mutatkozik? És Zia? Zia is kiment. Különös, hogy Giuseppe még nincs itt. Mért van rá ilyen sokáig szüksége papának? A vastagabbik köpeny ma igazán nem kell.

— Biztos, hogy emlékszel rá Graja! Mindenféle butaságot beszéltünk, amikor kicsik voltunk. Azt mondtuk: «Most pötyögünk». Chiacchierare, — így hívtuk. Hát pötyögjünk egy kicsit. Kezd el! Tudod még, hogy kell? «Veszek neked egy kis házat, una casa piccina, piccina...»

— Una casa piccina, piccina — ismételte Grazia engedelmesen s közben úgy érezte, hogy a vad szívdobogástól lefordul az ágyról. Iride tovább kornyikálta:

— Nem hosszabb és nem szélesebb, mint a karunk... Nem tudod tovább?... A kis házban tizenkét kis szoba van... No?!

Grazia összeszedte magát s kényszeredett mosollyal folytatta tovább a litániát:

— És minden kis szobában van egy kis asztal. És minden kis asztalon van egy kis gyümölcsöstányér. És minden kis gyümölcsöstányéron sok kis narancs. És ha szétbontjuk a sok kis narancsot, akkor még sokkal kisebb gerezdek lesznek belőlük. Egész-egész kicsi gerezdek. És te is még egészen kicsi vagy, azt hiszem nem is vagy még tizenhárom éves, csak három.

Miután kívánságát teljesítették, Iride már csak félfüllel figyelt a lepergő csacsiságra. Elengedte Graziát, hátradült az ágyban s olyan öreges okossággal nézett, mintha súlyos kérdések foglalkoztatnák. Végül csakugyan kimondotta a minden kérdések kérdését:

— És holnap?!

Lauro feje megjelent az ajtóban:

— Készülj Graja! Disznó szerencsénk van, Giuseppe még mindig csavarog valahol. Ruggiero már elszaladt a taxiért.

— Jó éjszakát Iride!

A kislány csak halkan felelt a búcsúzásra, mintha már itt se lenne. Grazia a szobájában találta Placidót. A fiú apja módjára fékentartott izgalommal járt fel-alá:

— Minden erőddel élvezd ki ezt az éjszakát Graja!

Mintha azt tanácsolta volna neki, hogy a bűnt ne hagyja könnyedén elmulni. A lány lehajtotta a fejét s két ujját az orrgyökerére tette, oda, ahol a két szemöldök majdnem találkozik, mintha valami hirtelen fakadt tisztánlátást kellene megrögzíteni:

— Őrültség az egész, Placido, értelmetlen őrültség. Csak egy szót mondj és itthon maradok!

A fiú szavai úgy zuhantak le, mint a pörölycsapások:

— Amit teszel, amit mindnyájan teszünk, az nem értelmetlenség, hanem éppen az észben találja meg igazolását. Nagyon élesen végiggondoltam elhatározásunkat. Annunziata és én talán elviseljük, hogy eltiltották tőlünk a világot, — te semmiesetre sem viselheted el. A te helyed odakünn van, Ami ma történik, kezdete lesz valaminek.

Grazia egészen más szavakat várt Placido fivérétől. A bűn céljának ez az okos meghatározása lehűtötte. Valóban kinn a világban volt az ő helye? Ha csak egy szót mondana, minden azonnal visszacsinálódik, ámbár megvan a ruha, a cipő és az üvegvirágok. Nagyon szigorúan nézett a fiúra:

— És te?

— En fennmaradok és megvárlak benneteket... Talán dolgozni is tudok...

Grazia azt gondolta, hogy csókkal és öleléssel fog elbúcsúzni Placidótól. Most azonban csak kezet nyujtottak egymásnak. Valami érthetetlen csalódás volt az egész. Grazia szenvedett, mert Placido hagyta, hogy elmenjen. És Placido szenvedett, mert — noha ő maga akarta így — Grazia elment.

Vomero, — így hívják azt az előkelően elkülönült városrészt, ahová a Funicolare di Monte Santo néven híressé lett drótkötélpálya visz fel. A drótkötélpályát azonban mindenki csak «funicoli»-nak nevezi. Ki ne emlékeznék a pattogó dalra, amely vagy negyven évvel ezelőtt született meg, amikor a drótkötélpályát építették: «funicoli-funicola»? Ez a dal száz változatban, százféleképpen eltorzítva még ma is él, mintha a természetnek valami jókedvű dührohama lenne a technika ellen: «funicoli-funicola!»

A gyalogjárók a funicolárét használják, a kocsik és automobilok pedig gyönyörű kilátású szerpentinutakon jutnak fel a Vomerora, amelyet a Villa Floridana és Villa Lucia roppant parkjai tiszta levegővel, madárdallal s az Olaszországra oly jellemző égett fa nagyszerű illatával táplálnak. A Vomero zárt világában van

azonban még egy második nem kevésbbé zárt világ, amelyet bizvást nevezhetünk «brit világ»-nak, noha népessége nem állandó s lakói naponként változnak. Ennek a turista-dominiumnak nagy erődítményei a Hotel Bertolini, a Parkers Hotel és Macphersons House. Ezekhez a nagy luxussal berendezett várakhoz csatlakozik aztán az első- és másodosztályú penziók tömege, le egészen a fatális bútorozott szobákig, ahol világjáró kispolgárok helyezkednek el. Ezek a pompás várak reggelenként kitárják kapuikat, hadd csatangoljon népük kedvére erdőn, mezőn, városon. A lakosság legnagyobb kontingensét egyrétű öreg hölgyek szolgáltatják, ráncos pergamentarcok, rettenetesen csúnya és vad energiával mozgó kiszáradt figurák. E sereg szürkésbarna egyhangúságát néhány idősebb úr egészséges színe töri át, akik itt úgy hatnak, mint a friss zöld ágak a hervadó őszi fűben. Ezeket az urakat rendszerint magas termet, vidám szem és a hanyag elegancia valamely sajátos vállfaja jellemzi. A vállukon távcső lóg, ennek azonban nincs nagyobb szerepe, mint talán a katonatiszt kardjának egy szalónban; csak jelképe a zarándoklásnak, amely megnéznivalóan szép helyekre vezet. Az utazó angolnak elég ez a szimbolum is, szemben más Olaszország-járókkal, akik trópusi sisakokkal, szögescipővel, jégcsákánnyal, hátizsákkal és roppant tábori távcsövekkel fegyverkeznek fel, mintha arról lenne szó, hogy e mérsékelt égöv alatt a kötelező műkincseken kívül oroszlánra, zergére és jegesmedvére is vadászniok kellene. Fiatalembereket csak ritkán látni, de e kevesek között a fajtának tökéletes példányai vannak, — férfiak és nők, akikben a természet nemcsak hogy felülmúlja magát, de elébevág saját fejlődésének. Magas, karcsú leányok — nem koplalás árán kikényszerített «divatos vonalakkal», de a formák elragadó egyensúlyával s valami széles királynői mosollyal, mintha máris abban a korban élnének, amikor nem a lehetőségen múlik, hanem csak pénzkérdés lesz, hogy az ember Nápolyba, vagy a Vénuszba, vagy a Marsba ugorjon át. Az ember utánuk fordul s szomorúan és lelkesedve nézi őket, míg csak el nem tűnnek. Az öreg hölgyek viszont, akik reggelenként elhagyják a hoteleket, papírzacskókat visznek magukkal, amelyekben egy fél sültcsirke, há-

rom szelet mortadella, egy darab sajt, két zsemlye és két narancs van. Ezzel az élelemmel ellátva, autobuszok és vonatok felhasználásával szétömlenek a környéken; Pozzuoliban, a Solfatara mellett, Bajä és Capo Miseno vidékén, amely átint Ischiának, az imádott szigettestvérnek. Ott masíroznak a Vezuv kráterének peremén, himbálóznak a Kék Barlangban, a pompejii házak szobáiban sétálnak s gyors pillantással fut végig szemük a fajtalan falfestményeken. Néhányan Sorrentóig és Amalfiig is előrenyomulnak, hogy a jól végzett munka után hazatérve s megpihenve az élet gondjaitól, elmerüljenek az álomtalan alvásba.

Ezekből áll a szép Hotel Bertolini lakosságának legnagyobb része. A nagy festa di ballo mai estélyén azonban ebből a társaságból szinte senkit sem lehetett látni. A báli bizottság — élén ama Gia-Gia nevezetű Dallorso herceg állott — külföldieknek csak kevés jegyet adott el. Nyilván nagyon válogatott társaság volt jelen, ámbár e díszítő jelző értékét három körülmény módfelett kétségessé teszi. Először: megjelenhetik-e egyáltalában válogatott társaság egy semleges hotelhallban? Másodszor: válogatott maradhat-e egy társaság, amelyben háromszázötven vendég vesz részt? Harmadszor: a Karnevál éjszakáján rendezett festa di ballon való részvétel ténye önmagában máris nagyon nem «válogatott» dolog-e? Akárhogy is hangozzék a válasz ezekre a kérdésekre, Graziára úgy zúdult rá a hullámzó terem, a zene kattogása és üvöltése, mint valami gyilkos szökőár. Magához szorította Lauro karját. A két kétségbeesett gyermek nem mozdult a bejárat mellől.

Ez volt tehát a világ, amelyért magáravette a riasztó bűnt! Papa törvénye óriásivá nőtt. Akármilyen kemény is volt ez a törvény, minden tilalma és intése vajjon nem az ő javukat kereste? Nem látott-e mindent előre ez a törvény? És ők, ők mit láttak előre? Semmit! Hívságos képeket, üres elképzeléseket, amelyek mögött nem volt valóság. El akartak bukni a kísértésben, ennyi volt az egész!

És most? Elvakultságukban nem gondoltak arra, hogy az egész világ valami rosszindulatú idegenség rettenetesen erős összessége volt, amint azt papa hirdette. Mi szükség volt a rájuk váró félelmetes ébredésre, amely

már most is, mialatt pompa, nevetés és zene cikázott körülöttük, lelküket valami érthetetlen fájdalom előízével mérgezte meg? Megfordulni, megfordulni, — érezte Grazia. De szégyelte magát bátyja előtt. Szeme végigfutott a tömegen. Hogy is találhatná meg e sokszáz ember között Campbellt? Önérzete a zérópont alá esett. Most már azt sem hitte, hogy az angol keresni fogja. Hogy örült otthon az új ruhának! De most, hogy látta maga körül a nagy toalettek harsogó áradatát, szegényesnek és ízléstelennek érezte a magáét. És az arca? Nem volt sápadt, tompa, unalmas ez az arc, olyan, mint egy cselédé? Hiszen ezek a sugárzó asszonyok, akiknek ajkáról oly folyékonyan patakzott a szellemes szó, mindörökre a sarokba szorítják, ahol semmiféle Campbell nem találja meg. Ó, most kellene visszafordulni! Most kellene megbűnhödni!

Lauro lelkében is hasonló dolgok kavarogtak. Ő is a legszívesebben visszafordult volna. Leginkább a Placido-kölcsönözte fehér frakkmellény kínozta. Ez a mellény nemcsak vidékies szabásával tűnt ki, de azonkívül nagyon rosszul állt s őrizetlen pillanatokban mindig magasabbra csúszott. Teljessé tette ezt a gyötrelmet a szorongó felismerés, hogy túlkeskeny nyakkendője egyáltalában nem divatos. Selyemharisnyája sem volt, mert a pénzből erre már nem tellett s most úgy érezte magát, mintha valami becstelenséget követett volna el. Grazia és Lauro riadt meghatottsággal gondoltak testvéreik áldozatkészségére, amellyel csak ilyen tökéletlenül tudtak kiruházkodni. Micsoda vereség volt!

Legelőbb Lauro szedte össze mágat. Az úttesten áthaladó vak ember határozott lépésével indult a tömeg felé, az ellenséges világ közepébe, a rosszindulatú idegenségnek ebbe a roppanthatalmú teljességébe. Grazia remegve követte, — attól félt, hogy elveszíti. Mi egyebet is tehetett volna? Számtalan arc szilhuettjei metszették egymást: itt egy élesvonalú orr, ott egy monokli, tükörfényes kopaszságok. zsíros hajválaszték, sápadtra púderozott homlok, bizonytalanul ingadozó hajdísz, háromszögletű kalap egy fehér parókán. (Feltűnően kevés jelmezt lehetett látni, pedig az ünnepélyt kosztümbálnak hirdették.) Ezekhez az egymáson átvillanó arcrészekhez hideg szemek tartoztak, szemek, amelyek összeintettek,

mintha valami gőgös összebeszélés fűzné őket egymáshoz. Se férfi, se nő, senkise méltatta Graziát egyetlen pillantásra sem. A leány pontosan tudta, hogy ez egészen más valami volt, mint holmi közönséges nem-észrevevés. Szinte az orra alá dörzsölték, hogy nem veszik észre. Különös nyomaték volt abban, ahogyan nem néztek rá. Talán a ruhájának színe nem volt megfelelő? Hiszen ezt a gyengéd tengerkék árnyalatot különösen előkelőnek tartotta. Meddig tart ez még így? Egy frakk, egy báli ruha, egy frakk, egy uniformis, egy jelmez, egy báliruha, egy frakk és megint egy frakk. Grazia látta, hogy Lauro üdvözli az egyik frakkot. Az apró termetű úr előzékenyen kigyózott feléjük. Fáradt szeméből ki lehetett olvasni, hogy nem ismer senkit, de mindenkit üdvözölnie kell.

— Grazia nővérem — mutatta be Lauro s aztán még hozzátette: — «Pascarella», — mintha Gia-Gia számára ez némi támaszpont lehetne. Az apró úr csodálkozó pillantással nézett végig Grazia alakján, aztán minden fontoskodás nélkül karját nyujtotta s odavezette egy uniformisokból, frakkokból és estélyiruhákból álló csoporthoz, amely nagylevelű növények fala előtt álldogált, mintha a bál egyéb területeitől láthatatlan vizesárok választotta volna el. A csoport körül e pillanatban még holmi modoros gőg szelíd szellője lengedezett. Ez a szél azonban tüstént elállt, amikor Gia-Gia bemutatta hölgyét.

És ez volt a pillanat, amikor Grazia számára a világ egy csapásra megváltozott. Mint ahogyan az egészen kismennyiségű vegyszer villámgyorsan más színre fest valamely folyadékot, a rosszindulatú idegenség óriási hulláma egyszerre a boldogító rokonszenv hízelgő folyójává enyhült. Már nincsenek körülötte közömbös és fölényes arcok, nincsenek hideg szemek, fölötte és rajta átsikló szavak és mondatok. Frakkok, uniformisok s még az estélyiruhák is boldogítóan tolonganak feléje, mindenki és minden úgy hajlik hozzá, mintha valami csodálatos felfedezés lenne. Káprázó kíváncsiság fénye szikrázik a megtorpanó férfipillantásokban. Grazia már nem volt olyan fiatal, hogy ezt a hatást ne ismerte volna, de mindezideig újra meg újra elfelejtette. Nyilván azért történt így, mert szinte egész nap egyedül

ült otthon. Most azonban megszázszorozott erővel emelte őt minden, mint a víz, amely lépésről-lépésre mélyebb lesz s végül hátára kapja az úszót. Néhány perccel ezelőtt még csunyának, sápadtnak, szegényesnek, roszszulöltözöttnek látta magát s most a legmélyebb biztonság érzésében ringatózott. Nem nézte mindenki elragadtatással tengerkék ruháját? Szenvedélyes dícséretek csapták meg a fülét. Mintha mindezt álmában hallaná. Csak annyira volt ébren, amennyire az álmodáshoz szükség van. A tánc (mindmáig csak Priscilla gramofonja mellett gyakorolta) olyan könnyen ment, mintha nap-nap után egyebet sem csinálna. Sok frakkal táncolt egymásután, szinte kézről-kézre adták. Néha vad esküvéseket súgtak az imbolygó arcok, amelyeket nem is vett észre. Ilyenkor magábamerülten mosolygott. Oly nagy volt biztonsága, hogy minden beszédet fölöslegesnek tartott. Itt nem kellett erőlködni. Csak lenni kellett.

Grazia maga sem tudta, mennyi ideig tartott a lebegésnek ez az állapota. Hihetetlennek hangzik és mégis: még sohasem érezte magát oly varázslatosan egyedül, mint a sok frakk karjai között, amelyek néha lovagias gyengédséggel vezették, máskor meg leplezetlen szenvedéllyel akarták magukhoz szorítani. Különös magánosság volt ez, körülhullámzott magánosság, valami határtalan vállalás hullámai zúgtak körülötte, — magánosság, aminőt csak egy királynő érezhet, amikor a nehéz függönyökön keresztül meghallja a nép egyöntetű hódolatát. Ez a hasonlat nemcsak képes értelemben volt igaz. Grazia valóban királynői középpont lett, amennyire ez ilyen nagy tömegben és a sokrétű csoportosulásnál egyáltalában lehetséges volt. A frakkok egyre nagyobb rajokban tolongtak körülötte. Öntudata furcsa módon üres maradt, pedig nem is hallgatott mindig, hanem kedvesen, sőt vidáman felelt a kérdésekre, ő maga is kérdezett és gyakran nevetett. De ha valaki most Placido, Annunziata, Iride vagy Ruggiero nevét említené, nem minden fáradság nélkül tudná csak felidézni magában testvéreinek képét. A bűntudat utolsó nyoma is eltűnt. Csak egy valamire kellett egyre jobban felfigyelnie, mint ahogyan a szembe hullott por is egyre erősebben ég: hol van Campbell? Elutazott? Miért kívánta, hogy megígérje a rész-

vételét a bálon? Táncközben elköszönt az illető frakktól és kilépett a táncolók gyűrűjéből. Meg akarta keresni Laurót, aki elsuhant mellette. A jövendő franciskánus barát már legyőzte merev szégyenlősségét s rosszulszabott frakkmellényét és táncolt. Hiszen ő is szép férfi volt, nyilván ő is sikerrel hódította meg a tömeg szívét.

A terem körül fülkék és páholyok sora futott, ahol az egyes társaságok pezsgő mellett találkoztak. Grazia végighaladt a páholysoron. Mr. Arthur Campbell azonban egészen más irányból közeledett feléje a terem közepéről. Mintha meggyőződése szerint Grazia úgyse tudná soha kibetűzni ennek a fontos mondatnak értelmét, nyers angolsággal mondotta:

— Több mint egy órája nézem, hogyan táncol signorina Grazia, mert próbára akarom tenni magamat...

Grazia belső élete az utóbbi napokban és órákban oly sok állomást hagyott maga mögött s most megint új fordulathoz ért.

Egy örökkévalóság óta ismerem őt és ma látom először. Ezzal a nagy elcsodálkozással kezdődött az egész. Pedig csakugyan így volt! Ez a Campbell ma valóban más ember volt, mint Campbell a San Carlo előcsarnokában, vagy mint az a Campbell, aki a Via Concordia sarkán órákon és napokon keresztül leselkedett Grazia után. Aminthogy a világon minden lényeges dolgot csak összehasonlítással lehet megmérni és éppen ez az összehasonlítás adja meg igazi rangját, ugyanúgy Arthur Campbell is csak ennek a festa di ballo-nak kavargása által lett az, ami valójában volt. Még testi megjelenésében is mintha megváltozott volna. Hiszen voltak itt a tömegben jótermetű urak, de Campbell alakjában volt valami uralkodni tudó szabadság, ami Grazia számára összehasonlíthatatlanul különbbé tette őt a többieknél. Sok frakk tűnt ki előkelő viselkedésével, de ez éppen csak viselkedés, míg Campbell nyugodt biztonságú mozdulatai olyan mélységből fakadtak, amely mintha nem is tudna önmaga létéről. És a feje, a feje mindenekelőtt! Mindig erre a tömött és puha hajra kellett nézni, amelyről nem tudta az ember, szőke-e vagy ősz. Grazia szemében éppen a színnek ez a bizonytalansága volt fájdalmasan elragadó. Campbell arcán különben mindig valami tréfás-

szeszélyes készenlétbenállás leselkedett. Ez ma teljesen eltűnt. Sokat szenvedhetett az elmult napokban. És íme ez a szenvedés, amelyet sejtett, puha szellem-újakkal simogatta nyakán a bőrt, hogy megborzongott belé és pillanatokra lehúnyta a szemét. Végül Campbell megint lombos fa lett és egyben a fa árnyéka is. Grazia öntudatlanul és jól elrejtőzve állott az árnyék védelmében.

Aztán tágranyitotta a szemét a borzalomnak ebben a világában. Milyen arcok ezek itt? És ezekkel a férfiakkal táncolt!? Beesett orcák, élesen szimatoló orrcimpák, cinikus ajkak, vetkőztető szemek, bűnösek, kéjencek, vészthozók. Barna, szürke, sárgaszínű a bőrük a fekete göndör haj alatt! Püffedt, violába játszó ábrázatok a hitvány és kopasz koponyák alatt. Campbell mint a fény fejedelme szállott le ebbe a kéjelgő alvilágba. Különös és nagyon mély dolog történt most: Grazia, akit elvakított vonzódása az angolhoz, ebben a pillanatban saját fajtáját igazságtalanul gyűlölködő szemmel nézte és megvetette.

Arthur Campbell az egyik páholyban fenntartott asztalhoz vezette. Grazia nagyon szomjas volt s szinte észre sem vette, hogy egymásután két pohár pezsgőt hajt fel. Aztán valahonnan Lauro is felmerült. Mintha kicserélték volna, az arca a haja tövéig piros volt. Nevetett, tréfálkozott, össze-vissza beszélt. Ez a nagy nekiszabadulás nyugtalanító volt és Grazia számára nem éppen kellemes. Oly szívesen maradt volna egyedül Campbellel. De mikor az angol megtudta, hogy Lauro a fivére, maga mellé húzta az egyik székre és megtöltötte poharát. A fiatalember tikkadt szomjúsággal ivott. Egyszerre angolul kezdett beszélni. Az egész csak néhány döcögő szófordulat volt, de mégis angolul beszélt. Grazia csodálkozva meredt rá, — fogalma sem volt fivérének ilyenirányú ismereteiről. De a meglepetés már régtőlfogva Lauro szakmája volt.

— Signorina Grazia, most már tolmácsunk is van, — állapította meg Campbell.

E közben, sajnos, néhány frakk is odatolakodott az asztalhoz. Graziát már túlsokáig nélkülözték. A leány minden táncrakérést határozottan visszautasított. Az angol mereven és hallgatagon ült a helyén. A csoportokbaverődött frakkok új meg új felkérésekkel jelent-

keztek. Grazia esetről-esetre udvariatlanabb lett, miközben Campbell lassanként kővé vált. Végre magukramaradtak, mert az egyik csoport Laurót is elmostamellőlük. Grazia szenvedni kezdett Campbell szenvedése miatt, a férfi már oly mélyen összekeveredett az életével. Miért nem szól semmit? Miért néz úgy rá? Miért nem táncol vele? Istenem, hogy múlik az idő. Hány óra lehet? A zene üvöltése és pattogása patétikus tussá alakult át. Tisztikara kíséretében megjelent Gia-Gia. Most választják meg a bálkirálynőt. Egészen bizonyos, hogy az első díjat Grazia nyeri. A leány egy áldozati bárány könyörgő szemeivel nézett rá :

— Kérem, ne bántsanak! Itt szeretnék maradni.

Gia-Gia tudni sem akart erről. A többi frakkok is igyekeztek a lelkére fecsegni. Az angol most egy nem is szemrehányó vagy irónikus mozdulattal szinte felkérte arra, hogy ne szalassza el a szépségkirálynői díjat. Grazia vonagló szájjal elfordította a fejét s így maradt mindaddig, míg csak az urak el nem mentek.

Amikor a szünet után megint egy normális tangó kezdődött, így szólt a nélkül, hogy Campbellra nézett volna:

— Hát igazán nem akar velem táncolni?

Capmbell karonfogta és a táncgyűrűbe vezette. De már néhány lépés után felcsendült a hangja, lassan és súlyosan, hogy Grazia megértse:

— Már sok órája várok rá, hogy magával beszélhessek.

Valami határozatlan mozdulattal a távolba, a szabad tér felé mutatott. Aztán skandálva mondotta az olasz nyelvtan iskolás mondatát, nyilván a kis piros szótár legújabb eredményét:

— La notte è bella e calda.

Szép volt az éjszaka. A melegről persze kiderült, hogy nem volt több optimista túlzásnál. Könnyű, de friss szél kerekedett. Grazia nem érzett belőle semmit, pedig a ruhája vékony volt és a karjai mezítelenek. Szokása szerint egy kissé lehajtotta és előretólta fejét, mintha nem akarná, hogy megismerjék, vagy mintha üldözők elől menekülne. (Nemcsak most, de máskor is — utcán és népesebb helyek mellett elhaladva — felöltötte a szégyenkezésnek és a menekülésre készülésnek ezt a mozdulatát, amely talán papa törvényének volt

következménye.) A Hotel Bertolini kertje, a gyönyörű Parco Griffeo most egészen üres volt s csak a magas fenyők és az ágak zizegése öntött életet az egészbe. A karcsú ciprusok csúcsának fáradt mozgása olyan volt, mintha figyelmeztető ujjak szünet nélküli tagadása lett volna. Az éjfélutáni égen a félhold maró savakkal oldotta ki a testiséget a tárgyakból. Felmentek az egyik magányos, kúszónövényekkel befuttatott bástyára. A világ olyan lett, mint egy negatív fényképlemez. Egészen fekete volt a tenger s balkézről a Vezuv ezen az éjszakán mintha ötszáz méterrel megnőtt volna. Hatalmasan meredt az ég felé a hegy, a kráter füstfelhőjében vörös lángnyelvek villództak. Ezt is most látom először, csodálkozott Grazia. Szemöldökét a megerőltetett koncentráció kifejezéseképpen magasravonta. Teste minden idegével érezte: ez most életem legfontosabb órája. Az angol máskor oly friss arca most fakó volt s nemcsak a világos éjszaka boszorkányos fénye miatt.

— Most a magam nyelvén fogok beszélni Grazia és maga megért engem!

A leány tágranyílt szemekkel, odaadóan bólintott. És ha nem angolul beszélne, hanem kínai vagy valami indiai nyelven! Akkor is megérteném. Hiszen nemcsak a fülével és agyával hallgatta őt. A férfi hangja leplezni akarta megindulását:

— Holnap elutazom... Nem, már ma este... Érti Grazia?

Még buzgóbban bólintott, szorosrazárt ajkakkal, előzékenyen, majdnem szolgai módon, mintha bizonyítani akarná, hogy nincs testének egyetlen pórusa sem, amely ne értene meg minden szót. Egészen felesleges, hogy a biztonság kedvéért most még az olasz szót is hozzáfűzi: «partire». Mit jelentett ez: «elutazni»? És mit jelent az, hogy «reggel» vagy «ma este»? Pár óra múlva papa kimondja a halálos ítéletet vagy a száműzetést. Campbell szemei közeledtek feléje. Szaggatottan mondotta a szavakat:

— Már régen el kellett volna utaznom... A londoni jegy a zsebemben volt... De aztán megláttam Graziát... A San Carlo színházban... A jegyem, il mio biglietto, érvénytelen lett... Do you understand?

— Comprendo, comprendo tutto.

Türelmetlenül mondotta ezt, mintha több bizalmat kért volna érzelmei erejének, amely túl a nyelven megértette a férfit. De ez a «comprendo tutto» végtelenül megkönnyítette Campbell feladatát:

— Ezek az elmúlt napok nagyon nehezek voltak, Grazia... Buta dolog, mikor egy őszülő ember sajátmagáról beszél és ezekről a dolgokról... Bocsásson meg, Grazia... Scusi... Legszívesebben belülről bezártam volna a szobám ajtaját s a kulcsot kihajítottam volna az ablakon... De szerencsére e nélkül is sikerült, hogy ne menjek többé a Via Concordiába...

Meglehetős gyorsasággal beszélt, viszont az ajtó bezárását és a kulcs elhajítását mozdulatokkal tette érthetővé. A leány még mindig pillacsapás nélkül nézte s szeme a legapróbb mozdulatot is észrevette. A férfi most néhány pillanatnyi szünetet hagyott, hogy Grazia jobban előkészülhessen az elkövetkező vallomás nehézségeire:

— Hogy megtartotta, amit igért, Grazia... la promessa... ez megváltoztatta az életemet... Az én helyzetemben úgy van az... you comprendere... de ha nem tartotta volna meg, amit igért... la promessa... az életem akkor is megváltozott volna. Ezért váltottam hajójegyet az egyik steamer-re, amely ma este Captownba megy... Az nagyon messzi van... Afrika végén...

— Captown, — ismételte Grazia, mint egy szorgalmas iskoláslány — il Capo della Buona Speranza.

Campbell nagy keze mintha tüzes lett volna, amikor megérintette meztelen karját:

— Magam miatt és maga miatt teszem ezt Grazia... És nem Afrika miatt, amelyet ifjúságom óta szeretek... Akkor még csak expedíciókkal lehetett utazni... Ma már vasút visz a nagy, füves pusztaságokon keresztül... Nem fogja elhinni nekem, hogy Afrikába utazom, mert el akarom felejteni, Grazia.

A leánnyal valami különös történt. Mintha nem is hallott volna szavakat. Öntudata szinte teljesen összeolvadt a férfiéval. Ott ült mellette egy idegen vasúti fülkében s nézte a mellettük elvonuló steppét. Mindenféle állat versenytfutott a vonattal. Zsiráfok is voltak közöttük s a nyakuk hosszabb volt, mint a távirópózna.

Ez a kép a legkisebb részletig is kínos pontossággal jelent meg előtte. Grazia merev lódenruhát hordott, lábain gombos lábszárvédőt. Istenem, miért nem ülnek csakugyan ebben a vonatban, miért áll Campbell frakkban előtte? Hol is van tulajdonképpen? Milyen nyelvet hallott és értett meg? Megint felcsendült a szó:

— Elhatároztam Grazia. hogy megkérem, szabad-e írnom?... Scrivere... Lettera... Rossz az egész,,. Nem megy... You comprendere... Nincs jogom hozzá, el kell tűnnöm... Őrültség az egész... Maga még fiatal, majdnem gyermek... Nincs itt semmi keresnivalóm...

Miért mondja mindezt? Miért van teli aggodalommal, teli holnappal és holnaputánnal? Hiszen ez a perc a mindenség! Megváltotta a jegyét? Mért nem váltotta meg az enyémet is? Talán azt hiszi, hogy nem mennék vele így, ahogy vagyok? Papa akkor már csak egy idegen úr lenne számomra. Ó, pár óra mulva papa előtt állok és az egész életem büntetés lesz. Aztán parancsoló, majdnem nyers hangon kényszeredett ki belőle:

— Mi lasci una cosa sua!

A férfi végigtapogatta önmagát:

— Grazia!...

A leány még szigorúbb lett:

— Csak semmi értékeset... azt nem akarom... Valami mindennapi holmit... Amit magánál hord...

— Nem, semmi az egész, — könyörgött a férfi — már elő is készítettem... de nem mertem...

— Semmit, ami aranyból van — tiltakozott a leány, amikor látta, hogy a férfi kezében felcsillan valami.

— Nincs értéke, nem is ajándék... Nézze csak Grazia!... Egy kis medaillon, amibe fényképet lehet tenni... A nővéremtől... Sorella... Van egy sokkal idősebb nővérem... Ő az egész családom... Mindig magamnál hordom.

Grazia kétkedve tartotta kezében a medaillont. A férfi rászorította a leány ujjait az ajándékra:

— Nincs benne semmi... ó, semmi... Nincs benne a fényképem... Csak a névjegyem... Most már tudja a címemet... Én nem akarok semmit... Még a kesztyűjét sem... Én elvesztettem Graziát... Grazia nem veszthet el engem...

És megint, tört szavakkal, mint a beszélgetés kezdetén:

— Nem veszíthet el engem, Grazia, ha nem dobja el ezt a névjegyet! You comprendere? —

Lassan és körülményesen tette be kis táskájába a medaillont. Szinte nem is tudott elkészülni vele. Mikor vonja magához a férfi? Várt. De Campbell nem mozdult. Grazia most eléjetárta a karját. Csak félig, gyengéd ívben, szinte kimondatlanul. De folytatás nem következett. Egy frakkos csorda cserkészett a parkban és a terraszon. A kinyitott ajtókból zene áradt. Lauro hangját hallotta: «Graja! Graja!» Végül is jelezte, hogy itt van.

Lauro — mint a többiek — papírsapkát nyomott a fejébe és tánclépésben közeledett. Benn a teremben mindenféle történt. Kereplők, gyermektrombiták, álarcok, léggömbök és egyéb játékok hirdették a Karnevál programmszerű vidámságát, amely pedig már régen zsákruhába öltözött és hamut hintett fejére. Grazia előtt egy pillanatig sem volt titok, hogy Lauro mámorának megvan a maga titka. Hány óra van? Három, sőt már több is!

— Akkor gyerünk, Lauro!

A fiú lázasan csillogó szemekkel nézte:

— Csakugyan úgy sietsz, Graja?

— Szeretnék hazamenni...

Lauro nővére füléhez hajolt. Érezni lehetett rajta a whisky szagát, amelyet Gia-Gia társasága ivott:

— Ilyen gyorsan akarsz papa karjaiba szaladni? Ott áll az ajtó mögött. Mi óvatosan megfordítjuk a kulcsot és ő nekünkrohan. Erre még van idő, Graja...

Nevetett, mintha nem is Don Domenico lett volna az apjuk, hanem valami ártalmatlan méregzsák, akinek dühöngését nem kell komolyan venni. Közben Arthur Campbell felrohant a hotelba s a kabátjával tért vissza, amelyet a hidegtől remegő, sápadt Grazia vállára borított. Lauro nyelve már csak nehezen mozgott:

— Nincs értelme, Graja, nincs értelme, hogy most elmenjünk...

Grazia meghatottan fogta szorosabbra Campbell sötétszürke ulszterét, amelyet mintha egy örökkévalóság óta ismert volna. Aztán engedelmesen a férfira nézett, mintha ő lenne ura és parancsolója. A sarokra-

tárt ajtókból most egyszerre frakkok és asszonyok folyama áradt. Néhányan hosszú rudakon lampionokat vittek. Egyszerre illetlenül sok fény és lárma öntött el mindent.

— Ne menjen még, Grazia, maradjon, Grazia, hiszen ntoljára van.

Arthur Campbell nagy erőfeszítéssel akart e sok ember között a régi maradni. Egyre több a lampion és a fény. Mint valami beteg nap sugaraiban, a sűrű bokrok mögött minden arc eltorzult és foltos lett.

Grazia ujjai görcsösen kapaszkodtak Campbell kezébe. Aztán lehúnyta a szemét, hogy ameddig csak lehet, a férfi árnyékában időzhessen. Úgy vezettette magát, mint egy vak.

HETEDIK FEJEZET.

Hamvazószerda.

— Lauro, nem bírom ki tovább ebben a talyigában.

— Én még kevésbbé. Csak nem mertelek megkérni rá, hogy szálljunk ki. A ruhád meg a cipőd miatt.

— Ó, hisz' úgy sem veszem fel többé a ruhát meg a cipőt... Állítsd meg a kocsit. Úgy! Fizesd ki a soffőrt!

Grazia és Lauro a Piazza Amadeonál szálltak ki a taxiból, amellyel a Bertolini Hotelből indultak le s még egy félórai gyalogutat kellett megtenniök hazáig. Félhat már elmúlt s az első kisérteties reggeli alakok már megjelentek az utcán. Rongyos aggastyánok, egyik kezükben lámpával, kolduskincsek után kotorásztak a szemétben. Néha-néha egy karneváli ünneplő tömeg haladt el mellettük ordítozva. A mellékutcákon kecskenyájak csengői csengtek, mögöttük emberekhez hasonló lények, akiknek rozsdás torkából a leghalálosabb szomorúság kádenciái bugyborékoltak.

Grazia nagy lendülettel sietett előre, mintha nem is a szörnyű végzet, hanem derűs nyugalom várná. Lauro valamivel hátrább maradt. Nyoma sem volt rajta az átvirrasztott éjszakának és a whiskynek. Józan volt, mint a friss víz.

— Azt hiszem, papa nem is az ajtó mögött vár ránk, hanem a lépcsőn. Annál jobb.

Grazia nem volt hajlandó magyarázgatni az elkerülhetetlent. Úgy érezte, mintha nem kerülne különösebb fáradságába, hogy felrepüljön a magasba. Papa bosszúja rettenetes lesz, de nem is tudott papára gondolni. Járásának ritmusát élvezte. Már ez a ritmus sem az övé többé. Szeretőm van? Hol van? Hol lesz? De Lauro megmaradt papánál:

— Te, Graja! Mind a két feltevés hamis! Nem a lépcsőn vár bennünket. Egészen pontosan érzem az igazságot. Papa a kapu előtt áll. Látom őt. Egyedül áll a kapu előtt.

Az én szerelmesem most alszik. Nem tud rólam semmit és én sem tudok semmit róla. Nem tudja, hogy mi vár rám. Nem is sejti, hogy papa meg fog verni. Arculüt jobbról és balról. Az én szerelmesem még sok óráig marad Nápolyban. A hajó csak este kilenckor indul. Nem látom, amikor hajóra száll. Mert papa be fog zárni. És ez lesz még a legenyhébb büntetés. Én és az én kedvesem este kilenc óráig ugyanabban a városban leszünk és nem látjuk egymást többé...

— Graja, el tudod képzelni, hogy papa tíz perc mulva megöl bennünket?

— Nagyon jól el tudom képzelni, Lauro.

Még ez a nyugodt válasz sem ébresztette fel:

Nem ölelt meg. Nem csókoltuk meg egymást. És most Afrikába viszi a hajó. A hajó hollandi, ez a neve: «Oranien». Ezt mindörökre megjegyzem magamnak. Kedvesem elmegy. Soha többé nem látjuk egymást. Én húszéves vagyok és ő már nem fiatal. De én útálom a fiatal embereket.

Lauro megint utólérte:

— Félsz Graja? Nem csodálatos, hogy én egyáltalában nem félek?

— Én sem félek Lauro.

Belemarkolt a kis kézitáskába és forró ujjakkal szorongatta Campbell medaillonját. Közben bortól felizgatott képzelete afrikai zsibongást varázsolt köréje: négereket, krokodilusokat, kerek szalmakalapokat és ismeretlen nagy madarakat látott, — mindent, amit csak tudott Afrikáról.

Még tíz lépés s aztán Via Concordiába értek.

Egy lélekzetvételnyi időre megálltak, mintha neki

akarnának rugaszkodni. Azután apró vonakodó lépésekkel közeledtek a végzetes sarok felé.

— Ott áll!

Lauro szájában nyugodtan csengett a halálos ítélet. Nem tévedett. A magános utcán, amelyet valószínűtlenné tett az elmosódó, kellemetlenül tejszínű korareggeli fény, meglátták, hogy éppen a Pascarella-ház kapuja előtt egy férfi áll. A két testvér megfogta egymás kezét és nyugodtan ment felé je. Aki ott állt a kapu előtt, három perccel később meghallotta a lépteket, felriadt és nagy ugrásokkal szaladt feléjük.

— Placido — kiáltott fel Lauro s Graziával együtt rohanni kezdett.

A félelemtől és álmatlan gyötrődéstől eltorzult arc viaszsárgán meredt rájuk. Placido hangja zihált:

— Papa nem jött haza... Egész éjszaka nem jött haza.

Csak Ruggierot és Iridet, a két gyereket kellett felkelteni. Annunziata ébren és ruhástul feküdt az ágyban. Ő sem húnyta le a szemét egész éjszaka s bár dobogó szívvel, de mozdulatlanul feküdte végig a végtelen órákat, mert Iride a legkisebb zaj hallatára idegesen riadt fel. Persze a fáradság néha percekig öntudatlanná tette, de mindig újra meg újra legyőzte az elálmosodásnak ezeket a rohamait, hogy Lauróért és Graziáért ébrenmaradjon és imádkozzék: az ég segítse őket az észrevétlen hazatérésben. Azt hitte, hogy papa megérkezését a pillanatokig tartó elszundítás ideje alatt nem hallotta meg.

Mind a hat testvér besurrant Placido kis kamrájába, aki az őrködést vállalta. Az asztalon nyitott könyvek és füzetek feküdtek, Grazia még ebben az állapotban is különös elégedettséggel látta, hogy egy papírlapon sűrű verssorok voltak, amelyek az egyik szakasznál, nem, az egyik sornál egyszerre megszakadtak. A mellett ez a széttépett vers. amelynek utolsó betűje hosszú vonásba — mintha valami kiáltás lett volna — szaladt ki, olyan volt, mint a hirtelen lecsapó halál riadtságának képe, szinte egy hátulról lezuhanó baltacsapásra vagy egy szélütésre emlékeztetett. Az egyablakos udvari szobában a szürkületet a világosság még nem szívta fel

magába teljesen. Mintha valami piszkos mosókonyhagőzzel telt földalatti helyiségben állottak volna. Hat ember meredt egymásra a szívbajosok árnyékoltszemű, szorongó arckifejezésével. Ruggiero kócos, fésületlen gyerekfeje ide-oda billegett. Ajkai félig kinyíltak, mintha mindjárt rosszul lenne. Iride kis arca csupa tágranyílt szem volt s ebben a szemben nem volt más, csak rémület és túlfűtött kíváncsiság. A báliruhás Grazia meztelen karjával és most majdnem rikítóan fényes vállaival olyan volt, mint egy márványszobor valami nedves, penészes pincében.

Megtudták az egész szörnyűséget. Placido várt és várt, miközben arra készülődött, hogy papa kulcsának első zörejénél ágybabújjon és kioltsa a világosságot. Kezdettől fogva nagyon nyugtalanító volt, hogy Giuseppe nem jött vissza. De Giuseppe távollétét sokféle okkal lehetett megmagyarázni, ha gazdája sem tért vissza. Éjfélután egy óráig Placido még nem aggódott. De azután halálos lassúsággal múlt az idő; két óra lett, aztán három és négy. Kínlódva húlltak le az órák cseppjei. Öt órakor már nem bírta tovább s a kapu előtt várt tovább, míg végül Grazia és Lauro megszabadították.

Mind a hat szívben ugyanaz játszódott le. A «halál» szó úgy nőtt bennük, mint a hólyag, amelybe könyörtelenül egyre több levegőt pumpálnak. Fekete zúgás volt a fülükben, mint amikor a fuldokló agyvelejébe behatol a tengervíz. Egyikük sem kételkedett benne, hogy papa meghalt. Papa már öreg, papa meghalt. Utólérte valahol a halál, talán természetes módon, talán baleset vagy akár gyilkosság képében, mert a világ gyűlöli a Pascarella-családot. Egyikük sem mondotta ki ezeket a gondolatokat, — sem Annunziata, sem Placido, sem Ruggiero, sem Iride, még Grazia és Lauro sem. De mindegyikükben nagyra nőtt a riasztóan hatalmas vágy, hogy lefeküdjenek a padlóra, arccal lefelé, mindörökre némán, hogy ne vegyenek többé lélekzetet, hogy ne éljenek többé. Egyesegyedül Ruggieróban volt még meg a reménynek egy szikrája. Hol marad Giuseppe? Nem kergette volna ki őket az ágyból, ha papát valami baj éri? Jaj, talán Giuseppe már urának holttestét őrzi és nem törődik a testvérekkel.

Placido végre kiterjesztett karokkal az ajtó felé szorította az elernyedt testvéreket:

— Gyertek! Meg kell őt keresnünk.

Don Domenico népe kilépett az ébredező utcára a nélkül, hogy ruhájával törődött volna. Iride egyik harisnyája lecsúszott a térde alá. Ruggiero cipőzsinórját a földön vonszolta maga után. Lauro diákköpenye alatt még mindig viselte az elnyúzott frakkot. Kemény ingmelle töredezett és foltos volt. Grazia tengerkék tánccipőben haladt közöttük. Harangalakú, csipkétől remegő stílruhája valószínűtlenül imbolygott a kemény hajnali kövezet fölött. Hajában még ottragadtak egy zöld papírkígyó foszlányai, gúnyos maradványa a festa di ballonak, amely immár elmult. E báli tündöklésre szerény hétköznapi kabátját húzta fel, — valami tragikus ellentmondás képe volt az egész. Néhány ember megállt az utcán s ámbár a Karnevál íze még a levegőben volt, csodálkozva néztek a különös menet után.

A testvérek minden előzetes megbeszélés nélkül egyöntetűen a Piazza Municipio felé indultak. Papa aziendája volt útjuk első célja és utolsó reménysége. Domenico Pascarella, aki oly keményen őrizte családját a ház sövénye mögött, nem tiltotta meg ugyan a gyermekeknek, hogy felkeressék őt az aziendában, de éppoly kevéssé várta el látogatásukat. A munkahely a tilalmi területen kívül feküdt és nem volt közük hozzá, mint ahogyan történelemelőtti időkben a táplálékot szerző apa vadászterületéhez nem volt köze a füstös barlangban lakó ivadékoknak. Kezdettől fogva tudták, hogy papa gyűlöli a családi és üzleti élet összekeverését s valahányszor útjuk az azienda mellett vezetett el, félénken oldalt néztek, aztán meggyorsították léptüket.

Most azonban lassabban jártak. Mert ugyan mit tehetnek, ha az utcai üzlet redőnyeit lehúzva találják, aminthogy nem is találhatták másként ebben az órában? Milyen út marad számukra nyitva? Azután már csak a fekete bizonyosság következhetik s még a félelem cérnavékony fénysugara is ki fog aludni.

Nem így lett. Köröskörül minden üzlet leeresztett redőnyökkel hallgatott, csak Domenico Pascarella aziendájának üvegajtaja volt sarokratárva. Egymásután léptek be a testvérek a helyiségbe. Giuseppe olyan erő-

sen horkolt az egyik sarokba állított széken, hogy a hat ember belépése sem ébresztette fel. Csak amikor már a kis csigalépcsőn csoszogtak felfelé, mordult fel:

— Ki jár itt?

Apjuk egyenesen állott a kis dolgozószobában. Az arca szürke volt s a kipödört bajusz két vége lefelé konyult, de még a legélesebben szem is legfeljebb a fáradtság s nem a gyengeség jeleit vehette észre Don Domenicón. A szoba egy felfedezett bűntény színhelyére emlékeztetett. Nemcsak a rendetlenség, a kitárt ablakok s az árulóan tátongó páncélszekrény tette ezt, de a rémület láthatatlan jelekkel hatott a kedélyekre. A két íróasztal még mindig élesen különbözött egymástól, noha Don Domenico becsületes íróasztalfelén most levélcsomók, könyvelési lapok és üzleti könyvek hegyei tornyosultak. Renato Battefiori része viszont feltűnően üres volt. Csak egy kevés cigarettahamu és csutka, meg a Corriere della Sera egy régi példánya emlékeztet a tulajdonos mélabúsan szórakozott életformájára. Don Domenico kihúzta magát, amikor meglátta gyermekeit:

— Tudtam, hogy eljöttök és vártalak benneteket!

Rövid pillantással nézte végig a testvérek frontját, a nélkül, hogy fennakadt volna Lauronak a kabát alól kilógó frakkján vagy Grazia ruháján. Szavaiban nyoma sem volt a kétségbeesésnek, — úgy beszélt, mintha egy hadvezér büszke napiparancsát mondotta volna el, akit árulással győztek le:

— Engem és titeket is nagy szerencsétlenség ért. Huszonhárom éven keresztül egy csirkefogóval, egy közönséges gazemberrel dolgoztam együtt a nélkül, hogy tudtam volna, kicsoda. Ez a gazember az utolsó fillérig kirabolt. Sajnos, ez még nem minden.

Egy mozdulattal a tátongó páncélszekrényre mutatott:

— Én magam adtam neki alkalmat a bűntény elkövetésére és a menekülésre, mert az elmult héten majdnem naponként dolgom volt az adóhivatalban, rendszertelenül jártam az üzletbe és nem nézhettem át a könyveket. A rendőrséget már értesítettem, de nem hiszem, hogy a tengeren elcsípnék.

A testvérek elfelejtették becsukni maguk után az ajtót. A nyitott ablakból megindult a légvonat és

lefújta az íróasztalról a leveleket és papírlapokat. Mind a hatan buzgón mászkáltak a padlón, hogy legalább ezt a kárt tegyék jóvá. Túlzott gondossággal rakták megint rendbe a papírokat. Csak Placido tartott hangtalanul kezében egy levelet, amelyet nem tett oda a többihez. A sűrű sorok alatt meglátta Battefiori aláírását.

Don Domenico nem vett tudomást a dologról:

— Egész éjszaka dolgoztam, de még nem látom teljes terjedelmében a szerencsétlenséget. Azonnal tisztán akartam látni s azért is nem jöttem haza. De lehetetlen volt elkészülni az egésszel. A munka több napig fog tartani. A gazember hozzányúlt a letétekhez, váltókat írt alá a cég nevében, bankbetéteket vett fel. Kirabolt mindent, ami kirabolható volt, még a készpénzt is.

Placido az asztal szélére tette Battefiori levelét. Rövid harc dúlt benne: meg szabad tennem? Igen, tudnom kell mindent, még ha csúnya is, amit csinálok. Észrevétlenül lesütötte a szemét s Lauro hátamögött olvasni kezdett:

«Domenico Pascarella, üzleti dolgokban maga mindig ostoba és beképzelt pedáns volt. Nem először történik, hogy a dolgokat a magam előnyére rendezem be. Mindenki, aki maga körül csúszott-mászott, becsaphatta és lóvátehette.»

Don Domenico hangja mennydörgött a szűk szobában:

— Annyi bizonyos, hogy szegények vagyunk, kolduszszegények, — sőt még rosszabb helyzetben vagyunk, mintha kolduszszegények lennénk. Az életünket e szerint kell berendezni.

«Nem is maga miatt esik nehezemre a tett, hanem gyermekei miatt, akik ártatlanul kerülnek bajba. Éppen ezért mellékelem tranzakcióim részletezését, valamint azoknak a künnlevőségeknek jegyzékét, amelyek még rendelkezésére állnak.»

Némi szünet után papa a következőképpen foglalta össze szavait:

— Miután gyermekeim vagytok, velem együtt egyek lesztek abban, hogy számunkra csak egyetlen megoldás kínálkozik: a Pascarella név becsületét meg kell menteni. Senkinek sem akarok adósa maradni. Hogy miként fog sikerülni a dolog, még nem tudom. Azt azon-

ban tudom, hogy nem tudok szégyenben élni. Ugyanezt várom tőletek is!

«Meg vagyok győződve róla, hogy amilyen együgyű, nélkülem már régen tönkrement volna, ha nem a háborúban, akkor később. Egyedül nekem köszönheti, hogy mindig jól élt és két évvel ezelőtt megkérdezésem nélkül bizonyos tőkéket kivonhatott a cégből. A magam részéről most ugyanezt teszem.»

Domenico Pascarella fiatalosan gyors mozdulattal csukta be az ablakot s intett Ruggierónak, hogy őrködjön a csigalépcsőnél. Azután lehalkított hangon ezt mondotta:

— Leányok, a háború után mindegyikötök számára szereztem egy összeget s jó helyen őriztem mindmáig, hogy akár férjhezmentek, akár nem, ne álljatok pénz nélkül az életben. Megnyugtatott a gondolat, hogy gondoskodtam rólatok. Ennek most már vége. Ezt a pénzt is a követelések fedezetére kell fordítani.

Placido lesütött szeme még mindig Battefiori sebtében lefirkantott búcsúlevelét nézte:

«Minden másképpen történhetett volna, ha maga is más ember. Most végre megtaláltam azt a lényt, akiért...»

— Most menjetek haza, — mondotta papa. — Annunziata gondoskodjék róla, hogy délben rendes ebédet kapjak. És csináltass fürdőt!

«Kilátástalan vállalkozásba kezd, ha üldöztetni akar. Sem a kikötőt, sem a hajót nem fogják felfedezni, de még új nevemet és utam célját sem. Magát és a rendőrséget talán ezzel is csak hamis nyomra vezetem.»

A kereskedelmiiskolás Ruggiero félénk kérleléssel megszólalt:

— Nem segíthetnék neked a munkában?

Vizsgálódva méregette az üzleti könyveket és a levelezést, mint ahogyan a súlyemelő veszi szemügyre a súlyt. Don Domenico azonban nem volt az az ember, aki fiait túlközel engedi magához. Kurtán utasította el az ajánlatot:

— Nem! Nem tudtok nekem segíteni. Ehhez tudni kell valamit és jól kell ismerni az anyagot. Különben is mindjárt itt lesznek az alkalmazottaim. Azt akarom, hogy lehetőleg semmit se vegyenek észre. Megértettétek?

Most induljatok! Majd később döntök mindenről. Várjatok meg az ebédlőben, mint rendesen!

Keményen állott, egy pillanatra sem ingott meg széles teste s karja nem keresett támaszt sehol. Vajjon más ember nem rogyott volna-e össze az ilyen taglóütés alatt? De Don Domenico kemény feszessége ezután az éjszaka után se lazult el. Ellenkezőleg. Mintha jólesett volna, hogy mellét még hatalmasabbra domborítva feszítheti neki a szörnyű eseménynek. Pedig Don Domenico hatvanhat éves volt! A testvérek sápadtan és elernyedve támaszkodtak a falnak és az íróasztalnak, mintha elvesztették volna minden belső tartásukat. Csak ő állott egymagában. Placido mélyen megborzongott apja erejének láttára.

A gyermekek hazatérése papa aziendájából még sokkal feltűnőbb volt, mint a kivonulás. Már nyolc óra lehetett. Mindenfelé megindult a sietős reggeli munka. A testvérek mögött gyakran csattant fel a nevetés és sok tréfát kellett eltűrniök. Amikor egy örökkévalóság előtt felszedelőzködtek, hogy megkeressék apjukat (lelkük mélyén mindnyájan koporsóban, kiterítve látták), szorosan egymáshoz bújva, zárt csapatban vonultak át a még üres világon. Egyikük sem akart egyedül lenni. Mindegyikük kereste az egység jóságos melegét. Most azonban bizonytalan és rendetlen libasorban haladtak s nem is csodálatos, hogy a tengerkék Graziát, különösen pedig a frakkos Laurót a karneváli éjszaka elkésett lumpjainak tartották, akik hazafelé kocogtak.

A csapat élén Placido haladt. Nem pillantott semerre. A koncentráltságnak azzal az átszellemült mosolyával nézett maga elé, amely különös pillanatokban valami prófétai vakság kifejezését varázsolta az arcára. Csak a csapat végén haladó Annunziata — és nem Grazia — vette észre ezt a vak mosolyt. Ekkor egyszerre eszébe jutott az a régi história a Marigliano-park bölényeivel, ámbár a pillanat igazán nem volt alkalmas az ilyen emlékezésekre. Aki ezt a kis történetet meghallja, bizonyára azt fogja hinni, hogy Annunziata Placidót összecserélte Laurójával, hiszen az állatok, meglepetések és kalandos utak nyilvánvalón Lauro műsorába illenek. Annunziata talán csak azért jegyezte meg

olyan alaposan Placido gyermekkori bűnét, mert ezt a bűnt Lauro is elkövethette volna. Placido életének képében ennek a bűnnek természetesen más jelentősége van.

Nagy botrány volt az akkor, bizonyára a legnagyobb a Pascarella-ház korai történetében. A kilencéves Placido egy reggel engedély és előzetes bejelentés nélkül eltűnt a házból. Dél lett és még mindig nem jött haza. Papa megjelenik az ebédnél és kérdi, hogy hol van legidősebbik fia. Rettenetes vihar tör ki. Az asztalnál halálos csend. Csak mama sír kétségbeesetten. Rohannak az órák. Placido nem jön vissza. A stanza della maminában Annunziata ott ül anyja mellett, akit a szorongás és bánat teljesen megtört. Elmondja, hogy Placido az elmult napokban mindig a vad bivalyokról fantáziált, amelyeket a Torrente di Marigliano széles mezőjén őriznek. Egyszerre minden megvilágosodik. «Giuseppe, gyorsan egy kocsit!» — ordítja papa. Az izgalomtól félholtan ül a tizenkétéves Annunziata az úton szülei térdei között. Milyen messzire szaladhatott az a fiú! A helyszínre érkezve egész hajtóvadászatot rendeznek, hogy kézrekerítsék. A vadőrök dorongokkal és rudakkal s két karabinieri teljes tolldísszel indulnak neki a vadászatnak. A nap még fenn van az égen, de mire Placidót megtalálják, a fákat, a mezőket és a folyót már bearanyozzák a késői sugarak. A gyermek mozdulatlanul áll az esőpatak sekély vizében s merev arca az átszellemült koncentráltságnak ugyanazzal a mosolyával néz a másik part felé, mint ma! Három állat óriási lompos testét nézi, amelyek mélyértelmű mozdulatlansággal várnak, mint a hegyek s végtelenül sok idejük van arra, hogy a gyermek pillantását viszonozzák. Csak az egyik bölény merészkedett előbbre s leszegezett fejjel áll a vízben. Most megkezdődik a különben fölösleges kiabálás és kergetés. Csattannak a korbácsok, kövek repülnek a levegőben, még egy pisztoly is eldördül. Papa pedig úgy, ahogy van, bemegy a vízbe, megragadja a gyermeket és kiviszi a partra. Ami ezután történik, egyáltalában nem emlékeztet az elveszett fiú históriájára. Don Domenico valami megfelelő szerszám után néz, de miután semmit sem talál, kikapja mama kezéből az esernyőt, amelyet zavarában magával hozott, ámbár gyönyörű tavaszidő

van. Aztán nyakoncsípi Placidót, megfelelő helyre cipeli s mama, Annunziata, az őrök és a karabienerik szemeláttára az ernyővel olyan alaposan kikészíti, hogy a vékony fenyítőszerszám összetörik. Placido nedves bőrén egyre vörösebbek lesznek a csikok, de egy hanggal sem panaszkodik.

Ez a Marigliano vad bölényeinek históriája s emléke az egyetlen verésnek, amelyet Placido papától kapott. (A később bekövetkező egyenként kapott pofonok, amelyekben szintén csak tizenötéves koráig volt része, más lapra tartoznak.) Ettől a naptól kezdve Placido lemondott a külső világ felfedezéséről. De Annunziata ismét meglátta a meztelen gyermeket a folyóban, amikor arcán felvillant ugyanaz a régi mosoly. Aztán megkísérelte, hogy gondolkodását az új helyzetre irányítsa, hiszen övé volt a háziasszony szerepe. Szegények vagyunk, — mondotta papa — koldusszegények, sőt még a koldusszegénynél is szegényebbek. Annunziata gondolatban gyorsan végigfutotta a konyhapénz egyes tételeit. Havonként egyszer megkapta ezt a pénzt, amely éppen csak arra volt elég, hogy a konyha kiadásait fedezze. Ha a viharzó Ruggiero betört egy ablakot, ha Lauro kézelői kirojtosodtak vagy Iridének egy pár új cipőre volt szüksége. szorongó szívvel bár, de mégis igénybe kellett venni papa nagylelkűségét. Vajjon fösvény volt-e papa? Ezt nem egykönnyen lehet eldönteni. Mindenesetre bizonyos, hogy Annunziata pénzügyi követelései, akármennyire is jogosak voltak, haragossá és komorrá tették. Hiszen meghatározta a kiadások mértékét s mindent, ami ezen túlment, rendetlenségnek és pazarlásnak tartott. Nem volt könnyű dolog a megszokott életforma megőrzése mellett gazdálkodni a szűkreszabott összegből. De a nélkülözés korántsem volt olyan borzasztó, mintha papától kellett pénzt kérni. Mégis vállalnia kellett a többi testvérek érdekében is ezeket a kálváriás utakat, amelyek a legjobb esetben hosszú prédikációkkal és ezzel a refrénnel végződtek: «És mi lesz akkor, ha már én nem vagyok?» Senki sem állíthatja, hogy a Pascarella-család akármilyen szerény jólét gyönyöreit is megismerte volna. Don Domenico a család életét valami magától értetődő kispolgári színvonalon tartotta,

amelyet csak az évenkénti operaelőadás emelt ki a szürkeségből. És mégis: még Annunziata számára is, aki most határozta el, hogy ezentúl csak apja és a fiúk kapnak húst s aki legjobban értette meg a mindennap gondjait, — ez a szó: «szegénység,» még az ő számára is csak üres zörej volt.

A szegénység sokkal több, mint hiánya valaminek, aminthogy a betegség is sokkal több az egészség hiányánál. Szegénységet és betegséget valami mindent átfogó állapotnak kell tekinteni, amely az ember testétlelkét birtokába veszi, kezdve az étel-italtól a legmagasabbrendű gondolatáig. A családra törő igazi szegénység nem átmeneti állapot, amely nélkülözéseket követel ugyan, de előbb-utóbb elmúlik. Egy kartörés például kellemetlen baleset csupán, amely sokáig gyógyul, — de a tuberkulózis már az egész ember tulajdonsága. Az ember épp úgy szegény, mint ahogyan német vagy olasz. A világ minden szegényeinek titkos és sokféleképpen tagolt nemzetét úgy hívják: szegénység. Mi a szegénység legjellemzőbb tulajdonsága? Az ember elveszíti maga alól a talajt, kikopik a rendből, a biztosítékok és tartalékok sokfelé ágazó rendszeréből, amelyek eddig megvédték. Az igazi szegény érzi, amint egyik segélyforrás a másik után apad el. Ha ma éhezik, tudja, hogy holnap ruhátlanul áll szélben és viharban s ennek a tudásnak a ténye megzavarja szellemét.

Annunziata takarékossági tervei, amelyeket hazafelé menet a Via Concordiába oly buzgalommal agyalt ki, édeskeveset fogtak meg a valóságból. Annunziata még nem tudta, hogy fejük felett a nap már nem ugyanaz a nap, Nápoly már nem ugyanaz a Nápoly s még a testük sem ugyanaz a test, mint tegnap volt. Gondolatai mindamellett szigorúan a dologgal foglalkoztak, amit Lauróról és Graziáról, Iridéről és Ruggieróról nem lehetett volna elmondani. Lauro csakugyan úgy imbolygott, mint a részeg. A nappali fény rosszindulatúan leleplezte a frakkot. Zúgó fejében csak egy gondolat járt: a gyűrű! Hogy' kapom vissza a gyűrűmet?! Nem mama gyűrűje okozta-e az egész szerencsétlenséget, amiért feláldozta az értelmetlen vágynak, hogy Graziát elvigye a festa di ballóra s ilyenmódon megsértse papa törvényét? Idegei mágikus rémületben

remegtek. Milyen elképzelhetetlenül fonódott össze minden! A katasztrófa helyett, amely megmentette őket a büntetéstől, inkább verte volna meg papa, kergette volna el, fojtotta volna meg! Meglökte Graziát, mintha tőle várna segítséget. A leány nem vette észre, nem értett meg semmit. Az arca sárga volt és eltorzult. Úgy mennydörgött benne a mámor, kimerültség és a rémület, mint a gyorsvonat az alagútban. Amikor belemarkolt kis táskájába, hogy megérintse Campbell medaillonját, egyszerre elcsodálkozott; mintha ujja valami nagyon régen álmodott álomban kapott ajándékot érintett volna meg.

Csak a két legfiatalabb lépegetett friss kedvvel, hiszen az ő éjjeli pihenésüket nem kurtította meg semmi. Ruggieróban a katasztrófa erős tettvágyat és különös kalandkeresést kavart fel. Iridében viszont valami nagyon kárhoztatandó hiúságot. Kúsza kis lelke a végzetet, a hajnali sétát s a rendkívüli eseményeknek ezt a gazdagságát kitüntetésnek érezte, pompázó sebnek, amely személyét eddig ismeretlen fontossággal ruházta fel. Mindezt kiegészítette, hogy Placido az apai ház előtt megállott s kiadta a rendeletet: az iskolakötelesek ma otthon maradnak s a felnőttekkel együtt a sala da pranzóban tanácskoznak a jövőről. A testvérek felbámultak papa legidősebb fiára. Akármennyire is tisztelték, mindnyájan — még Grazia is — úgy érezték, hogy valahogyan mindig félreállt, az életen kívül, valami magányos őrhelyen szinte, ahonnan nagy szeretettel nézi a többieket a nélkül, hogy résztvenne az életükben. De most egyszerre magához ragadta a vezetést. Úgy látszott, mintha egész életét egyesegyedül *ezért* az óráért töprengte volna végig. Sugárzóan lépett ki az árnyékból. Nem, nem is lehet tagadni: abban a pillanatban, amikor Don Domenico fejére rászakadt a sötétség, Placido fényleni kezdett.

Priscillát felriasztották álmából a Pascarella-ház baljós eseményei s most erős kávéval és sok süteménnyel várta a gyermekeket. Giuseppe kartársnője különben nagyon fölényesen viselkedett a testvérekkel szemben, most azonban félénk és alázatos volt. Szorongva vizsgálgatta Annuziata hallgatag arcát. Nem mert kér-

dezni semmit. A kávé a fiatal emberek éjszakázástól kimerült kedélyében hatalmas és elszánt józanságot ébresztett. Életük új korszaka ezzel a felfrissítő reggelivel vonult be a Pascarella-ivadékok tudatába.

— Ruggiero, — parancsolta Placido — zárd be az előszoba ajtaját! Priscilla ne hallgatódzék és ha Giuseppe hazajön, akkor szíveskedjék kinmaradni!

A testvérek megint csodálattal néztek fel Placidóra. Az ajtó bezárásának és kinyitásának ceremóniája papa megszentelt előjogai közé tartozott. A legidősebb fiú most a jogfosztás minden igénye nélkül rendelte el ezt az óvatossági rendszabályt, amelyre szükség volt, ha a tanácskozást titokban akarták tartani. Ruggiero azonnal engedelmeskedett és a sala da pranzo kétszárnyú ajtaját gondosan lezárta. Amikor ez megtörtént, Placido — most már ellentmondás nélkül elnöke a testvéri tanácsnak — a legidősebb nővérhez fordult:

— Mindenekelőtt a te véleményedet szeretném hallani, Zia!

— Az eddigi házi kiadások kétharmadával is megelégedhetünk — állapította meg Annunziata s közölte azokat a takarékossági ötleteket, amelyek az aziendától hazáig eszébe jutottak. Húst ezentúl csak a férfiak kapnak! Az eddigi — ó, olyan szűkös — zsebpénzt leszállítják vagy teljesen törlik! A házivarrónő és a mosónő intézménye megszűnik, szerepkörüket a nővérek vállalják.

— És mi szükségünk van Giuseppére, erre a vén kenyérpusztítóra? — vágott közbe Ruggiero dühösen. — Naponként hatszor eszik, Priscilla mindig felmelegíti számára az ételt és papa minden hónapban háromszáz lírát ad neki, mint egy urasági inasnak.

— Természetes, — lelkesedett Iride — Giuseppe teljesen felesleges. Priscilla is elég lesz, ha segítek neki. A terítést, edénymosogatást és az ágyazást nyugodtan vállalom.

Placido komolyan hallgatta végig a javaslatokat:

— Indítványaidnak egy része, Zia, nagyon is elfogadható. Egy dolog azonban eleve ki van zárva. A terheket nem lehet igazságtalanul megosztani lányok és fiúk között. Ami Giuseppét illeti, feltétlenül elfogadom Ruggiero és Iride javaslatát. Priscilla marad, ő megy... És te Grazia? Mit javasolsz te?

— Én? — Grazia úgy riadt fel, mint a holdkóros. A figyelmetlen hallgató mosolyával akarta igazolni, hogy mindenről tud:

— Én?... Valami munkára kell gondolni... Úgy-e?

Placido hallgatott s aztán minden különösebb nyomaték nélkül odavetette:

— Maestro Capironi?

— Nem, nem... Hiszen tudod, hogy papa... Meg aztán én nem is vagyok alkalmas az ilyesmire... De... Maria unokanővérünk letette a francia nyelvtanári vizsgát... Most órákat ad és jól fizetik... Ha például én... ha például letenném az angol vizsgát...

— De hiszen ez három évi kemény munkába kerül, Graja

— Úgy...? Akkor valami más után kell néznem... Bocsáss meg Placido... Nagyon fáj a fejem... Egy kicsit túlsok volt ez nekem...

Ők sem szóltak egyetlen szót sem a karneváli bűnről, pedig az elmult napok egész élete e körül forgott. A mai reggel borzalmas csodája azonban az egészet párává oldotta fel. A Pascarella-testvérek tanácskozása ugyan nem hanyag külsőségek között, hanem szinte parlamentáris formákban zajlott le, de még így is nagyon ünnepélyesen hatott, amikor Lauro felemelkedett és halk hangon elmondotta titkát:

— Grajának igaza van, hölgyeim és uraim! Valami munkát kell keresnünk. Feltételezem, hogy Placido is ezt akarja javasolni. Természetesen kizárt dolog, hogy mi, fiúk, továbbra is papa nyakán éljünk. Hat gyermek a házban, — ez nem megy! A mai nappal befejeztük tanulmányainkat! Van más vélemény is? Nincs. Én a magam részéről nagyon szeretnék, — persze csak a ti beleegyezésetekkel — én tehát nagyon szeretnék, ha megengeditek, belépni a minoritákhoz...

Nehogy valami szokatlan lelkiállapot vagy akár misztikus hajlandóság gyanújába kerüljön, szégyenkező gyorsasággal tette hozzá:

— Véletlenül már beszéltem is a provinciálissal. Holnap felkeresem őt, ha ti is beleegyeztek. Az egész dologban nincs semmi rendkívüli. Ez is olyan foglalkozás, mint akármelyik más. Talán alkalmas is vagyok rá. Kérlek, ne nevessetek ki! De ilyen körülmények kö-

zött? Meg aztán a család is megszabadul tőlem. Remélem, hogy papa most nem fog nagyon akadékoskodni.

— De Lauro...?

Grazia akaratlanul is elnevette magát. Látta Laurot a Bertolini Hotel dísztermében, a ferdén fejére csapott papírsapkával, amint Gia-Gia belékarol. De Annunziata valami nehéz pillantással ölelte át öccsét, mama pillantásával, amely a halottak országából indult el.

— Értlek, Lauro, — Placido is felállt ezeknél a szavaknál — s ha meg is lepett mindaz, amit mondtál, azt hiszem jól megértettem ezt a kívánságot. Bizonyára tudod, hogy miért gondolsz éppen erre a pályára. Helyes! De fel kell tárnom előtted, hogy a kolostorbalépés mai helyzetünkben egyenlő a szökéssel. Azt mondtad, hogy meg akarod szabadítani papát és a családot a magad személyének terhétől, ezzel egyidejűleg azonban magadat is megszabadítod papától és a családtól. Nagyon nehezemre esik...

Lauro nem engedte tovább beszélni:

— Elég! Teljesen igazad van Placido. Mindent visszavonok. De most mondd meg te, hogy mit tegyünk!

Leült, miközben Placido — még mindig állva — összefoglalta az egészet:

— Mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, ami történt. Papa nem mondott el nekünk mindent. Nem is mondhatott el, mert a következményeket még ő maga sem látja. Nem nagyon ismerem ki magamat üzleti dolgokban, de annyit tudok, hogy egy cég minden esetben felel hitelezőinek. A cég pedig maga papa, akármennyire is ártatlan, sőt maga is áldozata egy bűncselekménynek. Fel se tudjuk fogni, milyen szörnyű helyzetben van papa. Ha Battefiorit a rendőrség letartóztatná, amit különben kizártnak tartok, rettenetes botrány lesz a dologból, amelyben papa neve és vele együtt az egész üzlet elpusztul. Ha nem történik semmi, úgy még rosszabbul alakul a helyzet. Mert ha papa eltitkolja helyzetét, akkor nem lehetetlen, hogy a törvényszék elé állítják és elítélik. Mi pedig csak nézzük a dolgot, a legjobb esetben éhezzünk és rongyos cipőben szaladgáljunk? Mi, akik mindmáig papa munkájából éltünk s vele együtt viseljük a felelősséget? Ez hitvány és aljas dolog lenne. Nem, nekünk ha muszáj, erő-

szakkal is ki kell találnunk valamit, hogy papa ránk támaszkodhassék. Egészen rövid idő alatt vinnünk kell annyira, hogy segíthessünk neki. Végre is férfiak vagyunk mind a hárman.

Placido az asztal alá hajolt s egy már jóelőre előkészített aktatáskát húzott elő. Kiborította a táska tartalmát s ujságkivágások, színes hajómenetrendek, hirdetések és exotikus prospektusok tömege ömlött az asztalra. A gyülekezet mindezideig szigorúan betartotta az étkezések ültetési rendjét s papa helyét Placidóval szemben félénk tisztelettel nem foglalta el senki. Most azonban egyszeribe felbomlott a testvérek parlamentje s különösen a legfiatalabbak tolongtak Placido körül. Ruggiero egy székre térdelt s széles fejét könyökére támasztva bámulta a prospektusokat. Iride meg felmászott az egyik székre, hogy Annunziata és Lauro fejefölött alaposabban szemügyre vehesse a tarka képeket.

— Látjátok, nekem is vannak titkaim...

Placido nagyon szelíden csúfolodó mosollyal fordult Lauro felé:

— Már jóideje gyüjtöm ezt a holmit. A következő napokban mindent alaposan megvizsgálunk és megvitatunk. Ha kíváncsiak vagytok véleményemre, én Braziliát javaslom. Persze Argentina is számbajöhet, hiszen Buenos Airesben nagy olasz kolónia él és ott is akadna számunkra munkalehetőség. Mégis azt hiszem, hogy Brazilia jobb. Van egy kollégám, Bombillinak hívják, aki két évvel ezelőtt ágrólszakadt szegény fiú létére Rio de Janeiróba ment. Ma egy biztosítótársaság igazgatója, rettenetesen sok pénzt keres, pedig csak huszonkétéves. Értsétek meg, hogy Brazilia nem ország, hanem világrész, teli a világ minden kincsével és nagyon kevés emberrel. Ott még szükség van emberre.

Placido belelovalta magát az izgalomba:

— Tudjátok-e, hogy a mi parasztjaink és munkásaink, nápolyi munkások és parasztok, évenként kétszer mennek át? Kávéaratásra mennek. Aztán pénzzel megrakódva térnek vissza, olyan jól fizetik odaát a legközönségesebb munkát is. A hajóút pedig a fedélközön szinte semmibe sem kerül.

— Éljen Brazilia! — kiabálta Ruggiero s a maga

nekikeseredett módján körbetáncolta a sala da pranzot, mintha az apai törvény máris érvényét vesztette volna:

— Inkább ma, mint holnap Placido!

Egymásba torlódva bugyborékoltak belőle a vallomás szavai:

— Hiszen már nem bírom ki tovább az osztályban. Senkise áll szóba velem és a tanárok gyűlölnek. Mindez a miatt a szörnyű história miatt van, amikor meg kellett mondanom, hogy papa megtiltotta, hogy belépjek az avanguardiába. És hogy nem fizeti helyettem a pártadót. Ó, hiszen ti nem is tudjátok, hogy mit álltam ki mostanáig és még most is mit kell kiállnom. Biztosan meg is fogok bukni e miatt. Lauro, mondd meg már te is, hogy kínoznak, mert nem lettél fasiszta.

— Hallgas Ruggiero és maradj végre nyugton — utasította rendre Placido a fiút. — Nem akarom, hogy terveinket mindenféle tisztátlan mellékcéllal kösd egybe. Azért megyünk Braziliába, hogy papának segítsünk — csak ezért és semmi egyébért.

Talán azért volt ily érzékeny a felkínálkozó mellékcélok említésekor, mert hiszen éppen most valósul meg az ő saját elmosódott szökési terve is. De ebben a pillanatban Grazia, aki eddig közömbösen hallgatott, felugrott helyéről:

— Nem! Én tiltakozom Brazilia ellen!

Alig tudott uralkodni magán :

— Elváljunk egymástól? A sok szerencsétlenség után még szét is szórodjunk?

Grazia belső megindulása azonnal átcsapott a többiekre is. Elhagyták az asztalt, összecsoportosultak valami fájdalmasan tanácstalan csomóba. Az egyes párok megragadták egymást, — Annunziata és Lauro, Ruggiero és Iride, Placido és Grazia. Egy végtelenül hosszú perc mult el így. Nem sok kellett volna, hogy mindnyájan elsírják magukat. Grazia görcsösen fogta Placidót, mintha valami öngyilkos ugrástól akarná visszatartani:

— Placido, te nem erre születtél! Placido, te költő vagy!

Placido elgyötörve szabadította ki magát:

— Ne mondj ilyen ellenőrizetlen dolgokat, Graja! Mindnyájan meg kell hogy tanuljuk a türelmet. Ez a legnehezebb. A türelmetlenség aljas és dilettáns dolog.

Ezen az éjszakán úgy szenvedtem a türelmetlenségtől, mint talán soha senki. Megpróbálok megszabadulni tőle. Most nem gondolhatunk magunkra. Most csak egyetlenegy kötelességünk van: papa!

Lauro egyszerre otthagyta Annunziatát, aki igyekezett lelkére beszélni, a tálalóhoz szaladt s egy késsel élesen rákopogtatott az üvegre:

— Két javaslatot akarok előterjeszteni.

A parodizáló hanglejtés lecsillapította az izgalmat, s egy lehelletnyi derűt hozott a levegőbe:

— Először: Placidónak Braziliára vonatkozó javaslatát a nővérek szavazatával szemben a férfiak többsége elfogadja. Másodszor: a vitát ezennel bezárom! — Zia, most pedig menj a konyhába, hogy papa idejében megkapja a maga pasticcia di maccheroniját. És ma még nem kell spórolni!

Domenico Pascarella fél egykor érkezett haza. Mielőtt ebédhez ült volna, fürdőt vett, amelynek hőfokáról és vízmennyiségéről a régi előírás szerint Annunziata gondoskodott. Azután megborotválkozott és házikabátot húzott. A testvérek feszülten figyelő szemmel bámultak rá. Vajjon meglátszik-e már a nagy változás? Gyakran olvastak vállalkozókról, akik üzleti összeomlásuk után öngyilkosok lettek. Nem, az ő apjuk más ember volt. Milyen rendkívüli ember az apjuk, hogy még mindig nyoma sem volt rajta a rémületnek, az álmatlan éjszakának és a húszórás munkának. Úgy látták, hogy Don Domenico arcbőre a katasztrófa után még frissebb és bronzszínűbb, mintha az elmult órákat nem a szűk dolgozószobájában töltötte volna, hanem a napfényes tengerparton. Ebédközben sem történt semmi rendkívüli. Minden úgy ment, mint rendesen. Csak nagyritkán szóltak egy-egy szót. Giuseppe változatlanul magasztos arckifejezéssel, de egy kissé reszketőbb kezekkel szolgált fel, mint rendesen s papa meglepő farkaséhséggel evett három adagot kedvenc ételéből, a pasticcia di maccheroniból, ami eddig még soha meg nem történt. Magáról a dologról egy hangot sem ejtett senki. Csak amikor a szolga leszedte az asztalt, indult el az apai szájból az első rendelkezés:

— Sok mindent meg kell változtatni. Még nem látom tisztán egész tervemet, annyi azonban bizonyos,

hogy a háztartást szűkebbre fogjuk. Végre is mindnyájan felnőtt emberek vagytok. Priscillának felmondok és csak Giuseppét tartom meg. Annunziata és Grazia felváltva végzik majd a konyhai munkát.

Ugyancsak keresztülhúzták számításukat! A katasztrófa még arra sem volt jó, hogy a szörnyetegtől megszabaduljanak. Ezzel szemben a lányoknak megengedték, hogy a tűzhely hősége tönkretegye arcukat és kezüket. Annunziata és Grazia a megszokott alázatos «igen papa» válasszal feleltek Don Domenico formaszerinti kérdésére, vajjon beleegyeznek-e ebbe a megoldásba. És az asztal hallgatása ismét színültig megtelt a szokásos, Istennek kijáró alázattal. Nem fog megváltozni soha semmi. Szinte észrevétlenül derült ki, hogy a Pascarella-ház összeomlása a gyermekek lelkének legmélyén egy új világ bekövetkezésének s valami meseszerű megszabadulásnak reményét váltotta ki. Ez a reménység azonban kezdettől fogva csalókának bizonyult. Hiszen papa első döntése megerősítette a régi hagyományt az új viszonyok között is, — megerősítette Giuseppenek, az elviselhetetlen börtönőrnek állását. Kétségtelen, hogy Don Domenico egy atléta erőfeszítésével akart töltést építeni háza köré, árkot vonni családja és a súlyos következményekkel járó esemény között. Nagyon nyomott hangulat váltotta fel a reggel magasra lobogó izgalmait. E hangulat kellős közepében csendült fel Placido hangja, mint valami mindezideig lehetetlennek tartott vakmerőség:

— Papa, mi fivérek, úgy határoztunk...

Az apa a vakmerő kísérletező felé fordítja szúrós, fehér hajjal sűrűn telenőtt kerek kandúrfejét:

— Ki határoz itt?

Egy pillanatnyi makacs szünet, teli megdermedt küzdelemmel, mint egy csatakép. Placido állja az apai pillantást, életében talán először. Arca úgy viszi maga előtt sűrített mosolyát, mint egy zászlót. És íme megismétli a vakmerő szófordulatot:

— Papa, mi fivérek úgy határoztunk, hogy ezt a dolgot nem szabad egyedül viselned. Teljesen felesleges, hogy összes tanulmányainkkal egyetemben a te zsebedet terheljük. Már elég nagyok vagyunk. Engedd meg, hogy Dél-Amerikába menjünk, talán legjobb lenne

Brazilia. Mindhárman hamarosan állást találunk. Sok jó példát tudok erre. Nemsokára segíthetünk neked. A kötelezettségeidet...

Itt az apa közbevág. De a mély oroszlánhörgés, mintha behúzná a karmait:

— Kik vagytok ti? Mit tudtok az életről? Mit tanultatok? Mit hisztek magatokról?

Placido odaadóan néz az asztalterítőre:

— Sajnos, még nem tudjuk kik vagyunk, papa, de szeretnők megtudni.

Ez is ama gőgös «filozofikus» válaszok közül való volt, amelyek papát oly hamar felbőszítik. Hát menjen Brazíliába, — gondolja hirtelen támadt haraggal — legalább megszabadulok tőle. Az ellenségeskedés egy pillanatra megint fellángolt.

— Hencegő szavaid vannak, fiam, de egyebed aztán nincs. És végül is én vagyok felelős értetek.

Don Domenico feláll és nagy cipőcsikorgással megkezdi két teljes percig tartó körsétáját a sala da pranzóban. Szélescsontú sötét arcán nem látni meg a gondolatokat, amelyek mozgatják. És az apa hallgatása megint úgy borul a testvérekre, mint az aszály és a hervadás. Kétszer is megáll s látni rajta, hogy mondani szeretne valamit. De erre nem kerül sor s a félbeszakított körséta tovább recseg. Ő, az úr és az apa, még ő sem beszélhet úgy, ahogyan akar? Valami elmondhatatlan éppúgy megdermeszti őt gyermekei előtt, mint ahogy gyermekei is megdermednek előtte? Az órára néz, az idő múlása mintha felszabadítaná:

— Legfőbb ideje, hogy menjek! Gnolli ügyvéd négy órára van bejelentve.

Elmegy a nélkül, hogy Brazíliát egyszersmindenkorra elutasította volna. Már ez is váratlanul sokat jelent. Első ízben történik, hogy nem hajított el azonnal és gúnyosan egy tervet, amelyet vakmerő nyiltsággal az egyik fiú terjesztett eléje.

Ezzel végződnek e katasztrofális hamvazószerda eseményei. Már tegnap ilyenkor, a bűn előestéjén tudták a testvérek, hogy másnap reggel teljesen új élet vár rájuk. Így is történt, noha egészen másként, mint ahogyan várták. Annunziata szüntelenül Battefiorival való találkozására gondolt a Santa Maria la stellában.

Miért is volt gyáva, miért nem figyelmeztette papát? Izzott benne az önvád, pedig az esze azt mondotta, hogy papa a figyelmeztetést úgysem vette volna tudomásul. A fiúk Placido szobájában ültek s addig tanulmányozták a brazíliai prospektusokat, míg a fáradság megbénította őket. Kilenc óra felé már az egész család lefeküdt és aludt.

Csak Grazia bámult nyitott szemekkel kis szobájának sötétségébe. A falak kidomborodtak, visszahátráltak s aztán megint közelebb jöttek. Az ablak felmerült, eltűnt és megint felmerült. Fülében a jazzmuzsika hörgő iszapja lüktetett. A teremmé bővült szoba egyszerre zsúfolásig megtelt frakkok, báliruhák, uniformisok, papírsapkák és álarcok tömegével; amelyek előrehömpölyögtek, mint valami elposványosodott folyó, vagy szédítő tempóban forogtak saját tengelyük körül. A levegőnek üszkös szaga volt a szorongástól. Grazia meg sem tudott mozdulni, mert a teste gipsszel keményített hideg organtín-tokban feküdt, mint egy törött láb. És mindig zúg a zene! Nem, ez valami hosszú, hosszú hang. Hajósziréna hangja. Ennek a fájdalmasan hivogató hangnak kötele egyszerre húzni kezdi az ágyát. Először csak lassan indul meg, aztán a hullámverés ütemében egy kicsit inog jobbra és balra, de végül nyugodtan kisiklik az éjszakába. Nem, nem szabad! Papa, Placido! Grazia kétoldalt megfogja az ágy peremét és megállítja. Gyorsan felcsavarni a villanyt! Aggódó pillantást vet az éjjeliszekrényre. Ott feküdt a medaillon a londoni címmel. Ledobta magáról a paplant és az ágy szélére ül. Csodálkozva szemlélte karcsú lábát. Az övé ez? Álmodozó részvéttel nézte a karcsú fehér lábat, mint valami idegen élőlényt. Felállt és kinyitotta az udvarra néző ablakot. A kikötő felől sok-sok hajósziréna sikolya szaggatta szét az éjszakát.

NYOLCADIK FEJEZET.

A Camposanto.

Három hét sem mult el s Domenico Pascarella beleegyezett a braziliai kalandba, bár ezzel ő maga bontotta meg a család egységét s indította útjára a

szétszóródást. Mi történt? Mi kényszeríthette az apát, hogy önmaga emeljen kezet saját törvényeire? Sok minden! Néhány egyszerű, néhány nagyon bonyolult ok. A legegyszerűbb: az egyre gyorsabban növekedő veszedelem s az anyagi eszközök váratlan csökkenése. Minden fillérre szüksége volt, hogy a fenyegető összeomlást legalább egy kis időre feltartóztassa. Nem lehetett tovább fenntartani a hat többé-kevésbbé felnőtt gyermekből álló család luxusát. Hiába volt minden, — a fiúknak pénzt kellett keresniök. De ugyan hol találhattak volna állást az olyan fiatalemberek, mint Placido, Lauro és a tizenhétéves Ruggiero? Hiszen semmifajta mesterséget nem tanultak s hogyan helyezkedhettek volna el ebben az országban, ahol a húsosfazekakat egy külön kaszt tömött sorokban állta körül?

Ezekhez az okokhoz kell hozzászámítani azt a körülményt is, hogy az utóbbi hetekben Don Domenico erőit olyan gyilkos események ostromolták, amelyek minden hatvanhatéves embert feltétlenül ágynak döntöttek volna. E mese a Pascarella-testvérek sorsát mondja el, nincs hát benne elég hely arra, hogy az apa üzleti küzdelmét akár csak legfontosabbb részleteiben is ecsetelhessük. Széles és durva vonásokkal kell pótolni azt, amit a legfinomabb ábrázolás sem tudna kimeríteni. A cég ugyan kicsiny volt, de ma már mindenki tudja, milyen veszélyes dolog a banküzlet a különböző felvett és kihelyezett hitelekkel, a hisztérikusan ingadozó árfolyamokkal s a felek életfontosságú bizalmával, amely hamarább riadozik, mint a leggyávább állat. Aki már eléggé beleélte magát Don Domenico korszerűtlen jellemébe, az meg fogja érteni, hogy a bankár kezdettől fogva minden erejével el akarta leplezni a katasztrófát a világ előtt, menteni akarta nevét és becsületét. Ebben a törekvésében olyan messzire ment, hogy noha közvetlenül Battefiori aljas menekülésének felfedezése után még karnevál éjszakáján feljelentést tett a rendőrségen, már másnap meutegetni kezdte ezt a csirkefogót s csak vonakodva adta meg a hatóságoknak a szükséges adatokat. Mindez azért történt így, mert Domenico Pascarella félt az ujságok botránythajhászó riportjaitól, amelyeket Renato Battefiori oly nagy tömegben fogyasztott. Érthetetlen mó-

don tűrte. hogy elmúljon a pillanat, amikor mint egy gyalázatos vis major áldozata, számíthatott volna a közvélemény részvétére. A rendőrség lomhán és kevés őszinteséggel segített neki s éppenséggel nem erőltette meg magát a munkában. A hűtlen üzlettárs így aztán női akvizíciója kíséretében a világ valamelyik ismeretlen pontján békésen élhette fel a rablott vagyont s minden időkre azzal a reménnyel biztathatja magát, hogy az ítéletnapjáig sem fogják megtalálni. A kompromittált fél-íróasztalt az aziendában most Gennaro Gnolli ügyvéd foglalta el, aki a füst, hamu, piszok, rendetlenség és ujságfogyasztás dolgában Battefiori jogos utódjának és örökösének bizonyult. Nem is hosszú idő alatt Gnolli, a likvidáló ügyvéd és könyvszakértő, megtanulta azt a bánásmódot, amellyel Domenico Pascarellánál leggyorsabban lehetett célt érni: az alázatosságot és hízelgést. Ehhez a kitünő keverékhez a helyzetnek megfelelő vigasztalásokat és bátorításokat vegyített körülbelül ilyen hangnemben: «Majd csak lesz valahogy», «ép bőrrel ússzuk meg a dolgot, «bízza csak rám és fél év mulva kellemetlen incidens lesz az egész, semmi más». Nem hallgathatjuk el, hogy Gnollinak ezek a közhelyei Don Domenico rombadőlt bátorságát varázslatos módon építették fel újból.

Aki hisz az ész erejében, az kétségbeesetten mond le e hitéről, mikor szemtől szemben áll az emberrel, ezzel a javíthatatlan ösztönlénnyel. Szemtelen hazugság az a tétel, hogy mindenki a maga kárán tanul. Tapasztalás és értelem még sohasem emelte ki a világot elvásott sínjeiből. Az emberiség politikájának minden napja ezt bizonyítja. Hogyan lett volna különben lehetséges, hogy az olyan ember, mint Domenico Pascarella a Battefiorinál szerzett kielégítő tapasztalatok után ezt a Gnolli ügyvédet ülteti dolgozószobájába, aki az elsőhöz még testileg is nyugtalanítóan hasonlított?

Gennaro Gnolli néhány nap alatt pontosan összeállította a cég státusát, az összes tartozásokat és követeléseket. A veszteség végösszege nem tartozik ide, a szerény vállalkozás arányaihoz képest azonban rettenetesen nagy volt. Kiderült, hogy Battefiori a sikkasztást csak akkor követte el, amikor előzőleg különböző vakmerő spekulációkkal szinte teljesen megsemmisítette az

üzleti tőkét. Don Domenico minden vagyonát összeszedte, ami a cégen kívül még rendelkezésére állott: elsősorban a három leány hozományát, ezenkívül egy házrészt és egy telket Nápoly környékén s még halott feleségének ékszereit is. Az adósságok úgy nyelték el ezeket az értékeket, mint a kiégett rét a futó nyári esőt. A telek különben is használhatatlan volt, mert nem akadt rá vevő. Közben pedig lassanként kiszivárgott a katasztrófa híre, hiszen Battefiori eltűnését egy-két hétnél tovább nem lehetett titkolni. Hála az eltussolás taktikájának, maga az ügy titokban maradt, de az ügyfelek lassan-lassan nyugtalankodni kezdtek. Néhány hitelező azt követelte, hogy azonnal adják vissza a neki járó összegeket. Don Domencio előszeretete a becsületes kis üzletemberek iránt, amelyet Battefiori oly gyakran gúnyolt ki, most egyszerre nagyon hasznos erénynek bizonyult. Fáradságos utazások időszaka kezdődött most. Don Domenico reggeltől estig ott döcögött helyi vonatok harmadik osztályán, parasztasszonyok és munkások közé préselődve. Délelőtt Beneventoban vagy Positanoban jelent meg, délután Casertában vagy valamelyik másik fészekben; s ezek csak kisebb túrák voltak. Hosszasan tárgyalt az emberekkel. A legbizalmatlanabbaknak őszintén feltárta az igazságot az ellene elkövetett gaztettről. Szent esküvel ígérte az ügyek gyors lebonyolítását, hiszen csak néhány hétre van szüksége, — türelmet kért. Ez a büszke ember, akinek becsületességét és régimódi üzleti szokásait messze vidékeken ismerték, mindezideig leereszkedő fölénnyel fogadta dolgozószobájában a klienseket. Most azonban teljes méltóságában ő maga jelent meg a szerény lakásokban. Egyéniségének sikerült elérni azt, ami senki másnak nem sikerült volna. Néhány esetet leszámítva, nem vonták vissza a betéteket, sőt még egypár új betevőt is elkönyvelhetett. De mit ért, hogy fáradhatatlan munkával betömte a kis nyílásokat, mikor minden órában új mélységek és szakadékok tárultak eléje? Gnolli ügyvéd vigasztaló szavakkal hiteleket ígért. Valóban meg is szerezte őket. De e hiteleket kegyetlen feltételekhez kötötték, amelyek között különösen kegyetlen volt a háromnapos felmondási jog. Don Domenico aláírta a szerződéseket. Mi egyebet tehetett volna, mi-

kor a másnap a maga gondjaival és követeléseivel úgy közeledett feléje, mint egy gyilkos lávahullám? Gnolli ügyvéd e közben nyögve ült Battefiori forgatható székén. Részben azért nyögött, mert meggyőződése szerint különböző fájdalmas betegségekben szenvedett, másrészt pedig azért, mert Don Domenico megmentőjének érezte magát. Don Domenico, akit elkényeztetett egy hosszú élet szabályossága és biztos rendje, a szerencsétlenség első napjaiban alig tudta tartani a kormányt. Ez természetes volt. Olykor valami új, határozatlan ellenségeskedést érzett, amely kimondottan az ő személye ellen irányult. Ez már nem volt az az általános és elvont ellenségeskedés, amelyet a világ a Pascarella-családdal szemben érzett s amelyről vasárnaponként gyermekeinek előadásokat szokott tartani. Ezekben a napokban az egyetlen örvendetes jelenség a megvetett pénzváltás csodálatos és gyors fellendülése volt. Szinte úgy látszott, mintha Battefiori alkotása bűnbánó erőfeszítéssel jóvá akarta volna tenni kitalálójának bűneit. De vajjon segíthetnek-e az utcáról betérő alkalmi üzletfelek apró összegei ebben a szörnyű kutyaszorítóban? Elérkezett a nap, amikor a szökevény első nagy váltóját ki kellett fizetnie. A hiteleket felmondották. Don Domenico hősiesen harcolt. De a negyedik héten már nem tudta, hogy honnan vegyen pénzt a háztartáshoz.

Más családban mindez elég lett volna a braziliai utazás igazolására. Itt azonban az utolsó, kimondatlanul maradt ok egészen más természetű volt. Az apa napról-napra átalakuló, még inkább: továbbfejlődő viszonya legidősebbik fiához volt ez az utolsó ok. Bizonyára lesznek, akik fejüket csóválják — még hozzá nem is jogtalanul — ennek a túlságosan finom indokolásnak hallatára. Hiszen a fiúk már majdnem férfikorban vannak s nekiindulhatnak a kenyérkereső munkának. Hány hasonlókorú fiatalember megy ki a világba a nélkül, hogy ilyen katasztrófa kényszerítené rá? De mindez nem bírta volna rá Don Domenicót, hogy családjának zárt egységét feloldja. Amikor az emésztő napi munka után késő este hazatért, gyermekei előtt már alig tudta leplezni halálos kimerültségét. Még mindig egyenesen és hanyagságok elkövetése nélkül ült az asztal mellett, még látott mindent s nem tűrt el semmiféle illet-

lenséget, de ha alaposan szemügyre veszi a dolgot, valahogyan hátrányba került Placidóval szemben. Hiba lenne azt hinni, hogy apa és fiú között valami gonosz birkózás kezdődött meg, hogy ki maradjon felül, holmi király- és trónörökös-tragédia, amelynek során a fiú kihasználja az apa pillanatnyi gyengeségét és nyeregbe akar lendülni. Placido átalakulása egészen más természetű volt; most már nem az apja okozta bántalmak miatt, hanem az apjáért szenvedett. A romlásnak amaz éjszakáján Don Domenico legidősebb fia szemében leszállott az uralom és tökéletesség merev szférájából a tévedések és a szánalom világába. Igen, Placido szíve teli volt szánalommal papa iránt. Brazilia távoli földjén csak papáért fog majd élni, neki szenteli minden erejét. Ez a hatalmasan kiteljesedő szeretet most erősebb volt mindennél, erősebb az okoskodó megfontolásnál, erősebb még annál a kívánságnál is, hogy apjának tessék és imponáljon jövendő teljesítményeivel.

De Placidonak éppen ez a megváltozott viselkedése tette Don Domenicót rendkívül idegessé. Legidősebb fiának jelenlétét — nem lehet másként nevezni a dolgot — egyre kellemetlenebbnek kezdte érezni. Hiszen ő is szerette Placidot, — valami különös, haragra kész szeretettel. Éppen ezért lett különösen ingerlékeny, ha erre a hosszú idő óta lassan fejlődő állapotra gondolt. Kezdetben csökönyösségnek tartotta és konokságnak, később a műveltség gőgjének, amelyet gyakran gúnyolt ki: ecco il poeta, ecco il philosopho! Most azonban egészen másként állt a dolog. Placido egyre szabadabb lett, már nem volt többé papa teremtménye, hanem naprólnapra egyre határozottabban szegezte szembe vele saját egyéniségét. Ha ez így megy tovább, — szaladt át egy este Don Domenico fején a nevetséges gondolat — néhány év mulva nem fog köszönni az utcán. Gonoszkodva kereste az alkalmat, hogy kigúnyolhassa a «poétát» és «filozófust». De éppen mert keresett, nem talált sem alkalmat, sem erőt a gúnyolódásra. Ma három órát ültem a vonaton, kettőt a villamoson, gondolta mentegetőzve, mialatt Placido szenvedélyes gesztusokkal braziliai prospektusokat és statisztikákat teregetett eléje, — még egy hónappal ezelőtt az ilyen mozdulat tiszteletlenségnek számított volna. A döntést végül is

Graziának egy komoly neveletlensége hozta meg. Már hetek óta kínozta a gondolat, hogy meg kell válnia fivéreitől s most lábával dobbantva felkiáltott:

— Mindnyájan őrültek vagytok!

Dühös mozdulattal földre seperte a prospektusokat, amelyek pedig papa előtt feküdtek. Don Domenico úgy riadt fel, mint az alvajáró. Alig tudta nyitvatartani a szemét. Hát ennyire jutottam? Túlontúl fáradt és hajszolt volt ahhoz, hogy Graziát megbüntesse, de a harag egyre elviselhetetlenebbül sűrűsödött benne. Merev, tapogatózó lépésekkel ment az ajtóhoz. Mielőtt becsukta volna maga mögött az ajtót, beleegyezett fiainak braziliai útjába. De fenn a szobában mintha elpárolgott volna belőle a fáradtság. A gyermekek hallották, amint a fél éjszakán át fel-alá viharzott. De nagyon jól tudták, hogy papa inkább meghal, mintsem hogy visszavonja akármelyik döntését.

Az elkövetkező napokban a testvéreknek igazán nem volt idejük hozzá, hogy tétlenül botorkáljanak a búcsú szomorúságának nyomában. Reggeltől estig a fiúkra kellett gondolni, a fiúkért kellett dolgozni. Március 30-án indul Rio de Janeiróba a tiszteletreméltó Colleoni, a Servizi Marittimi egyik nagyterjedelmű, bár kissé koros víziszekrénye. Placido magát és két útitársát fedélközi utasokként jegyeztette be. Papa talán társadalmi okokból meghozta volna az áldozatot, hogy a fiúknak harmadosztályú jegyet váltson, Placido azonban úgy találta, hogy az «il ponte» — olasz tengerésznyelven így nevezik a fedélközt — éppúgy megteszi. Az elutazásig már csak alig két hetük volt. Ugyancsak sietni kellett az előkészületekkel. Miután papa a kivándorlók felszerelésére csupán egészen kis összeget folyósított, nem maradt más hátra, mint hogy a lányok álljanak neki a munkának. Kijavították a szakadt ingeket, a sarkatlan és fejetlen harisnyákból ép holmit varázsoltak, megvarrták a ruhák rongyos bélését s két kimúlt fehérneműből egy élőt teremtettek, végül a nadrágok és kabátok kikopott részeit a legfinomabb műtömő munkával tüntették el. Amíg csak a nappali fény bevilágított az ablakokon, szabtak, varrtak fáradhatatlanul.

Giuseppe órákon át nézte a nővérek munkáját. Karját keresztbefonta s úgy állt az ajtónál, mint aki min-

den iránt érdeklődik és egyben mindent helytelenít. Arcából nem lehetett kiolvasni, hogy mi a véleménye a Pascarella-ház szomorú sorsáról. Priscilla szakácsnőnek gramofonjával együtt felmondottak s ez éppen elég volt ahhoz, hogy Giuseppe önérzete kozmikus magasságig nőjjön. Amióta egy második cseléd jelenléte nem fenyegette azzal a veszéllyel, hogy állása meginoghat, a nép gyermekének könyörtelen kritizálgatása módfelett megerősödött benne. Gyakrabban volt süket, mint valaha s ha a nővérek sürgősen hívták vagy kértek tőle valamit, a gleccserek magasztos hallgatásával felelt. Gazdájának túlterheltségét és gyakori távollétét úgy használta ki, hogy mint papa képviselője, minden lehető módon igyekezett nyugtalanítani a Pascarella-ivadékokat a maga zajtalan és ármánykodó jelenlétével. Nyilvánvalóan arra törekedett, hogy ő legyen a fájdalmas nyíl Don Domenico gyermekeinek húsában. Gyakran minden szükség nélkül mozdulatlanul állt a szobában, mint az apai törvény élő figyelmeztetése, amelyet most is változatlan szigorral akart őrizni. Ha például nem mozdult el helyéről, mialatt a nővérek a tűvel és ollóval bajlódtak, úgy ez a következő néma hibáztatást jelentette: harisnyák, ingek és alsónadrágok odavalók-e a sala da pranzóba, az ebéd és az összetartozás szent helyiségébe, a nagy családi asztalra? A testvérek e néma kárhoztatás villámai alatt kénytelenek voltak újra meg újra Giuseppére, a megtestesült törvényre nézni, aki le nem vette róluk a szemét.

A felszerelés különben nem volt nagy munka s gyorsan és jól végeztek vele. Sokkal hatalmasabb akadályok akarták a tervet az utolsó pillanatban meghiusítani. Grazia forró imádságokat küldött az ég felé, vajha ezek az akadályok elég erősek lennének! Mindenekelőtt baj volt az útlevelekkel. Nem volt könnyű dolog — különösen fiatalemberek számára — útlevelet és vízumot szerezni. Hivatalosan ugyan semmi sem akadályozta az elutazást. Placido szabályosan eleget tett a katonai sorozási kötelességnek, a «leva»-nak. Általános testi gyengeség miatt (183 centiméter magasság mellett testsúlya csak 62 kilogramm volt) alkalmatlannak találták és hazaküldték. A két másik fiú még nem volt katonaköteles korban. Mégis éppen erről az oldal-

ról kezdtek tornyosulni a nehézségek. A fiatalembereket hivatalról-hivatalra küldték, a questurából a prefektúrára és megfordítva. Beadványokat, vallomásokat és deklarációkat kértek, szörnyen szigorú kihallgatásokkal nyomoztak megbízhatóságuk, világnézetük után, pontosan tudni akarták a kért kivándorlási engedély indokait és célját. Minél sűrűbben jelentkeztek a különböző hivatalokban, annál kíváncsibb s annál bizalmatlanabb arccal fogadták őket a hivatalnokok s a fivérek végül is úgy érezték, hogy tudtukon kívül valami titokzatos összeesküvésba keveredtek. Megint csak Lauro, a meglepetések és váratlan utak embere vágta ketté a csomót. Egy péntek reggelen megjelent a roppant franciskánus provinciális fehér ajtaja előtt, aki a camaldoli-i klastromudvarban megszólította. Legnagyobb csodálkozására azonnal beengedték. A kopár hivatalszobában az íróasztal, pénztárszekrény és telefon sívárságát csak egy nagy feszület festette alá némi kolostori szinezettel. Az óriás nyögve fordult feléje:

— Te vagy az, fiatalemberke? No mi van? Eh?

Lauro érezte, hogy nem felejtették el. A rendfőnök kidülledt, vörös erekkel behálózott szemei emlékeztek rá. Halk hangon kért bocsánatot jöveteléért. Elmondotta, hogy az utasítás szerint előzőleg telefónon jelentkezett. Lauro zavarban volt, mert nem tudta, hogy a nagytekintélyű urat hogyan címezze. Végül is a jó nápolyi «eccelenza» mellett döntött, ez semmiesetre sem árthatott.

— Egyszóval be akarsz hozzánk lépni, fiatalemberke, — mennydörögte a szerzetes. Lauro görcsösen pislogott lefelé a kezében tartott kalapra. A kérdés mélyebbre vágott, mint ahogyan várta. Megrázkódott s alig tudta elharapni ajkai remegését, amikor igent mondott.

— És miért akarsz belépni hozzánk, fiatalemberke?

Vannak időtlen pillanatok, amelyek eléggé terjedelmesek ahhoz, hogy az egész életet átfogják. Ilyen pillanatot kapott most ajándékba Lauro, hogy kikutassa és tisztázza önnön mélységeit. Szeme a feszületre meredt. De nem jutott el sehová s eltévedt e pillanat végtelen terében. Megint látta a camaldoli-i Certoza kertjét, a ciprusokat, fenyőket, olajfákat, — csak fákat, virágokat, réteket, semmi mást. Dadogva mondotta :

— Én... csak nehezen tudnám megmondani... eccellenza...

Az óriás hangja hibáztatóan dübörgött:

— Csak nehezen tudod megmondani? Hogyan, fiatalemberke? Hiszen azzal kezdődik az egész, hogy el lehet mondani. Ez a kezdet kezdete, fiacskám!

Lauro gyorsan felkapta a fejét:

— Most már egyáltalában nem lehet, eccelenza... Tudniillik el kell mennünk Brazíliába, nekünk, a három fivérnek... Papát nagy üzleti szerencsétlenség érte... Gyorsan pénzt kell keresnünk, hogy segítsünk neki...

A provinciális egyideig nem felelt, csak valami zengő basszushangon morgott, mint egy roppant állat, amelynek a fületövét vakarják. Aztán közelebb hívta Laurót s párnás, fehér kezével megérintette az ifjú karját:

— Jobb ez így neked, fiatalemberke! Most pedig figyelj rám és jegyezd meg a szavaimat, mert nagyon igazak! Talán már holnap késő lehet ahhoz, hogy egy emberért élj. De az Istenért élni sohasem lehet késő.

— De nem kapunk útlevelet, — tört ki Lauróból.

A provinciális egyszerre megváltozott. Életnagyságúnál jóval nagyobb arcán jóleső vidámság terpeszkedett el s a szeme sarkában a ravasz ráncok megszázszorozódtak:

— Aha, nem kaptok útlevelet?!

Hosszan és a legkülönbözőbb hangnemekben nevetett, mintha valami harcias és vidám zenével akarna szolgálni:

— Azt hiszem, fiatalemberke, hogy a gomblyukadból hiányzik egy jelvény. Ird fel ide a neveteket, apádét, anyádét is, meg hogy hány évesek vagytok, mindent szépen, pontosan!

Felemelte a telefónt s az elhatározott támadás örömével mennydörögte a kagylóba:

— Kössön össze Rómával! A belügyminisztériumot kérem!

Nyolc nappal később a Pascarella-fivérek zsebében ott volt az útlevél a braziliai vízummal együtt.

Laurónak most már csak egyetlen kötelessége volt. Mama gyűrűjét feltétlenül ki kellett váltani a zálogházból. Egy napig még arra is hajlandó lett volna, hogy eladja a nagybőgőjét. Ettől azonban elállott s

nemcsak azért, mert a hangszer tulajdonjoga egyelőre eléggé tisztázatlan volt. Osztálytársa, akitől félig kölcsönbe, félig ajándékba kapta a nagybőgőt, apjával, a zenetanárral együtt más városba költözött anélkül, hogy a nagybőgőt visszakérte volna.

Lauro természetében volt, hogy azok a tárgyak, amelyekkel foglalkozott, az idők során földöntúli jelentőséget nyertek s erőközpontokká alakultak át, ahonnan jó vagy rossz befolyások áradtak feléje. Ez alól még a ruhákat sem lehetett kivenni. Egészen kis fiú volt, amikor legyőzhetetlen ellenszenvet érzett egy szép ruha ellen s addig tiltakozott, míg mama végül kivette a szekrényéből és Ruggierónak adta. A nagybőgő Lauro szemében egy nagy darab jóindulatú élőlény volt, amely félig a démonok, félig az állatok közé tartozott. A salottóban a zongorához támaszkodó finomhallású hangszert egyik őrzőszellemének tartotta, aki a sorssal való harcában mellette verekszik.

Amikor a Gia-Gia néven ismeretes fiatal Dallorso herceg a névjegyen meglátta Lauro Pascarella nevét, persze fogalma sem volt róla, hogy ki a név tulajdonosa. Szemtől-szembe sem ismerte meg az ifjút, de azért kissé törékeny udvariassággal hellyel kínálta. Összenőtt szemöldökei és lelógó alsó ajka kötelességszerűen hajtották végre a honvágytól beteg kis majom mosolygását. Lauro a provinciális hivatali cellájában fojtott hangon beszélt, de itt, a tágas palotában, tisztán csengett a hangja, pedig ugyancsak furcsa kéréssel hozakodott elő:

— A nővérem meg én ott voltunk a festa di ballon a Hotel Bertoliniban... Bizonyára emlékszik még rá...

Gia-Gia dallamosan biccentett, mintha a báli bizottság elnökének minőségében ezt a megtiszteltetést utólag is nagyra tartaná. Laurónak határozott tükörtehetsége volt. Mozdulatai mindig a vele szembenállót tükrözték, a nélkül, hogy közben saját személyiségét elvesztette volna. Egy halász társaságában ő maga is halász lett, a herceggel szemben pedig herceg. Szavai nagyvilági előkelőséggel csengtek:

— Ön volt oly kedves és személyesen nyujtotta át a báli meghívót.

Gia-Gia egy kissé kitárta a karjait, annak jeléül,

hogy ez a megállapítás egyfelől nagyon kellemesen érinti, másfelől sajnálja, hogy egy új festa di ballo nem teszi lehetővé a második meghívást. Lauro ugyanabban a hangnemben folytatta:

— Nekünk, már mint Graziának és nekem, voltaképpen nem is volt jogunk hozzá, hogy elmenjünk a bálba.

— De kérem, ugyan miért? Nagyon kedves volt önöktől, hogy eljöttek.

— Ó nem! Mi tudniillik nagyon szegények vagyunk. A bál előtt még nem voltunk azok. De most borzasztóan szegények lettünk.

Gia-Gia erre a vallomásra egy hosszúra nyujtott «ó-óh» felkiáltással válaszolt, aminőt rendszerint olyan jó vagy rossz hírek hallatára szoktak kiszalasztani, amelyek az embert egyáltalában nem érdeklik. Lauro ezt az «ó-óh»-t korrekt meghajlással vette tudomásul s aztán folytatta:

— Éppen ezért szeretném megkérdezni, vajjon hivatkozással erre az okra, a báli bizottság nem volna-e hajlandó visszaadni nekem a belépőjegy árát?

— Hogyan, kérem?

— Ez az ár igen magas volt. A belépőjegyek száz lírába kerültek. Fájdalom, szükségem van az összegre, mivel a közeli hetekben Braziliába utazom, hogy ott munkát keressek.

Lauro felállt helyéről. Akárhogy is küzdött ellene, az arca újra meg újra bíborpiros lett. A szája egy kicsit kinyílt. Gia-Gia felé lépett és kétségbeesetten nézett rá. Dallorso herceg mögött többnapos sivatagi unalom terpeszkedett. Amikor a fiatal Pascarellát bejelentették, éppen azzal foglalkozott — s ezt bízvást meg lehet érteni —, hogy több hevesen útált családtag fényképeiből kivágja a fejeket, vagy bélyegekkel ragassza le. Most azonban növekvő gyönyörűséggel kezdte szemlélni Lauro szépségét. A sovány emberke keze-lába rendszerint mindig hideg volt, most azonban egész teste kimelegedett, mintha termofort tettek volna a mellére. Megint hellyel kínálta Laurót:

— Braziliába megy? De hiszen ez gyönyörű! Miért nem ül le?

— Nem, köszönöm! — Lauro állva maradt. — Tudniillik egy gyűrűről van szó. A gyűrű nem nagyon érté-

kes. De örököltem és nekem nagyon fontos. Zálogba tettem, hogy megválthassam a belépőjegyeket.

— Zálogba tette, kedves barátom? Kitünő! És önt Pascarellának hívják? Persze, persze. És ön a fivére a szép nővérének?

— Itt a zálogcédula!

Lauro a bizonyítékot átnyujtotta Gia-Giának:

— Talán meg tudja csinálni, hogy visszaadják a pénzt. Kötelezem magam, hogy egy éven belül megadom. A legközelebbi Karneválig. Nekem nagyon fontos a dolog. Ki kell váltanom a gyűrűt.

— Szerelmétől kapta?

— Nem, a mamámé volt.

— A mamájáé! De hiszen ez gyönyörű...

Mindezek a dolgok — Lauro szegénységének bevallása, Brazilia, a szép nővér, a zálogcédula, mama gyűrűje — Gia-Giát szemmelláthatóan felvidították. Belekarolt Lauróba s fel-alá járkált vele, olyan hálásan, mintha a fiatalember jókedvű történetekkel szabadította volna meg az unalom alattomosan jelentkező szorongásaitól:

— Módomban van önnel azt a kellemes tényt közölni, hogy kívánságát báli bizottságunk teljesíteni fogja. Azonnal ki akarja váltani a gyűrűt? Ha megengedi, én is elkísérem. A kocsim lenn vár. A Monte di Pietà persze rettenetesen érdekel.

Ezen a szokatlan módon került mama gyűrűje ismét Lauro birtokába. Gia-Gia félt a magánosságtól, torkig volt mindennapi társaságával s a legszívesebben még néhány órát töltött volna el a fiatalemberrel. De Lauro az ügy elintézése után egyszerre merev és nyugtalan lett. A herceg pár száz lírát ajánlott fel neki, de Lauro visszautasította. Mért is voltam ilyen buta? — kérdezte magától egy félórával később. Voltaképpen milyen könnyű dolog lenne, hogy mindnyájan megmeneküljünk! De aztán hamar megszabadult ezektől a tisztességtelen hátsó gondolatoktól. Az olyan ötletek ellenére is, mint amilyen Gia-Gia meglátogatása volt, papa és a törvény könyörtelen erővel kerengett vérében.

Ugyanaznap Grazia minden bátorságát összeszedte s megleste apját, amikor vacsora előtt szobájába akart menni. Ha már a braziliai utazást nem lehetett többé

megakadályozni, legalább minden elképzelhetőt meg kellett tenni, hogy Placidót és a fiatalabbakat abban az idegen vadonban (Grazia fantáziájában ez volt Brazilia) megvédjék és biztosítsák. Arra kérte papát, hogy írjon levelet Rio de Janeiróba az olasz főkonzulnak s ajánlja figyelmébe fiait. Commendatore Eccheverria főkonzul Don Domenicónak ugyanaz a fiatalkori barátja volt, aki nem is olyan régen a kávéházban módfelett felingerelte az apát azzal, hogy a Pascarellagyermekeket (az angyalokat!) lelkesen dícsérte. A papának rögtön eszébejutott ez a jelenet s ingerült büszkesége nem engedte, hogy lányának azonnal válaszoljon. Utóbb mégis győzött benne a meggondolás. Késő este leült és a nélkül, hogy a testvérekkel közölte volna, tartózkodóhangú levelet írt signor Eccheverriának. Mama halála évfordulójának előestéje volt ez s az évfordulót követő napon volt március harmincadika, amikor is reggel kilenc órakor a Colleoni ki fog futni a nyilt tengerre.

A génuai temető bizonyára híresebb, a milánói pedig jóval nagyobb. Ezzel szemben a nápolyi Campo Santo (csakúgy, mint Génuában) meredeken emelkedik fel útvesztős magasságokba. Sehol sem laknak olyan szorosan és olyan összevisszaságban a halottak, mint itt.

Fenn északon, Németországban, Hollandiában és a többi lelkesen haladó országokban a modern temetők a jó ízlést és azt a nagyon is érthető szándékot követik, hogy a halált lehetőleg elfelejtessék az emberekkel. Ezek a temetők vagy terjedelmes parkok, vagy pedig az enyészet céltudatosan berendezett kitűnő épületei. Szépen betónozott sírhelyek, kockák és lapok, egyforma keresztek — és ezzel kész! Évről-évre ritkábbak lesznek a díszítmények, jelképes ábrázolások s a megrázkódtatott képzelet egyéb tévedései, amelyeket a sírkőfaragó szokott megörökíteni! Az emberek világának erről a területéről is kikopik az ízléstelenség és — a lélek. A halál bekerül a nyílegyenesen haladó mechanizálás folyamatába s ez megfosztja borzongatóan kéjes ízétől, ahogyan az életet is már régen megfosztotta tőle.

De népek és kultúrák között a mély különbség éppen a halálhoz való viszonyukban mutatkozik meg.

Minél több valósággal ruházza fel halottait valamely nép, annál több belső valóságot őrzött meg önmagában. Nápolyban a Porta Capuana mellett hihetetlenül sűrűn vetették el a Campo Santo földjébe a halottakat s a föld fölött az aratás épp ilyen tömöttre érlelt termést talál. A halottak összezsúfolódott tömege úgy fekszik, mint egy megmerevedett felvonulás, mint valami tüntetés, amelyet egyszerre megállítottak. Ez a tömeg a legkülönbözőbb szobrokban testesül meg: férfiak, asszonyok, aggastyánok és gyermekek szobraiban; egész alakok, hermák, mellszobrok, fejek, ülő, térdelő és lebegő figurák tömegében; itt egy fonnyadt aggastyán, aki belép sírjába, ott egy mosolygó gyermek, amint anyja felé tárja karjait; amott harcosok, akik elejtik puskájukat, fiatal lányok koszorúval vagy magasratartott lámpával; és sok-sok angyal, mindenfélefajta angyal, — egyik lángoló kardját az ég felé tartja, a másik barátságos cicerone-arccal mutatja az utat az alvilág felé; és végül ennek az emberi testekbe öltözött birodalomnak hátthereként — dísznek vagy támogatásnak — tört oszlopok, kis és nagy keresztek, lámpák, vázák és aranybetűs márványlapok tízezrei. A halottak népének ebből a zavaros tömegéből, a rendetlen összevisszaságból egy ég felé mutató roppant szobor emelkedik ki: a Vallás szimboluma.

A Pascarelláknak nem volt családi sírboltjuk s ebben is különböztek Nápoly előkelő családjaitól. Az ilyen családi sírbolt — eltekintve az élő pompától, amellyel tulajdonosát díszítette — nem volt megvetendő dolog, mert alkalmat adott a kettős temetésre. A Campo Santo Nuovo geológiai szerkezete ugyanis nagyon kedvez a halottaknak. A tiszta tufaföldben a holttest nem indul bomlásnak, hanem egy év alatt teljesen kiszárad s azután (persze csak akkor, ha előkelő család tagjáról van szó) másodszor is eltemetik, de most már nem a borzalmas mélységbe, hanem fenn a kriptaoltár alatt, majdnem a jóleső napfényben. Domenico Pascarella és családja nem számíthatott az ilyen halál után érvénybelépő kivételes elbánásra, amely a Dallorso, Ventignano és Spagnuoli-családoknak pazar bőségben állott rendelkezésére. Végre is a San Carlo színház évenként egyszer igénybevett páholya — első emelet, baloldal,

hármas szám — nem volt olyan költséges, mint egy mauzoleum, amelyet nem lehet esetről-esetre kibérelni.

Mama sírja szép és vonzó volt, ámbár nem díszítette lakójának kőbevésett képe. Sok tarka lámpa és egy nagy márványkereszt, amelyre ugyancsak márványból kifaragott virágok futottak fel, — ez volt a sír. A sírfelirat táblájába egy nagyított fényképet helyeztek el. Ez a fénykép mindig elszomorította a nézőt, mert csak a legkevesebb fénykép tud a változott idővel és divattal együtt változni.

Lauro és Annunziata elsőnek érkeztek. Lassanként alakult ki a szokás, hogy mama halálának évfordulóján a Pascarella-testvérek nem együtt, hanem páronként jöttek el a sírhoz. Ennek a szokásnak ma még mélyebb jelentősége lett; az összes fivéreknek, az összes nővérektől való nagy búcsúja előtt el kellett búcsúzni attól, aki a legkedvesebb volt, legközelebb állt hozzájuk.

Lauro fehér szekfűből font koszorút tett a sírra. Ez a meglepő kegyeleti ajándék egy újabb tranzakció eredménye volt. Papa az utolsó pillanatban mindegyik fiúnak pénzt adott, hogy tartós cipőt vásároljanak belőle. Lauro azonban úgy vélte, hogy pénzt és cipőt majd csak talál Braziliában is és e praktikus cél helyett helyesebbnek látta, ha búcsúzóul ajándékot visz mamának. Annunziata virágcsokra bizony nagyon szegényesen hatott Lauro szekfűkoszorúja mellett. Aztán némán nézték a pázsitot a nélkül, hogy gondolataikat a halottra tudták volna koncentrálni, — de ez rendszerint mindig így történik. Különben nem is voltak gondolataik, csak képek keringtek bennük, elmosódott szemfényvesztő képek, — borúsak és szomorúak.

— Voltaképpen nagyon sajnálom... — kezdte Lauro, de a mondatot nem fejezte be. Annunziata rögtön tudta, hogy a kolostorra gondol s életének kárbaveszett vágyódására. Valami pehelykönnyű féltékenység rezdült szavaiban:

— Graja kinevetett téged, Lauro... de én jól értlek, ó Istenem, nagyon is jól... Hiszen olyan nehéz.

Most, hogy megemlítette Grazia nevetését, Annunziata egyszerre felszabadult. Amióta Lauro Graziával együtt elment a bálba, napokon át szenvedett. A fiú alaposan szemügyre vette Annunziatát s csodálkozás-

sal látta, hogy egy egészen idegen fiatal hölgy áll mellette, akinek sápadt, sovány arcát, nagy szemeit mintha még sohasem látta volna. Éveken keresztül élnek egymásmellett az emberek, nap-nap után ugyanannál az asztalnál ülnek s végül kiderül, hogy Lauro nem ismeri legkedvesebb nővérének arcát. A búcsú napján látja meg először igazában, mielőtt az óceánon túlra megy, Isten tudja mennyi időre. Igen, Ziának igaza van, minden nagyon nehéz és az embernek ugyancsak sok támogatásra van szüksége, hogy meg ne őrüljön, amikor a magányosság titkának közelébe vetődik. Lauro mereven bámult nővérére s megrázta a gondolat, hogy még sohasem látta az arcát. De Annunziatából is sok fájdalom szakadt ki:

— Nem tudom... nem azért, mert holnap... de olyan nyomasztó előérzeteim vannak...

Lauro magához tért:

— Túlzod a dolgokat Zia. Manapság nincsenek távolságok! Meg aztán nem szökünk meg a világból. Nem is olyan sok idő mulva már postarepülőgépek közlekednek Európa és Amerika között. Talán oda is eljutunk, hogy telefonon beszélhetünk egymással.

— Nem, Lauro, nem erre gondoltam... Nem a telefónra... Jobb lenne, ha megigérnéd, hogy nem felejted el mamát... Ha valami baj van, gondolj mamára... En is mamára fogok gondolni...

Annunziata valahogy úgy képzelte el mamát, mint valami mágikus rádióállomást, ahol szükség esetén fivérének lelki randevút adhat. De Lauro gyorsan félrehúzta őt, mert Ruggiero és Iride már megjelentek az út végében. A párok nem akartak találkozni. Ők ketten a Campo Santo egyik elhagyott részébe vetődtek. A két testvér — mindig mennyi megbeszélnivalójuk volt! — ma makacsul hallgatott, mintha életük megvitatandó anyaga éppen idejében merült volna ki. Lauro egyszerre megállt s egy címerformájú emblémára mutatott, amely a fedett oszlopsor egyik fali fülkéjéből nyult előre. A rövidlátó Annunziata közelebb hajolt, hogy megoldja a rejtvényt:

— Egy férfi és női kéz fogja egymást — mondotta. — Nyilván házastársak.

Lauro is szemügyre vette a jelképes ábrázolást.

— Kézszorítás és házaspár, ez jó! De miért tart a két kéz, miközben egymásbafonódik, egy tükröt? És mit jelent a kígyó?

Valóban nem volt mindennapi szimbólum: egy férfi és női kéz gyengéden átfogja egymást s e közben egy kézitükör nyelét szorongatja, amelyre kígyó csavarodik, — a kígyó farka átfogja a férfi csuklóját. Lauro:

— Mire való a tükör? Mire való a kígyó? Miért gyűrűzik a férfi csuklóján és nem a nőén? Érted ezt?

Annunziata nagy fáradsággal kibetűzte a halott házaspár nevét, amely látogatóinak ilyen fáradtságos rejtvényeket adott fel:

— Legjobb lesz, ha megkérdezzük Placidot.

— Ugyan hagyjuk, — mondotta Lauro — minek? Nem kell mindent érteni.

Elfordult. Nem volt jó, ha az ember mindig a dolgok mélyére merült. Ebben másként gondolkozott, mint Placido. Az út további részén úgy csinálta, hogy egy kevéssel Annunziata mögött maradjon. Egyhelyütt kiásták a fehér földet, talán új sírra volt szükség, talán csak a telefónvezetéket fektettek le. Lauro villámgyorsan kihúzott a zsebéből két selyempapírba burkolt kis csomagot s a gödörbe dobta. Ez volt a két utolsó agyagállat, amelyet máig őrzött, mert tegnap valamennyi figurát darabokra törte. De a bánatosan kuporgó kiskutyát és a makrancos öszvért sokkal életesebb lényeknek látta, mint a többi álomszerű figurát, a madarak, csúszómászók és emlősök keverékét. Nem vette lelkére. hogy ezeket is megsemmisítse s elhatározta, hogy a Campo Santon tisztességes módon eltemeti őket.

Közben Ruggiero és Iride is leviziteltek mamánál. Ruggiero üres kézzel jött, Iride ajándékot hozott: egy egyszerű hímzésű kis kézimunkaterítőt áldozott mamának, hogy a halottnak ilyenmódon hozza tudomására haladását. Igaz ugyan, hogy odahaza volt egy sokkal sikerültebb műve is, egy teababa, amelynek pásztorlány-ruháját ő maga varrta. Némi habozás után azonban inkább a kis hímzett terítő mellett döntött, amelyet alkalmasabb és méltóbb ajándéknak tartott s amely most megbújt Lauro szekfűkoszorúja alatt.

Ruggierot a holnap kezdődő új élet annyira eltöltötte, hogy még ez a szent hely, amely különben mindig

áhítatos borzongás forrása volt, sem tudta lekötni figyelmét. A kötelező sírrabámulás szünete után mindjárt hozzá is kezdett:

— Mindenesetre öregíteni fogom magam Iride, legalább is három esztendővel.

Iride bíráló szemekkel nézte. Ruggiero dühös lett:

— Remélem el fogod ismerni, hogy tizenkilenc vagy húsz évesnek látszom?

A kislány szintén részesülni akart ebben a tisztességben:

— De rólam is azt hihetnék, hogy már tizenöt éves vagyok, úgy-e?

Ruggiero azt hangoztatta, hogy véleménye szerint Dél-Amerikában egész férfinek kell hatni, ha az ember azt akarja, hogy komolyan vegyék és ezzel megindulhasson a milliomosok pályáján. Egyáltalában nem kételkedett benne, hogy ott Braziliában határozottan reá vár egy ilyen pályafutás. A szerencse elképzelése és a duzzadó reménység annyira eltöltötte, hogy a búcsúzás fájdalma már el sem fért benne. El kell ismerni, hogy Ruggiero ezekben a nehéz napokban a testvérek között meghökkentően tárgyilagos szerepet vitt. Már jobban ismerte Braziliát, mint Nápolyt és statisztikai adatokkal még közgazdasági felvilágosításokkal hencegett a bámuló Iride előtt. Kívülről fújta a roppant ország húsz államának nevét s még az olyan portugál szavak kiejtése, mint «Maranhao» vagy «Minas Geraes» sem esett nehezére. Az egész braziliai mezőgazdaság a kisujjában volt s nem minden leereszkedés nélkül jelentette ki, hogy erőit a világhírű braziliai kávétermelésnek fogja szentelni. A világlátás, tengeri út, kalandok és tevékenység közelgő megvalósulása néhány hét alatt teljesen megváltoztatta a fiút. A régi «medvére» már csak az emlékeztetett, hogyha az úton egy követ látott, a labdarúgás törvényei szerint azonnal előrepasszolta s ettől a vétkes hajlandóságától még a Campo Santo ünnepélyes útjain sem tudott megszabadulni.

Miután megrendíthetetlen bizonyossággal festette le jövőjét, az előadást ezzel fejezte be:

— És aztán áthozlak téged magamhoz, Iride.

— És papát is — hunyorgott a kislány riadtan.

— Itt már egy kis boltot is aziendának neveznek,

— oktatta ki a kislányt fölényes hangon — de tudod-e, hogy mit neveznek ott fazendának? Olyan nagy darab földet, mint Olaszország s azonfelül Rióban vagy Sao Paolóban egy hozzátartozó irodaházat. Talán papa egyszer átveszi egy ilyen üzem vezetését.

— De ha már egyszer sok pénzt kerestél, te is visszajöhetsz.

— Ki tudja?

— Te, medve, talán mégis jobb lesz, ha átviszel minket. Biztos, hogy Brazília borzasztóan érdekes.

— Érdekes? Úgy beszélsz, mint egy gyerek! Brazília a jövő országa.

— De aztán úgy láss neki, hogy ne várass minket soká! Tovább tart egy félévnél?

— Gyerek vagy, Iride, — mondotta a fiú — legalább is két évre van szükségem, hogy elérjek valamit.

— De ha szerencséd van?...

Amikor Placido és Grazia a sírhoz lépett, a két legfiatalabb gyermek már eltűnt. A harmadik testvérpár is lerakta áldozati virágait. Ha kapott is ajándékokat szegény mama, a mai évfordulón nem kényeztették el, mert egyik gyermeke sem hívta át a szeretet végtelenül erős sűrítésével a halál óceánjából a partra. Ha Annunziata érthetetlenül szomorú volt, Grazia most szenvedélyes, majdnem haragos izgalomtól remegett:

— Csak ez az átkozott Colleoni égne el ma éjszaka!

— Nem fog elégni, Grazia, — mondotta Placido majdnem udvariasan.

— És én nem tehetek semmit, nem akadályozhatom meg ezt a szörnyű őrültséget!

Görcsösen ökölbeszorította a kezét, de Placido változatlanul nyugodt maradt:

— Azt hiszem, még mindig változatlanul nem látjátok a bajt, amelybe papa került.

— Ti vagytok az igaziak, akik segíthettek neki! Te, a világban idegenül botorkáló költő! És a játékoskedvű Lauro! Meg egy tizenhét éves fiú!

— Nézd csak, Graja, — és Placido egy kép körvonalait vonta meg a levegőben — gondold el, hogy valahol egyedül vagy a parton, de egészen egyedül és senki sem hallhatja meg kiáltásodat. Képzeld el, hogy a víz-

ben egy gyermek fuldoklik. Nem fogod-e megkísérelni, hogy kimentsd, még akkor is, ha nem tudsz úszni?

Grazia ráncbavont szemöldökkel töprengett egyideig, de aztán majdnem felháborodva felelte:

— Először is ez a hasonlat rossz és másodszor mindig olyan problémáid vannak, amelyeket nem lehet megoldani.

— Ó nem, Graja, nem nekem vannak problémáim, a problémák önmagukban vannak meg, csak én nem tudok felelni rájuk.

— Ostobaság! Miért kell a világ végére mennetek?! Miért éppen Brazíliába?! Olaszországban is akadna állás. Hiszen milliók találnak munkát.

— Talán, Graja! Némi protekcióval talán kapnánk állást mint kifutófiúk vagy segédek havi 50 líra fizetéssel. De ezzel ugyan kin segítenénk? Meg aztán: ha már el kell válnunk egymástól, mit számít akkor a távolság? Nem mindegy, hogy Pozzuoliban vagyok, vagy Rómában, vagy Ausztráliában, ha egyszer nem lehetek melletted?

— Egyáltalában nem mindegy. Ezt magad sem hiszed.

— Bocsáss meg, de így kellett jönni mindennek! Az idő megérett rá. Légy őszinte, Graja, hiszen te éppúgy megérezted előre az egészet, mint én. Az út végére érkeztünk. El tudod képzelni, hogy az életünk a katasztrófa nélkül is ugyanúgy mehetett volna, mint eddig? Nem! Látod már? Félrendszabályok és kis távolságok itt nem segíthetnek.

Grazia oldalról rossz pillantást vetett rá:

— Meg akarod tehát hozni ezt az áldozatot, ahogyan te nevezed?

Placido kisiklott a válasz elől:

— Fogalmam sincs róla, mit hoz a jövő. Ha papa az maradt volna, aki volt... Természetesen most is olyan, mint mindig... Nem is a külső körülményekre gondolok... De így...

Grazia felkavart gondolatai mindig visszatértek a kiinduláshoz:

— Az egész mégis nevetséges. Olaszországban százszor többre vihetnéd, mint Délamerikában. A te ragyogó stílusoddal! Valami nagy ujságnál!

— Nem lenne éppen ez sokkal nagyobb áldozat, Graja?

Grazia Lauro koszorújára bámult. Placido mint ujságíró? Igaza volt. Hosszú, látszólag mamának szentelt hallgatás kezdődött most. De Grazia hallgatásában Arthur Campbell szólalt meg. A vallomásnak valami csiklandó vágya csírázott benne. Úgy menjen el Placido, hogy ne tudja meg a legfontosabbat? Valami lehetőleg kevéssé feltünő bevezetést keresett:

— Egyikünk sem olyan már, mint ezelőtt...

Placido nem hallott semmit. Valami különös szégyenkező módon hajolt meg mama fényképe előtt. Aztán lassan továbbmentek s a sírt bizonytalan időre elárvultan magárahagyták. Céltalanul bolyongtak a magaslat kanyargó útjain, a fedett oszlopcsarnokok mellett, mauzoleumok és kis kápolnák között. A kőfigurák testében életre kelt halottak sorai egyre gyérültek. Grazia érezte, mint múlik el feltarthatatlanul a kedvező pillanat, amikor Campbellről beszélhetett volna. Placido magábazárva ment előre s már inkább az új világ, mint nővére szíve előtt nyilt ki. Grazia egészen másként képzelte ezt az órát. Hosszú, szótlan séta után mégegyszer megpróbálta:

— És én? Hogy' viseljem el én az egészet? Hiszen nem is tudod, mennyi mindent veszítek el.

Placido még mindig két lépéssel előbbre volt s meg sem fordult a szórakozott válasznál:

— Mindnyájunkat egyformán sujtott a katasztrófa, Graja.

A leány most szándékosan megnövelte kettejük között a távolságot, hogy Placido ne vegye észre, amint felsír magában. Átnedvesedett kis zsebkendőjét a körmével darabokra tépte.

Azt a különös félhomályt, amely most betört a temetőbe, nem lehetett alkonyatnak nevezni, hiszen a délután még el sem múlt. Valami fakó fénytelenség borult rá mindenre, valami hamuszürkeséggel telített levegőréteg; földrengés vagy a Vezuv kitörése előtt is így szokott lenni. A sirokkó hipnózisként feküdt rá az érzékekre. A siremlékek körvonalai, a kápolnák és mauzoleumok szögletei egyszerre olyan bizonytalanok lettek, mint egy rossz rajz. A világ egyetlen nagy halluciná-

ciává lágyult. Placido és Grazia ebben az álomszerű fényben egyre messzebbre mentek s már egészen ismeretlen környéken jártak. Az sem volt már biztos, vajjon a Camposanto kerítésén belül vannak-e még? Ráccsal körülvett kertek között bolyongtak, alacsony házak mellett haladtak el, míg végre megint visszakerültek a parkos részbe. Át kellett menniök egy hatalmas vasúti viadukton, amely túlzott architektúrával ívelt sétájuk fölött. Aztán megint parkos részek következtek, vagy talán a még felhasználatlanul maradt temető.

Apró villához hasonló fehér házból most egy társaság lépett ki, — három úr és egy fátyolos hölgy. Az urak valamennyien frakkban és elegáns köpenyben voltak s kezükben tartották a cilinderüket. A társaság egy ideig a lépcsőn álldogált, azután a két úr nagyon mélyen meghajolt és eltávozott, a hölgy pedig a harmadik úr kíséretében az ellenkező irányba indult. A villaszerű házacska ajtajában most egy ellenzős sapkájú őr jelent meg. Amikor meglátta a két Pascarella-testvért, akik éppen a lépcső mellett haladtak el, ravaszkodó mozdulattal feléjük intett. Placido és Grazia egy pillanatig haboztak, de az őr tolakodó integetése csábította őket. Beléptek a házba.

— Caruso — sziszegte az őr, mintha valami titokzatos és tiltott dolgot árulna el.

A testvérek most egy eléggé magas helyiségben állottak, amelyet a felső kupolalámpa nagyon halvány, szórt fénnyel világított meg. Előttük egy feketével bevont katafalkon üvegkoporsó feküdt. Az őr sokatmondó mozdulatokkal sürgette őket, hogy merészkedjenek közelebb s miután egyik sem mozdult el helyéről, saját kezével kényszerítette őket a lépcsők felé, amelyek a ravatalhoz vezettek. Közben élesen suttogó hangján elmondotta, hogy a nagy Caruso, az olasz énekművészet néhány évvel ezelőtt elhúnyt világhíressége, utolsó akaratában azt kívánta: holttestét ne csak a legújabb és legtartósabb módszerek szerint balzsamozzák be, hanem minden négy évben új frakkot is húzzanak rá, nehogy porhüvelyének eleganciáját kikezdje az idő. Az öltöztetés ceremóniáját szakemberek vezetése mellett épp egy félórával ezelőtt fejezték be.

Placido és Grazia az üvegkoporsóban egy vörös

bársonyon elnyúlva fekvő urat pillantottak meg, akinek szikrázó lakkcipői különösen szembetűntek. Ugyanilyen feltűnően tündökölt az ing kemény, fehér plasztrónja és az új frakk selyemhajtókája is. Az «úr» megjelölés különben teljesen hamis, mert voltaképpen csak egy rosszul kitömött figura, valami bábú feküdt előttük, amely — mint minden, amit a halál megérintett — sarokbadobott, fölöslegessé vált tárgy benyomását keltette. Ennek a tárgynak még annyi élete sem volt, mint egy jobb viaszfigurának valamelyik panoptikumban. A Pascarella-testvérek kora ifjúságuk óta nagyon sokat hallottak Carusoról, nápolyi földijükről, aki hangjával és művészetével valamikor mindkét félgömböt meghódította. Papa a nagy énekes első felfedezői közé tartozott, mert már nagyon régen, amikor a tenorista még csak alkalmi előadásokon lépett fel, felismerte ennek a hangnak értékét, aminő csak félszázadonként egyszer jelenik meg a földön.

Ugyan mi mondanivalója lehet egy ilyen csodálatos életerő és dicsőség mumiájának? Caruso egyelőre a magas szárnyasgallérba rejtette el arcát. Fehérkesztyűs kezei feltűnőbbek voltak s idomtalan műkezekhez hasonlítottak. Placidonak és Graziának jó ideig élesre beállított szemmel kellett figyelni, míg végre a szikrázó ingmell felett valami sárgás folt lassanként elhatározta, hogy arccá alakul át. Mindketten ugyanazt a gondolatot gondolták. Ez a földijük itt, aki már régen halott, nem árulhat-e el valamit holnap kezdődő új sorsukról? Az arc azonban, amelytől a jóslatot várták, lassanként grimasszá torzult. Valami unatkozó irónia kellemetlen pillantásával nézett rájuk, a halál undorodó érzéketlenségével, szinte aljasan. És amikor az őr megindította a színes üvegekből összeállított mechanizmust, amely a helyiséget véres fénnyel árasztotta el, a két testvér kimenekült a szabadba.

Odakünn kellemetlen szorongással néztek egymás szemébe. Nem volt-e rossz ómen, hogy egyáltalában idevetődtek s találkoztak a mumiával? Gyalog mentek haza. Még mielőtt a Via Concordiába jutottak volna, Graziát olyan öröm érte, amely egyszerre elsöpörte a nyugtalanító élményt. Placido egy kis kulcsot nyomott a kezébe:

— Ez az íróasztalom kulcsa, Graja! A nagy fiókban van minden firkálásom. Értéktelen holmi az egész, csak nekem kedves. Rádbízom.

Priscilla távozásának órája is ütött. A búcsúlakoma volt az utolsó pranzo, amelyet még ő készített el a Pascarella-házban. Semmiképpen sem akart letenni arról, hogy Ruggiero kedvenc ételét, a frittura di mare-t tálalja fel, apró tengeri állatok olajban kisütött egyvelegét.

Ámbár hétköznap volt, Don Domenico már öt órára hazajött. (Halottját, a gyermekektől függetlenül, régi szokás szerint a déli órákban látogatta meg.) Nem látszott rajta, hogy a fiaitól való elszakadás különösebben elkomorította volna kedélyét. Mégsem tudott egész nap semmit se dolgozni. Kora reggel kiutazott a környékre, hogy egyik ügyfelét megnyugtassa, de megérkezve úgy érezte: nem elég nyugodt az üzleti beszélgetéshez s dolgavégezetlenül tért haza. Nápoly felé végig állt a vonatban, mert a kocsi zsúfolásig megtelt. Miközben a végtelenül hosszú döcögő vonat ideoda rázta, azon töprengett, hogy' is lehetett annyira fáradt, hogy Placido kiharcolhatta tőle a braziliai utat? Az volt az igazi szerencsétlenség, hogy életének hajótörése minden gondolatát és minden erejét igénybevette, megfosztotta apavoltának régi biztonságától s végül elragadta tőle a fiúkat. A vonat most kanyarodóhoz ért. Domenico Pascarella egy parasztasszony kosara felé esett. Valamit keresett maga körül, amibe belekapaszkodhatna. Észérveket keresett: hiszen jó, ha fiatalemberek kikerülnek a házból. Brazilia nagyon kitünő iskola lesz — és így tovább. De a magabiztatgatás nem használt. Hiszen ha az *ő* akarata érvényesült volna! Ha érett megfontolás után ő küldte volna idegenbe a fiúkat, hogy tanuljanak valamit, akkor minden máskép állna. De most a legidősebb fiú akarata győzött. Miért is nem lépett közbe hatalmi szóval az utolsó pillanatban, miért nem változtatta meg Placido szándékát? Nem Braziliát, hanem Argentinát kellett volna választani! Több civilizáció, jobb olasz kolónia, egészségesebb klíma van ott, — egyszóval a fiai szá-

mára illőbb és reményteljesebb otthon. Illőbb? Ő maga talán illő módon élt? Nem volt-e csaló, bukott kereskedő? Battefiori, ez a nyomorult már túlrégen van biztonságban... Ma már senki sem hinné el az igazságot. Megint érezni kezdte azt, amit hosszú hetek óta a nap és az éjszaka minden órájában rettenetes súllyal nehezedett rá. Mintha gúzsbakötve feküdne a felvonó aknájában s felülről lassan közelednék a felvonó szekrénye, amely menthetetlenül agyonnyomja. Irodai asztalának fiókjában három nap óta egy revolvert dugdosott, — persze inkább csak kétségbeesésének dekorációjaként. Don Domenico nem volt az az ember, aki a fegyvert homlokának szegezné, még ha az összeomlás végére jutott is. Mégis egyre sűrűbben gondolt a veszedelmes szerzeményre. De amikor egy félórával később kulcsa megcsikordult az ajtóban, a szíve már csak a közeledő búcsúzástól volt nehéz.

A vacsora minden különösebb esemény nélkül múlt el. A megszokott rendben ültek az asztal körül, papától jobbra Annunziata, balra Grazia, Annunziata mellett Iride, Lauro Grazia jobbján, Iride oldalán Ruggiero és az asztal másik végében Placido, szemben az apával. A beszélgetés sem különbözött a régmult vacsorai beszélgetésektől, amelyek mindig az apa kérdésére vagy utasítására vártak. Giuseppe a megszokott komolysággal hordta körül az ételeket. Amikor a fivéreknek felszolgált, sokatmondó arccal nézett el fölöttük: ugyan milyen fiúk azok, akik nehéz időben felszedik a sátorfájukat s küszködő apjukat és védtelen nővéreiket magukrahagyják?

Vacsora után nem maradtak a nagy asztal mellett, hanem átvonultak a salottóba s ebben a szokatlan eljárásban bizonyos ünnepélyesség volt. De senki sem nyitotta ki a zongorát, senki se gyujtotta meg a parádés gyertyákat s Ruggierót sem küldték ki, hogy zárja be az ajtókat. Papa éneke már csak egy boldog, de régesrégen elveszett legendás idő emléke volt. Lauro nagybőgője majdnem emberi gyengédséggel támaszkodott a zongorához s érdeklődve figyelte a Pascarella-család néma búcsúperceit.

Körülülték az apát, aki távozó fiainak útravalóul most néhány jótanácsot adott. Az lenne a legjobb, ha az apai törvény mindenüvé elkísérné őket. De talán nem akart ebben az órában hosszadalmas prédikációkat tartani, vagy ő maga is furcsán érezte magát, — elég az hozzá, hogy utasításait a törvény egészségügyi szabályaira korlátozta a nélkül, hogy a magasabb erkölcstant érintette volna. Felszólította a fiúkat, hogy ne mulasszák el reggelenként a hidegvizes lemosást, amint azt gyermekkoruk óta apjuk parancsa szerint megszokták. Ne feledkezzenek meg a mindennapi testgyakorlásról sem s ügyeljenek egészségükre, amely az erkölcsi tisztaságnak és a becsületnek csupán kiegészítő része. Intette őket:

— Irjatok, ahányszor csak tudtok, nehogy a család széthulljon. Irjatok nekem és a nővéreiteknek is!

— Igen papa.

A régi csengéssel felelt a három hang.

Most néhány nehéz pillanat következett. Milyen szívesen érintették, simogatták, ölelték volna meg egymást! Hiszen itt volt a búcsú órája. De papa jelenlétében szó sem lehetett ilyen érzelmi kitörésekről. Pedig hozzá is odahúzta őket valami, bár szemérmetesen elfordították az arcukat. Nem papa volt-e életük hatalmas középpontja, az első ébredéstől kezdve, nap-nap után mindmáig? Ó, ez a megszokott és hozzáférhetetlen arc, amelyet időtlen-idők óta minden délben és este hazavártak, mikor a szívük az öröm és a szorongás ritmusában egyszerre vert! A fiúk most már csak álmukban hallják majd a kulcs muzsikáját. Mind a hatan nagy magányosságban ültek az asztal körül. Egymás között s aztán külön-külön mindegyikük és papa között áthághatatlan falként meredezett a régi apafélelem. Csak Placido emelkedett fel helyéről, mintha meg akarná törni a varázst. De mégsem tette meg s végül visszavonult a fal mellé.

Don Domenicot is lenyomta ezeknek a perceknek terhe, bár a gyermekek semmit sem vettek észre belőle. Valami furcsa vágyódás szállotta meg, hogy legalább az egyik ragadná meg a kezét és szorítaná az arcához. Persze hamar legyőzte ezt az ellágyulást s már azon

töprengett, hogy azonnal átadja-e a három pénzzel bélelt borítékot a fiúknak? Az első braziliai napokra mindegyiknek valami szerény kis összeget szánt. Akármilyen kevésről is volt szó, jelentős áldozat volt ez számára, hiszen papának az üzlet megmentéséhez minden fillérre szüksége volt. Rövid töprengés után úgy határozott, hogy a pénzt csak másnap reggel adja át. Semmiféle hálálkodás ne zavarja meg ezt az estét. E helyett előhúzta a szivartárcáját s Placidot, Laurot és Ruggierot egymásután megkínálta egy-egy Toscanaval. Toscana a neve a legolcsóbb olasz szivarnak, görcsös fekete gyökerek ezek, amelyeket középütt ketté kell vágni. A szivarralkínálás tényének belső értelmét csak akkor lehet megérteni, ha tudjuk, hogy a fiatalemberek papa jelenlétében még sohasem gyujtottak rá. Külön parancs ugyan nem tiltotta, de tiszteletből nem tették. A szivarkínálás aktusával az apa jelképesen elismerte a fiúk férfiúi egyenjogúságát s mintegy felruházta őket a szabadsággal és önrendelkezéssel. Ünnepélyes és zavart ujjal vette ki papa tárcájából a szivart Placido, aki sohasem dohányzott és a két másik fiú, akik hébe-hóba elszívtak egy-egy cigarettát. Utóljára papa emelte mély komolysággal szájához a legfeketébb Toscanát. Iride az égő viaszgyufával ide-oda szaladgált s először papának adott tüzet, aztán Ruggierónak, végül Placidónak. Amikor Lauróro került a sor, a gyufa lángja persze már kialudt. Laurónak magának kellett rágyujtani a szivarra.

Az igazi búcsúzás másnap reggel zajlott le, sietősen és érzelmi kitörésekben szegényen, amint ez már az ilyen eseményeknél egyáltalán nem szokatlan, sőt inkább általános szabály. Mielőtt a hajóhídra léptek volna, egy csomó formaságot kellett elintézni, helyesebben: végigszenvedni a megaláztatásoknak azt a tömegét, amellyel a modern állam sujtja polgárait, amikor azok elhagyják. Borzalmas uniformisos pofák ellenőrizték újra meg újra az útleveleket és a csomagokat s amikor a fiatalembereket fegyver- vagy egyéb csempészés megakadályozása végett testi motozásnak vetették alá, Don Domenico remegett a jogos felháborodástól. Amily kevéssé kételkedett a patria potestasban, saját apai hatalmának legfőbb érvényességében,

annyira felháborította az állam önkényes hatalma. Mikor végre kikerültek ebből a jólfűtött tisztítótűzből, mindegyik fiú megragadta a kofferjét, hogy felszálljon a nagy hajóra, amely körül száz meg száz utas, tengerész, munkás és hordár zümmögött legyek módjára. A fivérek tiltakozása ellenére sem akartak a nővérek lemondani arról, hogy ők is megfogják a kofferek foggantyúit s legalább látszat szerint segítsenek. (Szalmából font régidivatú kosarak voltak ezek a kofferok s már évtizedek óta használatlanul hevertek valamelyik sarokban, mert Don Domenico nem kedvelte az utazást.) A hajó lépcsője előtt egy kis izgalomra került a sor. Giuseppe még nem volt itt. A szolga ragaszkodott ahhoz, hogy ő is jelen legyen a búcsúzásnál, hiszen végre is reá volt bízva a fiúk ellenőrzése. Éppen ezért már kora reggel birtokába vett két könnyű tárgyat, hogy ilyen módon legalább formálisan joga legyen a kivándorlók elkísérésére. A két tárgy Ruggiero vékony kabátja és Lauro kis útibőröndje volt, Annunziata tavalyi ajándéka. Ideges várakozás után végül megláttak Giuseppét, amint nyugodt léptekkel közeledett a hajóhoz. A kabátot bal vállára vetette, jobbkezében pedig lomhán lóbálta a kis kazettát, mint aki tudja, hogy kötelességének teljesítése nem kényszeríti holmi megerőltető cipelésre. Giuseppe hivatalos szemmel méregette a családot, a hajót s az egész lihegő kapkodást, mintha hűvös öntudatossággal mondaná: csak semmi fejetlenség! Nélkülem úgyse mehet a dolog.

Gyorsan fel a hajóra!

A fedélzeten még rosszabb lett minden. Egy hosszú emberkígyóba gyömöszölték be őket s rúgások és oldalbalökések után elszakadtak egymástól. A Pascarellák ösztönszerűen odamentek, ahol minden a legszebb és a legelőkelőbb volt. A főssteward bizalmaskodó mosollyal lépett hozzájuk:

— Milyen kabinszáma van nagyságodéknak?

Ruggiero megmutatta a jegyeket. A főssteward vörös lett a dühtől és brutálisan nekik támadt:

— Fedélköz! Mit keresnek itt?! Hallatlan! Takarodjanak innen!

Don Domeniconak már nem volt ideje, hogy a szem-

telen fickót, aki közben más utasok előtt hajlongott, villámaival agyonsujtsa. Más híján gyermekeit szidta le.

— Ne álljatok itt ilyen ostobán.

Örvénylenek az utasok. Vigyázat! Vigyázat! A csomagok mindenütt hegyekké nőnek. A Pascarella-család eltévedt. Nem tudtak kikerülni a pazar első osztályból, amely nem illette meg őket, akármilyen kétségbeesetten is keresték az utat. Mindenütt szembekerültek az «ellenséges világgal», — különösen akkor, amikor néhány nyers matrózkar kitaszigálta őket a szabad levegőre a luxusbirodalom csarnokaiból és folyosóiról.

A fedélköz a hajó bűzlő előrészén feküdt, ahol száz meg száz hordó és láda állt egymás hegyén-hátán s fakalitkákba gyömöszölt állatok keserves jajgatással, majdnem szóba formáltan panaszolták sorsukat. Egy fekete nyíláson át a hajó hasába tömték a kivándorlókat. Mindenféle fajta ember volt itt, még cigányok is, legnagyobb számban persze olaszok. Tönkrement parasztok, aratómunkások, visító asszonyok hátukon fehér batyukkal, — az ember nem tudta, a holmijukat viszik-e vagy a csecsemőjüket?

Don Domenico fiai is begyömöszölődtek a fekete nyíláson, hogy megkeressék hálóhelyeiket és lerakják a poggyászt. Egyszerre eltűntek az apa és a lányok elől. Rejtélyes gyorsasággal vesztették el régi társadalmi osztályukat. A legszegényebb nép világa, a nyomorultak környezete egyszeribe felszippantotta a három jól ápolt fiatalembert s titokzatos módon idegenné tette őket még hozzátartozóik előtt is. Azután elkövetkezett a búcsú bénító tompasága. Törötten álltak egymás mellett és csak a gyomrukat érezték. Sem Grazia, sem Annunziata nem sírt az utolsó ölelésnél. Csak Iride csuklott egy kicsit. De ez is fáradságos sírási szándék volt inkább, mint a fájdalom igazi hangja.

Másodszor bőgtek fel a szirénák. Válni kell. A carabinierek minden nem idetartozót lekergettek a fedélzetről. Ruggiero rávetette magát papa kezére. Utána Lauro. De amikor Placido le akart hajolni, az apa visszavonta kezét a csók elől. Így aztán csak rövid kézszorítással búcsúztak el.

KILENCEDIK FEJEZET.

Nővérek — fivérek nélkül.

Domenico Pascarella rögtön a katasztrófa után közölte gyermekeivel, hogy a nagy és drága lakást fel fogja mondani. Ennek a szándéknak megvalósítását azonban súlyos akadályok késleltették. Először is a szerződés szerint a házbért a felmondás után még egy félévig tovább kellett fizetni. Másodszor, — a háztulajdonos Don Domenico ügyfele volt, akit nem lehet megriasztani ezzel a lépéssel. Harmadszor pedig papa már nem volt abban a mozgékony korban, amikor az ember könnyen rászánja magát életének mélyreható átcsoportosítására.

Bár apa és lányok egységesek voltak abban, hogy a lakás túlnagy, nem illeti meg őket s csupán ideiglenesen laknak benne, mégis minden maradt a régiben s Don Domenico még csak meg sem kísérelte, hogy úgynevezett palazzóját kétszobás-konyhás lakással cserélje fel. Erőit felülmúló dologra végül is nem vállalkozhatott, — márpedig a ház urának erőit valóban felülmulta volna az átköltözés egy szűk és idegen otthonba. Így aztán a helyiségek, szobák, folyosók s a bútorok mind, — a nagy asztaltól kezdve az alabastrom óráig, amelyre nem nézett többé senki — továbbra is az itthonmaradottak életét szolgálták. Megmaradt a sala da pranzo, a salotto, a stanza della mammina, — minden sarok teli volt még az ősi törzs lélegzetével, a fejlődő szívek lüktetésével. Ez az otthon, — amely olyan volt, mint egy bérház polgári hegyébe belevájt nagy barlang más barlangok alatt, felett és mellett — ez volt az egyetlen igazi, nem elvonatkoztatott otthon. Mert ugyan ki volt otthon az utcán, a városban, az államban? A haza? Üres szó csupán, amellyel a gyűlölködő külvilág kifestett álarcot borított a szadista bürokrácia vigyorgó ábrázatára. Az ilyen üres szavakat papa csak ritkán emlegette a testvérek előtt. Ő nem osztotta meg trónját senkivel. Nem ismert mást, csak önmagát és hat gyermekét s a világegyetemet a Via Concordia második emeletén. A másik világegyetemmel — akármilyen alosztályokból is álljon — nem akart érintkezésbe kerülni. Ilyen szellemben nevelte fel

gyermekeit. Csak itt volt fellelhető az otthon, ebben a nagy barlangban, ahol mindnyájan együtt ültek, ettek, éltek, sírtak, nevettek, ahol még szerették egymást s ahol még féltek tőle. A fiúk kinn az óceánon sem foghatták volna fel, hogy a sala da pranzoban idegen hangok csendüljenek meg s idegenek uralkodjanak. Persze a nővérek félénken néztek körül, ha mostanában áthaladtak az elnémult szobákon. A lakás mintha megváltozott volna, — s nemcsak azért, mert a fiatalemberek hangos élete hiányzott belőle. A falak és a tárgyak arca is más lett. Meddig tart még? — mintha ezt kérdezte volna minden. Csak kevés tárgy viszonozta az emberi hűséget, mint például Lauro nagybőgője.

A Pascarella-család Nápolyban maradt része olyan volt, mint egy test, amelyet súlyosan megcsonkítottak. A vérkeringésnek meg kellett szoknia az új utakat. Külsőleg mindez gyorsan megtörtént. A testvérek Ruggiero iskolai atlaszában nyomon követték a Colleoni útját, amelyet a legfiatalabb fiú piros ceruzával eléggé pontosan jelölt meg. Gibraltárig és azon túl az afrikai partok mentén a nővérek nap-nap után figyelemmel követték a hajó haladását. De amikor a kontinensek elmaradtak s a fivéreket már magába fogadta a parttalanság, ők is hanyagabbak lettek s végül egyre sűrűbben felejtették el felütni az atlaszt. A mindent elhalványító távolság természeti törvénye hatni kezdett.

Annunziata és Grazia belevetették magukat a munkába. Első pillantásra senki sem hinné el, mennyi munkát és gondot adott az összezsugorodott háztartás. Priscilla száz helyen is hiányzott, Giuseppe meg egyre használhatatlanabb lett. Most rendszerint a konyhában ült és megvető szigorral nézte a fiatal hölgyek félénk főzési kísérleteit. Ha kétes esetekben ismerte valamelyik étel alkatrészeit, ismereteit nem egyszerű tanács, hanem valami sértődött kioktatás formájában közölte. De ha a lányok valamit kértek tőle, vagy azt kívánták, hogy segítsen a mosogatásnál, azonnal jelentkezett a kormányozható süketség s ezzel egyidejűleg Giuseppe fejét megmerevítette az örökösi meg-nem-értés. Viszont azonnal meghallott mindent, ha bevásárlási megbízásról, vagy a városban teendő útról volt szó, bár úgy érezte, hogy megfosztották magasabb-

rendű szolgálati kötelességeitől: a futballozó Ruggiero vagy az iskolakerülő Lauro tettenéréséről.

Annunziata és Grazia felváltva végezték a konyhai munkát. Versenyeztek egymással a fanatikus takarékosságban. Fösvénységük lassanként sportszerű lett, de persze ők maguk viselték ennek a sportnak minden szenvedését. Papát nem volt szabad megrövidíteni. Étvágya a tragikus körülmények ellenére hál' Istennek inkább nőtt, mint csökkent. Takarékoskodni tehát csak a három leányon lehetett. Lassanként teljesen leszoktak az evésről. Ha papa komoran tányérja fölé hajolva nagynéha észrevette ezt a tartózkodást, kimeríthetetlen bőségben találtak kifogásokat. Az ember nem éhes, ha ott áll a tűzhely mellett. A kostólgatástól is jól lehet lakni. Mindnyájan ijesztő módon híznak. Csak nézze meg papa az utcán a hölgyek modern termetét s hasonlítsa össze az övékkel. Signor Pascarella azonban ehhez már nem mutatott kedvet. Izlése annakidején inkább a teltebb idomok országútján járt. Morgóskedvű közömbösséggel felelte a kifogásokra:

— Úgy? Nektek ez tetszik? Hiszen már olyanok vagytok, mint a tyúkok, mikor koplaltatják őket.

Mindhárom nővérre állt ez a megállapítás, különösen pedig Iridére.

Meg kell bocsátani Domenico Pascarellának ezt a közömbösségét, ha arra a kétségbeesett küzdelemre gondol az ember, amelyet két hónapnál régebben folytatott a nélkül, hogy elvesztette volna lábai alól a talajt. Talán idegenszerűen hangzik, de Don Domenico félelme és rémülete mellett csak most, élete végén kezdte élvezni energiájának teljességét, amelyet mindmáig kizárólag a családi élet boldogságába fektetett be. A túlzott reménykedés korai lett volna, de mégis úgy látszott, hogy a dolog — ha nem is fordul jóra, — de nem is rosszabbodik. Legalább is egyelőre nem volt eredménytelen Don Domenico hősies erőfeszítése, amellyel az üzleti egyensúlyt akarta megőrizni. Még most is naphosszat úton volt. Elmultak az idők, amikor íróasztala mellett ülve kék, piros és zöld vonalakkal osztotta be a könyvelési íveket s előkelően Battefiorira bízta a felekkel való érintkezést. Most legfeljebb néhány órát tölthetett az irodában, ahol közben Gennaro Gnolli otthonosan beren-

dezkedett, noha — mint bizalmi ember és szakértő — feladatát voltaképpen már bevégezte. De Gnolli saját véleménye szerint úgy érezte, hogy ama (kissé homályos) hitelekkel ő mentette meg a céget s ezért pozíció és beleszólási jog illeti meg. Gnolli mindent tudott. Ez a tény határozta meg Don Domenico viselkedését vele szemben. Ahogyan ezelőtt Battefiori íróasztalfelét ujságpapirok, cigarettacsutkák és hamunyomok jellemezték, most ugyanott a legkülönbözőbb orvosságok feküdtek, pilulás skatulyák, pasztillásdobozok és csepegtető üvegecskék. Gnolli, mint már említettük, beteg ember volt vagy legalább is annak tartotta magát s ezért fáradhatatlanul kísérletezett új meg új gyógyszerekkel. Némi rendet azért betartott. Délelőtt a hörgmirigyeire igyekezett hatni, délután pedig az emésztésére. Szerencsére a patikában a köhögés elleni szerek és hashajtók tömegét lehetett kapni, Gnolli tehát bőven gondoskodhatott délelőtti és délutáni igényeinek kielégítéséről. Pascarella ezt a tevékenységét ugyanolyan pillantásokkal méregette, mint amilyennel hajdan Battefiori ujságfogyasztását igyekezett megrendszabályozni. A bizalmi ember azonban ezeket a pillantásokat hódoló csodálattal viszonozta:

— Ön könnyen beszél, Don Domenico! Ön még ma is egészséges és ellentálló, fiatalos szervezete van. Mit tud egy ilyen Herkules a fájdalmakról?

Vajjon Battefiori nem ugyanebben a hangnemben beszélt-e az apai boldogság csodáiról?

A Colleoni közeledett az új kontinenshez. Egyik nap elmúlik a másik után. Kibontakozik a Rio híres öble. Placido, Lauro és Ruggiero félénken állanak a virágszigetek mólóján, a quarantain-állomás mellett és szétnéznek.

Mialatt a fivérek napjai elmosódottak és fátyolosak lesznek, mint egy túlságosan megvilágított fényképlemez, a nővérek életét a Via Concordiában továbbra is hűségesen figyelemmel kell kísérnünk. Iride esetében ez nem nehéz. A kislány naponként iskolába járt, szabadidejében szenvedélyes igyekezettel segített a munkában felnőtt nővéreinek s magáravállalta Giuseppe munkakörének egyrészét. Legfőbb tevékenysége azonban az volt, hogy nőtt. Ha a fivérek elutazásáig túlságosan

kicsiny és gyermekes volt, most egyszerre valami feltűnő türelmetlenség szállta meg a testét. Ez a test nőtt nappal és nőtt éjszaka. Már májusban minden ruháját, harisnyáját kinőtte s ezzel súlyos gazdasági problémák elé állította a családot, miután papától semmi esetre sem lehetett ruhára pénzt kérni.

Valamivel több fáradságunkba fog kerülni, hogy a két felnőtt leány életét nyomon kövessük.

Grazia hétfőn, kedden és szombaton vállalta a házimunkát. De a hét tudvalevőleg páratlanszámú napokból áll s így a négy hátralevő nap Annunziatát terhelte. Grazia természetesen tiltakozott a szolgálatnak ilyen igazságtalan beosztása ellen, de Annunziata ragaszkodott hozzá. Hiszen ő már hosszú évek óta megszokta az otthoni munkát, az pedig még jóidőbe tart, míg húga beleéli magát új kötelességeibe. Ennél is maradtak.

Annunziata az utolsó pillanatig kihasználta három szabad délelőttjét. Mindig éppen csak hogy valamivel papa jövetele előtt érkezett haza. A Santa Maria la stella templomtól persze elvették a kedvét, — másik szerény templom vagy kápolna után kellett néznie. A szerencsétlenséget követő hetekben sem ideje, sem szabadsága nem volt ahhoz, hogy e régi vágyódásnak engedjen. Most azonban megint jelentkezett a kívánság, amelyet lelkének nyelvén úgy hívott: «il torpore», a megdermedés. Megint térdelni akart, míg egész teste égni kezd s amíg az önmaga felett érzett keserű-édes káröröm után beáll a megdermedés állapota.

A Santa Maria Avvocata mellett döntött. Ez a kis templom a Piazza Dantén van, — dísztelen és érdektelen, éppen olyan, mint a Santa Maria la stella. Szabad napjaiból sok-sok órát töltött itt Annunziata s nem is lehet rajta csodálkozni, hogy a kisszámú ájtatoskodó nénikék a fiatal leányt maguk közül valónak tartották. Pedig Annunziata még mindig nem imádkozott. Amikor ott térdelt a félhomályba burkolt oldalhajó oltára előtt, gondolatai még mindig nem az ég felé szállottak, hanem mamával és Lauróval akartak egyesülni, csakúgy, mint régen. Lelkigyakorlatokat végzett, noha ilyesmiről sohasem hallott, forróbban mint valaha akarta felidézni és megjeleníteni a multat, hiszen Laurot oly nehezen lehetett idehívni az imbolygó messzeségből.

Homályosan olyasvalamit érzett, hogy amióta Lauro kolostori álma meghiúsult, vallási feladatait kétszeres szorgalommal kell végeznie. Éppen ezért meg is gyónt a Santa Maria Avvocatában, pedig ezt ájtatosságának legelső korszaka óta eléggé rendszertelenül tette. A gyóntatószék rácsa mögötti arcnak kétszer is bevallott olyan bűnöket, amelyek nem voltak bűnök, — talán csak azért, hogy a szent helyen a láthatatlan gyóntatóatyának Lauroról és a családról beszéljen. Így ismerte meg Ildefonso pátert.

A szélsőségekre hajló embereknek majdnem mind egyforma arcuk van. A szájukról szinte hiányzanak az ajkak; a szemük nem támadja meg azt, akit meg akar támadni, hanem a fanatizmus árnyékolt szégyenlősségével néz el mellette; az orruk finom, nagyon hegyes, de csak középnagyságú; az arcukon valami sápadt érzékenység lesütött szemmel várja az alkalmat, hogy ő maga érzéketlenül tudjon fájdalmat okozni; ezenkívül fellelhető rajtuk az apró testi hibákra való hajlamosság is, mint az alig észrevehető rossz növés, ferde vállak, tyúkmell és némi hátgerincelgörbülés.

Ebben az általános portréban megtaláljuk Ildefonso páter képét is. A páter a Via Tarsia és Via Carrera között a kerületi és vasárnapi Savonarola szerepét játszotta, de hétköznapokon is igazi «Isten vérebe» volt. Az egyetemi klinikák közelsége, tehát a gúnyolódó istentagadás szomszédsága, csak fokozta erejét. Mindenképpen komolyan vette dolgát s a mindennapi papoktól megkülönböztette őt hitének és propogandájának ereje.

Ildefonso páter nemcsak szigorú szerzetes, de szigorú pszichológus is volt, amely második tulajdonságot az elsőtől voltaképpen nem is kellene elválasztani. Azonnal felismerte minden lelki gyámolítása alá kerülő ember centrális gyengeségét. Ezt legjobban talán egy hasonlattal lehetne kifejezni. Mint ahogyan a reumás beteg reumájával reagál a rossz időre, ugyanúgy reagált Ildefonso páter a maga féktelen kevélységével báránykáinak bűnös tulajdonságaira. Közben pedig abból a meggyőződésből indult ki, hogy mindenekelőtt a kevélységet kell letörni, mert ez az a búvóhely, ahol a többi bűnök elrejtőznek. Ez a meggyőződés kitünően illik a kevély emberhez, aki semmit sem tart elviselhe-

tetlenebbnek, mint a mások kevélységét. Senki sem kételkedhetik benne, hogy ilyen körülmények között Ildefonso páter bűndiagnózisai ugyancsak egyoldalúak voltak. Annál sokoldalúbb volt azonban az általa alkalmazott bűnterápia. Veszedelmesen finom érzékkel csípett el minden ravaszságot, csalafintaságot és kibúvót, amellyel a világias gondolkozás a vallásos lelkiismeretet meg akarja csalni. Akkor volt csak igazán elemében, ha az ilyen ravaszságokat nyakoncsíphette s a kibúvókat leleplezhette. Az iskolákban, ahol vallástanító volt, féltek tőle a gyermekek. A páter kitünően értett hozzá, hogy a legapróbb semmiségből, egy ellopott tollszárból, egy szemtelen szóból, valami jelentéktelen hazugságból tüneményes ügyességgel valóságos inkvizíciós pereket gyúrjon. A plébánia asszonytagjai között mégis sok híve volt, — különösen a csúnyák, a formátlanok, a meddőn maradt feleségek és a vénkisasszonyok vonzódtak hozzá. Ezenkívül jó kapcsolatai voltak egy szigorú apácarendhez s az apácák őt választották gyóntatóatyjuknak.

Nem csoda, hogy Ildefonso páter figyelme egyre fokozódó kíváncsisággal fordult Annunziata felé. Egy fiatal leány, aki ruhája és magatartása után ítélve nyilván a legjobb körökhöz tartozik, rendszeresen eljár a Santa Maria Avvocata templomba és hosszú órákat tölt imába merülve, mozdulatlanul az egyik csendes oltár előtt.

Egy napon, amikor Annunziata már felemelkedett, Ildefonsó páter lesütött szemmel lépett hozzá:

— Leányom, egy kérdésem van önhöz.

Óvatosan hátranézett, vajjon nem figyeli-e senki az üres templomban, aztán könnyedén intett a leánynak s szégyenlősen meggörbített háttal és csapkodószárnyú reverendájával elindult előtte. A sekrestye mellett egy szűk lomtárban leültette a hölgyet a kirojtosodott kanapéra, míg ő maga jóval messzebb egy fazsámolyra telepedett le:

— Ön mindennap eljár ide az én templomomba...

Annunziata, aki hamarjában nem is tudta hogyan került ebbe a poros cellába, tiltakozott:

— Nem, nem naponként, csak háromszor egy héten.

— Mégis szokatlan dolog...

Most egy rántással felkapta a fejét. Annunziata nem látott belőle mást, csak a keretnélküli szemüveg két villámló üvegét. Megint:

— Mégis szokatlan dolog. Az ön ájtatosságára gondolok, signorina...

Annunziata kötelességének érezte, hogy ezt a számára kényelmetlen véleményt azonnal helyesbítse:

— Ó nem, főtisztelendő úr, én nem is vagyok ájtatos.

— Ezt nem önnek kell elbírálnia.

E szinte elmormolt szavak után Ildefenso páter hosszú hallgatásba kezdett, mint mindig, amikor egy lelket akart megpuhítani. Valóban: Annunziata szája száraz lett, a por a tüdejére feküdt, összeszorította a térdeit s úgy érezte, hogy a piszkos kanapé, mint valami kínzószerszám, láthatatlan szíjakkal kötözi meg. A pápaszem üvegeiből apró nyilak pattogtak rá s úgy égtek, mint a szúnyogcsípés. Amikor e kínos hallgatás pohara csordultig megtelt, néhány szót csepegtetett el a pap:

— Leányom... Mondok önnek valamit... Ha megengedi... Persze öntől függ... Hogy megengedi-e a nyilt beszédet...

Annunziata nem bírta ki tovább a kanapén. Leült egy törött templomi szék maradványaira s feszült figyelemmel nézett a páterra. Ildefonso hangja kongó érccsengéssel szólalt meg, sértődötten és parancsolóan egyszerre:

— Feltételezem önről leányom, hogy hajadon akar maradni!

Annunziata felugrott helyéről s tiszta és szilárd hangon jelentette ki, mintha valami tolakodó támadást kellene visszautasítania:

— Nem fogok férjhezmenni!

— Tudtam, — mondotta a pap az olyan ember keserűen elégedett arckifejezésével, aki már a legjobb akarattal sem tévedhet. Aztán bágyadt mozdulattal megint helyet mutatott Annunziatának.

A leány engedelmeskedett s most megkezdődött a második, még szigorúbb hallgatási tortúra. Ildefonso páter éppoly mozdulatlanul ült, mint a leány. Amikor megint beszélni kezdett, szemét a földre sütötte s ezzel végetvetett szemüvege zavarbaejtő fényjátékának:

— Tudom is az okát.

Annunziata szíve vadul és megmagyarázhatatlanul dobogni kezdett. Mint a súlyos beteg az orvosi tekintélytől, mint a titkos tanok hivője az igazmondótól vagy a csillagjóstól, úgy várta most, hogy döntsenek életéről. Hiába mondotta magának, hogy az egész egyáltalában nem kötelező társalgás csupán, semmi más. Az ilyen feszült pillanatokban jobbszeme megmerevedett s egy kicsit kancsalítani kezdett. Érezte ezt és kezével eltakarta a szemét, mintha a kis hibát ilyen módon orvosolni tudná. Ildefonso páter most új útra tért:

— Nem kérdezem a nevét.

— Kérem szépen főtisztelendő úr, Pascarella Annunziatának hívnak.

— Nem volt rá szükség.

Enyhe hibáztatás. Újból csend. Aztán:

— Az ok önben van és ön fölött leányom. És ez az ok nagyon tiszteletreméltó.

Szinte rutinos mozdulattal emelte két ujját az ég felé.

— Hogyan? Én nem tudok az egészről semmit, — suttogta Annuziata. Érverése gyötrelmesen meglassúdott s tagjai egyre hidegebbek lettek. A pap hangja elnézőbben csengett:

— Az imént már megmondottam, hogy ezt nem önnek kell elbírálni.

Annunziata úgy érezte, hogy meg kell valamit magyaráznia, amit ugyan ő maga sem látott tisztán, de ami szorosan összefüggött azzal az elhatározással, hogy nem megy férjhez. Csak dadogni tudott:

— A viszonyok... A családunk...

A pap gyors mozdulattal felemelkedett. Homlokába fésült rövid haja ágaskodni kezdett, mintha elektromos áram szaladt volna át rajta:

— A viszonyok? A család? Nem, nem! Ezt már ismerem! Ez a kevélység!

Annunziata nem értette meg a szót, de értette a keskeny, fehér ujjak mozdulatát, amelyek reámutattak:

— Leányom, ön kitünő házból való, ugyebár? Önnek van a legjobb mamája, a legtekintélyesebb papája, a leggyengédebben szerető testvérei úgy-e? Hiszen nemrégiben mindezt megtudtam. (Utalás a gyónásra.) A családért élni és szenvedni kell, nemde? Az ember áldo-

zatot hoz övéinek, mi? Az ön kevélységének család a neve, signorina. Kérem ne keljen fel, még nem végeztem.

Ildefonso páter a családban látta leggyűlöltebb ellenségét. Ahol csak lehetett, harcolt ellene s felsőbb hatóságai e miatt már nem egyszer dorgálták meg. De ő nem adta fel a gerillaharcot és sikerei is voltak, mert megtörtént, hogy egyik-másik gyónója elhagyta az apai házat és felvette a fátyolt. Annunziata persze semmit sem tudott a páternek erről a sajátosságáról. Istenem, talán későn érek haza. ... Papára irányított gondolatokkal akart védekezni a kalapácsütések ellen, amelyekkel Ildefonso páter ostromolni kezdte a lelkét:

— Minden ember pótolható, nevetségesen könnyen pótolható. Csak ne higyje, hogy a családjának valóban szüksége van önre. Ez balga kevélység, amelyet le kell győznie. Ami a családot illeti, abban mindnyájan fölöslegesek vagyunk. Az egyik családtag meghal, a többiek jajveszékelnek, de egy év után senki sem emlékszik a halott arcára. Azért mondom ezt önnek gyermekem, mert nagyon jól tudom, hogy voltaképpen hogy is áll az ön dolga. Hallgasson rám! A mennyek országának ön nem felesleges.

Nem volt szükség rá, hogy még világosabban beszéljen. Annunziata mindent megértett. Összefonta az ujjait és nem nézett a papra. Ildefonso páter birtokbavette a kulcsot, amely lelkét zárta-nyitotta. Ebben a pillanatban látta először életét valami reménytelen és végnélküli sivatagnak Ezt az életet nem lehetett tovább viselni. Az ájulásig legyőzöttnek érezte magát. Mintha az az ember ott megfojtotta volna. És mégis igazat kellett hogy adjon neki.

Ha Grazia a napfény gyermeke volt, teli a színek bizonytalan játékával és törésével, akkor Annunziatát monoton és Vesztaszűz-szerű hold-természetnek kell nevezni. A Vesta-szűzek őrzik a tüzet és nem mozdulnak. Annunziata nagyon nehézkes volt s elsőnek esett áldozatul papa uralkodói erejének, aki az ellentmondás nélkül szolgálatrakész leányra rakta a háztartás egész terhét. Valamennyi testvér közül ő tudta a legkevésbbé elképzelni, hogy ez a mostani állapot megváltozik s az élete egy csapásra átalakul. De most a kemény pap szavaival s talán még inkább szuggesztív erejével Annun-

ziatában — hogy úgy mondjuk — rövidzárlatot csinált. Nem tudta, mi történt, de a megszokott fény nyugalma helyett valami szürke és üres sötétség hullámzott benne.

Mindenki azt várná, hogy Ildefonso páter most enyhébb lesz s néhány vigasztaló szót talál. E helyett más történik. Feláll helyéről s ahogy szokta, szemérmesen vagy sértődötten elnéz mellette:

— Azt hiszem, kötelességem volt, hogy megmutassam önnek azt az utat, amely az ön számára nyilvánvalóan az egyedül helyes út.

— Mindez még nagyon új, — mormolja bizonytalanul a leány, maradék erejével tiltakozva a mágneses ember ellen, aki most kinyitja előtte a sekrestye ajtaját:

— Beismerte előttem lányom; nem is gondol arra, hogy vállalja a feleség vagy az anya szerepét. Ez az elhatározása komoly. El akarja hát pazarolni az életét? Nem vár-e önre olyan menyasszonyság, amellyel örök érdemeket szerez?

Annunziata sietve és zárkózottan megy hazafelé, mint mindig. Nem szereti a széles utakat s már a Via Scuránál elhagyja a hullámzó Via Romát. Nem furcsa? Jótermetű, huszonhétéves lány s egyetlen férfi sem fordul utána. Ha kora reggel meglesné valaki, amikor az apai törvény utasítása szerint hidegvízzel dörzsöli le meztelen testét, meglátná: a teste finom, a nyaka és keble elragadó, az arca sajátosan érdekes. És ez a szépség mégsem érvényesül soha. Még hálótársának, Iridének leskelődő szemei sem látják szépnek. Különben vakmerő kísérlet lenne megérinteni a szépség titkát, amely még mindig kibogozhatatlanul lebeg a jelenség és a báj, a test és a sugárzás, a külső és a belső, az adás és az elfogadás között.

Ha évek multán valaki — például Placido — megkérdezte volna Graziát, hogy a szerencsétlenség, búcsú és elszakadás e heteiben mit érzett Mr. Arthur Campbell iránt, kétségtelenül ezt felelte volna: azt hiszem, semmit! Ez a válasz részben igaz is lett volna. Mindazonáltal nem szabad elhallgatni, hogy Grazia nemcsak nappal hordozta táskájában Campbell medaillonos névjegyét, hanem még éjszaka is magánál őrizte. Valahányszor ránézett vagy megérintette, mindig meg-

rémült az emlék valószínűtlen valóságától vagy valóságos valószínűtlenségétől. Ugyanezt érezte, ha a Hotel Bertoloni festa di ballo-jára gondolt. Ez az emlék életének egyik idegen rétegébe vésődött bele, amely bizonyos fokig valóságos volt ugyan, de amelyről nem lehetett tudni, vajjon megélte-e csakugyan vagy csupán olvasta? Az elmosódott képekből csak egy valami emelkedett ki élesen, fájdalmas bizonyossággal: a Bertoloni-kertben a ciprusok csúcsának fáradt mozgása, amely szüntelenül figyelmeztető ujjak tagadó intéséhez hasonlított. A ízzó szavak, amelyek nem tartoztak egyetlen nyelvhez sem, Grazia félálmában mindig új meg új változatokban csendültek fel. De nem volt ideje vagy kedve a kiadós emlékezésre. Valami nyugtalan tevékenységi láz ömlött el rajta. Placidóért és a fivérekért tenni kellett valamit. De mit és hogyan? Elsőbben is meg fogja látogatni maestro Capironit, hajdani énektanárját.

Nem minden félelem nélkül lépett a maestro lakásába, a Via Montedoncelli-n. Hiszen ezzel megsértette papa törvényét, amely — ha az inséges idők át is alakították — mindenképpen érvényben volt még. A cseléd Capironi dolgozószobájába vezette. A mult évben itt élvezte az énektanulás örömeit, mielőtt papa tilalmi rendelete lesujtott volna. Bizonyos, hogy Grazia egyáltalában nem hódolt a kiátkozott «tolakodásnak». Minden becsvágyát s álmait a dicsőségről Placidora összpontosította. Tőle várta a Pascarella-név fényét és diadalát. Ezzel megelégedett. De az énekórák maestro Tullio Capironinál mégis felejthetetlenül szépek voltak, majdnem mámorítóak. A maestro ott ült a zongoránál s szeretetreméltóan útálkozó szemével figyelmesen nézte tanítványát. Balkeze egy akkord arpeggióját ütötte le, szépformájú füle közelebb hajolva szürcsölte a hangot, amely Graziából szárnyalt magasra.

Az ének gyönyörűségét csak az értheti meg igazán, akit a természet szép, vibráló hanggal ajándékozott meg. A jó mester idejében kiszabadítja ezt a hangot a gégefő szorosaiból s néhány átgyakorolt óra után eljön a pillanat, amikor a kezdő maga is megrémül a csodától, amely benne lakik. Mert most már nem a szájjal formált erőlködés, a szorongó lélekzet tör ki be-

lőle, hanem fáradság nélkül egyszerre úgy megtelik hangterjedelmének csengésével, mintha mennyei lények, géniuszok szabadultak volna ki belőle s lebegnének a végtelen felé. Különös, szinte közölhetetlen boldogság és izgató büszkeség van ebben. Az igazi énekes Istennek érzi magát, aki valami derűsen alkotó patakzást küld az éter felé. Itt ebben a szobában ismerte meg Don Domenico leánya az ének gyönyörűségének titkát.

Maestro Capironi nem volt otthon. Grazia körülnézett és szinte üdvözölte a falakon függő dedikált fényképeket. Az egész olasz zene összegyűlt itt. Nemcsak a nagy énekesek, de a nagy mesterek is, Verditől kezdve Catalanin, Ponchiellin keresztül Cileaig és Pucciniig. Graziát közelebb csalta egy bekeretezett és beüvegezett fehér lap. Odalépett s megismerte Caruso egyik önkarrikatúráját, amelyben a híres tenorista vidám vonásokkal gúnyolja ki testi terjedelmét és kócos bajuszú arcát. Hosszan bámulta a rajzot s magában összehasonlította a másik Carusóval, azzal a kifejezéstelen, frakkos holmival, amelyet Placidóval együtt látott a búcsú napján. Minél gúnyosabban nevetett a karikatúra, annál jobban elvesztette képszerűségét a múmia. Amikor Tullio Capironi a szobába lépett, Grazia még mindig ezt a grimaszt bámulta. Most megijedt:

— Bocsásson meg, maestro! Megint itt vagyok önnél.

V. Károly maszkja a cinikus és kimerült szemekkel egyáltalában nem látszott meglepettnek:

— Az a vén bolond otthon tehát megint észretért, mi?

Capironi félkarjával átfogta Grazia derekát. Nagyon nagy és nagyon ráncos kezei voltak. A lány nem tiltakozott, az öreg ember tárgyilagos gyengédsége ellen.

— Ó, hiszen annyi minden történt nálunk, maestro.

Óvatosan közölt egyet-mást a Pascarella-családra szakadt katasztrófából:

— Nem is tudom, hogyan segíthetne rajtam, maestro, de mégis eljöttem, hogy tanácsot kérjek...

Capironi — mint aki mindent tökéletesen megért — szó nélkül leült a zongorához s erősen leütötte az akkordokat, amelyekkel tanítványai vokalizálását kísérni szokta:

— Nos, ragazza mia, mit gondolsz, kezdhetjük?

— De hiszen nem lehet, maestro! Nem szabad. Hiszen tudja, hogy papa megtiltotta.

— Papa, papa!? Még mindig nem készültél el a vén bolonddal? Még most sem? A sok csinos história után? Van tehetséged gyermekem, már amennyire ezt előre meg lehet állapítani. Ha nagyon szorgalmas vagy, talán már hat hónap mulva hozzáláthatunk az első operarészlet betanulásához.

— Ó, maestro nem lehet! Ezt meg kell értenie. Éppen most nem tehetem! Éppen most nem csalhatom meg papát!

— Úgy? Nem tudtam, hogy ezt előbb tisztáznom kell veled. Természetesen ingyen tanítlak.

Grazia görcsösen mosolygott:

— Ön nagyon jó hozzám, maestro. De nagyon kérem, értsen meg. Nem magam miatt jöttem ide. Tudnia kell, hogy a három fivérem már hetekkel ezelőtt elutazott Rio de Janeiróba... Hogy a család itthon kisebb legyen és papa számára pénzt keressenek... És valamennyien olyan borzasztóan fiatalok. Placido huszonegy éves és Ruggiero csak tizenhét. Úgy féltem a fiúkat, maestro. Fogalmuk sincs róla, hogy milyen a világ. Hiszen gondoljon csak arra, hogy papa hogy' nevelt minket! Talán éheznek, mialatt én itt beszélek, talán rossz emberek hálójába kerültek. Még semmi hírt nem kaptunk tőlük. Önre gondoltam, maestro. Ön mindenütt járt már, maestro. Biztosan vannak jóemberei, kollégái Rióban is, akikhez beajánlhatná a fiúkat, hogy valaki törődjék velük abban a szörnyű elhagyatottságban...

Capironi becsapta a zongora fedelét:

— Későn jösz, kedvesem. Úgy látszik, nem tudod, hogy Tullio Capironi ma már egy senki, jóváthetetlenül senki. Hogyne, húsz évvel ezelőtt vezényeltem a Theatro Colonban és Rio de Janeiróban is. Akkor még voltak kollégáim, akik gyűlöltek ugyan, de tiszteltek, például Mugnone és Vignal. De ma, kedvesem? Ma a fiatalok elterpeszkednek odaát és igazuk van. Ha megkérdezed ezeket az urakat, Marinuzzit és Serafint, hogy ugyan mit csinál az öreg Capironi, hosszú töprengés után azt mondják: igen, igen, már emlékszem, ez az, aki mindenféle eldugott fészkekben a banda di campagnaval és berekedt veteránokkal adja elő a Traviatát. Egy Capironi nem merészkedhetik az ilyen nagy urak színe

elé, ragazza mia. Nekem már nem szabad ajánlóleveleket adni. Az én ajánlásom különben a kutyának sem segítene.

Maestro Capironi életének erről a keserűségéről csak ritkán beszélt. Most is elszégyelte magát, hogy Grazia előtt ennyire szabadjára engedte fájdalmát. Éppen azért hevesebb lett:

— Egyáltalában nem értem, hogy fiatalembereknek miért van szükségük ajánlólevelekre? E nélkül is többre viszik, mint itt. Rio nagyszerű város. Sehol sincsenek szebb asszonyok és kedvesebb férfiak. Ha tehetném, magam is átmennék. Santa Madonna, hiszen megint mindnyájan olyan nyápicok vagytok, mintha sohasem lett volna háború. Hidd el nekem, hogy az őserdő és az Amazonas bájos helyek a háborús Karszthoz és Isonzóhoz képest. Mit akarsz hát? Csak ne félj semmitől!

Aztán megsajnálta, hogy ilyen hangon beszélt:

— De ha akarod, írok Eccheverria főkonzulnak. Őt ugyan a te öreged, ez a pazzo assurdo is ismeri.

Legalább ennyit! Grazia felemelte a kezét:

— Kérem, maestro, tegye meg értem! Írjon Eccheverria úrnak! Nyugodtabb leszek.

Capironi alaposan megnézte ezt a gyengéd nővért hitetlen szemeivel, amelyek a gyűrött szemhéjak alól néha úgy meredtek elő, mint a gólya üveges szemei:

— No és te? Mi lesz veled? Nagyon szép lány és nagyon rossz parti vagy.

— Hogy mi lesz velem? Istenem, — túlzottan nevetett — még magamra is gondoljak? Ez sok lenne. Persze hozzá kell kezdenem valamihez. Szeretnék nyelveket tanulni. Talán angolt!

— No és? Miért nem tanulsz angolul?

— Ez nem olyan egyszerű dolog, maestro. Hiszen nem kérhetek pénzt papától most, amikor minden lírára szüksége van.

— Angolul akarsz tanulni? — Capironi csettintett az ujjával: — Akkor mégsem jöttél hozzám hiába. Ennek igazán örülök. Van itt nekem egy angol tanítványom. A Parco Margheritában lakik valami penzióban. Nem beszél olaszul. Kicserélhetnétek a tudományotokat. Várj csak!

A maestro névjegyet vett ki kopott tárcájából s

ugyanolyan kusza írással, mint amilyen az arca volt, néhány szót jegyzett rá. Aztán elbocsátotta Graziát:

— Gyere akkor és annyiszor, amikor csak akarsz és tudsz, drágám! Kár a hangodért!

Grazia azonnal elindult, hogy Capironi tanítványát felkeresse. Nem járt hiába. Miss Violet Friggs huszonnyolc éves hölgy volt, tűzvörös, feltűnően pompázó hajjal. Az olasz lány nyilvánvalóan már az első pillanatban megtetszett az angol lánynak. Még aznap délutánra kitűzték az első kölcsönös nyelvleckét s a búcsúzásnál Miss Violett nagyon barátságosan ölelte meg Graziát. A megállapított időpontban zöld háziruhában fogadta, amely nagyon kellemesen harmonizált hajának színével.

A nyelvtanulás az olasz leány előnyére haladt. Ennek oka nem annyira Friggs kisasszony flegmája volt, mint inkább az a váratlan szenvedély, amellyel Grazia nekifeküdt az angol nyelvnek. Miss Violet azt remélte, hogy kellemesen elbeszélget majd a szép fiatal lánnyal, Grazia azonban nap-nap után komolyabb arccal s a legkülönbözőbb nyelvtanokkal és tankönyvekkel felfegyverkezve jelent meg. Írásbeli dolgozatokat készített, ragaszkodott a hibák szigorú kijavításához, szüntelenül érdeklődött a szóhasználat, mondatszerkezet és kiejtés titkai iránt s örvénylő energiája könyörtelenül magával sodorta az angol lányt. Ámbár jóval fiatalabb és tapasztalatlanabb volt Violet Friggsnél, mégis ő szabta meg az érintkezés formáit s minden tudatos önzés nélkül az engedelmesség szerepének vállalására kényszerítette. Ez az egyoldalú fanatizmus Graziát Miss Violethez való viszonyában olyan önzővé tette, mint egy férfit. Miss Violet természete viszont olyan volt, hogy semmi a világon nem hatott rá jobban, mint a leányos bájnak és céltudatos akaratnak ilyetén való összekapcsolódása. A nyelvleckéket rendszerint Grazia szabad napjain délután öt órakor, tehát a teázás idejében tartották Miss Friggs penzióbeli szobájában. Az angol lány mindenféle kellemes dolgot rakott a terített asztalra, hogy Graziának örömet szerezzen. Egyes-egyedül az összejövetelek kedvéért vásárol be minden alkalommal Luigi Caflisch üzletében, a Via Chiajában friss aprósüteményt. Grazia azonban

nem vette észre ezt a figyelmességet s meg volt róla győződve, hogy mindez az ilyen paradicsommadár megszokott életrendjéhez tartozik. Az ő szemében Friggs kisasszony, ámbár csak penzióban lakott és nem palazzóban, mérhetetlenül gazdag és fényűző volt. Még csak eszébe sem jutott, hogy az angol lány csak az ő kedvéért hordja a sok illatos pongyolát, amely mindig új meg új színárnyalatokban harmonizált a vörös hajtömeggel, — az ő kedvéért, aki változatlanul ugyanabban az olcsó ruhácskában jelent meg. Egyszer teázás közben miss Violet egész közel tolta székét Graziához és forró ujjaival görcsösen megragadta a csuklóját:

— Tehát igaz, amiről mindig beszéltek nekem. Ti olasz nők mind jéghidegek vagytok!

A lány olyan rémült csodálkozással nézett rá, hogy az angol nő gyorsan visszatért a megszokott társalgáshoz. Grazia ebben a pillanatban egyszerre felismerte saját túlságosan törekvő hidegségét s valami furcsa szorongást érzett, a bűntudatnak és a tiltakozó kényelmetlenségnek különös keverékét. El is határozta, hogy a jövőben kevésbbé gyötri majd tudásszomjával az angol leányt és barátságosabb lesz hozzá. Talán viszonozhatja a miss őszinteségét s elmondhat egyet-mást magáról és az övéiről. De amikor hozzákezdett, vallomása rögtön megakadt az általánosságok és féligazságok között. Megint bebizonyosodott, hogy a Pascarella-család lényegéről nem lehet őszintén beszélni, hogy ez a sok egymáshozhangolt élet mindenki más számára érthetetlen s papa törvénye a legegyszerűbb közlések elé is áthághatatlan akadályokat torlaszolt.

Látnivaló, hogy egyfelől Don Domenico és gyermekei között, másfelől a gyermekek egymás mellett élt életében mennyi sötétség halmozódott fel. Maga a ház ura, akit teljesen igénybevett a polgári becsületéért folytatott gigászi küzdelem, mintha eltűnne valami felhő mögött. A fiúkat elnyelte a messziség. Március harmincadika óta, tehát közel két hónapja, semmi hír róluk. Az igyekvő Iridét lelkesíti a feladat, hogy felnőtt nővéreinek segítsen a munkában, de nagyon gyakran elszédül. Nem szól erről senkinek semmit. De ha Annunziata és Grazia nincsenek otthon, órák hosszat

mereven ül az ablaknál s maga sem tudja, alszik-e vagy elájult. Mikor néhány héttel ezelőtt az iskolában öntudatát vesztve hanyattvágódott, a tanárnő azt mondotta: «Ez a gyors növéstől van».

Annunziatában tovább füstölög Ildefonso páter hipnotizáló szavainak üszke. A beszélgetés óta nem is megy többé a Santa Maria Avvocatába. Szabad délelőttjein céltalanul bolyong az utcákon, néha megáll egy-egy templom kapuja előtt, de nem lép be.

Graziát teljesen igénybeveszik az angol nyelvleckék s az idevágó olvasmányok. De ha ideje van, a Posilipón fekvő villa elvadult kertjében bolyong, ahol ezelőtt minden péntek reggel oly sok órát töltött Placidoval.

Megint péntek volt, amikor ebben a kertben a szép kilátást nyujtó kőpadon valami nyugtalanító dolog történt. Bár az egész szinte árnyékszerűen, a lélek belsejében játszódott le, Graziát mégis nagyon megriasztotta. Lenézett a tengerre, amelynek végtelen simasága száz tükröző gyujtóponttal lobogott az üres ég felé. Gondolatai Placidonál jártak, — rendetlen és kúsza gondolatok, nem lehetett őket összegyüjteni. Fel akarta most idézni bátyja képét. De nagy rémületére perceken át nem tudott emlékezni Placido külső megjelenésére. Mintha emlékezetének legfontosabb idege megbénult volna, szelleme nem tudta önmagából kialakítani Placidot. Vad erővel valaki más tolakodott fivére és közé. Nem, nem Arthur Campbell volt ez, legalább is nem egészen ő, — valami ismeretlen harmadik volt, Placidoból és Campbellből összeolvadt harmadik. Valaki, akihez semmiképpen sem akart kapcsolódni s akit türelmetlenül elkívánt lelkéből, noha ez a lélek teremtette meg. Közben pedig ez az egymásrafényképezett portrékból kialakult arc egyre határozottabb valóság lett benne s utóbb Lauro néhány vonása is hozzákeveredett. Grazia csak akkor tudott megszabadulni a kínzó torzképtől, amikor a Posilipot maga mögött hagyta és felszállt a villamosra.

Ezen az estén élt először a kulcs jogával, amelyet Placido a Camposantoban tett búcsúlátogatás után rábízott. Amikor Annunziata és Iride már elaludtak, hálóingben halkan besurrant Placido elhagyott szobájába s ünnepélyesen, izgatott kézzel nyitotta ki a költő

fiókját. Néhány egymáson fekvő füzet kivételével nagy rendetlenségben keveredtek össze a kéziratok. Grazia először külön választotta a tiszta papirost a kitépett lapoktól, céduláktól és papírrongyoktól, amelyeken meglátta Placido sietős írását. A használatlan papír tekintélyes halomba nőtt s úgy hatott, mint egy nagy tettekre készülő szellem jövőjének szimboluma. A nővér leült és olvasni kezdett. Aztán egyszerre megakadt. Úgy érezte, mintha csak aljas kíváncsiság és szemérmetlen tolakodás késztetne arra, hogy fivérének írásai között kotorásszon, hiszen ellenszolgáltatásképpen a maga részéről ő mégcsak nem is fáradozott mindezért. Most leemelt a tiszta papírból néhány ívet, maga mellé tette a hevenyészett jegyzeteket, gyengéden megfogta Placido tollát s gyermekes kalligrafiával másolni kezdte Placido odavetett gondolatait. Feje ferdén nyugodott balkarján. Annyira belemerült a munkába, hogy észre sem vette a homlokába lógó hajfürtöt, észre sem vette, hogy meztelen lábai szinte megfagynak a kőpadlón s hogy reggel négy óra felé a hajnal már szürkülni kezdett. Megszakítás nélkül dolgozott s ezen az éjszakán vagy negyven rövid elmélkedést, aforizmát és vázlatot másolt le. Ezek közül néhány Don Domenico egyéniségével, a testvérek, valamint a szerző saját személyiségének megismerésével foglalkozik. Nem hiányozhatnak ebből a történetből, ámbár irodalmi érték dolgában bizonyára mögötte maradnak a költeményeknek s az általános elmélkedéseknek, amelyeket Grazia a fiókban talált.

Placido feljegyzései.

1.

Papa és mi: Vannak végtelenül rövid pillanatok, amikor mindennek, ami köztünk és papa között történik, más jelentése lesz. Nem tudom jobban definiálni, csak ezzel a kifejezéssel: «más jelentése». Mert ha tudnám, akkor bizonyára nem rohannának meg a sejtelemnek ama végtelenül rövid pillanatai.

2.

Papa és én: Senkiről sem tudok kevesebbet, mint róla. Még idegenebbé teszi előttem, hogy ismerem a szokásait, a hangját s azt is, ahogyan enni szokott. Az is-

meretlen, aki szembejön velem az utcán, ismerősebb nála. Persze előre ki tudom számítani, hogy papa mikor elégedett s mikor haragszik. De ez csak félelemből történik s ilyenkor rabszolgához vagy kutyához hasonlítok. Amit a kutya tud gazdájáról, éppen az burkolja el — s nem világítja meg — a gazda igazi lényét a kutya előtt. Eljön-e majd a nap, amikor közömbös leszek, ha papa a szobába lép? Éjszaka vagyok a legközelebb hozzá, amikor hirtelen felébredek és tudom, hogy a fölöttem levő szobában alszik. Akármennyire felnőtt is vagyok, megérzem mint a gyermek, hogy vigyáz rám s egyszerre hála és gyengédség tölt el. Hazugság nélkül mondhatom: úgy érzem, hogy ezekben az órákban megértem igazi lényét. És igazi lényének egyik sajátossága, hogy soha le nem leplezi magát.

3.

Papa és az én titkom: Fogalmam sincs róla, hogy papa honnan szimatolta ki az írásaimat? Giuseppe kémkedett volna? Nem! Akármennyire is rendetlen vagyok, az íróasztalt mindig bezárom. Bizonyos, hogy az írás ténye papa szemében nemcsak az olyan gyűlölt «tolakodások» közé tartozik, mint például a nyitott ablak mellett való éneklés, sokkal rosszabbat jelent: lázadást. Azzal, hogy gondolkozom, filozófusokat olvasok, verseket írok, olyan álláspontra jutottam el, — sajnos, csak egyetlen pontra — ahová nem követhet. Itt fölényben vagyok s ő érzi, hogy nemcsak az igazság, de e fölény kedvéért is fejlődöm éppen ebbe az irányba. Nagyon egészséges ellenállást fejt tehát ki, akármennyire is szenvedek tőle. De vajjon olcsón adják-e az élet megvalósulását? Nem csunya árulás-e részemről, hogy itt ülök s papát a magam hencegő nagyítóüvege alá veszem, mintha Isten tudja ki lennék?

4.

Az otthon: Papa oly sok otthonnal ajándékozott meg bennünket, hogy gyakran megborzongok az idegenségtől ebben az otthonban. Minden megmásíthatatlan rendben áll a maga helyén: a nagy asztal, a zongora, a szekrények, a tűzhely. Úgy látszik, mintha ezek a tárgyak nem 1895 óta állanának itt, amikor a szüleink összeháza-

sodtak, hanem az idők kezdete óta. Ha papa és testvéreim nincsenek itthon, gyakran úgy bolyongok a lakásban, mintha valami tájképben járnék s egyszerre megfoghatatlan szomorúságot érzek. Hiszen az otthon nem más, csak valami hosszúranyúlt búcsú az otthontól s ez a búcsú minden pillanatban ismétlődik, mint ahogyan a vonal is pontok végtelen sorából áll! Nem akkor lesz-e igazán miénk az otthon, amikor már elvesztettük? A római vezér zokogott Karthago romjain. Én itt zokogok ebben a karbantartott és magasratornyosuló rendben, amelyet semmiféle veszély nem fenyeget.

5.

A hamis kérdés: Ezelőtt néha megkérdeztem magamtól: «Papa rossz ember?». Ez volt a világ legreakciósabb kérdése, mert saját kényelmem önvédelméből eredt, amelyet zavart apánk energiája. Papa jobb hozzánk a jónál és rosszabb a rossznál. Miért? Oldhatatlanul össze van kötve velünk, gyermekekkel, velünk áll és bukik.

6.

Az út: A régi görögök azt mesélték, hogy kitünő és síma út vezet a tengertől a hegyekbe s innen ezer mérföldre, egészen a Hades bejáratáig. Aki végigjárja, az még életében mindent meglát és megismer, még a halottak birodalmát is. Kocsik és lovasok persze nem járhatnak rajta s így aztán az életnek ezen az útján még senki sem jutott el az alvilág kapujáig. De én attól tartok, hogy a sok korcsma és betérő az első útszakaszon sokkal inkább oka a vándorlás hiányzó készségének, mint a legyőzendő akadályok. Az egyik helyen jó bort kapni, a másikban kitünő languszták. A nagyobb vendéglőkben táncosok lépnek fel s nyilván még a kisebbekben is van grammofón. Mindennap nekikészülődnek az útnak az emberek, de a forró déli órákban vagy este mindenki betér valahová, még az is, akinek semmije nincs. És van még valami! Ebben a vállalkozásban a rekord fordított arányban áll a dicsőséggel. Minél messzebbre jutott el valaki, annál bizonyosabb, hogy elfelejtik. Így legalább vigaszul megmarad számunkra a bizonytalanság, hogy talán ez vagy az az eltűnt hős mégis elérte a célt.

7.

Egyetlen letérés mindent elronthat. Ha az életre nem is érvényes ez a tétel, a gondolkozásra és a versekre bizonyosan áll. Az én verseim, sajnos, csupa letérések. A görög országúton rendszerint már az első korcsmába betérek, még mielőtt utólérne a déli hőség. Papának fogalma sincs róla, hogy ez mit jelent: uralkodni a nyelven. A szavak olyanok, mint egy nyáj, amelyek zsúfolt tömegben követik a vezérürüt, a frázist. A szavak mintha félnének a költőtől. Csak azokhoz táncolnak könnyedén, akik semmit sem akarnak tőlük. Eljutok-e valaha a nagy türelemhez, hogy egy álló évig gondolkozzak egyetlen versen? Ó, türelmetlenség, te vagy a szellem legnagyobb bűne! Egyetlen letérés mindent elronthat. Csakugyan nem érvényes ez a tétel az életben? Érvényes, érvényes!

8.

A nyelv átka:

Hazudtad — s mintha elszenvedted volna
Kicsaltad s mintha kiharcoltad volna.

9.

Szerény vigasz: Talán tudnék jobbat csinálni annál, amit csinálok, de nem lehetek jobb, mint amilyen vagyok, viszont igazabb lehetek, mint amilyen voltam.

10.

Az olvadás folyamata: Költeni annyit tesz mint a dolgok világegyetemét a nyelv világegyetemévé átépíteni. A legfontosabb itt a kétfajta matériának, a dolgoknak és a szavaknak olvadási folyamata magában a költőben. Hogy ez a folyamat sikerüljön, a legmagasabb hőfokra van szükség s a legnagyobb feszítőerőre a legmagasabbfokú meggondoltság mellett. E szinte emberfeletti egybekapcsolás miatt tartották a régiek az igazi költőt félistennek.

11.

A testvéreim és én: Nagy család vagyunk. Hatan vagyunk testvérek. Nem azért választom ezt a témát, mert módfelett érdekesnek tartom magunkat, hanem

mert még soha erősebb élményem nem volt ennél. És mégis milyen nehezemre esik, hogy így titokban írjak valamit a testvéreimről, noha mindez csak üres beszéd. Úgy érzem, mintha hűtlenséget és álnokságot követnék el ellenük. Ki akarom kémlelni őket és sajgó szívvel döbbenek vissza valóságuk, értékük és ártatlanságuk láttára. Legjobban akkor riadok meg, ha Annunziatát és Laurót veszem szemügyre. Ezt persze meg lehet magyarázni. Mi hatan két természetes csoportra oszlunk. Annunziata és Lauro alkotják az egyik csoportot, mert ők határozottan mama gyermekei. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy távolabb állnak papától, mint mi négyen. Ez nevetséges hamisítás lenne, ha az ember meggondolja, hogy papa mily bizalommal támaszkodik Annunziatára s milyen gyűlölettel viselkedik velem szemben. Laurót pedig egyenesen tiszteli, talán azért, mert mindig meglátja benne szegény mamát. És mégis: Annunziata és Lauro két *árva* gyermek. Ha az ember véletlenül belép a szobába, ahol a sötétségben ülnek, a beszélgetést a mondat közepén abbahagyják. Árvák viselkednek így idegenben. Néhány nappal ezelőtt Grazia megmutatta nekem Lauro egyik fantasztikus állatmodelljét. (Ő maga sohase avatna be titkába, amit különben teljesen értek.) Lauro sokkal inkább művész, mint én. Ezt nem azért mondom, mintha az a bolond kis állat tetszett volna, hanem mert szabadabbnak és nagylelkűbbnek tartom őt magamnál. Még papával szemben is szabad s valóban nagyszerű, ahogyan Graziával bánik a jövő keddi bál dolgában. Megértem Annunziatát, amikor Laurót fölénk helyezi. Ki tudja, talán öreg korukban ők ketten majd összeköltöznek és együtt élnek. Amíg őrzik egymást, nem történhetik semmi baj. Most még Graziáról is írnom kellene. Úgy látszik, túlbecsültem objektivitásomat. Nem tudok írni róla. Különös, hogy Grazia talán nem is tudja, milyen közel áll apánk szívéhez. Kétségtelenül a legközelebb mindnyájunk közül. Iridéhez való vonzódása csak felületes hiszen ő a legfiatalabb és legtörékenyebb. Iride már nem is tudja pontosan, hogy kicsoda papa. Attól félek, hogy a hiúsághoz és felfortyanáshoz való hajlamát nem fékezi kellőképpen. Ruggerióval éppen fordítva áll a dolog. Papa

semmit sem bocsát meg neki, de az ő esetében a szidás és fenyítés egyáltalában nem tragikus. Ruggiero voltaképpen apa hasonmása a gyermek fejlődési fokán. Azt hiszem, hogy papa mindig benne látja a családi vér igazi fenntartóját. És én? Az imént papa gyermekei közé számítottam magam. Szabad volt ezt tennem? Nem valószínűbb, hogy egyik csoporthoz sem tartozom? Gyakran valami hideg és sötét lénynek látom magam napfényes fivéreim és nővéreim között, aki sehol sincs otthon. Közöttük élek, résztveszek az életükben, de mindez csak látszat, mert áruló szellemem távolról kémleli őket. Ó, én forrón szeretett testvéreim, nem is tudjátok, hogy egy sötét és hideg idegen él közöttetek.

12.

Papa éneke: Egyszer talán majd nagyon öreg leszek, hetven éves és még több s akkor majd szívesen elüldögélek egy padon a tenger partján. De nem látom a tengert, bár a déli nap vagy az alkonyat a legragyogóbb arannyal önti el. Más zúg a szívemben, nem az aranyló tenger. Már mindent elfelejtettem csak ezt az egyet nem. Félszázad multával megint ott vagyunk mi gyermekek a salottoban s lehajtott fejjel hallgatjuk papa énekét. Tisztán hallom Barnaba monológját vagy Renato áriáját. Szeretném, ha halálom közelgő órájában ennek az éneknek a csillagok távolságából ideérő lehellete érintene! Papa éneke azokban a rég elmult időkben csakugyan olyan szép volt, papa csakugyan olyan nagyszerűen énekelt? Nem tudom már, de bizonyos, hogy a hivatásos művészek szebben énekeltek. Hol volt hát a varázs? Papa legyőzte mély szemérmetességét, hogy nekünk, gyermekeknek nagy ünnepeken kitárja szívének legbelsejét. De ezzel a saját szívünket is kitárta. Ez volt a varázsa papa énekének. Olasz nyelvünk bizonyára az olyanfajta emberre gondolt, mint ő, amikor ugyanazzal a szóval jelölte meg az éneket és a varázslatot: canto e incanto.

Pünkösdkor érkezett meg Rio de Janeiróból a fivérek első levele. Május utolsó napjai közeledtek. Kínzó volt a forróság. A sala de pranzo ablakait szélesre

kitárták. Giuseppe görnyedten topogott és megvetően ellenőrizte Iride tevékenységét, aki vacsorához terített. Az öreg szolga néha megrángatta az abroszt, odébbtolta a tányérokat, hogy bíráló ellenőrzését észrevétesse. Amikor kinn élesen megszólalt a csengő, nem hallott semmit s várta, vajjon Iride nem vállalja-e az ajtó kinyitását. Csak amikor újból és még hosszabban csengettek, morgott valamit sértődötten s tragikus lassúsággal indult kifelé. Levelet hozott be, amelynek súlyát először figyelmesen vizsgálgatta, aztán Don Domenico tányérjára tette olyan nyomatékos mozdulattal, amely körülbelül ezt jelentette: «Ide és nem máshova való ez a levél». Iride kirohant a konyhába és behívta nővéreit. Mindhárman körülállták papa helyét és izgatottan adták kézről-kézre a levelet. A levél signor Domenico Pascarellának volt címezve, így tehát teljességgel lehetetlen lett volna felnyitni. Jaj, csak már jönne papa! De papa éppen ma nem jött. Két gyötrelmes óra mult el, míg kulcsának csikorgását meghallották. Iride a gyötrelmes feszültségben nem tudta tovább visszatartani könnyeit. Elfelejtve az üdvözlés megszentelt ritusát, s kiabálni kezdett:

— Papa, levél jött Braziliából. Siess!

Don Domenico minden oldalról szemügyre vette a levelet, aztán visszadobta a tányérra. Nyögve ült le és kibontotta a szalvétát. Úszott a verejtékben, a nyakkendője félrecsúszott s már jóideje nyíratlanul maradt fehér haja tüskés csomókban meredezett az ég felé. Isten tudja milyen napimunka volt mögötte. Már régebben elbocsátotta összes alkalmazottait, csak a pénztárost és a gyakornokot tartotta meg. A sok harcon és utazáson kívül neki kellett elvégeznie a fárasztó irodai munkát is. És Gnolli? Az ott botorkált az aziendában és zavart anélkül, hogy meg lehetett volna tőle szabadulni. A lányok a tányérra meredtek és nem láttak semmit. Azt sem vették észre, hogy a papa nagy fáradságában ma még a kezét sem mosta meg s a házikabátját sem húzta fel. Graziában valami fenyegető harag ébredezett: ha most nem nyitja fel a levelet! Ha először behozatja a levest! Ha várnunk kell!

De az apa a késhez nyúlt, gondosan felvágta a borítékot s a teleírt lapokat Iridének nyujtotta:

— Olvasd fel!

A legfiatalabb leány hangja elcsuklott s a nagy buzgalomban szinte kibicsaklott. Grazia és Annunziata ideges rosszallással pontosabb és lassabb olvasást kívántak s tekintet nélkül papára, minden pillanatban közbeszóltak:

— Mégegyszer! De hangosabban! Hallod?

Ámbár mindhárom fivér aláírta a levelet, a mondatok kétségtelenül Placido megfontolt stílusára vallottak. Bevezetésképpen a szerencsésen kiállott tengeriútról írt s arról, hogy a fiúk jelenleg mind jól vannak. Egyelőre még az Ilha das flores-en, a Virágszigetek kivándorlóházában laknak s egyideig ott is maradnak. Ennek a szállásnak nagy előnye, hogy Rio de Janeiro szövetségi állam ingyen ad benne fekvőhelyet és ellátást, amíg a bevándorlók valamiféle munkát találnak. Persze az őfajtájú embereknek nem könnyű munkát kapni. Mindenütt ugyanaz történik: «Mutassátok csak a kezeteket! Lám-lám, hiszen ti finom urak vagytok! Mit kezdjünk az ilyen finom urakkal? Keressetek munkát Rióban, Sao Pauloban vagy valamelyik más városban. Legjobb lesz valami ruhaüzlet, áruház vagy iroda.» A kivándorlók állomásáról naponként indulnak munkásszállítmányok a különböző államokba és telepekre — Santa Katherina, Espirito Santo és Paraná felé. De a telepeseknek, akik az államtól az őserdők területéből ingyen kapnak földet, rendszerint népes családja van s így nincs szükségük idegenekre. A kávéültetvények és egyéb aratási munkák robotját saját testi erejük ismeretében nyugodt lélekkel nem vállalhatják. Ruggiero ugyan már a hajón összeköttetésbe került kávéaratő munkásokkal, de Lauro és Placido komoly tiltakozására elállt szándékától. Semmit sem szabad kikényszeríteni s ajánlatosabb, ha bevárják, míg megfelelő munkát találnak.

«Közben pedig» — folytatta a levél — «portugálul tanulunk s a Virágszigetek kis gőzhajójával naponként a városba megyünk munkát keresni. Itt most tél van, ez rossz idő s azért mindenünnen elküldenek. Jövő hónapban már minden jobban megy, legalább is ezt mondják az olasz kolónia munkáshivatalában. Eccheverria konzul, sajnos, elutazott s így még nem tudtuk átadni az

ajánlólevelet. A konzulátuson a többi uraknak kevés idejük van arra, hogy velünk foglalkozzanak, mert az előszobákban naponként legalább száz ember kér segítséget. E tapasztalatok ellenére — amelyekben különben semmi rendkívüli sincs, hiszen minden újonnan érkezettnek végig kell csinálnia — jól érezzük magunkat, nem félünk és nem szenvedünk hiányt semmiben s jó reménységgel nézünk a jövő elé. Leírhatatlanul szép itt minden s minden reggel újból élvezzük a gyönyörű kilátást. Hogy legalább halvány képetek legyen az egészről, három képeslapot mellékelünk. Nagyon boldogok lennénk, ha tudnók, hogy nektek is olyan jól megy a sorotok, mint nekünk s ugyanannyi derüs bátorsággal néztek az élet elé. De ha rátok gondolunk — és mindig rátok gondolunk — akkor nehéz lesz a szívünk.»

A nővérek azonnal érezték, hogy az egész levélből csak az utolsó mondat vallja be az igazat s ez az igazság képmutató ellentétben áll a sokat emlegetett derüs hangulattal. Don Domenico annak a megállapításával kezdte a beszélgetést, hogy ő mindig mondotta, Argentina a megfelelő és nem Brazilia. De a felnőtt urak akkor csalták ki tőle az engedélyt, amikor a sok gond és a felőrlő munka megakadályozta abban, hogy akaratát érvényesítse. Így aztán úgy történt minden, mint ahogyan irányítása nélkül történnie kellett. Őt nem terheli felelősség. Mindez különben napnál fényesebben bizonyítja, hogy az életük azonnal hibás utakra téved, ha csak egy pillanatra is elfordítja a szemét. A hangjában dühös elégedettség volt, de láthatóan étvágytalanul fogyasztotta el az ebédet.

Ebéd után felállt s megkezdte cipőcsikorgató sétáját az asztal körül. A leányok sugdolóztak egymással, ilyen tiszteletlenségre még néhány hónappal ezelőtt nem vetemedett volna senki. De az élet fejlődése nap-nap után letört egy darabot a szigorú orthodoxiából. Az üdvözlés hagyománya után az asztal melletti tiszteletteljes hallgatás is megszűnt. Don Domenicót annyira kínozták szomorú elégtételt nyujtó gondolatai, hogy a nővérek suttogását látszólag észre sem vette. De egyszerre megállt, szorosan Grazia előtt, mintha nem is a fivéreket, hanem őt (aki pedig oly kétségbeesetten harcolt a braziliai út ellen) akarná felelősségre vonni:

— Ti mindnyájan azt hiszitek, hogy olyan könnyű dolog átvágni az életen nélkülem. Most aztán megkaptátok!

Grazia megint elnyomta magában a harag hirtelen fellángolását. Papa dühösen fejezte be a mondatot:

— Három fiamuram most majd meglátja, hogy mi az apai ház.

Azután aludni ment. De a mennydörgés felettük, amellyel az ajtókat szokta volt csapkodni, ma halk, gyenge és bizonytalan volt.

A nővérek éjfélután egyig ültek együtt. Egyetlen gondolat kínozta őket: pénzt szerezni! Pénzt szerezni és azonnal elküldeni Rióba, hogy megmentsék a fivéreket a nyomorúságtól és pusztulástól De hogyan? Számbavették valamennyi ismerősüket, kihúzott sorsjegyekről álmodoztak, a legtávolabbi lehetőséget is felkutatták. Nincs semmi! Egyetlen út sem tárult fel előttük. Ki lehetett ugrani az ablakból és meg lehetett halni, de pénzt széles e világon nem lehetett szerezni sehol.

TIZEDIK FEJEZET.

A szent apáca.

(Lauro és Annunziata,)

Úrnapja elmult s Péter-Pál is eljött a nélkül, hogy a nővérek valami pénz-teremtő ötletet találtak volna ki. Összeszedték ugyan gyermekkoruk óta kapott ékszereiket, a vékony kis ezüst- és aranyláncokat, a korallokat, kis kereszteket, madonnás és angyalos brosokat, mama kis ajándékait, — de az ékszerész, akivel megbecsültették ezeket az emlékeket, azt mondotta, hogy az egész együtt sem ér többet háromszáz liránál. Erre azután hazavittek mindent.

Grazia egy pillanatra arra gondolt, hogy Miss Violet Friggstől fog pénzt kérni. De amikor megint szembekerült a vöröshajú luxushölggyel, egy szót sem tudott szólni, noha Violet most is, mint mindig, gyengéden simogatta a kezét. Aki — mint Don Domenico leánya — polgári büszkeségben s a pénzcsörgéstől távol nőtt fel, aligha tehet neki szemrehányást ennek az alkalomnak elmulasztásáért. Olyan mértékben kellett volna legyőznie szégyenérzetét, amelyre a hat Pascarella-gyermek

közül csak Lauro lett volna képes. Akármilyen forrón lobogott Graziában a testvéri szeretet, a nevelés ezen a ponton határt szabott szabadságának és áldozatkészségének.

Annunziata nem tette le a fegyvert. Tovább folytatta a harcot, de most már nem földi területen. Nem elégítette ki többé a titkos hajlam, amely évek óta vonzotta, a misztikus megdermedés kísérlete, az extázisnak ez az önző és kissé üres formája. Ildefonso páter felkavarta ezt az extázist, de a fivérek szenvedése Braziliában szinte megfosztotta minden értékétől. Ugyan mit segíthetett az izmok hívságos fájdalma és a szórakozott álmodozás, amely mögött nem volt más, csak ingerlékeny önzés? Lauro éhezett! Laurót az a veszély fenyegeti, hogy elpusztul! Annunziata mindmáig céltalan és bizonytalan áhitata egyszerre szilárd célt s ezzel mélyebb perspektívát nyert. Életében először kísérelte meg, hogy az alaktalan hangulat-diszpozíciót igazi, egetmegmozgató imává sűrítse. Ezt a fejlődést a Lauróért való aggódás teremtette meg. Az Istennek sajátos matematikája van, amely bizonyos vonatkozásokban hasonlít a földi matematikához. Ha egy koordináta-rendszerben két pontot ismerünk, úgy megállapíthatjuk belőle a harmadikat. Ha az életben egy Én szerető és gyengéd vonatkozásban áll egy Te-hez, úgy a harmadik ismeretlen pontot ismertnek vehetjük s ez a pont az Isten.

Santa Maria la stella és Santa Maria Avvocata után Annunziata az utóbbi hetekben Nápoly sok templomával kísérletezett, de egyetlenegy sem elégítette ki. Minden egyszerre sokkal nehezebb lett. Kedélyét a dolgok sokkal könnyebben tudták megzavarni, mint régen. Szégyenkezett az öreg emberek előtt, akik a megszentelt helyiségekben mindenütt ott kuporogtak. Az ima kegyét nem osztogatták olyan könnyű kézzel, mint az érzelgős és semmire sem kötelező képek árnyékfelvonulását.

Egyszer — az ízzó nyárnak talán legmelegebb napján — bizonytalan keresgélése közben olyan környékre jutott, amelyet nem is ismert. Áthaladt a Via Florián és az árnyéktalan füvészkerten, aztán a szélesen elterpeszkedő Albergo dei Poveri mellett egy nyomorult negyedbe ért, amely a nápolyi külvárosok északkeleti sarkában fekszik s amelyet Rione Sant Eframónak hívnak. Roskadozó kerület volt ez, részben most rombolták le,

részben most építették fel, az új rendszer itt kezdte Olaszország nagyszabású újjáépítését. Az utcák kellemetlenül szűkek voltak. De már a szomszédságban sejteni lehetett a mésztől fehérlő szabad utak terveit, amelyek széttörik majd ezt az ókorból ittmaradt kő- és hulladékhegyet. Eltakarítatlanul maradt dögök és rothadó halak, kozmás olaj és kihányt bor, fokhagyma és erjedő gyümölcs elviselhetetlen bűze úszott vastagon a levegőben. A szobák mélyén az ágy lábához kötve szemtelen kecskék mekegtek. A Madonna-képek alatt nagy macskák mosakodtak vagy költötték el halból álló vacsorájukat. Mindezt elborította a legyek zümmögő, fekete muszlinfátyla. Az egész pontosan ugyanazt a képet nyujtotta, amelyet félévszázaddal ezelőtt Renato Fucini «Napoli a occhio nudo» című híres könyvében festett meg Nápolyról.

Ennek a világnak közepében egy rikító színekkel kifestett templom állott, az elképzelhető legszegényebb templom, szomorú épület, amely aligha lehetett tízesztendősnél idősebb. A falakat nyilván frissen festették s az oltott mész maró ammóniákillata még szaporította a szagoknak ezt a borzalmas polifóniáját. A bejárat vörös függönye belülről kiduzzadva lobogott bele a vakítóan fehér nappalba, mintha a templomban lejátszódó rendkívüli esemény szele duzzasztaná fel. A téren vagy kétszáz ember szorongott; különösen asszonyok s azok között is főleg öregek, betegek vagy nyomorékok. Néhány fiú és fiatal munkás gúnyolódva állott valamivel távolabb s dohányzás közben csipkelődő megjegyzéseket tett az asszonyokra. Senki sem törődött velük, mert a kicsiny, de sűrű tömegen különös izgalom vett erőt. Sovány karok extátikusan rugdalóztak az ég felé, mankós nyomorékok ugrándoztak körbe mint az őrültek, éles hangok sipítottak fel, majd megint elvesztek a hosszúranyúlt zsoltáros trillák között.

A templom ajtajánál két vaskos, borostásképű sekrestyés állt őrt s nem engedte be a kint tolongó népet, Annunziatát azonban, gyanakvó szemekkel bár, de bebocsátották. A templom sötét hajója olyan látványt nyujtott, amely lényegesen különbözött Annunziata templomelőtti élményétől. Itt is vagy kétszáz emberből álló tömeg szorongott a keskeny templomhajóban. De

ez a tömeg hallgatott, még hozzá nem is a megszokott hallgatással, hanem áhítatosan, megrázkódtatva, visszafojtott lélekzettel. Legtöbben térdeltek. Néhányan olyan mélyen meghajoltak, hogy homlokuk a padozatot érintette. Ünnep volt, vagy valamelyik szent emléknapja, talán olyan keresztjáró nap, amelyet Annunziata nem ismer? Az oltár felé nézett. Nem! Csak kevés gyertya égett az oltáron s papot sem lehetett látni. Nem hallatszott a sötétből a miséző hangja. Minden olyan volt, mint akármelyik hétköznapon. De ott a lépcsők alatt, amelyek az Úrasztalához visznek, mintha fehér alakok csoportja mozogna valami érthetetlen izgalomban. Mi ez? Annunziata csak félve merte megkérdezni az egyik asszonytól, aki véletlenül nem térdelt. Rosszallást kapott válaszul:

— Nem tudja, signorina? La santa monaca! Most hal meg suor Concetta.

— A szent apáca?

— Suor Concetta! Még kérdezi? Idejött az édes, drága Tina, hogy itt az ő templomában haljon meg.

Annunziata olyan riadtan nézett az asszonyra, hogy az leereszkedően tovább magyarázott:

— Ott! Még mindig nem lát semmit signorina? Idejött, hordágyon hozatta ide magát, hogy az oltár alatt haljon meg, amit annyira szeret. Ő építette a templomot és két kórházat is ő épített és a legpiszkosabb munkát is vállalta késő öregségéig. Kimosta a betegek fehérneműjét és tisztította a klozetokat és semmiféle munka és szolgálat nem volt elég rossz neki. Pedig gazdag volt, a leggazdagabbak közül való volt, előkelő hölgy és maga semmit sem tud róla signorina...

— Idegen vagyok itt — magyarázkodott Annunziata s még mindig félve kérdő pillantással nézett a fogatlan szájra, amely most megint fecsegő-panaszkodó szavakat fröcskölt magából:

— A torkában érte a baj. És az orvosok tegnapelőtt felvágták a gégéjét és egy ezüst csövet dugtak bele. És most már nem tud beszélni és egészen néma a halála előtt. És itt fog meghalni, pedig nagyon gazdag volt és hercegnő volt, de persze mindez nem segít. És amikor a kórházban feküdtem, leült az ágyam szé-

lére és egy óráig ült ott és mindenről beszélt velem. És mellettem valaki halálra köhögte magát és ő odanyujtotta neki a köpőcsészét és nem undorodott, pedig hercegnő. Idejöttünk, mert mind ismerjük őt, már nagyon régen ismerjük suor Concettát, la nostra dolce Tina.

Már a litánia közben csukló sírásba kezdett. De a megrázkódtatás, amely az egész templomot lenyügözte, most epileptikus görcsökben kezdte rázni a testét s a földre vetve magát, üvöltötte:

— Te még ma a Madonnánál leszel és én ittmaradok ebben a világban.

Mint valami tompán felnyöszörgő glissando, áradt szét a templomban ez a hangos kitörés. Valami ismeretlen hatalom kovácsolta egyetlen érzékenyen rezonáló testté a tömeget, amely a legfinomabb érintésre is rezegni kezdett. A nagy hallgatásból már különvált néhány sóhajtozó asszonyi hang, mintegy nekikészülve a kiáltozásnak, mint Annunziata szomszédnője. Szükség volt rá, hogy néhány halk «silenzio!» figyelmeztetés hangozzék el a már amúgy is megsérült nyugalom helyreállítására, amely minden pillanatban darabokra törhetett.

Annunziata keresztülgyömöszölte magát a két padsor között. Zavarban volt s a hivatlan tanuskodás kínos tudatát érezte csupán ezen a helyen és ezek között az emberek között, — mást nem. Hasonló szorongás fogja el, aki véletlenül meglátogat egy olyan családot, amelynek egyik tagja éppen haldoklik. Annunziata lábujjhegyen járt s amikor az emberek helyet szorítottak neki, nem mert közelebb lépni és elég nagy távolságban megtorpant. Innen mégis jól látott mindent. Az oltár előtt könnyű fehér vaságy áll. Az ágyon teljesen letakarva egy fehér alak fekszik, amelynek körvonalait szinte látni sem lehetett. Az arcából alig látszott valami, mert az alak fejét fehér kötés borította. Egy orvos és két irgalmas nővér állt körülötte, mindnyájan fehér köpenyben. Mellettük egy ugyancsak fehér, kerekeken tolható kis asztal, üveglapján üvegcsékkel és pincetákkal, amelyek eléggé furcsán hatottak ezen a helyen. A csoporttól kissé távolabb, de még mindig a szabadon hagyott körön belül egy miseruhás öreg pap állott, aki összefonta az ujjait s arcán zavar,

sőt riadtság tükröződött, mert hiszen tudomása szerint templomban ilyesmi még sohasem történt meg.

A hívők pillantása mozdulatlanul meredt a fehér ágyra és a fehér csoportra. Rémüldöző csodavárásnak lehetett volna nevezni ezt a merev pillantást, a túlzott borzadálynak ezt a kifejezését, noha az olyan középkori eseménynek, mint amilyen egy szent halála az ájtatos tömeg közepében, inkább áldásthozó jelentősége lehetett volna. A haldokló elaludt vagy talán már elvesztette öntudatát, Annunziata legalább is így érezte s most már ő is letérdelt s lelkében összeolvadt a többiekkel.

Nem, csalódás volt az egész. Suor Concetta, la santa monaca nem aludt és nem volt öntudatlan. Az alig észrevehető fekvő alak egy kis mozdulattal jobbról balra fordította bekötözött fejét. Ez a szinte eltünő mozdulat végigrángott a nép idegein s mindenütt hangtalan suttogást keltett:

— Akar valamit... Vigyázat!... Inni akar... De hiszen ez nem megy... Hogy is tudna inni... Nem szomjas ő már... Valamit mondani akar, de nem tud beszélni... Ó Madonna, ó szentek, segítsetek rajta!... Csend legyen, az orvos... Most beszél hozzá... Az ostoba... Hogy is érthetné meg őt... Mégis megérti...

A fiatal orvos mélyen a beteg fölé hajolt. Hallani lehetett a hangját, ámbár az egyes szótagokat senki sem értette, mert lassan és szakadozottan beszélt, mintha valami kísértetre imádkozna rá. Annunziata azt hitte, hogy hallja a szavakat, de lehet, hogy az egészet csak képzelte:

— Ne féljen! Várjon még egypár percig! Mindjárt itt lesz.

Az egyik padból felemelkedett egy férfi és rekedt hangon mondotta:

— Azt akarja, hogy imádkozzunk.

Senki sem törődött vele, csak a pap térdelt le az oltár elé. A templomban most élénk suttogás és zümmögés kezdődött, mintha a feszülő pillanatokat ki kellene tölteni valamivel. Suor Concetta határozottabb mozdulatot tett, mint az imént. Még a jobb kezét is felemelte s csillapítóan végigsimította valami láthatatlan víz tükrét. Ez a mozdulat határozottan fejezte ki a kényelmetlenség és a pihenni vágyás érzését. Az or-

vos mindkét kezét ajkára tette s ezzel megint csendre bírta a gyülekezetet. Közben egy serdülő fiú, aki ideoda szaladgált a templom és a külső világ között, keresztülverekedte magát a tömegen s biztatóan intett az orvosnak, aki megint a beteg füléhez hajolt.

A hőség olyan nagy volt, hogy bármelyik pillanatban el lehetett volna ájulni tőle. Az ablakrózsán keresztül zsírosan áradt a sárga fény s a padozaton foltokká és pocsolyákká alvadt. A Rione Sant Eframo bűze kérlelhetetlenül áradt befelé s összevegyült a pállott tömjén- és éterszaggal. Így lesz ez tovább is? Nem jutottak-e már el az elviselhetőség határáig? Annunziata úgy érezte, hogy nem is ő térdel, hanem egy idegen test, amely olyan volt már, mint a fa. Még ha akart volna is szabadulni, mozdulni már nem tudott. Ő is bekapcsolódott a vallásos feszültség áramkörébe, amely mindenkit térdrekényszerített. Odakünn egyszerre megszólaltak a harangok.

Megkönnyebbült «ah» tört ki a tömegből. Még azok is, akiknek fogalmuk sem volt róla, hogy mit jelent a harangzúgás, fellélegzettek. A szabadulás sóhaja volt ez, amely megelőzi a színházi előadásokat is, amikor az egyik világ elmerül s helyette feltárul a másik. Két sekrestyés terelte az ájtatos hívőket a padokba. Utánuk több fiatal pap jött. Aztán erős tülkölés hallatszott, néhány perccel később kusza hangfoszlányok kavarogtak a főkapuban s a főpap már lassú léptekkel közeledett az oltárhoz. Santinelli bíboros volt személyesen, Nápoly érseke. Az öreg úr arcán az elviselhetetlen hőmérséklet és a súlyos ruhák ellenére is barátságos-komoly mosoly játszadozott. Néhány pap és egy csattoscipőjű lakáj volt a kíséretében. A bíboros egyenesen a betegágy felé tartott. Alig észrevehetően meghajtotta térdét az oltár előtt, aztán rögtön letérdelt a santa monaca fehér ágya elé. A fiatal papok, akik felkészültek erre, közben egy bíborvánkost helyeztek el az ágy mellé. A főpap utánozhatatlanul szép mozdulattal két keze közé fogta suor Concetta petyhüdt jobbját. Aztán beszélni kezdett a haldoklóhoz, könnyű szavakkal, minden nyomatékosság nélkül. Olyan volt az egész, mint valami egyoldalú, de végtelenül kedves beszélgetés. A magasztos rendnek ez a követe először a halál-

ról s aztán az örök életről csevegett valami fölényes derűvel. Pedig egyszerű, majdnem parasztos volt az alakja s mindenképpen távolállott az arisztokratikus társasági megjelenéstől. Az utolsó kenet, a viaticummal való ellátás, amelyet a papok imája és a nép könnyei kísértek, ugyanezzel az utánozhatatlan, megrázó és — nem lehet másképpen megjelölni — földöntúli eleganciával történt. Minden oly szelíden és gyorsan zajlott le. Hiszen nem is fontos, hogy az örökkévalóság valamelyik ténye, amely nem méri az időt, milyen sokáig tart a földi időszámítás tükrében. Santinelli bíboros épúgy tűnt el, mint ahogyan jött. Szerette és tisztelte suor Concettát, a szíve szenvedett e gyötrelmes haldoklástól. Ez az asszony a keresztény alázatnak és irgalmasságnak ragyogó példaképe volt minden hívő számára. De az egyházfejedelemnek ezen az izzó délelőttön még egy ünnepélyes pappászentelésen kellett résztvennie.

A tömeg egy része a bíbornok után áradt. A színes látvány kedvtelése legyőzte a szentebb kíváncsiságot. Annunziata néhány hívővel együtt a templomban maradt. Közben úgy látszott, hogy a beteget nagyon felizgatta a mennyei vigasztalás. Egyre nyugtalanabbul forgolódott az ágyon. Az utolsó kenet talán friss erőt adott neki? Vagy újból megrohanták a fájdalmak? Vissza akarta hívni a bíborost?

Mielőtt az orvos és az irgalmas nővérek közbeléphettek volna, a következő történt. Suor Concetta egyetlen rántással felült az ágyban. Emberfölötti erőfeszítésbe került ez a mozdulat s persze második már nem is követte. A feje megingott. Most hozzáugrottak az irgalmas nővérek és kétoldalt feltámogatták. Annunziata tágranyilt szemmel nézte ezt a görcsökben vonagló fehér alakot, amely semmiképpen sem hasonlított asszonyhoz. Férfi volt inkább, nagy, horgas orral, amely előreugrott a kötésből, dantei arc. A szerencsétlen széttárta karjait, mintha kegyelemért, börtönének lerombolásáért könyörgött volna. Suor Concetta sikoltani akart, — ki akarta sikítani magából az elviselhetetlen kínt. De csak halk, csipogó hangok szakadtak ki a száján, mintha egy gumilabdából szaladna ki a levegő.

Ez már túlsok volt az ájtatos hívőknek. Valami

összezsúfolt felsírás felelt a néma sikoly szörnyű drámaiságára. Annunziata is földig hajtotta a fejét s közben erősen beverte homlokát a kőpadlóba. Úgy érezte, hogy érzékei elhomályosodnak. Egy pillanatra mindent elfelejtett. De a nagy sötétségből rátalált egy kiáltás: «Zia!» És még egyszer: «Zia!» Lauro hangja! Nem kért segítséget, nem volt veszélyben. Nem, ez a hang gyengéd volt, csak nagyon halk, nagyon távoli. De annál valóságosabb: «Zia!» Azonnal tudta; Lauróról hír jön és nem is rossz hír.

Amikor megint felegyenesedett, az ágyat a beteggel együtt már kivitték. Nem adatott meg a santa monaca-nak, hogy az általa alapított szent helyen haljon meg. Az ujságok hosszú cikkekben írták meg a Sant Eframo külvárosi templomában lejátszódott megindító jelenetet, az irgalmas suor Concetta életét és munkáját, aki lemondott a gazdagságról, fényről és méltóságról, hogy a nyomorultaknak szolgáljon. De a halál csak két nappal később váltotta meg a kórházban.

Annunziata repült haza. De otthon nem várt rá semmi. Négy teljes nap mult el, míg megérkezett a levél, amelyet Lauro a Sant Eframo-templomban előre jelzett. Vastag levél volt s valahogy olyan volt a fogása, mint egy élő lénynek. Annunziata éppen a tűzhely mellett állott, amikor Giuseppe leereszkedő csodálkozással adta át neki: milyen különös szokása a királyi postának, hogy olyan levelet is továbbít, amit nem Don Domeniconak, hanem egyik gyermekének címeztek! Annunziata valami megbízással azonnal elküldte az öreget. Miután köztudomás szerint a háztartás külső szolgálata volt az egyetlen, amelyet Giuseppe ellentmondás nélkül vállalt, kegyes bólintással fogadta a megbizatást s nem élt süketségének előnyeivel. Annunziata még arról is megfeledkezett, hogy a sistergő pasticcia di maccheronit elhúzza a tűzről. A leányok ezt az ételt majdnem minden ebédre elkészítették. Mint az olaszok általában, papa nem szerette a változatosságot sem az evésben, sem a zenében.

Annunziata leült a zsámolyra s szomjas ujjakkal kotorászott a levél lapjai között. Mint ahogyan az állat először mindenfelől megnyalogatja az ételt, mielőtt

belélharapna, Annunziata is először a szemével becézgette itt meg ott Lauro írását, csak aztán kezdte összefüggően olvasni. A levél május 30-án kelt és a saopauloi posta bélyegzőjét hordta. Lauro levélstílusa alapjában különbözött Placidoétól, bár nem volt kevésbbé gondos s nem hiányzott belőle a művészi kifejezés ereje. Mindenekelőtt nyoma sem volt benne a töprengő szemlélődésnek és az elvonatkoztatott, végső következtetéseknek, ámbár itt-ott — szinte szemérmetesen — néhány gondolat is meghúzódott. Másrészt viszont Lauro mint levélíró könnyed volt s néhol a humorig fokozódó, derűsen szemléltető hanggal tünt ki. A testvérek mindezideig soha sem éltek távol egymástól s Annunziata életében most kapott először levelet Laurótól. Mégis helyesen olvasta, ami annyit jelent, hogy nem vezette félre Lauro egyértelműsége s nagyon jól meglátta a kétértelműt, az eltitkoltat és a fáradságot is, amely a sorok között bújt meg.

A további analizis felesleges, miután amúgy is szükség lesz rá, hogy a három fivér braziliai életéről szóló jelentéseket bekapcsoljuk az események folyamatába, mégpedig mindegyiket érkezésük időpontja szerint.

«Kedves Ziám! Közlöm veled, hogy mindnyájunknak jól megy a sora és mostanáig egészségesek vagyunk. Ruggeriónak nagy szerencséje volt. Ez főleg azért van, mert a csirkefogó (briccone) négy évvel öregebbnek adta ki magát, pedig az útlevelében benne vannak a pontos adatok. Remélem ez éppúgy imponál neked, mint nekem. Commendatore Eccheverria sokszor üdvözölteti papát és hozzánk nagyon kedves volt, meghívott magához s aztán levelet írt Sao Paulóba a konzulnak. Ő azt hiszi, hogy pillanatnyilag itt többet lehet elérni, mint Rióban. Signor Ecchevarria mutatta be Ruggeriót Attilio Salvafede fazendeirónak, aki olasz milliomos és Sao Paulo államban övé a legnagyobb kávéültetvény. Nagyon messze van attól a várostól, ahonnan neked írok, talán messzebb, mint Firenze Nápolytól, már egy másik állam közelében, amelyet Paranának hívnak. Képzelheted, hogy milyen büszke volt a mi kis medvénk, amikor signor Salvafede két nappal később magával vitte a fazendára, még hozzá nem is fizetésnélküli

gyakornoknak, hanem gazdatisztnek. Persze van vagy harminc gazdatiszt s azoknak is vannak feletteseik. Mindenesetre tény, hogy Ruggiero nagyon megtetszett a nagy fezendeirónak, különben nem adott volna neki első pillantásra ilyen magas állást. Legfiatalabb fivérünk keresi tehát a legtöbb pénzt, ő maga is ezt írta nekem. Nem furcsa? De már én is keresek pénzt az Instituto Butantanban, egyelőre ugyan csak heti harminc milreist. Az Instituto Butantan világhírű intézet. Feltételezem, hogy hallottál vagy olvastál már róla. Különben mindennap kaphatnék állást a Hotel Esplanade titkárságában, ahol nagyon keresik az olaszul beszélő fiatalembereket. Ehhez azonban először egy cutaway-re lenne szükségem. Az igazgató nagyon barátságos volt hozzám, de a cutaway elengedhetetlen feltétele az állásnak. Placido frakkját nem használhatom, mert hiszen a titkárságban nem jelenhetik meg az ember pincérnek öltözve. Placido még mindig Rióban van. Naponként várom levelét, amelyben közli, hogy megfelelő állást talált. Drága Ziám! Nagy buzgalmamban, hogy semmit el ne felejtsek, össze-vissza keverek mindent. Ezért hát szép sorjában fogok mindent elmondani. De légy oly jó és írj azonnal és éppen olyan részletesen, mint én. Neked is időrendi sorrendben kell mindent elmesélned, mert minden részletre kíváncsi vagyok, hiszen gondolhatod.

Az Ilha das flores kivándorlóházában nem bírtuk sokáig az ellátást. Naponként kétszer fekete babot kaptunk szárított hallal, amelyet puhára vernek, mint nálunk a tonhalat. A kenyér mandiokalisztből készül, ezt itt úgy nevezik: «farinha». Bélhurutom jóval felülmulta Placido és Ruggerio e téren elért teljesítményeit. De amikor röviddel ezelőtt megérkeztem ide Sao Paulóba, minden megint rendbejött és ma is rendben van. Az itteni konzul a főkonzul kívánságára pártfogásába vett és a névjegyével néhány céghez küldött. Ezek a cégek azonban a névjeggyel együtt megint elküldtek, miután előzőleg minden esetben egy-két órát vártam. A külföldi munkás azonnal el tud helyezkedni itt s a braziliaiak szintén. Aki nem munkás vagy nem braziliai, az a levegőben lóg. A dolog kezdett unalmas lenni s a sao-paulói konzul már utiköltséget akart adni Ribejrao Preto városba, valamint egy ajánlólevelet is az ottani konzul cí-

mére, aki azonban nem igazi, hanem csak tiszteletbeli konzul. Úgylátszik, ez a konzulok társasjátéka. A nagyobbik konzul a kisebbikhez küldi a védelemreszorulót. Ebbe azonban már nem mentem bele és ittmaradtam Sao Paulóban. Itt a Rua Direitán — nagyon hasonlít a nápolyi Via Roma-ra, csak sokkal keskenyebb — száz meg száz üzlet van. Én a legszebbnek Alvarez Carvalho & Co. üzletét tartom. Naponként hosszú ideig álltam a kirakat előtt. Fogalmad sincs kedves Zia arról a szépségről, ami ott van. Brazilia minden madarát és pillangóját megláthatod itt, persze nem élve, hanem kitömve és gombostűkre szúrva. Százfajta módon dolgozzák fel a tollakat, — legyező, ékszer, kalapdísz, hajdísz lesz itt belőlük, az ember nem is tudja mind felsorolni. És olyan színek vannak itt, aminőkről még csak nem is álmodnál. Egyszer bementem az üzletbe és állást kértem. A főnök azt mondotta, hogy menjek ki a gyárba, amely az egyik külvárosban van. Ott az első raktárnok, aki Génuából való olasz, azonnal felvett segédnek. Egy nagy csarnokban naponként ezer különféle madarat raknak le. A raktárnokok osztályozzák őket s aztán szétosztják az árut az egyes munkaosztálynak kitömésre, kopasztásra vagy további feldolgozásra. A papagájokat itt araras-nak vagy peroquitos-nak nevezik. Annyiféle van belőlük, hogy még az öreg raktárnok sem ismeri valamennyit. Aztán ittvannak a turkan-ok és a borsevők, meg a caboclinho-k és a bejaflores-ek, a «virágcsókolók», ahogyan portugálul a kolibrit hívják. Holnap reggelig sorolhatnám fel őket és nem készülnék el. Mégis csak egy hétig bírtam ki Alvarez Carvalho gyárában s már ez is nagy dolog. A szörnyű bűz volt az oka. Fogalmad sem lehet róla, hogy milyen elviselhetetlen szag van ebben a kétemeletes magas csarnokban, ahol piramisokba tornyosulnak a madárhullák. Placido még Nápolyban egyszer elvitt az anatómiai intézetbe. De az semmi sem volt ehhez képest. Az elragadó tollazatú madárirhák rettenetesen vad bűzt árasztanak. Egyenesen dühös voltam, hogy a szépségnek ilyen undorító visszája van. Néhány nappal később aztán a madaraktól átköltöztem a kígyókhoz.

Hogy rövid legyek: ez úgy történt, hogy doktor Pereira magától megszólított. Pereira nem a legfőbb ve-

zetője az Instituto Butantannak. A legfőbb vezetőt doktor Vidal Brazilnak hívják s csak ritkán lehet látni. De itt nálunk doktor Pereira is nagyon tekintélyes úr. A madárhistória után megint munka nélkül álltam és mert a Rua Direita rendőrei egyre erősebben kezdtek figyelni, másfelé kezdtem járni. Az olasz legényotthonban ugyanis, ahol a konzul elhelyezett, napközben nem szabad tartózkodni. Mindig érdekelt a híres kígyófarm, így aztán naponként három óra után mindig kilátogattam, a belépés díjtalan és én kapuzárásig bámultam az állatokat. Itt most tél van, ami körülbelül olyan, mint nálunk a tavasz, ilyenkor nagyszerűen el lehet tölteni a szabadban a délutánt. Doktor Pereira a terraszon beszélgetett velem, ahonnan a közönség a kígyókat szokta nézegetni s a harmadik napon végül megkérdezte tőlem, hogy nem volna-e kedvem az Instituto szolgálatába lépni s elvállalni a titkári állást? Doktor Pereira ugyanis most olasz nyelven könyvet ír a kígyókról és segítségre van szüksége. Gondolhatod kedves Zia, hogy az első pillanatban Placidora gondoltam, aki az ilyen könyvmunkára alkalmasabb nálam. De nem volt sok időm és gyorsan kellett döntenem, ami persze nem esett nehezemre. Most nagyon elégedett vagyok. Doktor Pereira igen kedves ember és még nem is öreg. Úgy bánik velem, mintha a barátja lennék. De a legszebb az egészben: megint van szobám, tiszta ágyam, mindenekfelett pedig saját mosdóm. Ez sokkal több, mint amit az ember kívánhat magának.

A munkám nagyon kellemes. Reggeltől délig az intézet hivatalnoka vagyok, délután pedig dr. Pereira diktál. Tevékenységemnek ez a második része kevésbbé érdekes. Reggel kilenc órakor kezdődik a kígyóvizit, ennél én is mindig jelen vagyok. Az egész teljesen veszélytelen eljárás s a kígyók már sok év óta nem haraptak meg senkit. De még ha meg is harapnának valakit! Hiszen az Instituto Butantan legfontosabb feladata a gyógyszérum előállítása kígyómarás ellen. Naponként sokszáz csomag szérumot küldünk szét Braziliába és külföldre is. Az állatok — most kétezernél is több van belőlük — nagy, pázsitos területen élnek, amelyet vizesárok vesz körül. Kupolaszerű kis kőházakban alszanak. Reggel kimásznak oduikból, s összegöngyölődve vagy

hosszúra elnyúlva sütkéreznek a napon. Amikor kiveszik belőlük a mérget, mindig jelen van egy orvos vagy vegyész, egy laboráns és néhány ápoló, rendszerint négerek. Mindegyik néger hosszú rudat hoz magával, amelynek végére bőrből készült hurkot erősítettek. A fickók egy kicsit eveznek a fűben a rudakkal s máris ott van a hurokban egy jararaca, egy urutu, egy csörgőkígyó vagy egy korállvipera. Tudnod kell, hogy ezek között a számodra ismeretlen nevek között vannak kétméteres, sőt még nagyobb példányok is. A négerek villámgyorsan torkonragadják az állatot, felrántják a száját s aztán az orvos addig kapargálja és nyomkodja egy pincettával a méregmirigyeket, míg a sárgás méreg kicsordul s egy kis csészében felfogják. Mindennap látom ezt és még mindig szokatlanul érdekesnek találom. A mérget először a laboratóriumba viszik, ahol egy kicsit preparálják. Csak azután fecskendezik a lovakba, amelyeknek véréből előállítják a szérumot.

Drága Ziám, tudod, hogy mennyire szerettem és még ma is szeretem a lovakat. Emlékszel még, amikor a nagy lovaglóiskolában néztük a lovasjátékokat? Le sem tudom neked írni, milyen szomorú látványt nyujtanak ezek a mi megmérgezett lovaink! Szomorút? Ez a szó egyáltalában nem mond eleget! A mi szegény gebéink persze nem drága hátaslovak, csak nyomorult, kiselejtezett állatok. Délutánonként gyakran megyek el az istállókba. Mindegyiknek láza van és a hideg rázza őket. Amikor belépek hozzájuk, szívszaggató nyerítésbe törnek ki és mind megfordulnak utánam. Te is sírnál, kedves Zia, ha látnád a csodálkozó rémületet ezekben a lószemekben. Tegnap hármat megőrjített a méreg, eltépték a kötőféket és kivágtattak a mezőre. Aki nem látta, nem fogja elhinni, de a három őrült ló hirtelen táncolni kezdett. Mindig felugráltak a levegőbe, aztán a hátsó lábaikon körben forogtak. Lasszóval kellett befogni őket. Hacsak valamivel több tehetségem lenne a mintázáshoz! A három táncoló ló! Nagyszerű szoborcsoport lenne, talán ezzel a címmel: «A téboly» vagy «A mérgezés».

Kedves nővérem, bizonyára únod már a lovakat és a kígyótenyészetet. Ha én is rájuk únok, az Esplanade Hotel titkársága még mindig nyitva áll előttem. A cu-

tawayra majd csak összespórolom a pénzt. Egyelőre persze ittmaradok a kígyóknál. Most már elég régóta vagyok itt, de még mindig órákon át tudom bámulni a mozdulatlan bestiákat. És még mindig pokolian megrémülök, ha valamelyik megdühösödik és egész vastagra összegöngyöli magát, aztán meg félméterre ugrik a levegőbe.

A fődolog az, hogy megvan a kis fehér szobám. Még asztalom is van, ezen írom neked ezt a levelet. Drága Zia, bizonyára megértetted, hogy nem akartam addig írni, amíg a viszonyok nem tisztázódtak. Így esténként kinyitom az ablakot, ameddig lehet. A moszkitók még nem veszélyesek. Lenn már hét óra óta énekelnek a négerek. Ezt a néger dalolást különben elvihetné az ördög. Különben minden ragyogóan megy. Kezdetnek nem is lehetne többet kívánni, különösen ha az ember már jobban megismerte a körülményeket, mint ahogyan én megismertem őket. Biztosra veszem, hogy már Placido is elhelyezkedett s eleget keres. Elutazás előtt talán egy kissé felcsigáztuk reményeinket. De ez nem tesz semmit. Placidonak teljesen igaza volt a terveivel s még öt percre sem bántam meg, hogy itt vagyunk. Három semmittevő fiú a házban — ezt még elképzelni is rossz. Ruggiero példája bizonyítja, hogy remélhetőleg nemsokára valamennyien elég pénzt keresünk s papának és nektek hazaküldhetjük a felesleget.

Én itt teljesen elégedett vagyok. Hacsak ti nem volnátok olyan messze tőlem! Éppen azért nem is kérdem, mit csináltok? Mi történik a házban? Nagyon részletesen kell felelned anélkül, hogy mindent megkérdeznék. Ne feledkezz meg a legkisebb apróságról sem! Néha még eszembe jut Camaldoli. Úgy-e tudod, hogy mire gondolok? De az persze lehetetlen volt, sajnos. Drága nővérem, megfogadtam a tanácsot, amelyet az utolsó napon adtál és gyakran gondolok m . . .-ra. Vannak pillanatok, amikor az ember valami szilárd pontot keres. Az ablakom például végtelen síkságra nyílik. Aki csak így hallja ezt a szót, nem tudja, mit jelent. Esténként amikor doktor Pereirával befejeztük a munkát, valami közeledik felém a horizont aljáról. Nem felhők, — inkább valami csendes, láthatatlan tenger ez a szomorúság, ez a depresszió. Csak a rend kedvéért írok róla, mert a

levélből még a legmellékesebb dolgot sem akarom elhagyni. Különben is nagyon túloztam. Ezek a nyomasztó pillanatok csak ritkán jönnek s minden idegen átesik rajtuk. A légáramlatokkal függ össze az egész. Doktor Pereira azt mondja, hogy a nyár, ámbár embertelenül meleg, néha sokkal kellemesebb, mint a tél. De most már felesleges dolgokba keveredtem, mert nem tudok többet írni neked. Mondanivalóm lenne még sok. De ez megint egészen más.»

A levelet részletkérdések s Graziának és Iridének küldött külön üdvözletek fejezték be. Lauro szemérmes tisztelettel kérte Annunziatát, hogy csókolja meg nevében apja kezét. A szokásos levélbefejezés után ez az utóirat következett:

«Nagyon kérlek, kedves Zia, ne felejtsd el letakarni a nagybőgőmet a salottóban a nagy zöld kendővel, ha szükség lenne rá. Éjszaka mindig azt gondolom, hogy meztelenül hagytam otthon. Ha meleg időben a nap erősen tűz a fára, a rostok kitágulnak s a legközelebbi lehűlésnél megrepedezik az egész. Jó lenne, ha a húrokat is leengednéd.»

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Fehér vér.

(Ruggiero és Iride.)

Az idősebb nővérek csak akkor kezdték aggódva figyelni Iride megváltozott állapotát, amikor megkezdődött a szünidő s a kislány az egész napot otthon töltötte. Iridét szüntelen fejfájás kínozta, gyakran szédült és nagyon fáradt volt. De nemcsak ezek a bajok nyugtalanították a családot, — még aggasztóbb volt az a különös testi változás, amelyet nem is lehetett pontosan körülírni. Iride az utóbbi hónapokban néhány centimétert nőtt s ezzel persze sok mindent meg lehetett magyarázni. A nővéreket az a tény is megnyugtatta, hogy a gyors növekedéssel együtt bekövetkezett a testi érettség állapota is és a gyermekből nő lett. De aki Iride arcát alaposan szemügyre vette, — ezt az arcot a fáraók leányainak roppant hajtömege keretezte s egyben termé-

szetellenesen keskennyé tette — az csakugyan megrémülhetett. Nem egyszerű sápadtság, nem a fiatal leányoknál megszokott vérszegénység ütközött ki a sárgás bőrön, a színtelen ajkakon és szemhéjakon, — nem, ez valami folyton fejlődő elsápadás volt, mint ahogyan a napra tett szövet színe egyre jobban elfakul.

A testi hanyatlásnak ezeket a tüneteit kiegészítette valami egyre növekvő, még Iride vérmérséklete mellett is nyugtalanító ingerlékenység. Az első kitörés akkor következett be, amikor a vitrinnel az a baj történt. Iride gyermekkora óta fanatikusan imádta az apró csecsebecsét, a valóság kicsinyített másolatait, apró állatokat, figurácskákat, kis tányérokat és fazekakat, mindenféle babaedényt és ehhez hasonló holmit. Az ilyen ajándékokkal könnyen meg lehetett hódítani. Gyüjteményét egy kis üvegszekrényben őrizte s naponként leporolt minden tárgyat, hetenként egyszer pedig új rendszer szerint csoportosította az egészet. Egy ilyen csoportosítás alkalmával az üvegszekrény lezuhant az állványról s Iride esküdözött, hogy nem ő dobta le, hanem valami gonosz ördög keze. Persze nemcsak az üvegszekrény tört össze, hanem néhány kis tányér, apró csésze és fazék, sőt még néhány szobrocska is darabokra tört. Iride eltorzult arccal guggolt a romok között. Az ujját se tudta megmozdítani s a torkát úgy fojtogatta valami, mintha a Pascarella-család mai helyzete ártatlan játék lenne a szerencsétlenséghez képest, amely őt érte. Egy órával később a hazatérő Grazia még mindig ugyanebben a helyzetben találta a gyermeket. Annunziata a konyhában dolgozott és semmit sem vett észre, mert Iride hangrés-görcsöt kapott és meg se tudott mukkanni. Ez a görcs kevéssel az ebéd előtt megszűnt s így papa, hál' Istennek, semmit sem tudott meg az egészről.

Mivel a kislány állandó bágyadtsága és alattomos rosszullétei nem javultak, Don Domenicónak egy este, amikor Iride már lefeküdt, mégis elmondották a dolgot. Grazia vállalta, hogy beszél vele.

Papa viszonya legfiatalabb gyermekéhez sok szempontból különbözött attól, ami a többi testvérekhez fűzte. Persze nem szabad azt hinni, hogy kemény és szemérmetes apasága holmi becézgetésig vagy meleg szavakig enyhült volna. Iridével szemben mégis csak

nagyritkán került sor a szokásos törvényszéki jelenetekre vagy a nagy átkok kimondására. Don Domenico néha szelíden meglegyintette a kislányt s ebben a mozdulatban egyszerre volt büntető kárhoztatás, titkos biztatás s némi szégyenkező érintés is. Az apa most felkelt az asztaltól, átment a gyermekszobába s maga mögött Annunziatával és Graziával Iride ágyához lépett. Tiszta szemei néhány pillanatig hosszan nézték a gyermek arcát, amely az övéhez egyetlen vonásban sem hasonlított, — de ezek a szemek sokkal merevebbek voltak, mintsemhogy a valóság valaha is megnyilatkozott volna előttük. Aztán balkezét Iride homlokára tette, jobbjával pedig érverését tapintotta ki. A kislány boldogan nyujtózott s hálásan feszítette neki homlokát az apai érintésnek, mintha teljesen el akarna tűnni ennek a kéznek öblében. Don Domenicot meghatotta a gyermeki igyekezet s valami szelíd elcsodálkozást érzett. De éppen ezért visszavonta kezét a gyermek homlokáról és csuklójáról s szinte bosszankodó hangon közölte véleményét:

— Egészen hűvös a homlokod. Nincs lázad.

Iridében még ott rezgett az apai kéz melege s lelkesen helyeselt papának:

— Lázam? Miért lenne lázam? Egyáltalában nem vagyok beteg. Kitünően érzem magam.

— Meg is kértelek volna rá, — mondotta Don Domenico érdes hangon s ezzel a lázat, gyengélkedést és egyéb hasonló tolakodásokat azonnal meg is bélyegezte, mint a természetnek olyan túlkapásait, amelyeket nem hajlandó házában tűrni. Az igazi ellentálló erő bizonyítékaképpen önmagára hivatkozott:

— Voltam én már valaha beteg? No? Mi?

A megszokott kórus azonnal helyeselt:

— Nem papa.

— Látjátok! Te sem vagy beteg! Most nincs időnk az ilyen históriákra.

Másnap mégis a Via Concordiába hivatta Platania doktort. Signor Gaetano Platania, a háziorvos, szintén egyik darabja volt a polgári élet ama leltárának, amelyet Don Domenico még ősidőkben szerzett be. Ha nem volt rá sürgősebb szükség, évenként egyszer — rendszerint a tanév kezdetén — jelent meg a házban s kissé

sommás módon megvizsgálta a gyermekeket. Platania doktor csontig lesoványodott, sápadt ember volt s elsőrangú modellje lehetett volna egy «Sírbatétel» című képnek. Saját orvosi tudományának meggyőző reklámjaként hatott, hiszen ezt a sínylődő és sorvadó testet magas életkorba vitte fel. Üreges szeme, beesett arca és csapzott szürke szakálla Nápolyban bizonyára a szemmelverés és a fekete mágia hírébe keverte volna, ha szelíd és vékony hangja, meg a nyúléhoz hasonló felső állkapcsa előreugró és szétálló fogaival nem adott volna az egész embernek valami szolgálatkész és jóindulatú jelleget. Még növelte ezt a szelíd benyomást, hogy a betegágynál szüntelenül kicsinyítő szavakat használt, még ott is, ahol az olasz nyelv tiltakozik az ilyen szóhasználat ellen. Ilyen esetekben nagy bátorsággal önálló szavakat gyártott. A vizsgálat után így szólt Iridéhez:

— Májacskát fogunk enni Iridina, nagyon sok májacskát.

Iride tudvalevőleg szenvedélyesen imádott mindent, ami kicsiny éppen ezért nem is hallgatta érzéketlenül Platania doktor diminutivumait s feszült figyelemmel nézett a különös szájra, amelyből legyezőszerűen bukkantak elő a fogak. Az orvos most Don Domenicohoz fordult:

— Hiszen ön nemsokára elhagyja a várost és valahol künn a szabadban egy nyári lakocskát bérel. Una casettina feriale. Ez nagyon jót fog tenni a mi kis gyermekecskénknek.

Papa kihúzta magát és komoran, de büszkén vallotta be:

— Nem! Ebben az évben nem megyünk nyaralni! Fontos dolgok tartanak a városban.

Platania még szelídebb magasságokba emelte hangját:

— Kár! Akkor persze néhány tengeri fürdőcskét fogunk rendelni. Ugy látom, erre a többi kisasszonykáknak is szükségük lesz. Mit szól hozzá signorina Graziella, signorina Zituccina? A strandon sétálgatni csinos trikócskákban, mi?

Gaetano Platania az orvosi tanács közben nyilván teljesen megfeledkezett Don Domenico lényéről. Az apa feszes lett és rámordult:

— Hagyja ezt dottore! Az én lányaim nem tartoznak azok közé, akik meztelenül kódorognak az emberek előtt.

A háziorvos rémülten vonult vissza:

— Akkor hát idehozatjuk a tengert és tengervízben veszünk kádfürdőcskéket. A kettő nem ugyanaz, de ez is megteszi. A legfontosabb, hogy Iridina egyelőre az ágyacskában marad.

Amikor Platania doktor elment, Iride lelkes nevetéssel ujjongott:

— Májacska... Iridina májacskát fog enni... És milyen fogai vannak!

Annunziata és Grazia vele együtt nevettek, ámbár nem tetszett nekik kis húguknak ez a kényszerű kacagása. Az orvos diagnózisa azonban olyan megnyugtató volt, hogy elhessegették maguktól az aggodalmat. Nagy vérszegénység és általános testi gyengeség, de különben teljesen egészséges szervezet, ezt állapította meg Platania doktor s nem írt elő mást, csak bőséges táplálkozást és valami közismert orvosságot.

A két felnőtt nővér egyetlen pillantással megmagyarázta egymásnak a helyzetet. Mától kezdve tehát újabb kiadások nélkül úgy kellett beosztani az étkezéseket, hogy necsak papa, hanem Iride is naponként kétszer kapjon húst s ezenfelül még egy liter tejet. Ezt a számtani feladatot csak egyetlen módon lehetett megoldani, nevezetesen úgy, hogy Annunziata és Grazia megint lecsípnek valamit a maguk részéből. De a dolog nem esett nehezükre, pedig most már valósággal éheztek s a ruhatáruk is egyre szegényesebb lett.

Váratlan eseményre, még hozzá örömteljes eseményre volt szükség, hogy kiderüjön: Iride állapota nem is olyan megnyugtató, mint aminőnek Platania doktor vizsgálata után látszott. Ezt a fordulatot Ruggiero néhány nappal később érkező levele hozta meg.

A két nővérnek, főleg pedig Annunziatának ugyancsak sok dolga volt Iridével. A kislány teljesen kiszámíthatatlan teremtés volt. Hiszen Lauro is kiszámíthatatlan volt, de az ő meglepő tettei nem is voltak annyira hirtelenek, inkább csak hosszú ideig fejlődtek a sötétben s egyszerre léptek ki a napfényre. De Iride örökölte apa hirtelen haragját és mértéktelenségét, — olyan tulajdonságokat, amelyek a többi testvérekből

hiányoztak. Dührohamokat és sírógörcsöket kapott, amiket egy félóra mulva megint elfelejtett. Sokat szenvedett értelmetlen affektusoktól és gyengédségi kitörésektől is. Amíg Annunziata s bizonyos fokig Placido is magukban tartottak mindent s mozdulatlan külső nyugalom mellett önmagukat emésztették és fagyasztották meg, Iride mindig kész volt a hangos lázadásra. Így például ő volt az egyetlen, aki már kisgyermek korában megmutatta a karmait annak a sárkánynak, Giuseppenek. Ezekkel a karmokkal egyszer — nemcsak képletesen — végigszántotta Giuseppe arcát. A szolga ezt a bántalmazást csodálatos módon nemcsak hogy elhallgatta ura előtt, hanem ettől kezdve olyan tisztelettel és megbecsüléssel bánt a kis méregzsákkal, amelyben a felnőtt testvéreket sohasem részesítette.

Mégsem várta volna senki Iridétől, hogy Ruggiero levelének érkezésekor úgy fog tombolni, mint ahogyan valóban tombolt. A levelet Annunziata vitte oda az ágyhoz s ő maga is szomjas, sőt irígy szemmel nézte a borítékot. Iride felkiáltott, ledobta magáról a takarót és kiugrott az ágyból. Vad erővel szorította a levelet kis kebleihez, amelyek kidomborodtak az ing alól. Aztán körbevágtatott a szobában, mint az apja. Annunziatának ki kellett mennie, Iride megparancsolta. Pár perc mulva megint vinnyogni kezdett: «Zia! Zia!» Annunziata bejött, hogy segítsen felbontani a borítékot, mert a gyermek kezei reszkettek. Aztán visszabújt az ágyba. Amikor a levél nyitva feküdt a takarón, Annunziatát sértődött tiltakozása ellenére megint kikergette a szobából. Ez a levél egyedül az övé, Iridéé, neki címezték és nem másnak, s csak ő rendelkezik vele. Ha ő nem akarja, sem Annunziata, sem Grazia nem olvashatják, még csak nem is nézhetik, amikor ő olvassa. De mintha valami kis ördög bolondította volna, a kislány nem tudta elolvasni a levelet. Betűzgette a sorokat, de nem fogta fel a szavak értelmét, aztán elölről kezdte az egészet, majd átszaladt a befejezéshez, az utolsó oldalt, ahol az aláírás volt, az arcához szorította, így maradt jó ideig, végül megforgatta a borítékot, amelyből két bankjegy hullott ki s most értelmetlenül bámult az egészre, mint valami csodára.

Közben Grazia is hazajött. Annunziatával együtt

vágyódva álltak az ajtó előtt, de annyira féltek a beteg gyermek izgalmától, hogy nem mertek belépni. Iride végre összeszedte minden erejét s szigorú arccal, mintegy önmagát kényszerítve engedelmességre, kezdte olvasni Ruggiero levelét.

SIGNOR ATTILIO SALVAFEDE
FAZENDAJA

Limeira vasúti állomás, Limeira kerület.

Sao Paulo szövetségi államban.

1924 június 2.

«Kedves Iride! Csatoltan küldök 200, azaz kettőszáz USA-dollárt. Kérlek, add át azonnal papának, hogy felhasználhassa. A kényelem kedvéért dollárt küldök és nem braziliai pénzt. Közlöm veled, hogy ezt az összeget tegnap kaptam jutalmul Salvafede úrtól. Az első roça jutalmául kaptam, amelyet egyedül végeztem el a négerjeimmel. Az őserdő irtását nevezik itt roçának és csak egy idősebb úr volt velünk, akit a fazendeiro felügyelőnek küldött ki s aki nagyon meg volt elégedve a munkával. Legközelebb megint küldök pénzt mert nagyon jól keresek és semmire sincs szükségem. Placido és Lauro már biztosan írt nektek alkalmaztatásomról signor Salvafedenél. Ott is lakom nála a nagy villában. Még sohasem lakott egyetlen gazdatisztje sem a nagy villában, — még a nőtlenek közül a legidősebbek sem. De a fazendeiro mindenáron ragaszkodott hozzá, mert ő maga akar mindenre megtanítani és esténként halmát vagy dominót játszik velem. Sajnos, még nem készült el a fénykép, amelyet Machado mérnök tegnap csinált rólam, így hát csak legközelebb küldhetem majd el. A képen széleskarimájú bőrkalapban vagyok, mint egy gaucho, bőrkabátban, ponchoval és igazi lovaglómokasinokkal, amelyeken nagy kerekes sarkantyúk vannak. Ne hidd, hogy ez valami jelmez, igazán ezt viselem minden hosszabb lovaglásnál. Csodálkozni fogsz, de igazán nem látszom túlfiatalnak ahhoz képest, hogy húszéves vagyok.»

Iride a szoba sarkába bámult, ahol Ruggiero mint tökéletes erdei lovag jelent meg. Irigykedett is, vágyó-

dott is egyszerre. Messzire vitte a hirtelen álmodozás s csak néhány perc mulva tért vissza a levélhez.

«Egy ilyen roça hallatlanul érdekes. Először csak néztem a dolgot, de másodszor már magam parancsnokoltam. Amit az iskolában tanul az ember, az mind butaság és az őserdő nem is erdő. Amikor ott áll az ember előtte, az egész olyan, mint valami hatalmas zöld és őrülten kusza szerkezet, s a végét sehonnan sem lehet látni. Egy fél lépésre sem tudnál előrenyomulni ebben az erdőben. Gyökerek és kúszónövények lógnak lefelé, mint a hajókötelek. A kis néger fiúk úgy mászkálnak rajtuk, mintha a bacinoban lennének, az iskolahajó kötélhágcsóin. Néha megrémülök az óriási orchideáktól, amik ebben a hálóban függnek. Egy ilyen orchidea Savininál a Via Chiajaban legalább 30 lírába kerül. Itt meg úgy dobjuk el őket, mint a krumplihéjat. A legfontosabb dolog az egészben az, hogy a négerekkel bánni kell tudni. Nagyon derék emberek, de lusták. Ha megtehetik, meglógnak a munkából és a földön heverésznek. Nagyon szigorú vagyok hozzájuk, akárkitől megkérdezheted. Néhány nap alatt több mint négy kilométer őserdőt égettünk ki. Nagyon sokáig tart, amíg egy ilyen darab őserdő tüzet fog, ámbár azt mondják, hogy még sohasem volt olyan nagy szárazság ezidőtájt, mint most. De amikor az erdő égni kezd, a pergőtűznél is szörnyűbb lárma kezdődik, mert körös-körül csakúgy durrog és pattogzik minden. Este órákig néztük a tüzet és közben mate-t ittunk. Ez az ital, sajnos, még nem ízlik nekem, de minden igazi brazíliai szereti s remélem, hogy nemsokára én is rájövök az ízére. En tértem utolsónak nyugvóra a palmito-kunyhóba és rád gondoltam, meg a mi kedves családunkra. Itt nagyon jól érzem magam. Signor Salvafede megígérte, hogy továbbra is segíteni fog. Egyszer talán még belőlem is lehet fazendeiro. Akkor persze itt leszel nálam, kedves Iride. Gyakran csakugyan úgy érzem, mintha már évek óta nem láttuk volna egymást. Nagyon kérlek, kedves Iride, azonnal csináltass magadról egy fényképet, természetesen az én költségemre és postafordultával küld el a képet. Nagyon szeretnék egy fényképet kedves Ziánkról és Graziánkról is. Mit gondolsz, papa nagyon fog haragudni, ha tőle is kérek képet? Talán a fényképész eljöhetne hoz-

zánk a lakásba. Mindenkinek van itt fényképe az övéiről, csak nekem nincs.»

Iride abbahagyta az olvasást s eltöprengett Ruggiero félénk kívánságán. A Pascarella-házban csodálatos és polgárokhoz szinte nem is illő módon csak egyetlen kép volt, mama nagyított és színes fotográfiája a stanza della mamminában. Don Domenicot, következésképpen tehát a testvéreket sem örökítette meg semmiféle fénykép. Ennek oka kétségtelenül nem a véletlenben vagy holmi hanyagságban keresendő, hanem inkább Don Domenico fanyar jellemében. Ősrómai önelégültsége nyilván megvetette az embereknek azt a hívságát, amellyel évenként többször jövendő évezredek számára megörökítették arcukat. Mindenesetre tény, hogy sem a salotto falain, sem pedig semmiféle dobozban nem voltak családi képek, amelyeket Iride elküldhetett volna fivérének. A szóbanforgó Pascarella-gyermek feszülten töprengett, — mindegyik így tett, amikor a valóság összeütközött Don Domenico kimeríthetetlen törvényeivel — hogy miképpen lehetne itt valamiféle egyességet teremteni. Iride pillantása e közben a két százdolláros bankjegyre esett. Majdnem lázadó diadalérzés szorította össze a szívét. A kis Ruggerio pénzt küld papának, hogy segítsen neki. És a kis Iride sajátkezűleg fogja átnyujtani ezt a pénzt papának. Mintha megint az ördög bujt volna belé, majdnem kiugrott az ágyból s megint kiáltozni és tombolni akart. De aztán erőt vett magán. A testvérek még ne jöjjenek be. Csak várjanak! A levél és a pénz egyelőre még csak az övé volt. Görcsös igyekvéssel ráncolta össze a homlokát s megint olvasni kezdett, miközben gondolatai újra meg újra elkalandoztak:

«Kilencszázezer kávécserjénk van itt. Több napig tart, amíg az ember körüllovagolja a fazendát. Salvafede úr holnap velem együtt lovagol ki, hogy mindent személyesen magyarázzon meg és a jószágkormányzó úr is velünk jön. Megnézzük a terreiro-kat, ahol a leszedett kávéhüvelyek száradnak, meg a gépeket, a despolpadorest és a separadorest. Legközelebb részletesen írok neked ezekről a dolgokról, kedves Iride, hogy mindent ismerj, amikorra kijössz hozzám. Igen nagy megbecsülést jelent, hogy signor Salvafede személyesen

oktat, ilyesmire még egyáltalában nem volt példa. Nem törődöm vele, hogy e miatt sok alkalmazott gyűlöl. A mi fazendánk a legnagyobb Sao Paulóban s ez már aztán jelent valamit, mert itt tizenötezer ültetvény van. Nagyon büszke vagyok rá. Ezért is kezdtem valamit, amiért papának nem szabad rám haragudni. A mi fazendeironk nagy sportbarát, ámbár már nem fiatal ember. Ő maga bízott meg vele. Más fazendákon már régen alakítottak futballcsapatokat. Mi, akik mégis a legnagyobbak vagyunk, nem maradhatunk mögöttük. Így aztán a legjobb embereinkből összeállítottam a csapatot. Papának tudnia kell, hogy ez signor Salvafede parancsára és az ő engedélyével történt. Tizenegy emberünk van. Közülük négy fiatal néger, kettő- mesztic, három északbrazíliai, egy pisai olasz és én vagyok a kapitány és a balcsatár. A pisai már régi és nagyszerű játékos, aki otthon egy igazi klubnak, az FC Liguriának volt a tagja és sokkal többet tud, mint én. De ő csak kolonista, én pedig gazdatiszt vagyok, tehát nekem kellett lenni a kapitánynak. Szép nagy pályánk van és naponként estefelé trenírozunk. Signor Salvafede azt akarja, hogy már a tavasszal hívjuk ki mérkőzésre a szomszédos csapatokat. Ha papa tudná, hogy itt minden máskép van, mint Európában, biztosan nem haragudna.»

Iride nevetett magában. Ruggiero tehát elutazott Brazíliába, hogy kitombolja a futballszenvedélyét! És Giuseppe már nem csípheti nyakon. Papa pedig kétszáz dollárt kap a kis medvétől. Mennyi is ez voltaképpen? Biztosan nagyon sok! Kellemes rózsaszínű büszkeség felhőzött körülötte. Megint felemelte a levelet. A sorok valahogy furcsán szaladtak s egyre ferdébbek lettek.

«Placido és Lauro biztosan már előbb és gyakrabban írtak, mint én, de nekem szinte egyetlen szabad órám sincs. Lauro Sao Paulo Cityben, az Instituto Butantanban elég kellemesen él. A fizetése persze kevés, még ha nem is hasonlítom a magam jövedelméhez. Meg aztán nem lenne kedvem hozzá, hogy nap-nap után kígyókkal bajlódjak. Itt mindenfelé szanaszét hevernek a kígyók. Fejbe kell ütni őket egy erős bottal, akkor rögtön megdöglenek. Ezt a négerektől kell megtanulni. Placido végre kapott irodai állást Rioban. Sok gondom volt miatta s már beszélni akartam Salvafede úrral. De

aztán beláttam, hogy a farmon való munka nem Placidonak való. Véleményem szerint kedves bátyánk az életet még nehezebbé teszi, mint amilyen. Majd meglátjuk! A hónap végén üzleti ügyekben Santosba utazom. Közben Sao Paulóban is kiszállok, hogy megnézzem, mit tehetek Laurónk érdekében. A legközelebbi alkalommal rövid feriado-t fogok kérni, hogy Rioban Placido után nézzek!»

A kisöccs vigyáz a felnőtt fivérekre. A tizenhét éves fiú, aki otthon a legjelentéktelenebb szerepet játszotta, torkonfogta a szerencsét s ember volt a talpán. Milyen fellendülése volt ez a legfiatalabb párnak, a Ruggiero-Iride közösségnek! Kinn kopognak s behallani Grazia és Annunziata hangját:

— Kész vagy már Iride? Bejöhetünk?

Iride nem felel. Csak várjanak! Ó, hogy fognak majd csodálkozni. Megsimogatja a bankjegyeket. Mi ez? Hiszen itt még egy papírlap fekszik. Ezt a nagy fazendeiro, signor Attilio Salvafede sajátkezűleg írta s a levélhez mellékelte Pascarella Iride kisasszonynak. A kislány csodálni kezdi önmagát a váratlan rangemelés miatt, amelyben a hatalmas ember közvetlen megszólítása részesítette. Most már minden csodálatos lesz, még a saját kezei is, amelyek — rettenetesen távol a szemétől — a levél jéghideg papírlapjai között kotorásznak. Több napig tart, míg a faziendát körüllovagolják. Az ő számára sem könnyű dolog, hogy Salvafede úr levelét szeméhez emelje. De most már gyorsan olvas, szinte vágtában s örül minden szónak, amelyet szinte értelmetlenül nyel el, mert úgy látszik késő van és nemsokára este lesz.

«Kedves kis Iris kisasszonyom! Vagyok bátor, hogy fivére levelét egy barátságos üdvözlettel egészítsem ki. Nagy örömömre szolgál, hogy Ruggiero Pascarella otthonmaradt becses családjával ilyen szoros kapcsolatban áll. Esténként sokat beszél nekem a családról s különösen önről. Ruggiero egyebekben is nagyon kedves fiú, én nagyon meg vagyok vele elégedve s ha továbbra is jól viselkedik, valószínűleg szerencsét csinál itt nálunk és Braziliában. Folyton arról álmodozik, hogy ön majd egyszer meglátogatja őt. A magam részéről szívesen csatlakozom ehhez a kívánsághoz. Szep-

tember és október a legkellemesebb hónap a mi klímánkban. Az utazásra talán engedélyt ad atyja, a nagyrabecsült Domenico Pascarella, akinek tiszteletteljes üdvözletemet küldöm. Öreg, gyermektelen ember vagyok és semmit sem látok szívesebben házamban, mint a friss ifjúságot...»

Amikor Annunziata és Grazia a hosszú csendtől nyugtalanul a szobába lépett, Iride öntudatlanul feküdt az ágyban. A szeme nyitva volt és kifordult, mintha epilepsziás rohamot kapott volna. Csak a keze markolta meg görcsösen a bankjegyeket és a levelet. A nővérek halálos ijedelmükben minden háziszert felhasználtak, hogy eszméletre térítsék — jeges vizet, ecetet, alkoholt. A hatás sokáig késett. Iride ugyan magához tért, de valami súlyos kábulatban ingatta fejét ide-oda. Jóideig nem tudott beszélni s nagy kínnal dadogott egy-két szót, de a pénzt és a levelet továbbra is féltékenyen szorongatta. Vagy húsz perccel a roham után nyugodtan elaludt.

— Azonnal el kell küldeni Giuseppét Platania doktorhoz, — suttogta Grazia. Annunziata azonban jól ismerte a szolga gyorsaságát:

— Várj csak! Inkább magam szaladok el. Az biztosabb!

— Menj villamoson, Zia! Vagy nem, inkább végy egy taxit! A költség nem számít. Csak siess!

Annunziata egy félóra alatt visszaérkezett a háziorvossal. Platania doktor most már alaposabban vizsgálta meg a kislányt, mint legutóbb, de megint csak megnyugtatta a nővéreket:

— Nem találok semmit. Közönséges ájulás volt az egész, agyi anaemia, az ilyesmi ebben a korban százszor is előfordul.

— Mi az, hogy «agyi anaemia»? — érdeklődött Iride, nem minden büszkeség nélkül. Régi temperamentuma megint visszatért s arcszíne csak annyival lett rosszabb, hogy a szeme alatt kék árnyékok voltak. Platania doktor temetői ábrázatát tréfásan tólta közelebb a kisleány arcához:

— Vérszegénység a fejecskénkben, Iridina. Egyszóval olyasvalami, amitől nem lesz érdekesebb az ember.

— Tehát a vér, — mondotta Iride álmodozva.

— Ágyban kell maradnia, — rendelte végül Platania — és teljes nyugalomra van szükség, ennyi az egész.

Ezt az utasítást az ajtóban mégegyszer megismételte, amikor a nővérek kikísérték.

Alighogy elment, Annunziata ezzel a fontos kérdéssel fordult Graziához:

— Megmondjuk-e papának, hogy Iride elájult?

— Természetesen.

— Igen? Azt hiszed? — Az idősebbik nővér nyomott hangulatban bámult a földre: — Papa ma este csak kilenc órakor ér haza. Egész nap úton volt ebben a szörnyű hőségben. Miért tegyük őt még idegesebbé? Kímélnünk kellene.

Grazia hangja keményen és szögletesen csengett:

— Nem tudom, ez-e a helyes módja a kímélésnek. De ha akarod... Bizonyos, hogy nem lehet tovább tétlenül nézni a dolgot. Signor Platania nagy optimista. Iride betegségét egyáltalán nem tartom tréfának.

A gyermek éles kiáltozása szakította félbe a beszélgetést. Iride fel akart kelni, hogy legszebb ruhájában adja át papának Ruggiero dollárjait. Grazia könyörtelenül szigorú volt. Felkelésről szó sem lehet. Papa csak éjszaka jön haza. Holnap reggel sokkal méltóbb és kedvezőbb körülmények között lehet végrehajtani az ünnepélyes aktust. Most pedig nincs pardon, azonnal eludni kell! Hosszabb veszekedés után Grazia energiája végül is megtörte a felizgatott kisleány ellenállását. Iride durcásan dugta a bankjegyeket a párnája alá:

— Zia, Graja, úgy-e megigéritek, hogy nem szóltok semmit papának Ruggiero leveléről és a pénzről!?

A nővérek megesküdtek rá. Grazia becsukta az ablaktáblákat. Iride megint nyafogni kezdett:

— És én egyedül feküdjek itt? Egészen egyedül a sötétben? Ti meg biztos szórakozni mentek.

— Dehogy is Iride, itt maradok nálad, amíg csak el nem alszol.

Grazia széket húzott az ágy mellé.

— Csak amíg el nem alszom? Akkor meg egyáltalában nem tudok elaludni, ha tudom, hogy azonnal kimégy, mihelyt elalszom. Egész éjszaka itt kell maradnod, Graja!

— Jó, hát akkor felváltva egész éjszaka itt virrasz-

tunk nálad, Iride — nyugtatta meg Annunziata s aztán kiment a konyhába, hogy papa késői vacsoráját elkészítse. Grazia hosszan nézte a mesterséges alkonyatban fehéren világító foltot az ágytakarón, Ruggiero levelét. Az imént csak átfutotta s most szerette volna alaposabban elolvasni a Placidoról szóló részt. De Iride kezében szorongatta a levelet s nem akarta másodszor is odaadni nővérének. Ebben a pillanatban egészen más szándékai voltak.

— Most pedig egy kicsit pötyögni fogunk, chiacchierare, úgy-e Graja?! Kezdd meg!

Iride, aki már jóideje egyáltalában nem viselkedett kisgyermek módjára s különben is könyörtelenül ragaszkodott tizenhárméves felnőtt leányvoltához, ezt az elfakult játékot mindig olyan percekben kívánta meg, amikor Graziának nagyon nehéz volt a szíve. Nagyon megharagudott, amiért nővére nem egyezett bele rögtön a «chiacchierare» játékba s Grazia végül is megadta magát. De ő maga is megrémült szavainak hamis és kényszeredett bádoghangjától:

— Veszek neked egy kis kertet, un giardino piccino, piccino. Ebben a kertben van száz kis fa. A fák mind csokoládéfák, a levelek pedig pisztáciából vannak.

— Kávéfák — javította ki Iride szigorúan.

Grazia bosszankodni kezdett:

— Miért kávéfák? Csokoládéfák!

Ragaszkodott ehhez a megfogalmazáshoz, mire Iride dühösen a falnak fordult:

— Miért lennének csokoládéfák? Ó, mindig az evésről beszélsz! Nemsokára mortadella-fákkal fogsz kínálgatni.

— Kérlek, ha únod a dolgot, abbahagyhatom — mondotta mélyen megsértődve Grazia. Ennek a kis békának itt saját levele volt, sőt még pénzt is kapott. Neki, Graziának pedig még egyetlen sort sem írt Placido. Mi történt vele? Milyen szenvedéseket kellett kiállania, amelyekről nem tud semmit? Az ujját sem tudja megmozdítani érte. Ezekben a percekben a nyomorúság hegyei feküdtek Grazia mellére. E nyomorúság azonban nagyrészt újszerű féltékenység volt, amelyről persze nem sejtett semmit. A sértődött hallgatás sokáig tartott. Grazia már azt hitte, hogy Iride elaludt, mikor egyszerre

észrevette, hogy a gyermek szemei rámerednek a sötétségből:

— Hallgass csak ide, Graja! Csakugyan azt hiszed, hogy fehér vérem van?

— Hát ez már megint micsoda ostobaság?

Iride megvetően állt fel az ágyban:

— Te nem tudod, mi a fehér vér? Nálunk az iskolában Tadolini Dina meghalt a fehér vére miatt. Három hónapig hiányzott. Ez márciusban volt. Akkor mindnyájan elmentünk a temetésre, az egész osztály elment.

A kisleány homloka egyszerre nedves lett a verejtéktől. Grazia kendőjével szárítgatta.

— Nem tudsz okosabb dolgokra gondolni?

— Okosabb dolgokra? — morgott Iride. — Ma nem lehet veled komolyan beszélni.

— Gondolj inkább a leveledre!

Grazia járhatóbb útra akarta vezetni ezt a megzavart kis lelket. Sikerült is. Iride felemelte a fejét és belebámult a sötétségbe:

— A fazendairo személyesen hívott meg... Ó, Graja, papa úgysem fogja megengedni...

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Palackposta az óceánban.

(Placido és Grazia.)

Az elkövetkező néhány hét egészen késő őszig Annunziata és Grazia életének legsúlyosabb időszaka volt. Iride állapota ugyan nem rosszabbodott különösebben s Platania doktor sem látott aggodalomra okot, hiszen a gyermek néha egész napokat töltött ágyon kívül, de a felnőtt nővéreknek a háztartási munka mellett vállalniok kellett a betegápolást is, ez pedig Iride nyűgössége miatt egyre fárasztóbb lett. Novemberben végre a háziorvos teljes joggal kételkedni kezdett saját gyógymódjaiban s azt javasolta, hogy a gyermeket vigyék át a poliklinikára. Csak azért vágunk elébe az eseményeknek, hogy ilymódon előre okát adjuk annak a néhány órának, amikor Grazia élete szinte teljesen elmerült a semmibe. Közben azonban a sors más oldal-

ról olyan csapásra készült, amely a Pascarella-családot szinte megsemmisítette.

A hiányos táplálkozás és az elégtelen alvás Grazia esetében kétféleképpen is súlyos következményekkel járt. Először: nyugtalansága Placido miatt beteges rémképekké fajult. És másodszor: majdnem tropikus bőséggel kezdett álmodni. Alighogy lefeküdt, máris körülfonta az álom kusza folyondárja, valami őserdő, amely minden törvényszerűséget kicsúfolt. De még ha ébren volt és megrohanta a fáradtság, akkor sem tudta akarattal legyűrni ezt a csunya, buja álmodozást, amely néha a konyhában tört rá, máskor az utcán vagy miss Friggs-el folytatott társalgása közben, olykor még az asztalnál is, papa jelenlétében. A legkínzóbb az volt, hogy ezek a riasztó és eltorzult álmok nem akartak szétfolyni a semmibe, a rémképek élesen bevésődtek emlékezetébe és sok-sok éjszakán keresztül szabályosan ismétlődtek. Leginkább egy bizonyos határozott álom szorongása kínozta és sok évvel később, amikor a sors kemény megpróbáltatásai után nagyjában minden jóra fordult, ez az álom még mindig nem halványodott el egészen s éjszakánként néha még most is ágyába kúszott.

Az álomjelenet a Posilipo elvadult kertjében játszódik le. Grazia ott ül valakivel a kőpadon. De ez a valaki nem Placido, hanem Mr. Arthur Campbell, aki végre visszatért hozzá Afrikából. Az angol fiatalosan karcsú alakján valami hihetetlenül elegáns és könnyedén hordott vadászruha van. Persze, hiszen oroszlán- vagy leopárdvadászatról jön, gondolja Grazia s eközben azzal a különös gyönyörrel érzi saját testét, amellyel eddig csak a férfi jelenléte ajándékozta meg. Az idő egyáltalában nem mosta le a nagyszerű kinyujtózás és szétáradás gyönyörűségét, amikor saját testét annak a bizonyos rugalmas toknak érezte. Eközben odaadó csodálattal bámulja az angol arcát. Ezt az arcot Afrika napja barnára, — nem, rézvörösre égette. A fogai annál fehérebben szikráznak és elválasztott haja halványan fénylik. Campbell balkarját Grazia vállára teszi. A nagycsontú, barna kéz hanyagul lóg lefelé és hozzáér a kebléhez. Campbell jobbjával a tengerre mutat, nyilván Afrika felé, hiszen arról beszél. Grazia néha félbe-

szakítja s kérdez tőle egyet-mást. Az elbeszélés és a kérdések, Campbell és az ő szavai valami olyan nyelven mondódnak el, amely csak kettőjük számára létezik, s olyan harmonikus zengéssel, amelyet csak ők értenek s amit csak Isten orgonáján lehetne ismételni, egyebütt nem. Miközben figyeli e beszéd boldogító hangjait, Grazia csodálkozva látja, hogy az elhanyagolt öreg villa — homlokzatán az «affitasi o vendesi» táblával — egyszerre teljesen megváltozik. A falak már nem kőből vannak,hanem kristályüvegből, amely a szivárvány csodálatos színeiben ízzik. Az üvegajtók tárvanyitva, mindenfelől szabad az út a szellős kertbe. Idáig varázslatosan szép az álom. Annál borzalmasabb a zuhanás : ez azzal kezdődik, hogy egyszerre vihar tör ki. A kert fái hajladoznak, az üvegajtók darabokra törnek s lenn vad ordítással rohanja meg a tenger a Posilipo szirtjeit. Campbell szorosan fogja Graziát. Nevet és nem fél. De ő, az ártatlan és tiszta ember még nem tudja, hogy mi fenyegeti. Hátulról csúszik feléje. Nincs a másiknak is igaza? Hiszen ez a pad Placidoé ! Grazia gondolatai lihegnek : hogy' menthetném meg a kedvesemet? Placido a lábába akar harapni. Harapása mérges és azonnal öl. De a szíve mintha megszakadna, amiért Placido már nem az, aki volt, nem a nagyszerű fivér, a tökéletes szellem, hanem valami más, valami kimondhatatlan. Micsoda Placido? Grazia minden pórusában érzi a szót : «mostro». Milyen szörnyeteg lett belőled Placido, aki valamikor ezen a padon szép és határozott hangoddal verseket szavaltál? Grazia már nem ért meg többé s le sem tudja írni, milyen vagy. Minden érzékével érzi állatian démonikus átalakulásodat, csak a szemével és a szavával nem. Amikor nappal borzongva gondol vissza az álom kínjaira, valami kutya és kígyó keverékének lát, amilyeneket Lauro fantáziáló keze szokott gyurni agyagból. De ez egészen hamis. Placido, te legjobb fivér, titokzatos erőidet miért is markoltad össze, hogy a legnagyobb ellenség légy? Mit ártott neked Grazia? Hiszen nem is ismered Arthur Campbellt, akinek a lábába akarsz harapni ! Az angol a maga napsütötte, magasztos ártatlanságában még mindig nevet. Grazia most magával ragadja és lélegzetvesztve viszi a kristályházba. A «mostro» nyomon kö-

veti őket. De a menekülés sikerül. Már az előcsarnokban vannak. Grazia nekifeszíti remegő testét az üvegajtónak. A vihar odakünn szövetséget kötött a szörnyeteggel, nekirugaszkodik s fel akarja tépni vagy szét akarja zúzni az ajtót. A szörnyű és reménytelen küzdelemben Grazia kettéhasadt szívét elönti a szenvedés: Placido, mi lett belőled? Hogy' jutottál ide? Nem ismersz meg többé? S amikor ez a szenvedés már-már megölné, az álom megszakad.

De ez csak egyik álom volt a sok közül s még hozzá eléggé egyszerű és áttekinthető. Grazia egészséges alaptermészetét bizonyította, hogy a belső kuszáltságnak ezeknek a napjaiban változatlan erővel szenvedélyesen tanult tovább angolul. Minden este s minden szabad órájában ott ült Placido íróasztalánál s lefordította Mr. Arthur Campbell nyelvére a Corriera della Sera hosszú cikkeit vagy ami éppen a kezeügyébe akadt. Szótár és nyelvtan segítségével egyre jobban haladt a nyelv szabályainak ismeretében s egyre gazdagabb szókincset gyüjtött. Miss Violet Friggs ámulva nézte Grazia rohamosan gyarapodó tudását. Az ő csere-olaszsága még mindig nem vetette le a gyermekcipőket. Ez nem is csoda, miután Grazia illetlenül önző módon ragaszkodott az angolnyelvű társalgáshoz.

Egy ilyen önző társalgás során Miss Violet teaasztalánál a következő beszélgetésre került a sor. A vörös hajú ma leheletfinom, szürkésviolás fátyolfelhőbe burkolva jelent meg, s méregette a szőkét, aki mintegy tiltakozásul mindig ugyanabban a varrólányhoz illő szerény uccai ruhában lépett be az ajtón. A kezdő énekesnőt éppen ez a dacos céltudatossággal összekapcsolt egyszerűség bűvölte el. Ha Grazia ezerszer ravaszabb, akkor sem viselkedhetett volna másképp, hogy Violet érdeklődését felkeltse és ébrentartsa. Az angol lány sértődött gúnnyal fogadta:

— Kedves Grazia, a maga szorgalma egyenesen ijesztő. Mindennap méterszámra készíti el a házifeladatokat s már úgy beszél, mint egy oxfordi professzor. En meg még mindig nem ismerem ki magamat a maguk szerencsétlen «sarebbe, dovrebbe, vorebbe»-jében. Azt hiszem, hogy egy asszony csak akkor tud ilyen szorgalmas lenni, ha szerelmes valakibe.

— Ki tudja, talán... — mosolygott Grazia, mint az olyan komoly ember, aki a beszélgetés kedvéért semmitmondó tréfákba is belemegy.

Miss Violet Friggs összekulcsolta a kezét:

— Az Isten szerelmére, Grazia, valahogy bele ne szeressen egy angolba!

— Miért?

— Mert azok nem férfiak, hanem stopperórák vagy egyéb preciziós műszerek.

Grazia szeme ellenségesen villant fel:

— Nekem pedig százszor jobban tetszenek az angolok, mint például az olaszok.

A másik felvette a harcot s szép, csak egy kissé szeplős karját előbbrenyujtotta:

— Én pedig azt mondom magának, ha már éppen férfiről van szó, akkor feltétlenül olasz vagy spanyol legyen, általában délvidéki.

Grazia hallgatott, mert úgy érezte, hogy a hirtelen rárohanó szívdobogástól megremegne a hangja. Miss Friggs azonban kis idő mulva némi öngúnnyal vetette reá a szemét s megkockáztatta a sikamlós kérdést:

— El tudja képzelni, hogy az ember beleszeret egy olyan öreg fiúba, mint amilyen maestro Capironi?

Graziát valami arra szorította, hogy mindenesetre az öregkor mellé álljon:

— Miért ne? Nagyon jól el tudom képzelni.

— Úgy-e? — mondotta Miss Violet, akit Grazia elismerése nagyon kellemesen érintett, — olyan kitünő arca van, olyan elragadóan morbid az egész ember. És olyan tüneményesen cinikusak a kezei. Ha meg a zongoránál ül, ugyanezek a kezek borzasztóan komolyak lesznek. Csodálatos művészkezei vannak...

Gracia nem is figyelt a vallomásra. Görcsösen foglalkoztatta egy kérdés s minden erejét össze kellett szednie, hogy végre kimondja:

— Miss Violet! Nem ismer Londonban egy Campbell nevezetű családot?

Azért mondotta így: «családot», mert remélte, hogy ilyenmódon a kérdés kissé homályosabb lesz. Közben érezte, hogy a haja tövéig elpirul és forróság fut végig a testén. Violet Friggs, aki pedig kezdetben oly közel volt a titokhoz, nem vett észre semmit:

— Campbell? Milyen Campbell? Drágám, ez a név olyan gyakori mint a házszámok. A Campbelleknek rendszerint kettős nevük van. Campbell-Grifforth, Campbell-Bannermann, azt hiszem, ez valami politikus...

Nem, Grazia olyan Campbellt gondol, akinek nincsen kettős neve. Elszorult torokkal megmondta Arthur címét is, amelyet a mindig magával hordozott medaillonban a névjegyen olvasott. De az angol nőt ez a cím nem hatotta meg s nem lett tőle okosabb:

— Azon a környéken legalább száz Campbell lakik, — jelentette ki s aztán megint kedvenc témájához tért vissza, tehát részben az emancipációval, részben kicsapongásokkal foglalkozott. Véleménye szerint semmi értelme sincs annak, hogy az ember a férfiak felé orientálódjék. A szerelem gyönyörűség ugyan, de veszélyes gyönyörűség. A maga részéről sokkal többre becsüli a barátságot egy hasonlónemű teremtéssel. Azonkívül minden asszonynak legyen hivatása. Egyesegyedül ezért él Olaszországban, ezért tanul maestro Capirooninál, ámbár a karmester naponként közli vele, hogy a hangja egyáltalában nem valami kitűnő.

Grazia már sokszor hallotta ezt a vallomást s most is érdektelenül és elgondolkozva üldögélt. Búcsúzásnál azonban éles nyilatkozat kényszeredett ki belőle, mintha feltétlenül meg kellene védelmeznie egy távollevő becsületét:

— Nem hinném, kedves miss Friggs, hogy a Campbell-család, amelyről az imént érdeklődtem önnél, holmi közönséges család lenne.

Amikor Grazia — még mindig izgatott hangulatban a Miss Violetnél töltött óra miatt — hazaérkezett, az asztalon már ott találta Placido levelét. Ennek a levélnek különös sorsa volt. Körülbelül ugyanabban az időben adták postára, mint a két másik fivér előző leveleit, mégis két és fél hónappal később érkezett meg, hiszen a szeptember már végefelé járt. A késés oka mindvégig homályos maradt. Grazia és Placido peche volt ez a késés s mindkettőjüknek sok fájdalmat okozott. Hiszen Annunziata és Iride már két vagy három levelet kaptak a maguk külön fivéreitől, Grazia pedig még egyet sem. Nyilván ez a naponként jelentkező csalódott várakozás és szorongás volt egyik legfőbb oka Grazia belső

kuszáltságának. Az egész dologban az igazi bűnös valószínűleg egy postazsák volt, amelyet véletlenül, hanyagságból vagy más okból ottfelejtettek valahol.

Ha Lauro és Ruggerio levelei Brazilia életének külsőségeivel foglalkoztak — már amennyire az ilyen rövid személyes jelentés arra alkalmas volt, — Placido levele bizony sokkal kevesebbet árult el a színes idegen világról, amelyben a levélíró élt. Pedig mindenki azt várhatta volna a költőtől, hogy saját életének leírása mellett tarka képet fest Braziliáról és Rio de Janeiróról s ezzel örömöt szerez kedvenc nővérének. Hiszen volt hozzá anyag elég. A csodaszép öböl, a különös Gavea-hegy cukorsüvegével, ahová a városi Avenida Niemeyeren könnyen el lehetett jutni, a messzeségben az Orgel-hegység, a füvészkert királypálmái, a Pajo zürzavaros strandélete s az Avenida Branco és Assemblea nyüzsgése! Egyetlen szó sem foglalkozott ezekkel a szép dolgokkal, amelyek pedig szinte várták az élénk leírást. Placido, a költő mintha elzárkózott volna a benyomások tömege elől s csak lelkére vonatkoztatva engedte érvényesülni őket. De még erről sem írt szabadon és nyiltan kedvenc nővérének. A feltevés, hogy papa is elolvassa levelét, minden szavát érezhetően befolyásolta. Mindezek ellenére sem hanyagolhatjuk el ezt a fontos írást, ámbár az események túlhaladták s a közeledő tragédia már előrevetette árnyékát.

«Rio de Janeiro. Rua Guarani 26. június 14.

Drága Graja! Mielőtt magamról kezdenék beszélni, egy sürgős kérés nyomja a szívemet. Éppen most kaptam Laurótól a sao-pauloi Instituto Butantanból egy eléggé deprimálthangú levelezőlapot. Elvesztette a gyűrűjét, ő maga sem tudja, hogyan. Talán valaki lehúzta az ujjáról. Ez ugyan nagyon valószínűtlen! Lehetséges, hogy munka közben csúszott le a nélkül, hogy észrevette volna. Ez már lehetséges, mert Lauro egy nagyon kellemetlen vérhasmegbetegedés után az Ilha das floresen erősen lesoványodott. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy mennyire ragaszkodott ehhez az örökséghez s mindig amulettnek tartotta. Ezért azt gondolom, hogy te, Iride és mindenekelőtt Zia keressetek ki valamit a stanza della mamminában őrzött holmik közül, ami

ilyen amulett lehetne és helyettesíthetné a gyűrűt. Papának nyilván nem lesz ellene kifogása. Csomagoljátok egy kis dobozba és ajánlott levélként küldjétek el neki, de ne hivatkozzatok rám. Legjobb lesz, ha minden kísérőlevél nélkül küldítek el. Lauro rögtön tudni fogja, miről van szó.

Ő különben nagyon jól érzi magát Sao Pauloban s már csak az a szelíd kétség kínozza, hogy vajjon ne cserélje-e fel mostani helyét az ugyanabban a városban levő legnagyobb szálloda titkári hivatalával. Én a magam részéről azt tanácsoltam neki, hogy tegye meg, mert Lauro szempontjából az Instituto Butantant zsákutcának tartom, ahonnan nincs kiút, ahol nincs fejlődési lehetőség sem munka, sem fizetés dolgában. A hotelek viszont itt nagy szerepet játszanak. A gazdag braziliaiak nemcsakhogy a nagy szállókban laknak és étkeznek, hanem az egész napot ott töltik s éjszakára mindegyik hotelból nagyvilági játékkaszinó lesz. Egy jómegjelenésű fiatalember számára mindenesetre nagyobb lehetőségeket nyujt a hotel, mint a kígyószérumot előállító intézet. Ugyanezt megírtam Laurónak is, ámbár nem nagyon kényszerítettem rá a tanácsaimat. Ruggeriónak persze egyáltalában nincs szüksége a tanácsra. Ellenkezőleg, mindent neki köszönhetek, még a mostani állásomat is. Őszinte csodálattal hajlok meg legfiatalabb öcsénk előtt. Ne mondjátok azt, hogy szerencséje volt. Ilyesmi nincs. Ragyogóan megállta az élet próbáját, teli van bátorsággal és lendülettel, én magam is láttam. Salvafede fazendeiro egészen beleszeretett. Az ő protekciójával — persze Ruggerio könyörgött neki — állást kaptam a nagy Companhia para Construcçoes Hydraulicasnál, ahol olasz levelező vagyok. A fizetésem kicsi és sajnos, csak magamnak elég. Egyetemi tanulmányaim itt nem érnek semmit. El kell nyerni a braziliai bacharel em sciencias e letras egyetemi fokot, hogy az embert magasabb képzettség szempontjából számbavegyék. Eccheverria főkonzul többször meghívott ebédre, mást nem tudott értem tenni. Bombilli barátomat, akinek karrierjéről oly sokat beszéltek Nápolyban, még nem sikerült megtalálnom. Minden másképpen van, mint ahogy gondolta az ember. Kérlek, bocsásd meg ezt a buta frázist. Nem, a világ inkább min-

denütt borzalmasan egyforma. Lehetségesnek tartanád, hogy minden reggel szinte csukott szemekkel megyek az irodába s minden délután ugyanígy térek vissza a Rua Guaraniba, ahol a dormitorio-m van? Szörnyű dolog ezt kimondani, de engem egyáltalában nem érdekel az idegen világ, amelytől az utazók megmámorosodnak. Önmagamban szeretnék otthon lenni és nem lehetek ott. Ez bizonyára bűn, aminthogy bűn az is, hogy a munkám egyáltalában nem érdekel s teljesen közömbös, vajjon száz rézcsövet rendelek-e vagy pedig egy olasz biztosítótársaságnak írok levelet. Egész lelkemből irigylem Ruggeriót. Él-hal a kávéért, életének központja lett a kávé. Lauro, aki az Instituto Butantanban van, szintén már régóta foglalkozott állatokkal. De ne hidd, drága Grazia, hogy panaszkodom. Inkább önmagamat panaszlom be! Vádolom magam, hogy nem tudom megsemmisíteni a közömbösséget, amellyel az életnek ezeket a valóságait nézem, pedig azt reméltem, hogy sikerülni fog. Vádolom magamat, amiért én, a legidősebb, aki braziliai utazást kezdeményeztem, csak olyan keveset keresek, hogy még mindig nem tudlak segíteni benneteket s talán sohase is segíthetlek. Őszintén megmondom, nem könnyű dolog itt élni száműzetésben, távol a naptól. Akármennyire meleg is van, fázom ...»

Grazia megforgatta a levelet s ekkor valami a földre esett. Apró fehér gombhoz hasonlított, pedig százszorosan összehajtogatott papírlap volt. Annunziata ezt a verset olvasta:

Az avenű dús luxus-fényben árad,
De a sikátorokra szenny telepszik,
Csatornalé és rothadás közt fekszik
Friss hullája egy felfordult szamárnak.

Az őserdőből a szimatra szállnak
A keselyűk s urubuk nagy tömegben,
A vad munkától olyik hátrahökken
De már a húsból rőt lekvárt szitálnak.

Ki bámulja e mindennapi képet?
A borzalmas lakoma mélyiben
Hol van a titkos belső értelem?

Nem is tudom. Bennem a hullaméreg.
Dögök között mindkét karom kitárja
Feléd honvágyát, kegyelem világa.

Alatta ez volt: «ez az egyetlen szonett, amit itt írtam. Többet is tudnék írni, de sok okból megtiltom magamnak. Remélem, ez nem egészen érthetetlen és nagyképű.»

Ó, hogy is ne értette volna meg!? Hiszen a vers utolsóelőtti szava ez volt: «kegyelem», — az ő neve! Újra meg ujra elolvasta s egyre élesebb lett szivében a rozsdásodó fájdalom.

Amikor Grazia elmondotta nővéreinek, hogy Laurót milyen veszteség érte, együtt mentek be a stanza della mamminába s valami kis emléket kerestek, ami Lauro gyűrűjét pótolhatná. Fájdalom, mama holmija közül erre a célra semmi sem volt használható. Hiszen legyezőket, esernyőfogantyúkat, színházi távcsövet, teknőcfésüt, cipőcsatokat, gyűszűket vagy varróskatulyákat mégsem lehetett amulettként elküldeni egy idegenben élő fiatalembernek. Végül is nem maradt más hátra, minthogy Annunziata áldozza fel erre a célra azt a kis aranykarkötőjét, amelyet most is állandóan hordott. Ez az ékszer ugyan nem tartozott mama értéktárgyai közé, de mégis tőle eredt, mert Annunziata mamától kapta tizenötödik születésnapjára. Lesz-e elég ereje, hogy megvédje Laurot a balsorstól? Annunziatát elöntötte a szomorúság. Nem kételkedett abban, hogy szeretete Lauro iránt elég erős, de kételkedett segítenitudásának erejében. A lányok a karkötőt Placido kívánsága szerint egy vattával bélelt kis skatulyába csomagolták s ajánlott levélnek adták fel. Nagyon leverte őket, amikor a postán megtudták, hogy a legközelebbi hajó Rióba és Santosba csak október 2-án indul, a küldemény tehát legfeljebb november elején lehet Braziliában.

Nagyon is érthető, hogy Placido levele s a mellékelt szonett egyáltalában nem derítette fel Graziát. Remény és vigasztalás szavait várta bátyjától, amint azt megszokta. Milyen rosszul ment a sora, ha neki, aki soha el nem árulta fájdalmát, már nem volt ereje, hogy

igazi helyzetét leplezze. Grazia megbújt az egyik sarokban s a levegőbe bámult, de nem jutott eszébe semmiféle megoldás. Közben az otthoni élet óráról-órára zavarosabb lett. A szomszéd szobában Iride halkan jajgatott, vagy — és ez még gyanúsabb volt — naphosszat apatikus félálomban feküdt. Don Domenico a sok utazás miatt egyre ritkábban jött haza délben s este is csak kilenc óra felé jelentkezett. Papa megérkezése mintha új életet öntött volna a betegbe, — a kislány szinte lesöpörte magáról a bágyadtságot, várakozástól izzó szemekkel fogadta apját s ezzel egészen meghamisította saját állapotának képét. Papa rosszkedve ebben az időben riasztó arányokban növekedett. Ebéd közben rendszerint egyetlen szót sem beszéltek, ha éppen nem került vad kitörésekre a sor valami apróság miatt. A nővérek epedeztek utána, hogy valami mellékes megjegyzés révén legalább *egyetlen* ponton megtudják, miképpen is áll az üzleti harc. Hiába! Akármilyen hihetetlenül hangozzék is, ama borzalmas reggel óta ott az aziendában Don Domenico egyetlen szót sem szólt a csőd ellen folytatott harcáról s egyik gyermekét sem méltatta bizalmára.

Placido levele után (a levél különben éppúgy fejeződött be, mint ahogyan kezdődött), az a súlyos tompaság, amely Graziát valahogyan átsegítette a szerencsétlenség első hónapjain, lassanként megmozdult mint egy hegyomlás. Maga sem tudta hogy mi történik, de úgy érezte, mintha az idő meggyorsult volna s a pillanatok titokban gyanus gyorsasággal hajszolnák egymást. Vállalni kellett ezt a gyötrelmes versenyfutást az idővel. Mindent megtett, amit csak tehetett. Egyetlen percét sem töltötte tétlenül, márcsak azért sem, mert ilyen módon meg tudta fékezni a leselkedő nappali álmokat. Placido verseit, elmélkedéseit és vázlatait már mind leírta és elrendezte. Ha éppen nem volt szolgálatban Iride ágya mellett vagy a konyhában, az íróasztalnál ült s olyan lázas gyorsasággal fordította angolra a Corriera della Serát, mintha valami kikerülhetetlen kényszer hajszolná. Mindent lefordított szépen sorjában, a témakörökkel nem is törődött, oldalrahajtott fejjel fordított, mint egy jó tanuló: vezércikket, napi híreket, színházi kritikákat és tárcát.

Ennek a nyelvtani harcnak hevében rendszerint észre sem vette a lefordított cikkek tartalmát. De egyszer erős hatással volt rá az egyik történet s még sokáig emlékezett rá. Elég romantikus kifejezésekkel azt mesélte el a tárca, hogy az Atlanti-óceán egyik kis szigetén a világítótorony őre nemrégiben egy palackot halászott ki, amilyent a hajótöröttek a végső veszedelem pillanataiban szoktak a tengerre bízni. Amikor az üveget széttörték és kivették belőle a sértetlen levelet, kiderült, hogy a levél 1837 óta kézbesíthetetlenül bolyong a hullámok között. Egy angol tengerésztiszt vallotta be a halál órájában titkos és örökkétartó szerelmét valami távoli hölgynek, aki mitsem tudott róla és érzelmeiről.

A Corriera della Sera tárcarovatában jelent meg ez a kellőképpen felékesített ballada s nyilván ez volt Grazia egyéni vállalkozásának mintája. Persze, ha alaposabban boncolná szét valaki a tett indítóokait, sokkal kevésbbé romantikus és egyáltalában nem érzelgős terv kerülne napfényre. Bizonyos, hogy ez is a vágyódás kiáltása volt, — de még sokkal inkább segélykiáltás. Meg aztán álmodozás, sőt valami játékos ösztön is keveredett hozzá. Legalább ugyanolyan élénken kívánta azt, hogy a palackposta célhoz érjen, mint azt, hogy ne érjen célhoz. Nagyon bonyolult história volt ez!

Egyszóval Grazia is igénybevette a hajótöröttek postáját, a palackpostát. Ha nem is bízta levelét sem egy palackra, sem az óceánra, mégis csak a bizonytalanság hullámaiba dobta. Erre azonban nem a boltokban kapható levelezőlapot használta fel, hanem keménypapírból ő maga vágta ki a megszokott formájú négyszöget. Erre a papírra írta fel — jellegzetesség nélküli nyomtatott betűkkel, amelyek a feladót semmiképpen sem árulhatták el — Mr. Arthur Campbell nevét és címét, — csak ezt és semmi mást. Utóbb azonban úgy találta, hogy még mindig túlságosan sok reménye van ahhoz, hogy a levelezőlap megérkezik, az igazi palackpostához képest elviselhetetlenül sok, ezért hát megint összetépte a levelezőlapot s a gondosan elkészített második lapra elferdítve írta fel Arthur Campbell címét; rossz házszámot írt, öt helyet hetet, ami ugyan közvetlenül mellette van, de mégis csak helytelen adat.

Ezenkívül a városrész nevébe is belecsempészett egy nem odavaló betűt, miáltal London levélhordói a címzettet valószínűleg még akkor sem fogják megtalálni, ha Miss Violet Friggs erősen túlzott azzal a megállapításával, hogy Angliában annyi Campbell van, mint ahány homokszem a tenger fenekén.

E sok elővigyázatossági rendszabály ellenére is éppen elég ok volt a maró szégyenkezésre. Ha a levelezőlap várakozás ellenére mégis megérkeznék, Arthur Campbell a postabélyegzőről világosan leolvashatja a «Napoli» szót. Ezt nem lehetett így hagyni. Grazia a következő módon tért ki e veszély elől: lemondta a találkozást Friggs kisasszonnyal s villamoson kiment Porticiba, amely közigazgatásilag még nem tartozik Nápolyhoz és ezért saját postabélyegzője volt. Rövid, de heves lelkitusa után bedobta egy postaszekrénybe a levelezőlapot, amelyen semmi más nem volt, csak egy hiányos cím. Alighogy megtette, megborzadt saját tolakodó szemérmetlenségétől. Egy idegen férfi nyakába akaszkodott! A csillogó levélszekrény olyan hivatalos és megsemmisítő pillantással nézett rá, mintha a közrend és biztonság képviselője lenne, akinek az erényre is vigyáznia kell. De amikor visszament Nápolyba s nem állt többé hatalmában, hogy a tovaúszó palackpostát visszahozza, legalább is egy órára mennyei nyugalom és derű költözött Grazia lelkébe.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

November tizenharmadika.

November első napjaiban Platania doktor a poliklinika belgyógyászati osztályára vitette Iridét, egy nagyon apró, de mégis külön szobába. Ez nem azért történt, mintha az otthoni ápolás nem lett volna kielégítő, — a beteg állapota változatlanul egyforma volt — hanem mert a háziorvos már nem ismerte ki magát a betegségben. Hajlandó lett volna arra, hogy Iride bágyadtságát, fejfájásait szédülési rohamait s legújabb tünetként észlelhető teljes étvágytalanságát az ifjúkori hisztéria valamely formájának lássa, viszont bizonyos szervi elváltozások megzavarták ítéletét. Iride kórházi

tartózkodásával a beteget állandó ellenőrzés alatt akarta tartani hogy ilymódon megossza a felelősséget többi kollégáival, elsősorban pedig a szakma klinikai szaktekintélyeivel. Ezt őszintén meg is mondotta az apának.

Don Domenico számára a karneváli végzetes éjszaka óta a legsúlyosabb csapás volt az a tény, hogy gyermekét közkórházba szállították, noha változatlanul hitt Platania doktor biztató kijelentéseiben; nincs semmi veszély s a kellemetlen helyváltoztatást csupán az elővigyázatosság parancsolja. Don Domenico büszkesége a betegség, kórház és az ehhez tartozó dolgok egész komplexumában nemcsak szerencsétlenséget, hanem szégyent is érzett. A betegség lezülleszti az embert, ha pedig egy ilyen sínylődők házába kerül — még ha az magánjellegű casa di cura is volt — egyszerűen kiesik saját osztályából. Szánandó volt és a polgári élet rangja alá csúszott az olyan család, amely egyik tagját idegen és hivatásos ápolók kezére adja. Ezzel mintegy kilép tek az otthoni zárkózottság szent félhomályából, a fájdalom közönségessé tette őket, nyiltan mutogatták sebeiket a járókelőknek s ezzel fejogosították az utcát arra, hogy utánuk bámuljon. Körülbelül ez volt hideg analízise a Don Domenico szívében zajló érzelmeknek, amikor elfogadta Platania doktor javaslatát. De igazságtalanok lennénk, ha elhallgatnók, hogy e túlságosan vékonyrostú szégyenkezés mellett szívében egyre jobban nőtt a szorongó aggodalom a gyermek miatt. Ebből azonban sem a testvérek, sem a háziorvos nem vettek észre semmit, noha papa haladéktalanul elrendelte a kicsike elszállítását. Iride egyáltalában nem tiltakozott a dolog ellen, mert kíváncsi és változatosság után szomjazó természete új élménylehetőségeket szimatolt. Elhatározták, illetőleg papa kiadta a parancsot, hogy Annunziata a nap legnagyobbrészét lehetőleg Iride mellett töltse. A konyhát teljesen Grazia gondjaira bízták mindaddig, amíg Annunziatával megegyeznek, hogy szolgálatukat mikor cserélik fel.

Don Domenico naponként délután három órakor megjelent a poliklinikán és félóra hosszat ült Iride ágya mellett. Az orvosok megegyeztek abban, hogy Iride leukémiában szenved, a vérnek abban a betegségében, amelynél az egyre szaporodó fehér vérsejtek, a

leukocyták, kiszorítják helyükből a vörös vérsejteket. Iridének tehát igaza volt, mikor nemrégiben valami felsőbbrendű tudatossággal megállapította saját diagnózisát. Domenico Pascarella megkérdezte a vezető tanár őszinte véleményét. Nincs semmi ok a fejlógatásra. Az eset könnyű. A megbetegedés stádiuma kedvező. Mindent meg fognak kísérelni. A gyógyulás persze hosszú időt vesz igénybe. Ez a reménytkeltő kijelentés sem tudta elkergetni a titkolt nyomottságot, amely egyre jobban birtokba vette Don Domenicot. Ez a megpróbáltatás mégis más természetű volt, mint az, amelyet üzletének összeomlása miatt már jóideje vállalnia kellett. Az üzleti katasztrófa nem remélt módon megacélozta küzdőképességét, de az aggodalom Iridéért, amelyet mintegy kiegészített a hasonlóképpen titkolt nyugtalanság a Brazíliában élő fivérek miatt, megbénította és kimerítette. Mintha a jólét oly sok évtizede után a szerencsétlenségnek egyetlen esztendeje elhasználná egész életét. Ezek a gyengeségi állapotok csak azóta rohanták meg, amióta Iridét a kórházban látogatni kezdte. Egész lelkéből gyűlölte a halált és a halál szomszédságát. Borzalmas dolog volt átbotorkálni a kórház rosszszagú udvarain és folyosóin. Don Domenico a napfényt szerette, a tisztaságot, az úriságot, a becsületet, az ájtatos családi kört, az engedelmes gyermekeket, a ház szigorú zárkózottságát, az éneket, a Gioconda-operát — és ha már meg kellett halni, úgy az életnek ez az órája is végződjön törvényszerűen és megszentelt ceremóniák közepette. Úgy gondolta, hogy korrekt módon, a megszokott környezetben fog feküdni haláloságyán, a Via Concordia félemeletén. Annunziata és Placido, Grazia és Lauro, Ruggiero és Iride mind ott térdeljenek az ágya mellett s hallgassák meg a búcsúzó apa gyéren elhullajtott szavait, amelyekkel még holtában is mindig közöttük marad. Szabálytalannak és az isteni törvényekkel szembehelyezkedőnek látta azt a lehetőséget, hogy valamelyik gyermeke megelőzze őt a halálban. Mintha valami hatalom szólt volna bele az életébe, — hatalom, amely gyűlölte a rendet és a tisztaságot. Battefiroi paracsnokságával fellázadt az aljasság és lerántotta őt a mélységbe. Életének barométere a csőd és a kórház jegyében állott. El-

tűrte, hogy a fiai elhagyják a családi házat s legifjabb gyermeke ottfeküdt a csunya épületben, amelynek kapuján csak borzongással tudott belépni.

Nagyon szomorú volt, hogy ez az újabb elkomorodás éppen abban az időpontban jelentkezett, amikor Don Domeniconak hosszú idő óta először lett volna joga hozzá, hogy egy kissé fellélegezzék. Lassan-lassan érni kezdtek a minden erejével megvívott kilenchónapos védelmi háború eredményei. Úgylátszott, mintha sikerre vezetne a szőlősgazdákhoz, kocsmárosokhoz, hajósokhoz s a környék kisbirtokosaihoz tett sok utazgatás, — ezek a szörnyű utazások a zsúfolt vonatokban, esőben és pokoli hőségben, a hiábavaló várakozások a fülledt szobákban, a sok beszéd, tanács, tárgyalás, kitérés, javaslat, visszavonás, ez az egész megalázó hajsza, amelyet egy foltatlan tisztességben eltöltött élet után öregkorában vállalt magára. Lassanként sikerült rábírnia a legtöbb kishitelezőt — a vidéki betevők nagyobbrészét — arra, hogy adjanak haladékot a kamatszolgáltatásra, mert Don Domenico bebizonyította nekik, hogy üzletének összeomlása egyben a hitelezőket is magával rántaná. A nagyurak természetesen nem voltak ilyen hozzáférhetők. Moratóriumot csupán egy nagy bankház adott, ahol Don Domenicot személye miatt nagyrabecsülték. Battefiori többi gyalázatos kötelezettségének eleget kellett tenni. Pascarella példátlan erőfeszítéssel mostanáig ki tudta tolni az összeomlás időpontját s ki tudja, talán véglegesen is megakadályozhatja. A becsülete még érintetlen volt.

Csak most novemberben derült ki, amikor két nyugodt délelőttön valamennyi számlából rövid előzetes mérleget állított össze, hogy a dolgok sokkal kedvezőbben állanak, mint ahogyan gondolta. Igaz ugyan, — mint már mondottuk — hogy nincs módunkban a Pascarella-cég egész üzleti életét kiteregetni, a változás legfontosabb okait azonban mégis meg kell említenünk.

Otthoni takarékoskodás? Ezen a téren minden lehetséges megtörtént. A kiadások az elviselhető legalsóbb határig szálltak le. A leányok kitünően beváltak, valósággal fösvénykedtek még egy darab cukorral, egy cérnaszállal s a villanyvilágítás minden percével is. Még az azienda személyzetének elbocsátása sem tarto-

zott a legfontosabb okok közé. Persze, be kell vallani, hogy az apa Ruggiero háromszáz dollárját is (ez nem tévedés, mert a legfiatalabb fiú az első küldemény után még egyszer küldött száz dollárt), Ruggiero kívánsága szerint az üzlet céljaira fordította. Akkori átszámítás szerint ez körülbelül hatezer líra volt. Don Domenico szépen kalligrafált számlát nyitott Pascarella Ruggiero nevére s ezzel fiát is hitelezői közé számíthatta, ami pedig — ezt mindenkinek el kell ismerni — majdnem egyet jelentett a világrend teljes felborulásával. Ezeknél jóval fontosabb volt a futó üzletek fellendülése, amely együttjárt a tavaszi nagy idegenforgalommal. Persze sem ez, sem három vagy négy ügyfél nem magyarázhatná meg eléggé a helyzet javulását. A döntés más oldalról következett be.

Renato Battefiori gyalázatos szökése után Don Domenico túlságosan kevésre becsülte vagyonát. Ez a vagyon tudvalevőleg a lányok hozományából, mama ékszereiből, egy házrészből s egy Nápoly környékén fekvő telekből állott. A három első vagyonrészt azonnal realizálták, de a telek eladása húzódott. De éppen ez a késlekedés hozta meg Don Domenicónak a szerencsés fordulatot. Nyárra ugyanis kiderült, hogy Nápoly városa, valamint egy angol tőkésekből álló iparvállalat meg akarja szerezni a telket, illetőleg a telek körül fekvő egész területet. Mindmáig szinte ingyen kínálták ennek a hepe-hupás sivatagnak minden négyzetölét, most azonban az egymásra rálicitáló felek harca az ingatlan értékét villámgyorsan a magasba kergette. Domenico Pascarella az eredeti ár négyszereséért adhatta el a telket az angol társaságnak. Ez volt életének legjobb üzlete.

A mérleg azonban még mindig nem bizonyította az anyagi ügyek rendeződését. Ha a hatóságok felvilágosítást követeltek volna arról, hogy voltaképpen hogyan is állanak a dolgok, akkor kiderülne, hogy adósságai még mindig jóval többre rúgnak, mint az aktívák s éppen ezért büntetőjogi szempontból ma is csak hamisan megbukott kereskedő. E kilenc hónap alatt mégis oly váratlanul csökkent az adósság, hogy remény volt arra: a következő kilenc hónapban talán az egészet törleszteni lehet s ilyenmódon ismét helyreáll

az egyensúly. De aztán vége! Likvidálni és bezárni a boltot! Don Domenico megfogadta ezt.

Mindent alaposan megfontolva megállapította, hogy a számlakivonatok követel-oldalán — amelyeket már régen nem ő maga vonatazott meg — a Gennaro Gnolli ügyvéd által szerzett kegyetlen hitelek voltak a legkínosabbak. Ezek a hitelek nemcsak a szemérmetlenül magas kamatozással tűntek ki, hanem groteszk módon — Don Domenico erre csak akkor emlékezett, amikor a szerződéseket átlapozta — egy nap alatt felmondhatók voltak s a felmondást követő hét után az egész összeget vissza kellett fizetni. Don Domenico mértéktelenül felháborodott e szerződések miatt s ez volt egyik oka annak a vad botránynak, amely november 13-án végzetes erővel tört ki Pascarella és Gnolli között. A botrány közvetlen oka azokban a «költségek»-ben keresendő, amelyeket a törékenytestű ügyvéd eddig kifejtett tevékenységéért felvenni kegyes volt.

Kétségtelenül igaz, hogy Don Domenico lényében — noha a becsület és a rend embere volt — nagyon sok ellentmondó dolgot találunk. Kezdettől fogva tudjuk, hogy a szó igazi értelmében mennyire «saját»-osnak látta a valóságot. Otthoni királyságáról nem is szólva, először a Battefiori-eset, most pedig a Gnolli-eset ugyanezt bizonyítja.

Gennaro Gnolli ügyvéd Nápoly kereskedelmi világában ismert, bár nem igen tisztelt nevet szerzett magának azzal, hogy nehéz helyzetekben szakértőnek és tanácsadónak kérték fel. Rendszerint akkor hívták, mikor már égett a tető s amikor ötletes és ravasz eszközökkel kellett elfojtani a tüzet. Miután tapasztalt ember volt és sokfelé elágazó ismeretséggel rendelkezett, néhány esetben eredménnyel járt az általa nyújtott segítség. E körülmények ismeretében fordult hozzá Don Domenico s feltárta előtte az egész katasztrófát. A szerencsétlen ember akkoriban a következő dilemma előtt állott: noha én magam is becsületes és szerencsétlen áldozata vagyok egy gonosztevőnek, ismerjem be őszintén az összeomlást, dobjak oda mindent a hitelezőknek s életem végéig nincsetlen kolduskénti éljek? Vagy pedig gyermekeim kedvéért tussoljam el a dolgot s kíséreljem meg, hátha keresztülverekszem magam?

Gnolli ügyvéd volt az, aki ezekben a napokban vigasztaló biztatással pozitív irányban döntötte el ezt a dilemmát, ő hozta a hiteleket, ő talált rá a ravasz kibúvókra és sokféle módon tette szükségessé szerepését. Aztán eljött az idő, amikor Gnolli befejezte feladatát. Ilyenkor minden óvatos kereskedő, aki tart valamit magáról, azonnal eltávolította és kifizette volna ezt az embert, gyorsan felbontva a vele való összeköttetést. Ezen a ponton azonban Domenico Pascarella megbukott s mélyre kell hatolnunk, ha meg akarjuk tudni, hogy voltaképpen miért is bukott meg.

Az első hiba: Don Domenico egyáltalában nem kötött semmiféle szerződést Gnollival, illetőleg amikor erre szó került, mindig áldoztul esett az ügyvéd halogató és elkenő taktikájának. Később, amikor lelkiismerete egyre sürgetőbben figyelmeztette, azzal mentegetőzött önmaga előtt, hogy száz fontosabb kérdés terheli s ugyanígy indokolta meg szüntelen utazgatásaival, amiért Gnollit még mindig eltűri az aziendában. De még ha be is ismerte volna, hogy az ügyvéd bűntárs- és orgazdavolta teszi őt magát bizonytalanná, még ezzel sem ismerte volna be a teljes igazságot. Mert a teljes igazság így szólt: Don Domeniconak titokban gyengéi voltak az olyan koboldtermészetek, mint Battefiori és Gnolli. A szigorú apa, aki az erényt legtisztább formájában akarta kitenyészteni gyermekeiben, valami hátsóajtón egyidejűleg bebocsátotta világába a bűnt és a szennyet is. Igaz, Battefiorit sohasem hívta meg házába. (Nem ezt akarta-e megtorolni a kobold a gaztettel?) De mégis egy negyedszázadon keresztül megfért vele egyazon íróasztal mellett és tűrte a cigarettafüstjét, az ujságjait, a tisztátlanságát. Domenico Pascarella egyetlen emberfajtával szemben sem lett ernyedt vagy gyenge, egyesegyedül ennek a nyálkás és hízelgő típusnak hódolt be. Úgy hatott rá, mint valami izombénító méreg. S ami még rosszabb: lelkének egy elrejtett zugában mintha örömét lelte volna a Battefiorikban. Valami furcsa módon lelte örömét, amely úgy nyilatkozott meg, hogy ezeket az embereket megvetően kezelte. Mindez vajjon megmagyarázható-e ezeknek a koboldoknak aljas hízelkedésével és csúszás-mászásával? Ne felejtsük el, hogy Don Domenico már másnap

abbahagyatta Battefiori üldözését. Nyilván más körülmények is számbajöhettek itt ama kívánságon kívül, hogy a csirkefogót kímélje, de azért talán az alacsonyrendűség iránt érzett teljesen érthetetlen szimpátiának is része volt a dologban. Ez a titok, sajnos, megoldatlan maradt.

A költségek dolga persze éppen eléggé szemtelen volt ahhoz, hogy Don Domenicot a végletekig elkeseritse. Most megbosszulódott a súlyos hanyagság, amellyel elmulasztotta, hogy annakidején megállapodjon Gnollival. Az ügyvéd akkor jelent meg az aziendában, amikor kedve tartotta, az ismert íróasztalfélen elintézte magánügyeit és általában úgy viselkedett mint elődje, legfeljebb különböző cseppek, pirulák és porok változatos fogyasztásával szaporította amannak életrepertoárját. Minél feleslegesebb lett, annál rendszeresebben jelentkezett. De az igazi kobold finom pszichológiai érzékével elkerülte, hogy a főnökkel naponként találkozzék, ami annál könnyebben sikerült, mivel Don Domenico gyakran volt távol Nápolytól. Az ilyen órákban, amikor a gazda hiányzott, Gnolli a két emberre összezsugorodott személyzet előtt a főnököt játszotta. Utasításokat adott, saját belátása szerint tett-vett s azután «költségeket» számított fel — függetlenül a provizióktól, amelyeket az általa szerzett új felek után vágott zsebre.

Mindez nem volt teljesen ismeretlen Don Domenico előtt, de máig nem sokat törődött vele. Először is semmiféle szerződés nem szabályozta, hogy Gnolli ügyvédet mikép honorálja azért a valóban üdvös tevékenységért, amelyet kezdetben kifejtett. Az összes ügyeket ismerő ügyvéd éppen ezért abban a hitben ringatózhatott, hogy Pascarella többé-kevésbbé csendestársnak tekinti és bizalmával, sőt bizonyos fokig rendelkezési joggal is felruházza. Másodszor pedig azok a költségek, amelyeknek könyvelése itt-ott néha feltűnt a főnöknek, nem voltak nagyon magasak s nyilván nem is voltak jogtalanok. A pénztáros azonnal ki is fizetett mindent, noha ellennyugtát nem kapott.

Csak amikor alaposan nézték végig a könyveket, derült ki, hogy Don Domenicot a nagy rabló helyett most egy kis rabló csalta lépre. Nem felháborodást,

rosszabbat, fájdalmas keserűséget érzett. Gyorsan kiszámította, hogy e proviziók és költségek végösszegéért nemcsak leányait küldhette volna nyaralni, hanem a fiait is itthon tarthatta volna. Bűntudat és bűnbánat ugyancsak távol volt ettől az embertől, most azonban a düh fekete felhőjében egy kicsit meglegyintette mind a kettő.

November 13-án már jókor megjelent az aziendában, mert attól félt, hogy Gnolli megszökik előle, noha az ügyvéd — csakúgy mint Battefiori — tizenegy óra előtt soha meg nem jelent. Most is így történt. Az ügyvéd nyilván már belépésekor megérezte, hogy puskaporos a levegő, mert figyelő pillantása nagyon elütött a szemtelen hangtól, amellyel sebtiben egy kellemes hírt akart közölni:

— Ragyogó dolgot gondoltam ki. De türelmet kérek! Pazienza! Csak a jövő hét végén mondom el.

A cégfőnök némán és mereven állott az íróasztal mellett. Gnolli e hallgatás komolyságát egyideig úgy kóstolgatta, mintha borpróbát tartana, aztán kezdett összezsugorodni s a hangocskája panaszosan nevetett:

— Igazán meg lehetünk elégedve a dologgal, Don Domenico. Nagyon jól dolgoztunk együtt. Mit szól hozzá? És a mérleg? Meg vagyok róla győződve, hogy máris kimásztunk a slamasztikából, egyensúlyban vagyunk, sőt talán már aktívak is vagyunk, mi?

— Mi az, hogy «vagyunk?»

Inkább remegő, mint fagyos volt a hang. Az ügyvéd sóhajtva ült le Battefiori helyére. Egész gyógyszerraktárát kihúzta a zsebéből s finomkodó mozdulatokkal rakta maga elé a kis üvegeket és dobozokat, mintegy hangsúlyozva, hogy még mindig mennyire otthon érzi magát. Az egész valami néma zenekíséret volt a szavaihoz:

— Istenem, hát persze! Igaza van, Don Domenico. Volt néhány ötletem és jelentős hiteleket szereztem önnek. De igazában csak ön dolgozott. Ez a tiszta igazság.

Domenico Pascarella még mindig csendes maradt:

— Mindenekelőtt keljen fel! Idegen házban csak akkor ül le az ember, ha hellyel kínálják!

Gennaro Gnolli valóban felállt. Elnézően állt fel, amint értelmes emberhez illik, aki valami nagy gyer-

meknek minden kívánságát teljesíteni akarja. Közben még mindig mosolygott, mintha az iménti bátorító mosoly puszta feledékenységből az arcán maradt volna.

— Mi baja van ma?

Don Domenico egyetlen mozdulattal magaelé rántotta a pénztárkönyvet és felnyitotta:

— Ezennel felszólítom, hogy pontról-pontra közölje velem úgynevezett költségeit.

Gnolli ügyvéd félig lehúnyta a szemét s a fejét jobbra hajtotta, mintha fáradt lenne ahhoz, hogy egyenesen tartsa. Igazi koboldmozdulat volt ez, — a kobold erkölcsi elszörnyűködése a világ hálátlansága és rosszasága felett. Battefiori ugyanígy csinálta volna. Mintha az ő hangját hallaná Don Domenico:

— Komolyan beszél?

— Kérdem önt, milyen jogon lábatlankodik itt s hogyan mer ezért költségszámlákat benyujtani a pénztárosnak?

Az ügyvéd egy darabig gondolkozott s közben erősen szívta kis Eva-cigarettáját, másik kezével azonban csípőjétől a gyomra felé simogatni kezdte testét, mintha ebből az irányból fenyegetné valami leselkedő veszély:

— Bocsásson meg, igen tisztelt Don Domenico. Nem lenne jobb, ha ezt a beszélgetést kedvezőbb időre halasztanók el?

— Nem lesz többé alkalmunk rá.

Pascarella nem bírt tovább a hangjával. A másik annál meggondoltabb és melankólikusan halkabb lett:

— Nem szeretem a veszekedést. Az ilyesmi a legrosszabb nekem. Azért is nem nősültem meg. Szelíd és nagyon beteg ember vagyok. Nem szívesen beszélek az érdemeimről. Ön, sajnos, rákényszerít arra, hogy emlékeztessem: ez év februárjában bizonyos hitelek felhasználásával mgmentettem az üzletét...

Don Domenico ökle mennydörögve csapott le a szerződésekre:

— Ezek aljas hitelek voltak.

— Az ön helyzetében jobbakat nem kap az ember. Már az is páratlan teljesítmény volt, hogy egyáltalában pénzt tudtam szerezni önnek. Más ezt nem csinálta volna utánam.

Éppen az a tény, hogy ebben a mondatban némi igazság is volt, teljesen megvadította Don Domenicot:

— Maga tolvaj! Maga meglopott engem!

Gnolli összecsuklott s a két öklével a gyomra táját nyomogatta:

— Na most megvan, — nyögte kárörömmel — most megvan! — Fájdalomtól eltorzult arca mohón fordult az íróasztalon álló orvosságok felé. Egyik kezével elengedte a gyomrát s a másik kezével most már egymagában tartotta, mint valami szilaj állatot, amely a kötőféket ráncigálja. Megragadta az egyik csepegtetős üveget, magasra emelte, hogy felülről csurgassa szájába a megfelelő mennyiségű folyadékot. E megerőltető munka után olyan volt a hangja, mint egy haldoklóé, aki már leszámolt a világgal:

— Ha nem vonja vissza ezt a sértést, Don Domenico, többé nem lehet meg nem történtté tenni.

Miután Don Domenico nem vont vissza semmit, a haldokló hang fájdalommal emlékezett meg elpazarolt munkájáról:

— Kilenc hónap óta nap-nap után önért dolgozom... Az egész időmet feláldozom... A veszteségeim, amelyek ön miatt értek, legalább húszszorosára rúgnak ezeknek a nevetséges költségeknek, amikkel még a taxit sem tudnám kifizetni... Különben... önnek adom az egészet commendatore!

— Nem vagyok commendatore!

— Azt is tudom, hogy miért nem lehet az.

Domenico Pascarella megkapaszkodott az íróasztal szélében:

— Mit akar ezzel mondani?

Gnolli ügyvéd szemérmesen félrenézett, mintha akarata ellenére kényszerítenék rá, hogy a szerelmi titoknál is gyengédebb intimitásokat közöljön.

— Hiszen ön ismeri magas összeköttetéseimet. Az emberek sok mindent tudnak, signor Pascarella. Mostanáig azonban tartottam önt.

Maganyugtatóan tapogatta végig baloldalát, mintha sértődött szívét akarná fékentartani. E közben — mintegy véletlenül — megsimogatta gomblyukában a pártjelvényt. Don Domenico tikkadtan dülő egyre jobban előre:

— Maga... Maga tartott engem?

Az ügyvéd hátralépett. Arcára egyszerre kiült a misztikus jólinformáltság és ájtatoskodó ravaszság szirupos kifejezése, amelyet gyakran lehet látni diktatúrával kormányzott országokban, ha a beszélgetés a kormányrendszerre terelődik.

— Nem arról van szó signore, amire gondol. Az üzleteivel egyelőre senki sem törődik. De az ön, — hogy is mondjam csak — az ön szimpátiái nagyon is homályosak. Mindezideig nem ejtettem önt el. És ha megint észretér, akkor...

— Ki innen! — ordította Domenico Pascarella. És miután Gnolli nem mozdult, kiugrott az íróasztal mögül, megragadta az apró embert s lelökte az uccai üzletbe vezető csigalépcsőn. Az ügyvéd elesett s néhány lépcsőfokon négykézláb botorkált lefelé. Az egész jelenet beleillett volna valami régi vígjátékba. Pascarella lekiabált a gyakornoknak:

— Ha mégegyszer mutatkozik, dobjátok ki!

Aztán remegő kezekkel markolta fel az íróasztalról az orvosságos üvegeket és skatulyákat s valamennyit utána hajította a koboldnak. Az egyik üveg eltört. Mint ahogyan az ördög kénkőszagot hagy maga után, úgy úszott Gennaro Gnolli nyomában az éter édeskés szaga, amelyet többnapos szorgalmas szellőztetéssel sem lehetett eltávolítani a dolgozószobából.

Ebédidő ugyan már elmult, de Don Domenico még tovább is két teljes órát töltött a szűk szobában. Annyira felizgatta az eset, hogy tagjai nem engedelmeskedtek akaratának s ezért nem is mert elmenni. Lemondott az ebédről s három óra tájban egyenesen a kórházba ment, hogy Iridét meglátogassa. A kislány délelőtt valami injekciót kapott s most mélyen és kábultan aludt. Don Domenico tágranyílt, kissé kidülledt szemmel bámulta gyermekét. Pillantása szomorú volt és egyben teli valami különös vágyódással. Félnégykor visszatért az aziendába. A levél, amely felmondotta ama ominózus hiteleket, már ott feküdt az íróasztalán.

Hét-nyolc nappal ezelőtt Annunziátának rejtélyes élménye volt, amelyről sokan szívesen azt fogják mondani, hogy érzéki csalódás volt. Iridét aznap vitték a kórházba s a kislány, akit a szomorú környezet

nagyon levert, óráról-órára idegesebb lett. Annunziata azon töprengett ,hogy miképpen tudná felvidítani. Iride még mindig gyerekes szenvedéllyel imádta azokat a ragadós gyümölcskaramelleket, amelyek ragyogó és természetellenes színekben tündökölnek. Annunziata öt óra felé útnak indult, hogy a Via Róma egyik ismert cukorkakereskedésében egy csomag ilyen karamellát vásároljon a kislánynak. Esett az eső s mindenre ráborult a piszkos novemberi alkonyat, amely üvegszerű matériaként tolakodott a sietők emberek közé s megnövelte közöttük a távolságot. A szemező eső ellenére percről-percre nőtt az esti forgalom. A legsűrűbben éppen az előtt az üzlet előtt álltak és tolakodtak az emberek, ahova Annunziata akart bemenni. Itt nemcsak csokoládét és mindenféle édességeket árultak, hanem kávét, teát, marmeládot és egyéb gyarmatárut. A helyiség hátsó felében espresso kávét is mértek s ez sok embert csalogatott be az uccáról. Amikor Annunziata az üzlethez közeledett, fellángolt az ívlámpa s körben megvilágította a bágyadt esőt, mint nyáron a szúnyogok táncoló koszorúját. Egyidejűleg mágikus fényben ragyogott fel egy reklámtábla a kirakatban. Ez a reklám egy magasorrú, régies fregatta vagy karavella modelljét ábrázolta, amely két festett hullámfal között automatikusan himbálódzott. Fölötte a vörös transzparens fényében ezt lehetett olvasni: «Santos kávé».

Annunziata megállt a kirakat előtt s álmodozva nézte a régi hajót, amely a papiroshullámokon vitorlázott haza Braziliából. Szorosan mellette állt egy hölgy és ugyancsak a kirakatot bámulta. Annunziátának először a régidivatú ernyő tűnt fel, amelyet a hölgy csukva tartott a kezében, noha esett az eső. Az ernyő már azért is feltűnő volt, mert elgörbült s szinte töröttnek látszott. A hölgy kesztyűi világosak voltak, de mintha gyászban lett volna, vagy legalábbis sötét ruhát hordana. Annunziata egyszerre hihetetlenül ismerősnek érezte szomszédjának közelségét, ismerősnek érzett mindent, a régidivatú fátyolos kalapot, a fekete kabátot a kopott asztrachán gallérral s leginkább az átnedvesedett szövet esőszagát. Az idegen hölgy elfordult a tükörüvegtől és belépett az üzletbe. De az ajtóból visszafordult Annunziata felé, aki követni akarta. Bánatos, de összeesküvő pillan-

tás intett felé a szemekből, amelyeket a fátyol beárnyékolt, de egyben el is mélyített:

— Vigyázat! Nem vagyunk egyedül! Tedd a magad dolgát!

Annunziata mozdulatlanul állt meg az embertömegben. Percekre volt szüksége, míg öntudata mint a szivacs, teleszívódott a megismeréssel: mama! Aztán ő is belépett az üzletbe s szinte mély álomban vásárolta meg a cukorkákat. Megpróbálta, hogy közeledjék mamához, de a dolog úgy alakult, hogy mindig hátat fordított Annunziátának. Leánya csak a hangját hallotta tisztán:

— Egy félkiló kávét, mint rendesen.

— Kéremszépen signora, őrölve vagy egészben?

— Egészben! A háromcsillagosból.

Ez a nagyon is valóságos bevásárlási hang egyáltalában nem győzte meg Annunziátát arról, hogy tévedett. Talán az egész csak a halottak ravaszsága volt, valami magukravállalt banalitás — ezzel akartak alkalmazkodni az emberek világához. Az idegen hölgy körülményesen fizetett a pénztárnál s közben a régi ernyőt hóna alá fogta. De aztán megint Annunziátára villant a súlyos és vigasztalan pillantás, amely mintha ezt panaszolta volna: gyermekem, miért nem mozdultál meg? Miért nem használtad ki találkozásunkat, miért mulasztottad el az utolsó alkalmat?

Az első uccasarokra érve Annunziata azt mondotta magában:

— Az egész természetesen butaság. Lauro miatt szenvedek, őt féltem. Valami hasonlóság lehetett mama és a hölgy között, a prémes fekete kabát s mindenekfölött a nedves szag idézte fel az egész képet. Ez világos. És a pillantása? A fátyol miatt volt az egész.

Most már nem is tartotta valami különös hadicselnek, hogy elköltözött lelkek kávét vásárolnak.

De ez a megnyugtató magyarázat kedélyének csupán felszínét érintette. A mélyebb rétegek nem tudtak megbirkózni az élménnyel. Éjnek idején szorongó kérdések ébredeztek benne: mit jelent az elgörbült esernyő? Talán beszélni akart velem? Tud valamit Lauróról?

Annunziata másnap hosszú szünet után ismét elment a Santa Maria Avvocata templomba és meggyónt. Gyó-

nás után halk hangon arra kérte Ildefonso pátert, hogy néhány szót szólhasson vele.

— Főtisztelendő úr... Nem felejtettem el... És ha most itt akarnam hagyni ezt az életet ..

Csak nehezen oldódott meg a nyelve. Mindig maga előtt látta suor Concettát az össze-vissza kötözött Dante-arccal. A pap egyáltalában nem látszott meglepődöttnek:

— Leányom, döntése visszavonhatatlan?

Az ajaktalan, vékonymetszésű száj körül mintha ez villant volna fel: hát ennyire jutottunk? Jól megmértem lelked mélységét? Annunziata kitért:

— Csak kérdezem... Ha... Ó, nagyon nehéz lesz...

— Tudom, leányom. A család! Nem fogják tűrni. Talán üldözni is fogják. De hiszen már nagykorú, úgy-e? Ha legyőzte magában az utolsó kétségeket is, akkor jöjjön, jöjjön hozzám! Segíteni fogom és megvédelmezem.

E beszélgetés után Annunziata visszatért a maga mindennapjai közé, de ügyelt rá, hogy nővérei semmit se vegyenek észre. Továbbra is sok órát töltött a türelmetlen Iride mellett, ahányszor csak lehetett, levette Grazia vállairól a konyhai szolgálat terhét, változatlanul gondoskodott papa összes szükségleteiről.

De november 13-án — megint estefelé — másodszor is találkozott mama jelenségével. Ezt a találkozást már kevésbbé lehetett természetes módon megmagyarázni és sokkal jobban felkavarta lelkét, mint az első. Annunziata a klinikáról ment hazafelé, hogy segítsen Graziának, mert Giuseppe, akit az események megfosztottak legfőbb foglalkozásától, napról-napra lustább és használhatatlanabb lett. Befordult a Via Rómáról egy keskeny utcába, amely eléggé meredeken vezetett a Via Concordiához. Az alkonyatban egy bérkocsi döcögött előtte a Vico felé. Annunziata mindig egyforma távolságban követte a kocsit. A Via Concordia sarkán megelőzte az egyfogatut s aztán várta, hogy a fogat továbbmegy-e a Corso Vittorio Emanuelére vagy pedig az ő utcájában folytatja-e az utat. Bepillantott a kocsiba. Az utas mama volt. Nem az a hölgy, aki multkor kávét vásárolt. Egy másik hölgy, de kétszer és háromszor inkább mama, mint az előbbi. A sötétségben nem lehetett megismerni a ruháját, de az arca fakón világított a kalap alól s Annunziata nagyon jól

emlékezett rá. Aztán következett a legszörnyűbb! Mama megismerte leányát, egy kissé felemelkedett a kocsiban, utánafordult és feléje tárta karjait. De ez nem a szeretet mozdulata volt, hanem valami csillapíthatatlan fájdalomé s azt jelentette: «mindörökre késő». Annunziata két lépést tett a kocsi felé, amely egészen közönséges nápolyi bérkocsi volt, álmos kocsissal a bakon. Ebben a pillanatban a ló nekifeküdt a húzásnak s a kocsi mennydörgő trappban indult meg az üres Via Concordián a Pascarella-ház felé. Ott mintha néhány pillanatra megállt volna, aztán tompuló zajjal tűnt el a Vico San Mattiában.

Annunziata futva menekült. Kétszer egymásután szaladt fel-alá a Via Román. Aztán visszatért Iridéhez s egy óráig szótlanul ült a sötét szobában. Csak kilenc óra felé merészkedett ki a Via Concordiára. Járásközben imádkozott, de már nem is kívánta, hogy meghallgassák imáját, csak az ima kedvéért imádkozott, Egyik Ave Maria a másik után pergett suttogó ajkairól. Félóráig álldogált a folyosón, míg bekövetkezett az, amire jéghidegre fagyott testtel várt, amióta mama a második találkozással jelezte az elháríthatatlan végzetet.

Don Domenico, akit még mindig megviselt az összeütközés Gnollival, ezen a november tizenharmadikán már este hét órakor otthon volt. Miután a viszonyok változása óta megszokták a késői vacsorát, Grazia papa hazatérésekor még egyáltalában nem volt készen a főzéssel. A pranzo, a főétkezés sok fáradságba és figyelembe került, mivel papa mostanában ebéd helyett gyakran csak valami kis frissítőt fogyasztott. A gyümölcsön és sajton kívül este még két meleg fogást kellett készíteni. Grazia ma a zuppa di faggioli-n kívül egy darab capretto-t is sütött, ez azonban még nagyon messze volt attól, hogy puha legyen. Giuseppe most is, mint mindig, elutasító érdeklődéssel üldögélt a zsámolyon s mereven nézte Grazia tevékenységét, mintha ezt akarná mondani: nálatok, tökéletlen teremtéseknél még a tűz sem dolgozik úgy, mint ahogy kellene. Az utóbbi időben a szolga nagyon megöregedett. Miután nem lehetett feltételezni róla, hogy a családi szerencsétlenség sujtotta volna le, valószínű, hogy az új és sovány élet-

mód nem ízlett neki. Grazia összerezzent, amikor a szokatlan órában meghallotta papa dobogó lépteit. Eközben a kés, amellyel éppen dolgozott, mélyen beleszaladt az ujjába. Don Domenico hangja könyörtelenül szólalt meg:

— Giuseppe, tálaʼni!

Grazia zsebkendővel bekötötte a sebet és idegesen sürgölődni kezdett. Megkavarta a levest, rázogatta a serpenyőt, aminek persze nem volt sok értelme, mert a szakácsnő sietése éppoly kevéssé gyorsítja meg a sült elkészülését, mint ahogyan a paraszt türelmetlensége sem érleli meg hamarább a gabonát.

Giuseppe betotyogott a sala da pranzóba, hogy megterítse az asztalt, ahol már ott ült a kiéhezett apa s elgondolkozva várakozott a vacsorára. Száz gondolatra is volt ideje. Gnolli költségeit, amelyek szép összegre rúgtak, nem lehetett kikapcsolni. Priscilla fizetése például ezzel az összeggel szemben nevetségesen jelentéktelen volt. Most pedig a leányai, előkelő fiatal hölgyek, vállaʼnak olyan munkát, amely éppenséggel nem illett rangjukhoz. És tovább! Iride közkórházban feküdt, mint fizetőbeteg külön szobában ugyan, de mégis csak közkórházban. Finomabb helyre, valami jó casa di cura-ba nem vitethette, de ennek a csirkefogónak, ennek a második számú Battefiorinak «költségek címén» utánahajította a pénzt. Ugyanezzel a refrénnel ment végig életviteléének minden egyes pontján. A felmondott hitelek gondja úgy keveredett ebbe a dalba, mint egy hamisan fütyülő hang.

Végre bejött Grazia s mögötte Giuseppe, aki a tálat hozta. A leány arca vörös volt és duzzadt a tűzhely melegétől. A jobb keze be volt kötve. Szépsége — legalább is ebben az órában — lezüllött és értéktelen lett. Don Domenico kilenc hónap óta mégis most látta meg először, hogy a leánya szép. Amikor ránézett, mintha valami ismeretlen, megfagyott szánalom engedett volna fel benne. Csak ketten ültek az asztal mellett, nagyon messzi voltak egymástól. Csak ketten, — először, amióta a világ világ. Ez mindkettőjüket nyugtalanította. Apa és leánya zavarba jöttek, mintha olyan helyzetbe kerültek volna, amely szokatlan feszültséget kíván tőlük. Beszélgetés indult meg közöttük, — nem is lehet másképnevezni ezt a párbeszédet:

— Hol van Annunziata?

— Nem tudom, papa.

Csend. A vörös bablevest kimerik a tányérokba, bort töltenek a poharakba. Az evőeszközök csörömpölni kezdenek. Papa elterpeszkedve és hallhatóan szürcsöli a levest, mint mindig. Egyszerre megáll a kanál a tányér és a szája között.

— De Annunziatának már itthon kellene lenni, mi?!

— Nem vártunk ma ilyen korán, papa.

— Hol lehet?

— Biztosan Iridénél, papa.

— Iridénél? No jó...

Grazia a harmadik kanál után nem eszik többé. Attól fél, hogy rosszul lesz. Nincs semmi testi baja, de a leves vörös színe valami ocsmány álomképre emlékezteti. Papa nem is veszi észre, hogy nem eszik. Mélyen a tányér fölé hajol, kiadósan kanalaz s majdnem zenei hangon jólesően nyögve szürcsöli a levest és a nagyszemű, barnapiros babokat. Amikor elkészül, nagy buzgalommal szedi össze kanalával a tányér aljáról a maradékot. Az egészséges étvágynak ez a tányérkarcoló mohósága végigborzong Grazia hátán. Milyen ember is egy ilyen férfi? Ezt a haszontalan kérdést akkor teszi fel magának, még mielőtt Giuseppe behozná a második fogást. Papa a szalvétával törölgeti kipödört bajuszát:

— Iride ma jobb színben van.

— Úgy találod, papa?

— Ha vége lesz a poliklinikai megfigyelésnek, azonnal kiviszem vidékre. Talán Capo Misenoba. Annunziata is vele megy. Most ez a legfontosabb. A jó levegő többet ér, mint az összes orvosok együtt.

— Biztosan ez a legfontosabb, papa.

Giuseppe behozza a sültet, Don Domenico elé teszi és hátralép. Egyetlen nagy kotlett az egész. Papa megrohanja, de egyszerre megáll:

— És te?

— En már készen vagyok, papa.

Aztán valami észrevehetetlen halk nyomatékkal a hangjában:

— Hiszen én egyáltalában nem eszem húst... Már régóta.

Don Domenico beledöfi a villát a kecskesültbe s mi-

után futó pillantással Grazia tányérjára néz, morogni kezd:

— Ó, már megint ez a divatos böjtölés. Hányszor mondjam nektek, hogy tisztességesen kell ennetek. A végén még ti is betegek lesztek.

Grazia nem fordítja el szemét papa tányérjáról. Mennyire nem tudsz semmit, papa. De hideg marad. Még egy könny sem téved a szemébe. Apa tovább folytatja a korholást s ezért megnyugtatja:

— Hiszen még eszem a sajtból és a gyümölcsből.

Újabb hallgatás. Papa nagy szenvedéllyel adja át magát a táplálkozásnak és már mindent elfelejtett. Nem könnyű dolog kikaparni minden húst a kotletcsont mélyedéseiből. Néha kicsúszik a villa vagy kés s végigkarmolja a tányért. Miután máskép nem megy, Don Domenico két kézre fogja a csontot s így kezdi rágni. Eközben erős, fiatalos fogai néha egy-egy kemény porcogóra harapnak, amely imponálóan felreccsen. Grazia mereven nézi az éhes apát. Először látja őt, amint eszik, nem, nem is eszik, könyörtelenül pusztítja az ételt. Egyszerre megborzad attól, amit a csonton rágódó apa képe elfojthatatlanul felébreszt benne: a gyűlölettől. A kiapadt hit mocsaras üreget hagyott maga után s ez az üreg megtelik valami fekete anyaggal, a gyűlölettel. Ez a gyűlölet nem ma született. Görcsösen Placidora akar gondolni, hogy valamiben megfogódzék. Hogy éljen tovább, ha ez a szörnyű érzés nem múlik el? Papa le akarja mosni az ujjait. Szolgálatkészen szalad ki a konyhába s behozza a meleg vízzel megtöltött csészét. Apja megint végigméri, valami eddig ismeretlen pillantással:

— Ruggiero és Lauro már háromszor írtak, Placido meg csak egyszer, úgy-e?

Grazia testéhez szorítja két könyökét s ezzel — mint a harcra készülő állat — kisebbé teszi a támadási felületet:

— Placido biztosan túl van terhelve munkával, papa.

— Túl van terhelve? Hát az meg micsoda?

— Neki kell elvégezni az irodában az egész olasz levelezést.

— No akkor a többivel együtt nekünk is levelezhetne.

— Placido nem érzi jól magát Rióban, papa. Nem született hivatalnoknak.

— Én sem és még kevésbé születtem arra, hogy fitymálva bánjanak velem...

Grazia teste izzik. Mennyi mindent szenvedett Placido éveken keresztül papa miatt?! És mégis feláldozza érte testét és szellemét. Hiszen az ő javaslata volt, hogy menjenek Braziliába, segítsenek apjuknak és mentsék meg őt. Emberfölötti szeretetből született ez a tragikus gyermekesség. Három fiatal, nevetségesen fiatal fiú kivándorol az apja kedvéért. És ez az apa szokása szerint tovább csipkelődik, ahelyett, hogy zokogna, hogy bűnbánóan verné a mellét. Ki felelős az egész szerencsétlenségért? Ki kormányozta a családot könyörtelenül, amikor még jó idők jártak s a balsorsban ki tűrte ellenállás nélkül, hogy a három gyermek pénztelenül és felszerelés híján menjen ki a világba? Hogy illik ez össze? Papa a bűnös, papa! Száz vád örvénylik Graziában. Borzalmas tisztaság önti el s szelleme érzi, hogy megvakul, mint a szem, amelyet túlságosan vakító fény ért. Elfordul apjától, aki nyugodtan gerezdekre bont szét egy narancsot:

— Hol marad Annunziata? Iride biztosan már régóta alszik.

Grazia nem felel. Nem tud beszélni. Ha tudna, kiáltania kellene. Borzalmas ez a felébredés a gyermekkor bizonyosságaiból, a sohasem kérdező, egyszerű hitből. Hogy élheti túl az ember *ezt?* Nem, papa nem jó ember, papa nem jó ember!

Don Domenico lassan szájához emeli az utolsó narancsszeletet. Mégcsak egy lehelletnyit sem érez abból a viharból, amely Graziában tombol. Túlságosan elfoglalja saját rosszkedve, amely egyszerre felébred benne. Mi történt? Micsoda süket magánosság veszi körül? Hiszen nem rosszabbak a gyermekei, mint a többieké. És ez a leány itt? Igazán meg lehet elégedve vele. De miért félnek tőle a gyermekek és mért olyan szűkszavúak? Hiszen nem kell mindjárt gyengédségekre gondolni, a megszokott határ illetlen áthágására. De itt is megvan a tisztességes középút. Miért nem lép hozzá egyik leány sem, miért nem símogatják meg őt, miért nem néznek a szemébe, miért nem érdeklődnek

súlyos gondjai iránt? Még sohasem volt része a leghalványabb gyermeki gyengédségben sem. Miért van ez? Szinte elcsodálkozik apai életének ezen a hiányán, amelyet mostanáig sohasem vett észre. Átpillant Graziához, aki lassan-lassan a nagy asztal másik végére kerül:

— Nagyon messze ülsz. Nem akarsz közelebb jönni?

Grazia arca elkínzott grimasszá torzul:

— Nem tudok...

Don Domenico nem veszi észre ezt a furcsa választ, mert alighogy elhangzott, máris kialszik a villany. «Rövidzárlat» — állapítja meg s kinyitja az egyik ablakot. De az egész Via Concordia vaksötét, egyetlen lakásból sem tör elő világosság. Morogni kezd:

— Megint valami disznóság van az elektromos műveknél. Manapság mindenütt csirkefogók vannak, mascalzoni-k.

De Grazia jobban tudja. Nem kellett volna azt gondolnia és éreznie, amit gondolt és érzett. A hirtelen sötétség gyors és fenyegető válasz volt. Grazia várja a büntetést az előbbi átkozott gyűlöletrohamért. És tudja: fel fog jönni, a lépcsőkön jön felfelé, idejön a második emeletre, a Pascarella-lakás ajtajáig. Apa és lánya ülnek és várják, hogy az elektromos műveknél a munkások kijavítsák a hibát. Egyik sem beszél. Grazia a sötétben, maga sem tudja miért, valami vad grimaszt vág, mintha az ördög csiklandozná.

— Gyujts gyertyát! — parancsolja végre papa.

Grazia lassan tapogatózik végig a salottón, egészen a stanza della mammináig. Az éjszaka ott a leganyagszerűbb. Szinte érzi tapogatózás közben a rugalmas sötétség ellentállását. A kandalló peremén egy háromágú gyertyatartó áll. Ujjai megrémülnek a fémtől, mintha pattogó elektromos áram keringene benne. Mama ezüst gyertyatartóját a sala da pranzóba viszi s közben tudja, hogy amit tesz, szentségtörés, szinte templomrablás. Papa kihúzza a viaszgyufát a nadrágzsebéből s mind a három gyertyát meggyujtja. Halálosan idegen sárga fény árad a szobában. Don Domenico az imént nem zárta be jól az ablakot. A lángok meghajtják fejüket a huzat előtt, amelyet nem lehet érezni. Grazia megint kinyitja az ablakot s aztán hangosan és erősen becsapja.

Közben a hátával érzi, hogy valaki a szobába lépett Már hallja Annunziata hangját, amely most magas és zörgő:

— Távirat érkezett, papa.

A sötétség a folyosón rohanta meg a legidősebb nővért Milyen jól esett ebben a tagolatlan világegyetemben állni, ahol nincs fenn és lenn, jobb és bal, ahol az ember egyedül van a dobogó szívével. Amikor sürgönyhordó megjött és zseblámpájával kereste az ajtószámot, Annunziata nyugodtan kinyujtotta a kezét: a miénk. És aztán egészen ellazult térdekkel lebegett fel a lépcsőn, mintha az éjszaka lenne a biztonság és a tájékozódás voltaképpeni helye. A süket Giuseppe meghallotta libegő tündérke-lépéseit s kinyitotta az ajtót, mielőtt csengetett volna Aztán tovább, be a sala da pranzóba, ahol a szent gyertyatartó imbolyog az asztalon: távirat érkezett, papa.

A villanykörték hunyorogni kezdenek. Végül megnyugszik ennek az éleseszű fénynek frissen ébredt pillacsapása Megint ura a világnak és semmit sem hagy félhomályban Graziának még van ideje, hogy elcsodálkozzék Annunziata szemén. Úgy kitágultak nővére pupillái, mint aki farkascseresznyét evett vagy mintha atropint csepegtettek volna a szemébe.

Papa feltépi az akaratoskodó táviratot elolvassa és Graziának nyujtja Grazia elolvassa és továbbnyujtja Annunziátának. Annunziata olvassa és újra meg újra elolvassa. Pedig a papírszalagon csak kilenc szó van:

«Sao Paulo. Lauro súlyosan megbetegedett. Levél megy Placido, Rugerio.»

Az első dermedés elmultával papa a falhoz lép, ahol elfordított arccal áll vagy két percig Aztán megfordul és egyszerre más ember lesz belőle. Az optimizmus és cselekedniakarás vihara megint megrohanja, mint az élet minden kétségbeesett helyzetében. Feltépi az ajtót és ordítani kezd:

— Giuseppe... Halló!... Giuseppe!... Az ördögbe... Giuseppe!

Megmarkolja a szolgát és megrázza:

— Azonnal telefonálj a kikötőbe, hogy mikor indul a legközelebbi hajó Braziliába, Rioba vagy Santosba!... Mit állsz még mindig? Avanti, vén hülye!

Fel-alá szaladgál s inkább önmagához, mint lányaihoz beszél. Csak néha utasítja őket valamire, de nem vár választ:

— Átmegyek... Hányadika is van ma?... Persze megint nem tudjátok... Tizenharmadika, igen, tizenharmadika... Remélem tizenötödikén indul a Giulio Cesare... Biztosan indul... Az út négy hétig tart... Nagyon sok... Túlkéső, az nincs... Talán nem is olyan súlyos a dolog... Ha megérkezem, természetesen minden megváltozik... Nagyon fiatalok még... És a klíma... És Brazilia... Mindig mondottam... Nem lett volna szabad megengedni... De annyi minden teher volt akkoriban a vállamon... Hát akkor utazom... Már holnap vásároljátok meg a jegyet a fedélközre... Értitek?... Mindjárt csomagolunk... Csak a legszükségesebb holmikat viszem magammal... Meleg dolgokra nincs szükség... Hozzátok le azonnal a koffert a padlásról... Nem, egy kis kézitáska is megteszi... No, mi az, hát indul holnapután a Giulio Cesare? Már nem kaptál összeköttetést, vén hülye?!... Utazom... Elindul a hajó, muszáj hogy elinduljon!

A lányok meg sem rezdülnek a túláradó könnyelműség, mennydörgő önmegnyugtatás és üres cselekvési düh e kitörése közben. Grazia mozdulatlanul ül az asztalnál és a fejét a két karjára hajtja. Annunziata még mindig vakon és süketnémán áll ugyanazon a helyen, ahol az imént. De papa egyre aktívabb és bizakodóbb lesz. Miután attól tart, hogy lányainak merev jelenléte megbénítja dühös reménykedését, felszalad a szobáiba. Odafenn kirántja a fiókokat, fehérneműdarabokat dob az ágyra, cipőket hajigál szerteszét s energikus robogással csomagol az útra.

Elsőnek Annunziata mozdul meg. Felemeli az asztalról az ezüst gyertyatartót, amelyben még mindig égnek a gyertyák és átviszi a stanza della mamminába. Aztán lassan leomlik a földre. Az arcát a szőnyeghez szorítja és úgy marad fekve. Maga sem tudja, mennyi ideig.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A szabadító az út végén.

Zsúfolt napok a földrengés, tűzvész és szökőár napjai. Isten nem akarja, hogy az ember kínjában és nyomorúságában magára eszméljen. A teremtés narkotikumnak szánja a tettet, hogy elbódítsa vele az élőlények világra hozott kínjait. A széttaposott bolyban nyüzsögnek a hangyák a legszorgalmasabban. A cselekvés hitének hőmérőjén a higanyszál a szenvedés lázával együtt emelkedik. Tett és munka a menekülést jelenti, nem pedig a szellemet, — éppen ezért nem is a legmagasabbrendű. Tettnél és munkánál többet ér a teljes odaadás, amellyel az életet vállaljuk. De ugyan kiben van meg e minden erők legritkábbika, az odaadás ereje?

Don Domenico erői más cél felé fordultak. Don Domenico remélt! A következő két napon, amikor újabb hírek nem érkeztek, óráról-órára izzóbban reménykedett. Ó, ha ezek a napok a tűzvész, a földrengés, a szökőár napjai lettek volna, amikor vaskényszer szabja meg a cselekvés útját! De csak a vontatott bizonytalanság napjai voltak, persze csupán az apa és nem a nővérek számára. Megint kiderült, hogy a nő lelke sokkal kevésbbé kívánja az illúziókat, mint a férfié! A két leány mint két álmatlan kísértet bolyongott a szobákban, — az ő számukra már minden elvégeztetett. Nekik már nem volt szükségük az utolsó bizonyítékra, a november 13-iki távirat bevallotta az egész igazságot s most értelmetlenül nézték a reménykedésnek és tevékenységnek ezt a viharát, amelybe papa belévetette magát.

A Giulio Cezare nem szerdán, hanem csak vasárnap szedte fel horgonyait s e szerencsétlen körülmény ellen nem lehetett tenni semmit. Don Domenico végigtanulmányozta a különböző hajóstársaságok összes menetrendjeit és prospektusait valami gyorsabb braziliai útilehetőség után. Nem adódott egyetlenegy sem. Végül is előjegyeztette helyét a Giulio Cezarén, a fedélközre. Ez nem volt öncsalás. Véresen komolyan vette az utazást s egyáltalában nem értette leányainak petyhüdt és hitetlen viselkedését. Csakugyan azt hiszik, hogy min-

den olyan rosszul áll? Nem javulhatott Lauro betegsége már tegnap vagy ma? Tíz órával ezelőtt kábelezett Rioba és Sao Pauloba Eccheverriának. Placidonak és a Butantan-intézetnek. Válasz még nem érkezett. De nem volt ez már önmagában is jó jel? Mindenesetre azt bizonyította, hogy azoknak ott túl a vizen nem volt módjukban a legrosszabbat közölni. Amíg a «halál» szó visszavonhatatlanul ki nem mondódott, senki és semmi nem foszthatta meg a bizakodástól. Miért is? Hiszen Lauro fiatal ember! Tizenkilenc éves! Rugalmas testű, friss, teli ellentálló erővel, az ilyent nem lehet könnyen legyűrni. A háborúban persze másként állt a dolog. De most nem volt háború, nem voltak aknák és gránátok s Laurot végül is ugyanabból a fából faragták, mint az apját. Platania doktor többszöri kijelentése szerint anyja tuberkulózisából még a hajlandóságot sem örökölte Súlyos a betegség, rendben van! De melyik betegség lehet olyan súlyos, hogy egyszerre kifujja egy fiatal élet lángját? Tífusz, sárga láz, még a kolera is, — mindegyiknek időre van szüksége. Az ember csak gutaütéstől vagy szívbénulástól hal meg azonnal. De ehhez sokkal öregebbnek kell lenni, legalább is olyan öregnek, mint amilyen ő, Don Domenico. Meg aztán köztudomás szerint a súlyos betegségek is vagy jó vagy rossz fordulatot vehetnek. Miért vett volna a betegség rossz fordulatot éppen az ő gyermekénél, egy Domenico Pascarella fiánál? Úgy érezte, hogy ha megbízhat legmélyebb meggyőződésében, akkor ez a rossz fordulat teljességgel lehetetlen. Don Domenico lelke mélyén még mindig kiválasztott embernek érezte magát, aki ugyan áldozata lett egy csirkefogónak s ezért súlyos üzleti bajok érték, de a voltaképpeni és lényeges életben semmi baja nem eshetik Nemsokára talán meghal, — ezzel nem sokat törődött — de utolsó órájában egyetlen gyermeke sem hiányozhatik mellőle Éppen ezért Lauro és Iride meg fognak gyógyulni, igen, mind a ketten, Iride és Lauro. Ezt olyan biztos és elintézett dolognak tartotta, mintha szerződést kötött volna az Istennel. Hiszen minden apaság legfőbb foglalatja odafenn csak nem cselekedhetik saját érdekei ellen, ha Don Domenicóról van szó.

Papa elátkozta most korának technikai hátrama-

radottságát. Ha már meglenne az óceáni repülőszolgálat, holnap Braziliában lehetne s akkor bizonyára egy csapásra rendbejönne minden. Annyira bízott az apai befolyás mindenható erejében, hogy azt hitte: egész Brazilia megváltozik, ha odateszi a lábát. Még a tropikus klíma is félénken megszelidül, amikor Don Domenico kiköt, hogy megváltsa a fiát. E közben az útikészülődés minden idejét igénybevette. Hivatalból hivatalba szaladgált, elkeseredve harcolt az útlevélnehézségek ellen, az aziendában távolléte idejére minden szükséges dolgot elrendezett s még arra is jutott ereje, hogy a napi munka egy részét elvégezze. Teljesen tanácstalanul csak az uzsorahitelek felmondását fogadta. Azon töprengett, hogy elutazása előtt ne bízza-e az ügyet Nápoly legtekintélyesebb ügyvédjére? Giuseppét vadul hajszolta mindenfelé. A szolgának szüntelenül ott kellett lennie ura körül s ezért nappal szállását az utcai üzletben ütötte fel. Naponta négyszer-ötször is hazaküldte Don Domenico, vajjon nem érkezett-e hír Braziliából. Most persze megbosszulódott az újításoknak az a gyűlölete, amellyel Don Domenico megakadályozta, hogy zárkózott otthonát telefón kösse össze az ellenséges világgal. Az öreg szolga arcszíne már ságrásszürke volt s egyre görbébb és fáradtabb lábakkal szaladgált fel-alá, de még most sem hagyta el az ünnepélyes formaságokat:

— Eccelenza felvilágosítást kér Brazilia miatt.

De amikor a három kábeltávirat csakugyan megérkezett, Giuseppe nem volt otthon. Annunziata és Grazia a konyhában foglalatoskodott. Csengettek. A nővérek üreges, gyulladt szemekkel néztek egymásra s ez a pillantás mindent tudott. Furcsa volt, hogy először hosszan keresték a ceruzát, amellyel az elismervényt alá kellett írni és Grazia a szobájába ment, hogy borravalóra aprópénzt hozzon a levélhordónak. Csak aztán bújtak össze, hogy felbontsák a táviratokat. Eccheverria főkonzul küldte az elsőt, — szivélyeshangú részvéttáviratot. A másodikat a fivérek küldték ezzel a szöveggel:

«Ma temettük el szegény Lauronkat.»

A harmadik és legrészletesebb táviratot Lauro főnöke, dr. Pereira küldötte:

«Lauro Pascarella november 12-én éjszaka tizenegy órakor meghalt. Felderítetlen, hogy szerencsétlenség vagy öngyilkosság történt, mert már nem tudott beszélni. Intézetből mérges kígyóharapással távozott, közlés és szérumkérés nélkül. Mikor megtalálták, ellenszerek már nem használtak. Önnel együtt vígasztalhatatlanul gyászolom kedves fiatal barátom elvesztését.»

A nővérek dermedten álltak s a fazékra bámultak, amelyből kifutott a leves. Mintha a párában valami nagyon fontosat olvasnának... Nem kiáltottak fel, nem sírtak, egyetlen szó sem esett Lauróról. Csak Grazia felsőteste hajolt nagyon mélyre s közben kezét a hasára szorította, mintha valami szörnyű fájdalom tépné szét a beleit. Első szava ez volt:

— Placido és Ruggiero azonnal jöjjenek vissza. Azonnal! A legelső hajóval!

Annunziata szeme még mindig a leves gőzében olvasott valamit:

— Vissza fognak jönni hozzád...

— Papa küldjön nekik azonnal pénzt... De az sokáig tart... Minden sokáig tart...

Leült a zsámolyra s majdnem a térdéig hajtotta a fejét. Annunziata szinte természetellenes erővel tartotta magát. Még a levesfazekat is ő tolta el a tűzről:

— Kérlek Graja, gondoskodj papáról és vigyázz az ebédre.

— Az ebédre?

Grazia felemelte a fejét s értelmetlenül kereste Annunziata pillantását, de ezt a pillantást nem lehetett elfogni:

— Nekem most el kell mennem, Graja...

— El akarsz menni? És én egyedül maradjak itthon? Mi jut eszedbe?

— Ne haragudj rám, Graja, de igazán el kell mennem. Nagyon sürgős...

— Úgy? Iridéhez...

— Talán... Persze elmegyek Iridéhez is.

— De kérlek, Zia, gyere idejében vissza! Nem tudok egyedül maradni papával.

Annunziata görcsösen összekulcsolta a két kezét s szinte könyörögve emelte Grazia felé:

— Nagyon nagy áldozatra kérlek, Graja. Nem aka-

rok itthon lenni délben! Bocsáss meg! Segíts nekem! Valakivel beszélnem kell. Majd mindent megtudsz. Ne haragudj rám és segíts nekem, Graja! Nem bírom tovább! Az Isten szerelmére, csak ezt az áldozatot hozd meg! Maradj ma egyedül!

Még sohasem történt meg, hogy Annunziata, aki mindig magára vállalta a testvérek terheit, munkáját és kihágásait, valaha is kért volna valamit, még hozzá ilyen kétségbeesett könyörgéssel. Grazia beleegyezően bólintott, ámbár nem tudta, hogy a közelgő órákat hogyan viseli majd el:

— Jól van, Zia! Ha nem megy másképp... De könyörögve kérlek, gyere haza azonnal, mihelyt csak tudsz!

Annunziata letérdelt Grazia mellé s szótlanul arcára tette a maga jéghideg arcát, — ilyen fájdalmas gyengédség még sohasem fordult elő a nővérek között. Amikor felemelkedett, egy kicsit megingott, de rögtön legyőzte a gyengeséget:

— Köszönöm, Graja! És még valamit. Iridének nem szabad semmit sem megtudni. Ez világos. Talán soha többé nem lehetne jóvátenni. Legyen erőnk ahhoz, hogy elhallgassuk előtte a dolgot.

— És még milyen erőkre lesz szükségünk? — kérdezte gúnyosan Grazia s megint térdeire ejtette a fejét.

Valami arra intette, hogy menjen nővére után az előszobába. De mintha megbűvölték volna, ottmaradt az alacsony zsámolyon. Így azt sem tudta meg, hogy mielőtt Annunziata elhagyta volna a házat, bement a stanza della mamminába, ott néhány percig elgondolkozva megállott, aztán egy gyors búcsúzó pillantással kétszer lezárta a halott szobájának ajtaját s magával-vitte a kulcsot.

Most, hogy a nagy lakásban magára maradt, Grazia jobban félt papa hazaérkezésétől, mint a magánosságtól. Milyen szörnyű volt így ölbetett kezekkel ülni. Felállt és tenni-venni kezdett. A fájdalom a legkisebb közösségben is szilárdságot és formát teremt önmagának. De a magánosságban a fájdalom szétfolyik, mint a kiöntött víz. Ilyenkor az ember nem is tudja összegyűjteni a szenvedést. Mindenféle kósza mellékgondolatok langyos nyomorúsága ragadja meg. Grazia sem tudta gondolatait Lauro szörnyű halálára irányítani s arra a

veszélyre, amely — úgy érezte — Placidot is fenyegeti. A szekrényből asztalterítőt, szalvétákat, tányérokat és evőeszközöket vett elő. Odaadó gondossággal két személyre terítette meg az asztalt. Aztán felemelte a konyha kövéről a táviratokat, bevitte őket a sala da pranzóba s mind a hármat letette papa tányérjára. Innen Placido szobájába ment s behúnyt szemmel sokáig ült az íróasztal mellett. Talán félóra is elmult, amikor kinyitotta a fiókot s kivette a lemásolt kéziratokat, amelyeket már hetekkel ezelőtt lányos kék szalaggal kis csomóba kötött. Most összehajtotta az egész csomagot s nagynehezen kis táskájába gyömöszölte az egészet. Minden eshetőséggel számolni kell, — gondolta magában a nélkül, hogy bármiféle elképzelése lett volna ezekről az eshetőségekről. Önmaga elvesztésének érzése, amelyről az imént volt már szó, lassan-lassan behatolt lényének minden kis repedésébe, mint valami ködszerű anyag. Placido tükre elé lépett s mély csodálkozással nézte magát, mintha nagyon bonyolult dolog lenne, hogy valaki az arcát önmagával azonosítsa. A mosdón egy kis dobozt talált teli borotvapengékkel, — a feledékeny Placido hagyta még ott. Félénken körülnézett, vajjon nem figyeli-e senki, aztán gyors tolvajmozdulattal ezt a kis dobozt is táskájába rejtette. De amikor a lépcsőházból behallatszottak a közeledő Don Domenico és Giuseppe lépései, mint az őrült rohant vissza a konyhába s borzalomtól merev szemekkel préselődött az egyik sarokba.

Hallotta papa kulcsának csikorgását, hallotta, amikor belép, hallotta a megbízásokat, amelyeket Giuseppének adott a nap további részére s még azt is hallotta, amikor apja maga mögött becsapta a sala da pranzo ajtaját. Még nem tud semmit. Aztán csend lett. Előrenyujtott fejjel percekig várta a rémület kitörését, a vad felordítást odabenn a szobában. Semmi. Óvatosan a cseréptálba öntötte a még meg sem főtt és már kihült levest, tálcára tette mint rendesen s aztán maga vitte az ebédlőbe, miután Giuseppének nyilván dolga volt papa szobájában.

Don Domenico az asztalnál ült s a haláltáviratok ott feküdtek mellette. Ha Grazia nem nézne alaposabban oda, azt hihetné, hogy papa elgondolkozva és nyugodtan vár az ebédre. De amikor közelebb jött,

észrevette, hogy Don Domenico melle rekedt lihegéssel jár fel-alá s gyorsan szedi a lélekzetét. Mégis némán kimerte a levest a tányérba, mintha a mindennap még a halálnál is erősebb lenne. Don Domenico sápadt, majdnem halszerű szemei Grazia felé fordultak, — megismerte őt. Hörögve nyujtotta ki utána a karját, mintha meg akarná fogni. Grazia visszahátrált. Az apa mindkét kezével belemarkolt a terítőbe, hogy felhúzza magát a székről. Tányérok és poharak törtek darabokra a padlón. A szék felborult. Aztán valami borzalmas jött: papa hosszúra nyúlt, nem is emberi ordításba tört ki, csak valami nem létező állat ordíthat így. Ugyanabból a hatalmas mellkasból tört ki az üvöltő, embertelen bőgés, amelyből valamikor borzongatóan fenséges ének áradt. Grazia egészen az ablakig vonult vissza s hosszan nézte az apját. Ő maga is csodálkozott, hogy lelke milyen hideg maradt e pillanatban. Nem lett volna hatalmában, hogy papát megszabadítsa a démonoktól? Oda kellett rohanni hozzá, átölelni, magához szorítani, saját könnyein keresztül rábírni őt a megváltó sírásra! De Graziának nem voltak könnyei, nem tudta megölelni, se szó, se hang nem tört fel belőle, amellyel apját megszabadíthatta volna. Hideg figyelemmel nézte ezt az embert, mintha valami dühöngő idegen lenne és nem az imádott apa. Közben mindenféle őrültség vágtatott át az agyán: most jön a büntetés a Bertolini-éjszakáért? Lauro halott. En vagyok soron. Vajjon felordít-e papa még egyszer, mire hármat számolok? Egy, kettő, három!

Nem, az első roham elmúlt. Ami most következett, az legalább emberi volt. Don Domenico öklével verte a halántékát és szüntelenül ezt kiáltozta:

— Gyermekeim! A gyermekeimet akarom, a gyermekeimet akarom!

Nem panaszkodó kiáltás volt ez, hanem dacos és uraskodó parancs, amely fokozatosan erősödött dühöngő ordítozássá. Közben hajszolódva vágtatott az asztal körül, majd a salottoba rohant s belebotlott Lauro nagybőgőjébe, amely nagy robajjal esett a földre. A salottóból kifutott az előszobába:

— A gyermekeimet! A gyermekeimet akarom!

Hangjának ereje határtalan volt. Valami antik

őrjöngéssel tépni kezdte magáról a ruhát s úgy szakította fel a mellényét, hogy a gombok szerteszét repültek. Már a lakás ajtaját rázta: «A gyermekeimet akarom!» Ki akart szaladni a folyosóra, az uccára, a városba, ordítani, ordítani akarta, hogy mindenki meghallja: a gyermekeimet akarom! De az öreg Giuseppe őrt állt az ajtó mellett és birkózott Don Domenicoval. Hiszen maga az úr tiltotta meg a legszigorúbban, hogy az emberek előtt hangosan és féktelenül viselkedjenek! Nem kellett-e bezárni az ablakokat még a legfülledtebb napokon is, ha odabent muzsikáltak? Giuseppe nem tűrhette, hogy az úr áthágja saját törvényeit s aztán kigúnyolják őt. A törvény őre harcolt a törvény urával, mert a törvény úgy parancsolta. De az öreg ember gyenge volt, birkózás közben elbukott s elnyúlt az apa lábainál. A szolga zuhanása felébresztette Don Domenicót. Magához tért, egy darabig várta, amíg lélekzete megnyugszik, aztán összegombolta a kabátját s a nélkül, hogy Graziára nézett volna, felsietett a szobájába. Giuseppe nehézkesen emelkedett fel a földről s utána ment.

Grazia majdnem egy óráig leste papa visszajövetelét a sala da pranzóban. De apja helyett Giuseppe botorkált be. Gazdájának féktelen kétségbeesési rohama s a birkózás mintha teljesen megtörte volna. Ezt dadogta:

— Eccelenza lefeküdt. Eccelenzát csak akkor keltem fel, ha csenget.

Grazia átadta az éléskamra kulcsát:

— Már mindent elkészítettem. Ha nem vagyok idejében itthon, ma este maga készíti el papának a vacsorát.

A szobájában teljesen átöltözött. Kiválasztotta legszebb ruhadarabjait, legjobb fehérneműjét, harisnyáját, cipőjét. Ha már odajutott, senki se lássa csunyának. De milyen ruhát válasszon? Éppen elég kevés ruha lógott a szekrényben, hogy a választás ne essék nehezére. Nem is csoda, hogy azt a színházi ruhát vette ki, amelyet a Goiconda előadásán viselt a San Carlo-színházban s amelyben először látta meg Arthur Campbellt. Az öltözködés most jóval tovább tartott, mint máskor. Nagyon különös pillanat volt, amikor ledobta magáról az inget és meztelenül állt önmaga előtt. Pascarella leányai mindig is valami érzelgős

módon szégyelték saját meztelenségüket. Még a mosakodásnál vagy fürdésnél is csak lopva pillantottak testükre s utóbb mintegy büntetésből annál keményebben dolgozták meg a szivaccsal és kefével. Most azonban Grazia fájdalmasan szemlélte saját meztelenségét. Megsimogatta a kebleit és a csípőjét. Az egész olyan volt, mint valami gyengéd búcsúzás. Három óra előtt tíz perccel elhagyta a házat a nélkül, hogy visszanézett volna.

Ezzel kezdődik Grazia bolyongásának története Nápolyon keresztül.

Bolyongás volt és mégis kivezette az útvesztőből. A végső cél felé törekedett s megtalálta a célt, amely végleges volt.

Minden fiatal embernek, aki ugyanazzal a szándékkal indul el, mint Grazia, oda lehetne és kellene kiáltani: mit akartok? Mit tesztek? Valami teljesen felesleges őrültségre készültök, ami már csak azért is őrültség, mert utólag — ha még módotokban lenne — a maga egészében bűnösen nevetséges dolognak tartanátok.

Ha Grazia nem a teljes magavesztettség állapotában haladna lefelé a via Concordián, hanem alaposan meg tudna fontolni mindent, ezt felelhetné erre a kiáltásra: mi értelme van az életnek számomra? Lauro meghalt, a családunk mindörökre szétszóródott. Placido, akinek eljövendő nagyságára tettem fel minden álmomat, nem látja meg a jövőt, mert el kell pusztulnia az idegenben és szelleme megaláztatása miatt. Ki tudja, egészséges lesz-e valaha Iride? A férfi, akit szeretek, valahol túl a tengeren jár és nem tud rólam semmit. Csakugyan remélhetem, hogy egy rövid, döcögős beszélgetést mindörökre szóló érvénnyel komolyan vesz? És aztán? Igazán olyan nagyszerű dolog, hogy életem legközelebbi éveiben minden hétfőn, szerdán és pénteken pasticcia di maccherinot süssek s aztán e lelkesítő tevékenységben megnyugodva türelmesen várjak, amíg vén boszorkány lesz belőlem? Szegények vagyunk és papa aligha szedi már össze magát. Akinek nincs pénze, az még titokban sem mehet éjszaka egy festa di ballora. Különben minden, minden

egészen másképp volt, amíg hittem papa magasabbrendű igazságában és fölényében! De most?

Grazia e nagyon meggyőző érvek egyikével sem támasztotta alá elhatározását, már amennyire elhatározásnak lehet nevezni az alaktalan kényszert, amely most a via Roma felé irányította lépteit. Eredeti szándéka szerint először a kórházba akart menni, hogy feltünés nélkül vegyen búcsut Iridétől, de valami most másfelé hajszolta, a tenger felé. Hiszen volt még ideje, hogy a kórházba menjen s így nem is kényszerítette más irányba lábait, amelyek teljesen önállóan választották ki az utat. Valami halvány kíváncsisággal elengedte akaratának gyeplőjét, mint a lovas, aki nehéz terepen jobban bízik lova ösztönében, mint önmagában. Százszor is elénekelte magában némán, gépiesen és álomittasan ezt a pár szót: ho tempo, ho tempo abbastanza. Valóban volt ideje bőven, egész csomó órája volt még, amíg rákerül a sor a dologra, — amíg sötét éjszaka lesz. Egyáltalában nem volt izgatott s a szíve nem vert gyorsabban. Ellenkezőleg. Minden meglassudott benne. Van idő bőven. A via Roma egyik órásboltjában száz óralap mutatta az időt, három órát, két óra ötvenöt percet, három óra öt percet, — az egész olyan volt, mint a kis időállatok titkos versenyfutása. Emlékezete még soha nem volt így tele Placido hangjával, oktató beszélgetéseivel, amelyekre fivére méltónak találta őt. Ó, milyen nevetséges kis agyveleje is van! Csak akkor értette meg Placido filozófiáját, ha ott ült mellette a kőpadon. Azután minden összezavarodott. Hogy is volt az a dolog az idővel? Placido megmagyarázta neki, hogy az órákban nincs igazi idő, mert az igazi időt fényévekkel mérik. Fényév, — milyen nagy szó! Ezek nem kis tücskök, mint amilyenek az órákban ciripelnek, hanem az égen galoppozó aranyos napsugárparipák. A hűvös tramontana-szél tisztára fújta a novemberi nappalt. Az ég közepén roppant, mélykék tó tárult fel, amelynek partjai rongyosszélű, egymással viaskodó felhők voltak. Ha az Isten valami megmérhetetlenül nagy szerzetes lenne, az ember ilyennek képzelné a tonzuráját. Grazia megállt a San Carlo loggiájában. Az új műsort már kifüggesztették: «Staggione lirica — San Stefano — 1924—1925».

Tizenkét operát hirdettek, de a Gioconda nem volt köztük. Papa sajnálni fogja — gondolta Grazia, papának sok mindent kell majd nélkülöznie. Vajjon visszajön-e ma este Annunziata? Végre is csak mi ketten tudjuk, hogy papa hogyan szereti a pasticcia di maccheronit. Kevés húsragut és sok csirkemájat kell beletenni. Ebben különben még Priscilla is csalt és boltban vásárolta a sugo-t, pedig ezt csak rossz családokban teszik. De Giuseppe ezt nem panaszolta fel papának. A cselédek bizony mindig összetartanak. Jó, hogy legalább megint a Bruna Rasa énekel. Questa donna è un dio. De mit használ ez most papának? A páholyban — első sor, baloldal, hármas szám — nem ülünk többé. Valószínű, hogy a Dallorso, Pugno-Sarti és a Spagnuoli-családok ezt nem is veszik majd észre. Még Gia-Gia sem, aki sohasem akar megismerni, ha az utcán találkozunk. Miért is ismerne meg? Hiszen mi sem vagyunk jó család, ámbár a normanoktól örököltem a szőke hajamat. Most a Santa Lucia rakodópartja felé ment. Az öböl könnyű hajlással és tisztán bontakozott ki előtte. A Vezúv fenségesen és szabadon állott, csak a kráter körül kavargott a gőz- és felhőkupola. Grazia az egyik előreugró utcai terraszra lépett, amely mint valami színházi páholy fordult e táj édesen lendülő operája felé. Úgy érezte magát, mintha idegen lenne, hisz oly ritkán találkozott otthonának reprezentatív pompájával. Régebben, amikor a tiszta törvény még érvényben volt, a céltalan sétálgatás a tiltott kicsapongások sorába tartozott. Különösen kerülni kellett a via Partenope-t, ezt a sugárzó sétáló-utcát a tengerparton, hacsak kikerülhetetlen szükség nem kényszerítette az embert arra, hogy idejöjjön. Ha mégis idekerültek, a Pascarella-lányok lesütötték a szemüket. De a szigorú ortodoxia már régóta megingott s a lányok minden szégyen és igazolás nélkül járhattak ott, ahol kedvük tartotta. A nagy tilalmak korszaka teli volt titkos vággyal. A nyomorúság meghozta a szabadságot, de a szabadság megszűkítette a világot. Grazia üres és megfulladt szívvel haladt végig a gyönyörű Partenope-n. Nápoly eredeti görög neve után nevezték a «Szűzies»-nek ezt az utat, amely gyengéd karokkal ölelte körül a tengert. Mintha

csupa irígység nélkül való s a sors felett trónoló ember járna itt. Karcsú és sebesen villanó autók suhantak súlytalanul mindenfelé. Grazia szívesen lassította meg lépteit. De a törvény még mindig nagyon hatalmas volt benne. A jólnevelt lány járását a törvény így szabályozta: lépésed legyen gyors, ritmikus, egyenletes. Az sem baj, ha a cipősarok hangosan kopog. Ez figyelmeztetés: ne közeledj hozzám! Se jobbra, se balra nem látok és nem hallok semmit. A tisztességes asszony lépésének úgy kell hatnia, mintha egyszerre volna céltudatos elhatározás és rejtett menekülés! Ámbár ez a szabály mélyen belevéső dött Graziába, mégis lassabban járt, amikor a nagy hotelek — Continental, Vezuvio és Royal — elé került. Néhány angol turista álldogált itt csoportokba verődve s a délutáni kirándulások terveit vitatta meg. Akarva-akaratlan hozzájuk ért s meghallotta társalgásukat. Nagy elégtétellel állapította meg, hogy minden szót megért s minden kérdésre folyékonyan tudna angolul felelni. Aztán egyszerre elcsodálkozott: hogy' is örülhetett ennek a haszontalan nyelvismeretnek, amikor már csak néhány maradék órája van hátra? Talán hihetetlenül hangzik, de ebben a pillanatban nem annyira magát sajnálta, mint inkább ezt az energikus szorgalommal szerzett nyelvtudást, amely íme elpazarlódik. Vajjon nem kellene-e meglátogatni Miss Violet Friggs-et is, aki már napok óta hiába vár rá? Egy félórai angol beszélgetés mielőtt minden befejeződne — ez egész csinos lehet. Ho tempo, ho tempo abbastanza. Átment a kocsiúton, hogy jobban szemügyre vegye a sátorboltokat a Castello dell'Ovo mellett. Akármilyen szigorúan is megszabta a törvény az utcán használandó lépést, boltok, kirakatok és hasonló alkalmak esetében egy kicsit meg lehetett kerülni. Grazia — mintha mindenről megfeledkezett volna — behatóan tanulmányozta a cifra kagylókat és ehető tengeri gyümölcsöket, a peoci, conchiglie, cozziche és datteri di mare különböző fajtáit. Elmerültségéből csak akkor tért magához, amikor az egyik kereskedő nagy buzgalommal vásárlásra biztatta. Megint magábafogadta az út s kinyílt előtte a Giardino Pubblico, teli pálmafákkal és cédrusokkal, teniszpályákkal, kioszkokkal, éttermekkel és a park széles út-

jaival. Mivel az élet még hosszú volt s az időből bőven tellett mindenre, egy líra belépődíj lefizetése után bement az akváriumba, amelyről már sokat hallott. Mindenféle halak és óceáni állatok kavarogtak a tenger mélyét utánzó kulisszák előtt és az üveg mögött, de ez egyáltalában nem hatott rá. Egyszerre minden ok nélkül eszébe jutott Placido egyik gondolata. Ezt a maximát utolsónak írta le a nyáron, még hozzá háromszor is leírta, mert az első másolatot különböző hibák, a másodikat pedig tintafoltok tették tönkre: «Ha egyszer kiderülne, hogy világmindenségünk véges s a teremtés különböző fajtái és változatai megszámolhatók, az ember szellemileg tönkremenne. Miért? Mert akkor az Isten túlságosan kicsiny, az ember pedig túlságosan nagy lenne. Isten nem lehet az ember képmása, hogy az ember Isten képmása lehessen». Amikor harmadszor másolta le, Placido szellemével szenvedélyesen egybehangolódva úgy hitte, hogy végül megérti. De csak most alkalmazta: az én világom véges lett és minden borzasztóan megszámolható benne. Az egyik mellékteremben gyaluforgácson egy kitömött kígyó himbálódzott. Grazia kimenekült a házból. Úgy érezte, hogy azonnal elájul. Kinn a parkban leült egy padra, ámbár ez illetlen dolog volt, de a szíve túlságos erővel kezdett vonaglani. Kis idő mulva eszébe jutott: tegnap este óta semmit sem ettem. Az egyik pavillonban két brioche-t és egy tábla csokoládét vásárolt. Elfogódva szorongatta kezében a kis csomagot. Hiszen csak nem ehetett itt a padon az emberek előtt! Jobb megoldás híján tovább éhezett és folytatta az utat. Most elhagyta az öböl derűs színpadát, a boldog Partenopet, az örökzöld városi parkot s befordult az óváros utcatömkelegébe, hogy homályos kerülőutakon jusson el Iridéhez. De alig állt meg a poliklinika bejáratánál, ahol vinnyogó és fülledtszagú szegény emberek tolongnak nagy tömegben, tüstént visszafordult megint. Családja egyszerre idegen lett a számára és egyáltalában nem látta szükségét, hogy a vég előtt még egyszer lássa kis testvérét s nagy fáradsággal mindenféle hazug szavakat váltson vele. Úgy érezte, mintha az apai házat nem is egy órával, de évekkel, fényévekkel ezelőtt hagyta volna el s a Partenopetől a kórházig megszám-

lálhatatlan mérföldeket járt volna végig valami titokzatos világürben. De most mihez kezdjen? Lábai megint megkezdték az egyenletes lépegetést, amely a via Romába vitte. A Museo Nazionale környékén tisztán érezte, hogy nem tud tovább menni, mert a végigbolyongott megszámlálhatatlan mérföldek és az éhezés elhasználták minden erejét. Nem maradt más hátra, minthogy a legközelebbi megállónál (pedig szinte elérhetetlenül messze van!) felszálljon a villamosra s úgy menjen végig a Corso Salvatore Rosa-n és a Vittorio Emanuele-n. A kimerüléstől dermedten szorongott az idegen testek és köhögő mellkasok között. Kis táskáját és a papírba csomagolt csokoládét az ölében tartotta. Tudta ugyan, hogy ilyen módon túlkorán jut el oda, ahová el akart jutni, de mi mást tehetett volna, mikor nem volt jobb megoldás? A Posiliponál már eléggé felocsudva szállt ki a kocsiból s tíz perccel később már ott ült az elvadult kertben a kőpadon, ahol valamikor Placidoval együtt kettejük birodalma volt. Letört egy darab csokoládét és lassan majszolni kezdte. A szeme valami láthatatlan messzeségbe merült el s néha elfelejtette lenyelni a falatot. A délután még nem vesztette el színeit, de a nap már közeledett Sorrento lángoló Monti Lattari-ja felé. Papa remélhetőleg alszik. Igen, ő még tud aludni! És majd ha holnap közlik vele az új halálhírt, megint lefekszik és alszik. Ez papa szeretetének bizonyítéka. Ó, papa erős! Most kinyitotta kis táskáját és kivette a borotvapengéket. Hosszan válogatott közöttük, míg a legélesebbet megtalálta. Ujján a seb már behegedt. Nem is fáj, töprengett magában. Nem kell mélyebbre vágni. De most még nagyon korán van. Először legyen vaksötét éjszaka s az utca lármája halkuljon el teljesen hátamögött. Grazia semmit sem akart látni. Csak semmi vér! Minden a hold felkeltétől függött. Remélte, hogy a hold ma nem tűnik fel az égen éjfél előtt. És ha már teljesen besötétedik, még akkor is messzire eltartja majd magától a kezeit, talán legjobb lesz, ha a pad támlája mögött hátrafelé lógatja, hogy be ne mocskolja a szép ruhát. De mért is ülne itt tovább? Hideg lett. Senki se bírja ki, hogy órák hosszat tétlenül gubbasszon s úgy várja az éjszaka kedvező pillanatát. Meg aztán a «vendesi» felírású elhagyott villa felől

egyre határozottabban közeledett feléje a borzalom, pedig a villa kőből volt és nem kristályüvegből. Grazia elhagyta a kertet és mindenképpen azon igyekezett, hogy ne ismerje meg e borzalom okát. Gyáva szökés volt az egész, ámbár könyörtelenül mondogatta magában: nemsokára félelem nélkül kell ide visszatérnem, pedig akkor már vaksötét lesz. Az nem is jutott eszébe, hogy a kertet éjnek idejére talán bezárják. A park magas falai között futott felfelé, végig a keskeny utcán, amely a Posilipo magaslatára vezetett. Ez a dülőút hosszú volt és elég meredek, — nyilván nagyon is gyorsan futott, mert másodszor is megint elsötétedett minden a szeme előtt s valami rövid ájulás kerülgette. Néhány pillanatra megállott s nekitámaszkodott a falnak. De éppen ebből a sötétségből merült fel a veszély s kergette lélegzetvesztve tovább. Nem is csodálkozott rajta, hogy az félénk szökelléssel közeledett feléje a kert felől s egy lépéssel mögötte maradva, jobboldala felé ódalgott. Grazia félig lehúnyta a szemét. De nem is volt szüksége a szemére, hogy megismerje a «mostro»-t, Placidonak és az álmában megjelent állatformáknak azt a keverékét, amelyet az imént nyilván felzavart az őszi kert valamelyik bokrában. Most már a mostro hangját is meghallotta magában s ez a hang voltaképpen Placido változatlan hangja volt: Lauro szörnyű halállal halt meg, Graja! — Grazia lelkének nyelvén sem akart válaszolni. Már nem szaladt, de egyre szaporázta lépteit. — Lauro halála titok marad Graja, titok marad apa előtt is. Ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy papa nem mindenttudó. Nem volt többé szüksége a bizonyítékra. Csak ki innen, ebből a kutyaszorítóból! Mivel gyorsabban már nem járhatott, (hiszen futnia sem volt szabad), igyekezett hosszabbakat lépkedni: — Ó, Graja ne menj olyan gyorsan. Testben nagyon leromlottam, éjszaka nem tudok aludni, úgy fáj a mellem s nem követhetlek, ha így szaladsz. — Nem felelhetek már neked Placido, még belső hangommal sem felelhetek, nem szabad lassabban mennem és nem is szabad körülnéznem, mert nem akarom látni, hogyan ugrálsz és mászol. — Várj akkor egy kicsit, Graja! Csak azt akarom mondani, hogy beleegyezem. Ha itt lennék, együtt tennők meg. Így mindegyikünk magánosan hajtja végre. Ez az egyet-

len lehetőség, ez a legjobb. Eközben balfelől is odakígyózott valami hozzá s az is két lépéssel maradt mögötte. Grazia azonnal megismerte a recsegő gramofónhangról, amely tele volt mellékzörejekkel. Nyilvánvalóan Caruso az, úgy frakkosan, ahogyan az üveg alatt látta. Persze nem egykönnyen lehetett megérteni, hogy mit mond, de egy bebalzsamozott múmia szájából mindez nagyon vállalkozókedvű, sőt nagyvilági dolognak hallatszott. A villamos már robogva közeledett. Ott van a Posilipo-állomás! Grazia mögött jobb- és baloldalt egyre hangosabb és szemtelenebb lett a két hang:

— Signorina, álljon meg egy pillanatra, signorina! Mért szalad úgy? Igyunk meg egy pohár bort ott a sarkon a Promessi Sposi barban! Jöjjön velünk a moziba, signorina!

A két kikent-kifent, bodroshajú boltossegéd utólérte, már mellette haladt és cigarettafüstöt fújt az arcába, az egyik szemtelenül megfogta a derekát, a másik pedig belékarolt. Nem is volt olyan rossz, nem is volt olyan kellemetlen az egész, — egy kicsit szédült. De a villamos türelmetlenül csengetett. Grazia az utolsó pillanatban kitépte magát kísérői közül, aztán megint más karok beemelték a perronra, mert a kocsi már megindult. Ernyedten dült neki az alacsony mellvédnek s menetközben ide-oda dobálta a rángatózó kocsi. Egy öreg úr figyelmesen nézte a mindentől elszakadt lányt. Az öregúr nagyon hasonlított papához, egy olyan gyengéd papához, aki nem is létezett. Amikor a kalauz Graziához lépett, a lány meg sem mozdult. Az öreg úr megváltotta helyette a jegyet. Köszönés nélkül fogadta el a feléje nyujtott papírszeletet. Az öreg úr nem fordította el róla aggódó pillantását. Egy idő mulva kis ezüst dobozt húzott elő a zsebéből s ragadós fekete bonbonokkal kínálta meg:

— Látom, hogy nem érzi jól magát, signorina, próbálja meg ezeket a cachou-kat! Igazi varázsszer. Legalábbis nekem. És teljesen ártalmatlan.

Grazia letört egy pasztillát az összeragadt masszából. Az idegen buzdította:

— Vegyen többet, signorina. Hármat, négyet, ötöt, ennyi éppen elég. Ha ötöt veszek, mintha újjászülettem volna.

Grazia kivett öt darabot, mindet egyszerre a szájába vette és undorodni kezdett. Az idegen úr — kipödört bajusza volt, mint papának — elégedetten dugta zsebre varázsszerét.

— Most néhány percig várnunk kell a hatásra.

Feszült és diadalra készülő kíváncsisággal figyelte a fiatal lány arcát, miközben a rázós kocsi egyre mélyebben hatolt a városba s elhaladt a zsúfolt megállók előtt, ahol nagy csengetés és lárma között cserélődtek ki az emberek.

— Nos, segített? — érdeklődött az ismeretlen jótevő, miután a hatás bekövetkezéséhez szükséges idő elmult. Grazia nem tudta letagadni:

— Igen, köszönöm, azt hiszem segített.

Ez az elismerés annyira boldoggá tette az öreg urat, hogy további szolgálatokra is kész volt:

— Ha megengedi signorina, a szer nevével is szolgálhatok. Angol áru, ezt ne felejtse el! Csak a Farmacia Inglese-ben, a via Fulangieri-n kapja.

Valami komikusan hosszú szót ismételgetett, amelyet Grazia — noha angol volt a név, — nem felejthetett el, mert meg sem ragadt benne. Milyen zsúfoltak voltak az utak! Persze ünnepnap van, mostanáig ezt észre sem vette. Az öregúr tovább aggódott Graziáért:

— Megérkezett? Itt kiszáll, signorina?

Miért is ne szállna ki? Leugrott a kocsiról. Az idős úr, aki époly erőteljes volt, mint papa, könnyű léptekkel követte. Grazia bizonytalanul nézett szét maga körül. Az atyai barát megint aggódni kezdett:

— Ön még mindig nagyon kimerültnek látszik, signorina. Megengedi, hogy taxival hazavigyem?

Grazia a rettenetesen messze fekvő Via Concordiára gondolt és energikusan rázta a fejét. Aztán gyorsan megindult s bele akart kapcsolódni az emberfolyamba. Védelmezője még mindig nem adta fel résztvevő érdeklődését:

— Ó, signorina, a szülői ház ott fenn van a Corso-n? Úgy-e?

— Nem, nem a Corso-n van.

A tömeg nagy része beáradt a funicolare állomási épületébe.

— Már értem — lelkesedett az öreg úr — a Vomerora

megy fel a drótkötélpályán. Ez aztán az okosan megválasztott lakóhely! Ott a legjobb a levegő egész Nápolyban. Várjon csak itt, signorina! Nem engedem, hogy a pénztár előtt tolongjon. Mindjárt megváltom a jegyét.

Papa rokonszenves alteregoja friss és kíméletlen könyökléssel úszott át az ünnepnapi tömeg dagályán s két harcos perc után elhozta a jegyet. Végül még ülőhelyet is kiverekedett Grazia számára, aztán boldogan lengette meg a kalapját s utánanézett. Szokatlanul derék ember volt ez, ámbár a bonbonjai piszkosak voltak és ragadósak. Nemcsak elismerés volt ebben a fáradt gondolatban, de Grazia kezét-lábát is szinte átmelegítette valami mély hála. De a hála nem az öreg úr gáláns és talán kissé kéjenckedő segítségének szólt, hanem annak a rejtélyes körülménynek, hogy megmutatta számára az utat, az egyetlen lehetséges utat. A nélkül, hogy tudta volna, az öreg úrnak jutott oszályrészül az irányítás feladata, amelyet bibliai időkben az angyalok és Isten küldöttei vállaltak, amikor ismeretlenül elvegyültek az emberek közé. Graziában egyre nőtt a melegség. A felfelé törekvő mozgás szinte örömöt szerzett érzékeinek. Odafent a vasárnapi áradat majdnem kialudt, de megváltozott lelket mosott ki a via Cimarosára. Ebben a negyedórában lobogó vörös fény öntötte el a világot. Már régóta esős volt az idő s a késő ősz elkent alkonyatai mindennaposak voltak. Ez a ritka parádés naplemente még az eltompult nápolyiaknak is feltűnt s voltak, akik még másnap is beszéltek róla. Azt mesélték, hogy különösen a felhőtlen Vezuv tűnt ki szinte természetfölötti színekkel. Grazia azonban már nem tudott különbséget tenni a külső és belső világ között. Minden csodálkozás nélkül haladt a sáfrányszínű csíkokkal tarkázott bíborban. Még akkor sem csodálkozott, amikor meglátta a «Hotel Bertolini» fénylőbetűs felírását, amely csak halványan vált el a színekkel teleivódott égtől. Egészen apró, de nagyon koncentrált léptekkel haladt az úton, amelynek képe ama meseszerű mélységbe elmerült Karnevál-éjszaka óta riasztó élénkséggel élt benne. Nem gondolt Laurora, nem gondolt arra a fulladt búcsúra a hotel bejárata előtt, végtelen komolysággal csak arra gondolt: hogyan fogom végigjárni ezt a kétszáz lépést a Hotel Berto-

lini kapujáig? Előbb nem szabad összeesnem. Itt az utcán? Lehetetlen! Csak a terrasz lépcsőjéig akarok menni, aztán fel — és eltűnök majd a kertben. Nem, nem enged az ájulás csábításának. Tovább! A terrasz úgy siklik feléje, mint egy hajó. És itt szembekerülünk az emberi boldogság és üdvezülés nagy kérdésével. Grazia az elkövetkező harminc percben olyan egészen rendkívüli pillanatot él meg, amely csak a legkevesebbeknek jut osztályrészül s mégsem lesz boldogabb, mint a kimerült úszó, akit erős karok húznak a partra. Közben pedig kifinomodott érzékkel veszi észre, hogy milyen ruhát hord Arthur Campbell. Abban a kerti álomban mindig valami zöldesbarna vadászruhát hordott, most pedig a valóságban a régi ulstert viseli, amelyet oly nagyon a szívébe zárt. Sárgásfehér haját azonban rövidebbre nyiratta s ez teljesen megfelel az álomképnek. Az öböl felé néz s tenyerével védi a szemét a vörös nap fényáradatától. Az arca át meg át van futtatva pirossal. Grazia egyenletes és üres mosolyt tűz ki az ajkára, amint ahogyan az ember magára dob valami reggeli ruhát, éppen csakhogy fel legyen öltözve. A férfi keze lehanyatlik s jó időbe tart, amíg felkiált: «Grazia!» És még tovább tart, egy egész örökkévalóságig tart, amíg az utolsó kis távolság is megszűnik közöttük. Amikor végre olyan közel áll a lányhoz, hogy érzi a lélekzetét, Grazia a karjaiba omlik és nem tud többé semmiről.

A hotelszoba díványán tért magához. A férfi mellette térdelt s szégyenkező ügyetlenséggel kölnivizes kendőt tartott a kezében, hogy a homlokára tegye. Grazia mérlegelte magában a helyzetet: még tovább is megmaradhatnék ebben az ájulásban. Nincs ennél szebb. De igazságszeretete elrontotta ezt a boldog állapotot. Első szava ez volt:

— Lauro fivérem meghalt Braziliában.

Olaszul mondotta ezt, de rögtön hibának vélte s most már angolul ismételte:

— Lauro fivérem meghalt Braziliában. Ma reggel tudtuk meg. Nagyon féltem a két másik bátyámat, akiket maga nem ismer, különösen Placidot. Placido költő. Azt akarom, hogy a két bátyám a legközelebbi hajóval visszatérjen.

Campbell tisztánlátása csodálatos volt. (Talán nyomoztatott is a Pascarella-család viszonyai után? Ki tudja?) Pontosan érezte, hogy Grazia miért ébredt fel ájulásából ezzel a tragikus, de száraz közléssel. Hiszen nem tudott volna egyetlen szót sem váltani vele, mielőtt Campbell nem tud mindent! A férfi úgy is viselkedett, mint aki mindent ismer s a gyász és vigasztalás egyetlen fölösleges szavát sem ejtette ki. Egy pillanat alatt valami ősrégi közelség és bizalmasság alakult ki kettejük között. Most végre a borogatást is rátette a homlokára:

— Mindent meg kell és meg is fogunk tenni a fivéreiért, Grazia! Ha akarja, azonnal kábelezünk. És ha megengedi, a bankommal pénzt utaltatok át a Rio de Janeiróba.

Grazia levette fejéről a törülközőt s félig felült:

— Oh, you speak Italian?

— Ma non cosi bene, come lei parla l'inglese.

A férfi vidáman és szégyenkezve hunyorgott. Berlitz-iskolai olaszsággal beszélt, a szavak akadozó libasorban döcögtek előbbre s megérződött rajtuk a fáradtságos magolás és a kiirthatatlan angolos kiejtés Grazia megint visszahanyatlott s Arthur Campbellt ismét elöntötte a szégyenkezés:

— Ne kábelezzünk azonnal, Grazia? Ne hozassak távirati blankettákat?

Felállt, hogy csengessen vagy talán, hogy maga menjen le? (Kis menekülési kísérlet volt ez a mérhetetlen beteljesülés elől.) Grazia a fogát csikorgatta:

— Nem!! Az Isten szerelmére maradjon mellettem!

Grazia még mindig csukva tartotta a szemét s egy kis idő mulva szenvedélyes szorongással kapott a férfi keze után:

— Tudja, a családom most már egészen közömbös nekem. Úgy érzem, mintha nem is lenne családom. Sokkal fontosabb az a kérdés, hallgasson csak ide...

Campbell arcához szorította a kezét. Grazia hangja most könyörtelenül szigorú lett:

— Megkapta a levelezőlapomat?

— Megkaptam a levelezőlapját, Grazia!

— Nem lett volna szabad, hogy megkapja. Az egész csak palackposta volt. Nagyon haragszom, amiért megkapta.

— Ez a levelezőlap, Grazia, az utolsó pillanatban érkezett. Igazán nem tudom, mi történt volna velem. Sohasem fogja megérteni, hogy milyen hónapok vannak mögöttem.

— De hiszen kéjutazáson volt Afrikában!

— Afrikában? Egyik hajóról a másikra vándoroltam.

— A levelezőlap nélkül is eljött volna hozzám?

— Eljöttem vagy meghaltam volna.

Grazia kinyitotta a szemét és ránézett. A férfi arca kisebb lett. Arcbőrének kisfiúsan érdes-piros színe eltűnt valami barnássárga árnyalat alatt. A lány most türelmetlenül és egyáltalában nem barátságosan ezt kérdezte:

— Csakugyan szeret?

A férfi sokáig hallgatott s végül belőle sem minden ellenségeskedés nélkül kényszeredett ki:

— Ezt a szót nagyon könnyű kimondani. De maga nem is sejti, Grazia, hogy mit jelent nekem. Nekem! Olyan embernek, aki sokkal tovább jutott már az életben, mint amennyire kellett volna.

A telhetetlen kérdező még mindig nem végzett:

— Tudja-e, hogy egy órával ezelőtt öngyilkos akartam lenni?

— Valami borzalmas előérzetem volt. Amióta Nápolyban vagyok, tehát ma reggel nyolc óra óta, csak magáért reszketek Grazia. Délután kettőig mint egy őrült szaladgáltam fel-alá a Via Concordiában. Aztán a város minden népes részén kerestem. Bizonyosra vettem, hogy valahol szembejön velem. Egészen a Posilipoig mentem. Nem volt nagyon okos dolog, mi? Csak délután öt óra óta vagyok itt. De nem mentem be a hotelba, mindig itt kémlelődtem...

Grazia felkönyökölt s csodálkozva fordult a szürkülő ablakok felé:

— El tudja képzelni, hogy mi történt? Placido borotvapengéjével felvágtam az ereket a csuklómon, meghaltam és itt feltámadtam. Itt magánál! Meghaltam és feltámadtam magánál! Nevetséges, úgy-e? És most itt vagyok magánál.

Grazia lábai lecsúsztak a díványról, felült. A férfi lerogyott előtte és átfogta a térdeit:

— Igen, most itt vagy nálam!

De Grazia ívben hátrahajlította testét:

— Még nem is ismer engem. Még semmit sem tud rólam.

Arthur Campbell felemelkedett s magával emelte a magasba kedvesét is:

— Ó, Grazia! Egy fél pillanat mulva már mindent tudunk egymásról és egy félszázad mulva még mindig nem ismerjük egymást.

A leány feszült figyelemmel hunyorgott:

— Hogyan? Nem értettem. Még nem tudok olyan jól angolul. Ismételje mégegyszer!

A férfi teljes komolysággal kezdte lefordítani az angol mondatot a maga olaszságára s egyszerre felzendült az a furcsa, kevert idióma, amely a jövőben kettejük közös nyelve lesz. Nem élte-e meg mindezt álmában előre? Ez a nyelv az egész világon senki másé, csak az övék. Az új kincs annyira megindította, hogy elfordult. Aztán lesimította a ruháját s megindult a hotelszobában. Gyengéd ujjakkal tapogatta végig a koffert, a fogason függő ulstert s még azokat a holmikat is, amelyek nem Campbell-é voltak, csak átmenetileg állottak szolgálatában.

— Tudja, hogy már most is nagyon boldog vagyok, amiért itt lehetek magánál?

A férfi magához rántotta. Grazia szemeit tisztára fürdették a könnyek, de Campbell nem is vette észre. Amikor kibontakoztak az ölelésből, a férfi nehéz szívvel figyelmeztette:

— Haza kell menned. Apád már biztosan vár. Elkísérhetlek az autóban?

A leány messzire visszahátrált.

— Ez lehetetlen. Nem megyek haza a papához.

Campbell még mindig nem értette.

— De mi lesz? Hol akarod tölteni az éjszakát?

Grazia a világ legnyugodtabb hangján mondotta, mintha más lehetőséget el sem tudna képzelni:

— Itt maradok magánál.

A szoba már egészen sötét volt. Mindketten féltek attól, hogy a lámpa felgyujtásával új helyzetet teremtsenek. Egymást átölelve ültek a kereveten. Graziára megint ráborult valami boldogító félájultság. Jó volt ez így. Különben talán megborzadt volna, hogy milyen messzire került tőle minden, ami az övé volt: Lauro

halála, Placido kétségbeesése, papa fájdalmas ordítása és Iride betegsége. Az utóbbi napok katasztrófa-jégesője, saját bolyongása s ő maga, Grazia egész élete, születésétől kezdve e nap öt órakor leszálló alkonyatáig, mindehhez nem volt többé semmi köze. A szoba ablakai a városra és az öbölre nyíltak. A világ gyenge, de összefogott visszfénye tükröződött ezekben az ablakokban, éppen elég fény ahhoz, hogy egy arcot a legkisebb ráncig és szarkalábig kibetűzzön. Arthur Campbell még egyszer eleget akart tenni kemény kötelességének, mielőtt örökre késő lett volna. Az ablakhoz vonta Graziát s a világ halvány, de őszinte visszfényében, hogy ne maradjon előtte rejtve az igazság, ezt mondotta:

— Mindent tisztáztál már magadban, Grazia? Húsz éves vagy és ragyogóan szép. En nem vagyok gazdag, nem viselek híres nevet, nincsen ragyogó hivatásom s jövőre ezidőtájt negyvenhat éves leszek. Nagyon kérlek, Grazia, számolj most velem együtt! Huszonöt évvel idősebb vagyok, mint te. Fel tudod-e fogni, milyen borzalmas ez? Tehát! Amikor te harminc éves fiatal asszony leszel, én ötvenöt éves leszek, mikor te negyven vagy, én hatvanöt éves multam és így tovább. Nem félsz?

A leány lassan felemelte hozzá a karját s az arcát két tenyerébe fogta:

— Csak attól félek, Arturo, hogy korábban halhatsz meg, mint én.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Véráldozat.

Don Domenico úgy aludta át a fél délutánt és az éjszakát, mint egy halott s csak hat óra után ébredt fel, amikor a nap már átragyogott a függönyökön. E soksok óra teljesen áthatolhatatlan szövetét nem lyugatta át sem lidérenyomás, sem gyötrelmes álomképek, sem a rémület riadt felkiáltása. Mohó, erőgyüjtő álom volt ez s mindennél jobban bizonyította teste és lelke robusztus szervezetét. Az apa álma nem bocsátotta be Laurót és halálát, — odakint kellett várniok. Mikor Domenico Pascarella felnyitotta a szemét, a fájdalmas valóságnak még akkor is egy teljes percre volt szük-

sége, míg behatolhatott ebbe az ellenálló természetbe. Don Domenico először csak valami újjászületés roppant kéjét érezte, aminőben testének hónapok óta nem volt része. Később persze öntudata megtelt Lauro nevével s a szétszóródott apai fájdalom lassan-lassan ismét visszahódította régi állásait. Don Domenico kiugrott az ágyból. Tüstént hozzá kell kezdeni valamihez! Ez volt az első gondolata! Borítson el mindent a munka! Miközben papucsban vágtatott fel-alá a szobában, azon gondolkozott, vajjon nem kellene-e mégis Braziliába utazni? Nem volt-e kötelessége, hogy kinyomozza az igazságot, hogy a helyszínen állapítsa meg, vajjon halálos balesetről, vagy öngyilkosságról van-e szó s hogy szükség esetén felelősségre vonja a bűnösöket? Csak úgy alázatosan vegye tudomásul, hogy a fia, Don Domenico fia, egy Pascarella, öngyilkosságot követett el, tehát valami szégyelnivalót és abnormálisat csinált? A Pascarellák mindig normálisak voltak és sohasem keresték a feltünést. Mi történhetett, hogy törzsének ez a fiatal hajtása belevetette magát a borzalmas mélységbe? Talán belekergették? Talán éppen ez a Pereira doktor úr, aki sürgönyében annyira fontoskodott? Az apát megrohanta a bosszúvágy és a vádaskodás ösztöne. Mindkettő kipróbált eszköz arra, hogy egy gyötrelmes igazság elől meneküljön az ember. Jó időbe tartott, amíg a mérlegelő ész belátta: az egész ostobaság nem ér semmit, a világon semmiféle számonkérés és felvilágosítás nem támaszthatja fel Laurót halottaiból. Don Domenico a fürdőszobába szaladt, a jéghideg zuhany alá állt és a szokottnál egy perccel tovább maradt alatta. Ennek következményeképpen még jobban kiélesedett benne az ellentét a testi felfrissülés és a lelki összetörtség között. Ezt az ellentmondást a szobában végrehajtott újabb körbefutás sem szüntette meg. Csak akkor lett egy árnyalattal nyugodtabb, amikor kinyitotta a szekrényt s a kéznél levő ruhadarabokból nagy buzgalommal gyászruhát állított össze. Kikeresett egy fekete nyakkendőt s nem felejtette el a fekete glaszékesztyűt sem, amelyet a mama halálának éve óta nem hordott többé. Csak ezután csengetett a szolgának.

Valóban Giuseppe volt az, aki bebotorkált az ajtón? Nem, már nem a rajtacsípésen ujjongó fegyőr szemei

voltak ezek a szemek, amelyek valamikor kutyaalázattal és élénken pislogtak a gazda felé: Eccelenza, közlendőim vannak. Könnyező jobb szemét félig eltakarta a megdagadt szemhéj, balszeme pedig a rémülettől tágranyílva meredt előre. De nem lehetett ráismerni kalandozókedvű lábaira sem, amelyek mindig a törvénysértés nyomában járva olyan gyakran érték tetten Ruggierot a futballozás bűnében, — ezek a lábak most puhán rogyadoztak s az egyiket aggasztó módon vonszolta maga után. Bármily szomorú is ez a tény egy öreg inas szempontjából, nem lehet letagadni, hogy a szegény Giuseppét az éjszaka egy kicsit meglegyintette a szél. Nincs ezen semmi csodálni való, ha az ember Don Domenico szörnyű kitörésére és arra a birkózásra gondol, amelyet a törvény szolgája küzdött végig urával tegnap este. A gazda most bizalmatlanul mustrálta a megváltozott szolgát:

— Mi van veled, Giuseppe?

Az öreg kihúzta magát, nagynehezen helyrebillentette a nyelvét s végül valami félig érthető hebegéssel hozakodott elő:

— Semmi bajom, eccelenza. Egyáltalában semmi... Az éjszaka... A régi reumám... Rossz időt kapunk... Egy kis oldalnyilalás, semmi egyéb.

A rémülettől kitágult szem könyörgött: csak ne tessék felmondani, eccelenza, ne tessék engem elküldeni! De Don Domenico felháborodva ordított rá Giuseppére:

— Még te is mindenféle históriákat csinálsz? A sok szerencsétlenség után még te is fontoskodsz?

Giuseppe megkísérelte, hogy a reszketésébe némi életörömöt vigyen s így dadogott:

— Egészséges vagyok, eccelenza... Nincs semmi bajom... Egy kis meghülés... Ez az átkozott november... Majd meglátja... Már el is készítettem a reggelit.

A gazda megmarkolta a ruhakefét s mintha büntetésképpen ki akarná oktatni a szolgát, vad erővel kezdte megdolgozni a kabátját. Giuseppe néhány megbicsakló ugrással közeledett ura felé s ezzel jelezte azt a szándékát, hogy kivegye kezéből a kefét. De Don Domenico félretolta:

— A leányaim már lenn vannak?

Ó, mily gyönyörűséggel közölte volna Giuseppe a hajdani jobb időkben a felháborító tényt (ami akkor persze tisztára lehetetlennek látszott), hogy Annunziata és Grazia ágyát érintetlenül találta s hogy a fiatal hölgyek tegnap óta nem tértek haza. Most azonban a beteg és gyenge aggastyán, a törvény meggyávult őre, félt az apa haragjától s csak ennyit hebegett:

— Nem, még nincsenek lenn.

Don Domenico lement a sala da pranzoba. Mivel a szobát senki sem szellőztette s a tegnapi kétségbeesett kitörés nyomait csak féligmeddig takarították el, — a szőnyegen még mindig meglátszott a levesfolt és néhány kisebb cserép is ott hevert, — a fullasztó, áporodott levegő azonnal ráfeküdt a belépő mellére. Egy hajtással lehörpintette a feketekávét. Az elhagyatottság egyszerre mardosni kezdte a lelkét. Még sohasem történt meg, ami most: váratlanul elvágyódott hazulról az aziendába. Szörnyű bírói pillantás sujtott le Giuseppére, aki szánalmas járása miatt nem mert gazdája szemeláttára eltünni a konyhában.

— Éppen ma?! Miért csavarognak már kora reggel kinn a világban ezek a hölgyek?! Már nincs kedvük bevárni az apjukat? És éppen ma?! A szerencsétlenség után? Hol vannak? Már túlsoká nézem ezt a rendetlenséget. Ez az oka mindennek. Bizony, sokra vittük, sokra, — bizony, bizony sokra...

Giuseppe valami kétségbeesett egyformasággal szüntelenül bólogatott. Úgy látszott, hogy ezt a gépies mozdulatot, amellyel urának véleményét feltétel nélkül vállalta, önállóan s a maga akaratából nem tudta többé abbahagyni.

Grazia és Arthur már jó ideje álldogáltak a via Concordia és a via Montecalvario kereszteződésénél. A szerelem zenitjén álló pár félreismerhetetlen képe szinte lekiabált róluk. Néhány cseléd és idevalósi hírhordó asszony megismerte a szép Pascarella-leányt s tátott szájjal bámulta a hihetetlen tényt. Campbell hevesen magyarázott valamit Graziának. A szófukar angolra nem is lehetett ráismerni. Különben egyetlen éjszaka elég volt arra, hogy szerelmük kevert nyelvjárását teljesen kialakítsa. Ez a nyelv most már a szív legtitkosabb

árnyalatait is ki tudta fejezni. Szinte érthetetlen, hogy Grazia ebben a reggeli órában zavartalanul boldognak látszott. Már nyoma sem volt rajta a súlyos élményeknek, a bolyongás fáradalmának s a halál árnyékának, amely reávetődött — s egyáltalán nem félt attól sem, ami néhány perc mulva fog bekövetkezni. Arthur Campbell elkínzott arccal akarta visszatartani:

— Jó, mindent belátok Grazia! De nem hagyhatlak el. Sem egy félórára, sem két percre.

— De mikor nem megy másként Arturo.

— Engedd, hogy helyetted én beszéljek apáddal. Én biztosan tudok vele bánni. Nem meséltem el neked azt a történetet a pénzváltásról?

— Ó, Arturom, túlságosan könnyűnek látod a dolgot. Mit tudsz te papáról? Mit tudsz te a mi szerencsétlenségünkről? Mindent magamnak kell vállalnom.

— De hogy viseljem el idelenn a gondolatot, hogy rádkiabál vagy talán meg is ver?... Ezt nem is kérheted tőlem. Engedd meg, hogy valahol a lakásban várakozzak, hogy szükség esetén közbeléphessek és megvédhesselek...

— Nem, itt lenn fogsz állni Arturo! Egyáltalában nem félek. Ugyan mi baj történhetik velem, ha te itt vársz? Mindig azt fogom magamban mondani: hiszen lenn vár rám.

Akármennyire is tiltakozott a férfi, gyors léptekkel haladt az apai ház felé. Amikor a végzetes távolság már egészen kicsi lett, Campbell új javaslattal hozakodott elő:

— Nem lenne jobb, ha egyszerűen elutaznánk? Mit gondolsz? Holnap majd hosszú levelet írsz Rómából...

— De hiszen ez aljas és gyáva dolog lenne!

A férfi áhitattal kulcsolta át a leány kezét:

— Igazad van Grazia, nagyon aljas gondolat volt, szégyellem magam miatta. És köszönöm neked, hogy szégyelhetem magam előtted.

Grazia halk mozdulattal kivonta a kezét, mintha a ház mágneses mezejébe érve valami elválasztó erő tolakodna kettejük közé:

— Itt vagyunk... Most felmegyek...

Kimondotta ugyan a szavakat, de mégsem mozdult s úgy nézett a férfira, hogy pillantásával oldalt súrolta:

— Tegnap Arturo, — nem, életem végéig nem fogom megérteni a dolgot. De ma, most minden egyszerre visszajött. Minden visszajön, ami súlyos! Lauro! És Iride! És papa... Ne haragudj rám Arturo.

A férfi a folyosóra is követte és könyörgött:

— Nem akarsz mégis magaddal vinni Grazia?

— Várj itt Arturom! Visszajövök. Akármilyen sokáig tart, mégis visszajövök.

Úgy tűnt el a férfi elől az idegen ház és idegen család novemberi sötétségében, mintha a halálban tűnne el. De amikor Grazia nem látta többé a szeretett férfit, az otthoniasság érzése s mindaz, amit az imént oly közelinek tartott, egyszeribe eltávolodott tőle. Idegen volt a folyosó, a lépcső s a jólismert, százszor átfestett ajtók is idegenek voltak. Az előszoba félhomályában elvesztette saját gyermekkorát. A fáradságos út alatt inkább valami kínos zavart, mint kimondott félelmet érzett. Az idegenné vált apai ház azt hirdette, hogy Campbell kis hotelszobája egyetlen éjszaka alatt otthona lett. Ennek az új idegenségnek és természetes hűtlenségnek mintegy jelképe volt, hogy mielőtt lenyomta volna a kilincset, kopogott a sala da pranza ajtaján. Papa gúnyolódó udvariassággal fogadta:

— Nagyon szép tőled, hogy így megtisztelsz! Valóban hálás vagyok érte. És éppen a mai napon! Azok után, ami történt. Nagyon kedves tőled!

Grazia nem merészkedett beljebb s mozdulatlanságában szinte odaragadt a bejárathoz:

— Papa, sürgős beszélnivalóm van veled.

Don Domenico — még mindig dühös udvariassággal — oldalt hajtotta a fejét:

— Hajlandó vagyok feltételezni, hogy sürgős beszélnivalónk van.

Grazia ösztönösen ökölbeszorította a kezét, mintha az életáram ilyenmódon lezárt köre fokozhatná erőit:

— De először nagyon kérlek papa, hogy őrizd meg a nyugalmadat.

Don Domenico odébbtolta magát az asztaltól, — ezt a mozdulatot az otthoni ebédek drámai pillanataiban sohasem mulasztotta el. Graziából monoton hangon bugyborékolt a vallomás. Minél gyorsabbban megy az egész, annál jobb:

— Tegnap este eljegyeztem magam, papa. Arthur Campbellnak hívják, angol ember. Ismered őt s a San Carlo folyosóján a Gioconda két felvonása között magad mutattad be nekem. Biztosan emlékezni fogsz rá. Eladta az angliai gyárát, hogy Nápolyba költözzön és ittmaradjon velem. Negyven éves elmult és én szeretem őt.

Papa felállt, a széket visszatolta az asztal mellé s kerekrenyílt, kutató szemmel közeledett Graziához:

— Azt hiszem elvesztetted az eszedet.

Grazia még a hihetetlent is változatlan hangon verklizte le:

— Nem papa, mindaz, amit mondok, igaz. Nemcsak hogy eljegyeztük egymást, de már férj és feleség vagyunk. Egy szóval sem akarok neked hazudni, papa. Ha tegnap nem találtam volna rá megint Arturo-ra, hidd el nekem, ma már nem élnék.

Don Domenico visszahátrált egészen az ablakig s ott megfogódzott az ablakkilincsben:

— Akkor én őrültem meg.

Grazia e végtelenül hosszú perceken át kezdettől végig egyazon a helyen maradt:

— Még egyszer könyörögve kérlek papa, ne légy izgatott! Irtózatosan nehezemre esik, hogy ezen a napon így kell veled beszélnem. Hiszen én sem felejtem el Laurot egyetlen pillanatra sem. Éppen azért jött minden úgy, ahogyan jött... Az Isten szerelmére, érts meg papa!

Don Domenico hangját ama félhangos bírói tónusig tompította, amelyet hajdan kevésbbé súlyos bűncselekmények elkövetésekor szokott volt használni:

— Menj a szobádba! Nem mozdulsz ki onnan. Ha megint egészséges vagy, jelentkezel nálam!

Grazia mélyen mellére hajtotta a fejét, hogy apja ne láthassa az arcát:

— Nem maradok a szobámban papa, hanem elmegyek innen, akár akarod, akár nem.

Don Domenico elvetette magát az ablak mellől és feléje ugrott. Az asztalhoz érve megállt és homlokára szorította a kezét:

— Lauro fiam öngyilkos lett... Iride a kórházban

fekszik... Mit akarsz tőlem? Kérlek Grazia, beszélj komolyan!

A lány még mindig erősen odaszorította állát a melléhez és nem nézett fel:

— Komolyan beszélek, papa!

A nehéztestű ember lerogyott a reccsenő székre és felnyögött:

— Megölnek a gyermekeim.

Hacsak egyszer is felcsuklott volna, ki tudja, mi történik. Grazia egészen biztosan sírva vetette volna magát lábaihoz. De így csak félénken könyörgött:

— Arthur Campbell odalenn vár. Felhívhatom őt, hogy beszéljen veled, papa?

Könnyekben fürdetett pillantás helyett valami nagy és felingerelt tengeri állat kerek szemei bámultak rá:

— Ki vár odalenn?

A válasz kissé fulladozott, de nem volt minden akaratosság nélkül való:

— Ő! Engedd meg papa, hogy felhívjam. Ha meglátod, ha beszélsz vele...

Don Domenico fehér haja tövéig vérpiros lett. Az arca egyszerre megduzzadt. Úgy meredt rá lányára, mint a részeg, de nem kiabált:

— Még én kéressem magamhoz ezt a disznót!? Az én házamban, az én szobámban álljon meg ez a vén disznó?! És még te is itt vagy? Te?!

Félbeszakította saját szavait s két kezét a homlokára szorította, mintha ki akarná préselni agyából Grazia vallomását.

— Húsz éven át élt itt mellettem, mindig gondoskodtam róla, mindenre figyeltem... Lenn vár... Mindig az engedelmes lányt játszotta... Papa így, papa úgy... Minden, minden csalás volt... Hihetetlen. Biztam a tisztességedben, te meg száz férfival is csavarogtál és henteregtél. Nevetségessé tetted az apádat, engem, engem! A legutolsó külvárosi ringyó, a legaljasabb baldracca sem teheti nevetségesebbé az apját. Lenn vár... Mért vagy még itt? Mért nem ölted meg magad?

Grazia támaszkodás közben beleütődött az ajtóba, amely tompa nyikorgással mintha az ő pártját fogná:

— Ne mondd ezt, nagyon kérlek, ne mondd ezt papa!

De az apába most valami vad sárkány bújt, amely-

ről mindezideig ő maga sem tudott. Véraláfutásos szemgolyói kidülledtek üregükből, kipödört bajusza remegett. Mohó dühvel akarta megsemmisíteni lánya lelkét:

— Meggyászolhattalak volna. De így csak undorodni fogok, ha rád kell gondolnom.

Grazia teste égett a szárazságtól. Szemhéjai alól kiapadt minden nedvesség:

— Semmit sem tudsz papa, semmit sem tudsz rólunk, különben nem lennél ilyen...

A sárkány, amely teljesen birtokába vette Don Domenicot, most nevetni próbált:

— Úgy van! Semmit sem tudok rólatok! Hiszen angyalok vagytok, tisztára angyalok!

Egyszerre elgyengült. Lélegzete zihálva járt fel-alá s a hangja fojtottabb lett:

— Isten a tanum! Mindig csak értetek éltem, éjjel-nappal... Miért állsz még itt? Nem izgathatom fel magam tovább. Nem látod? Túlsok volt.

Grazia egy mozdulattal át akart nyúlni a láthatatlan drótsövényen:

— Papa, megígérem neked, hogy délig a szobámban maradok, addig gondolkozhatsz.

Don Domenico nagy fáradsággal felegyenesedett:

— Lemondok a jelenlétedről. Egyáltalában nem kell többé a szobádba menned. A rongyaidat majd utánad küldöm oda, ahová akarod.

Grazia már alig érezte, hogy ő maga beszél:

— De nem lehet vége mindennek így, a nélkül, hogy ismernéd az igazságot és magad is igazságos lennél...

— Az igazságra is sor kerül, légy nyugodt. Szerencse, hogy még nem vagy nagykorú! Gondom lesz rá, hogy a rendőrség azzal a gaz csábító disznóval együtt lakat alá tegyen.

Grazia felsikoltott:

— Nem, ezt nem teszed! Ez aljasság!

Don Domenico a tálaló felé tapogatózott, hogy valami hajításra alkalmas tárgyat találjon. De Grazia már becsapta maga mögött az ajtót. Még Annunziatára sem tudott gondolni. Campbell lenn várta a lépcső alján. A leány rövid távolléte láthatóan jobban igénybevette, mint eddigi életének minden súlyos tapasztalata:

— Ilyen hamar itt vagy, Grazia?

A leány lihegve futott el mellette, ki a házból:

— Könyörgöm, gyere! Ne kérdezz semmit, csak gyere!

Hosszú lábaival alig tudta követni. Grazia csak egy távolabbi mellékutcában szólalt meg:

— Nem maradhatok veled! Mindennek vége közöttünk. Ne kérdezz semmit! Borzalmas volt. Tévedtem. Nem vagyok elég erős. Nem vagyok elég szabad. Mindörökre hálás leszek neked Arturo, de nem akarok tovább élni.

Campbell csak ilyen szakadozott, kusza mondatokat s egyáltalában semmi értelmeset nem tudott kiszedni Graziából. Hosszú volt az út. Benne is teljesen összekuszálódott minden, amikor végre eljutottak a kórházhoz.

Annunziata az apácakolostorban a noviciák részére fenntartott épületszárnyban töltötte az éjszakát, ahová Ildefonso páter még tegnap személyesen vitte el. Saját kis szobácskája volt, amely a maga kicsinységében valami átmenet lehetett a cella és a cselédszoba között. Mindenki jóságosan és elnézően bánt vele. Egy fiatal teremtés időről-időre bekopogott hozzá s megkérdezte, van-e valami kívánsága? Ez volt életének leghosszabb éjszakája. Órák hosszat térdelt az imazsámolyon s szüntelen egymásutánban suttogta el az összes imákat és litániákat, amelyeket csak tudott. Azt remélte, hogy erőinek végső megfeszítésével legyőzi a kínt. Kellett valahol egy pontnak lenni, ahová ha eljut az ember, minden, ami a személyiséghez tartozik, szétolvad és eloszlik. A térdeplő támlájára szorította a homlokát. Kétségbeesett akarattal küzdött valami szörnyű folyam ellen, amely annál erősebb lett, minél jobban beléjehatolt az ember. Milyen öregnek kell lennie, hogy ahhoz a bizonyos ponthoz eljusson? Az isteni erők ellentállása újra meg újra játszva dobta vissza. Tizenegy óra lett, mielőtt feladta volna a harcot. A nagy folyam most lágy és jóságos karokkal azonnal visszavitte, messze a kiindulási hely mögé. Lauro halálhíre óta csak most találta meg a könnyeit. Emberi, nem, asszonyi sírás volt ez, nem lehetett betelni vele. Annunziata megsiratta Laurot, de megsiratta Iridét, papát és önmagát is. Honvágyban és valami végtelen szomorúságában

oldódott fel minden istenes történtése. Szeliden bukott el ama világ előtt, amely legyőzött már az övénél szívósabb erőket is.

Másnap reggel kihallgatást kért a badessától, a főnöknőtől s meg is kapta. Annunziatának mégis egészen délig kellett várnia. Aztán a szűk irodában egy apácaruhába öltözött férfias asszonnyal állt szemben, akinek nem volt kora s aki a túlzsúfolt íróasztalon hatalmas kék ceruzával számoszlopokat egyeztetett össze. Az aranykeretes pápaszem mögül átszellemült, de nagyon fáradt szemek méregették Annunziatát a nélkül, hogy hellyel kínálták volna. Kissé zavarta a badessa csodálkozó mozdulatlansága s ezért dadogni kezdett valamit a Pascarella-család összeomlásáról, papa elhagyatottságáról, Iride betegségéről s a saját gondjairól, amelyek — mióta elhagyta a házat — az elviselhetetlenségig nőttek. Végül is azt kérte, hogy ma egy kissé törődhessen a családjával, amelyet a braziliai halálhír megérkezése után egyetlen szó nélkül hagyott el. Az átszellemült szemek edzett részvéttel követték Annunziata szavait és megadták az engedélyt, még mielőtt a szélesmetszésű száj beszédre nyílt volna:

— De gyermekem, ön teljesen szabad. Saját kérésére bocsátottuk ezt a helyet rendelkezésére és semmi egyebet nem tettünk. Járhat-kelhet szabadon, természetesen a házirend keretein belül.

— Főtisztelendő anyám! Minden lépésemről be fogok számolni.

— Erre egyáltalában nincs szükség gyermekem, ámbár szívesen állok rendelkezésére hetenként egy félórára, mégpedig pénteken három és négy között. Egyelőre még nincsenek kötelességei. Mindent vitasson meg önmagával!

— Köszönöm, főtisztelendő anyám!

Miután egyetlen szó sem hangzott el, amely a búcsúzást jelezte volna, Annunziata mély bókkal köszönt el az aranykeretes pápaszem mögül figyelő szemektől. De az abadessa hangja, amely gyönyörű toszkánai nyelvjárással ejtette ki a melodikus magánhangzókat, visszatartotta:

— Arra akarom figyelmeztetni leányom, hogy a visszaesés legveszedelmesebb mérge a leszoktatásnak!

Annunziata le akarta nyelni a könnyeit. Nem egészen sikerült.

— Az utóbbi napokban túlontúl sok fájdalom ért bennünket, főtisztelendő anyám.

— Tudom, gyermekem, súlyos a megpróbáltatás.

A csontos és energikus kéz valami furcsa — egyszerre vigasztaló és megvető — mozdulatot tett:

— Mindaz, ami ebben a házban félig-meddig ér valamit, legyőzött fájdalom.

Aztán újból megmarkolta a hatalmas kék ceruzát s visszatért a jelentésekhez, amelyeket a kolostor jószágigazgatósága naponként beküldött hozzá.

Iride állapota egyáltalában nem javult. A besugározással és intravénás injekciókkal folytatott kísérletek eredménytelenek maradtak. A ma reggeli vérvizsgálatnál kiderült, hogy a leukocyták száma nemhogy csökkent volna, hanem inkább aggasztóan szaporodott. A gyermek szörnyű fejfájással, letargikus rosszkedvben feküdt a fehér vaságyon. Iride teljesen elhagyatottnak érezte magát. Mi történt? Két nap óta sem papa, sem Grazia nem jöttek el, még Annunziata is éppen csakhogy megjelent, de sem beszélni, sem mesélni nem akart. Iridének ugyan sejtelme sem volt a szörnyű eseményről, de mintha Lauro halála rejtett utakon hatolt volna be szervezetébe s most megerősítené a vér fehér ellenségének hadállásait. Amikor ma reggel Grazia végül mégis csak eljött, a kislányban annyira felgyűlt az elhanyagoltsága miatt érzett keserűség, hogy egy szót sem szólt s még apatikusabbnak tettette magát, mint amilyen volt, hadd rémüljön meg nővére. Grazia nem tudott uralkodni magán, leborult az ágy előtt s a takaróba fúrta fejét:

— Iride mia! Én kis testvérkém!

Graziának ez az elmerülése saját fájdalmába sértette Iride beteg-egoizmusát. Elutasító merevséggel nyujtózott ki:

— Egyáltalában nem érzem jól magamat Graja, abszolúte nem érzem jól magamat. Majd meglátjátok!

Grazia egészen közelről szemlélte a papírfehérségű arcocskát, amely a rosszulfésült haj keretében olyan elveszetten bujdosott, mint egy megsárgult miniatűr:

— Ó, Iride! Hiszen nem tudsz semmit! Várj még egy kicsit türelemmel!

Iride csípős és öregesen okos kárörömmel vágott közbe:

— Türelemmel várjak, míg meghalok, mint a Tadolini? Majd meglátjátok, majd meglátod!

A kislány csak most vette észre Arthur Campbellt, aki termetéhez és arcához egyáltalában nem illő szemérmetességgel állt az ajtó mellett. Ki volt ez az ember? Hol látta már? Új orvos? De hiszen nem hordott fehér köpenyt. Iride ellenségesen elhúzta az arcát. Grazia érezte, hogy a szíve a torkában dobog. Felemelkedett és könyörögve mosolygott le hugához:

— Ez az úr Arthur Campbell, jó barátunk, Iride... Hiszen ismered őt. Nem emlékszel? A San Carlóban...

Campbell illedelmesen közeledett az ágyhoz s kezdettől fogva méltóságteljes jólneveltséggel felnőtt és teljesértékű hölgyként kezelte Grazia kis hugát. Akadozó olaszsággal pattogtak ki belőle az angol színezetű hangok:

— Nagyon örülök, signorina Iride. Signorina Graziától már sokat hallottam önről. Hogy érzi magát?

Iridenek nyilván megvolt a véleménye az egészről, mielőtt némán a fal felé fordult volna. Campbellt azonban nem zavarta ez a megvető bánásmód. Grazia és a maga számára két széket tolt az ágy mellé s e közben látható küzdelemmel győzte le zavarát:

— Bocsásson meg, signorina Iride, hogy a nővérével együtt jöttem ide, hogy egy kis ideig ittmaradok önnél...

Iride minden átmenet nélkül megfordult s papa ingerült szemeivel nézett az angolra:

— Fáj a fejem.

Campbell barátságosan tudomásul vette a rendreutasítást:

— Végtelenül sajnálom, hogy beszéltem, signorina. Várni fogok, amíg jobban érzi magát. Kérem, ne törődjön velem.

Egy irgalmasnővér lépett be és jelentette, hogy a tanár úr és a kórház igazgatója «beszélni akar valakivel a hozzátartozó urak közül». Grazia most az ápolónővel együtt kiment a szobából s Iride és Arthur kény-

telenségből magukra maradtak. A férfi óvatosan leült a székre, miközben a kislány rosszindulatúan bámulta a falat.

A kórház igazgatója rövid bevezetés után kijelentette Graziának, hogy Iridével baj van. Az eddig alkalmazott gyógymódok eredménytelenek maradtak, ezért Platania doktorral egyetértésben elhatározta, hogy most már radikálisabb útra fog lépni. Ő a maga részéről a legjobb reménységgel néz egy esetleges vérátömlesztés elé. Az ilyen vérátömlesztésnél — hogy a signorina megismerje az egész eljárást — arról van szó: a páciens ereibe nagyobbmennyiségű friss és egészséges vért vezetnek s ilyen módon reaktiválják a vér megbetegedett részét. A beavatkozás a véradományozót semmiféle veszéllyel nem fenyegeti, azonban éppen eléggé igénybeveszi s ennek az igénybevételnek következményei a különböző szervezetek szerint hosszabb-rövidebb idő multán esetleg jelentkezhetnek. A poliklinikának elég véradományozó áll rendelkezésére, rendszerint szegény emberek, akik ilyen módon némi keresethez jutnak. Ebben az esetben a páciens apja viselné a költségeket. Ő, a primárius azonban azt az álláspontot képviseli, — noha ezen a téren még nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal és ismerettel — hogy ha vérátömlesztésről van szó, úgy az idegennel szemben feltétlenül előnyben kell részesíteni a családtagot. Mindezt azért mondja el, hogy a dolgot alaposan megfontolják. Grazia azonban nem sokáig gondolkozott:

— Én kész vagyok, tanár úr.

A primárius hosszú pillantást vetett Graziára s egy rövidebbet a jegyzetre, amelyet kezében tartott:

— Ön a nővére?

— Igen! Pascarella Grazia.

— Már elmúlt huszonegy éves?

— Természetesen! Már ma végre lehet hajtani az operációt? Nagyon szeretném.

— Ma délután három órakor. Majd az asszisztensem elintézi a dolgot. Előzőleg persze meg kell önt vizsgálnunk, signorina.

Domenico Pascarella még mindig ott ült a nagy családi asztal mellett, uralmának elárvult színhelyén

és dülledt szemmel bámult maga elé. Lauro meghalt és Grazia is meghalt! Rosszabb, mintha meghalt volna! Értelmetlen mosollyal percekig rázta a fejét. Grazia, a jó gyermek! Aztán ez a megfoghatatlan legeslegszennyesebb és legeslegszemérmetlenebb csalás, amellyel félrevezette. Mindig derék teremtés volt, madonnaszerűen tisztának mutatkozott, sürgött-forgott a konyhában, fáradhatatlanul gondoskodott róla, bájos elfogódottsággal ült le naponként az asztalhoz s ezzel egyidőben förtelmes módon hempergett mindenféle garniszobákban mint valami buja szuka, Pascarella lánya szennyes albérleti szobákban vetkőzött le, lemeztelenítette a mellét, az ölét, mindent — és ő, az apa még mindig rémülten csapta be az ajtót, ha véletlenül akkor nyitott be, amikor lányai öltözködtek. És ez az angol gazember, ez a kiélt kéjenc, ez a notórikus nemi utonálló, akinek biztosan szifilisze van, ez az ember elrabolja a gyermekét és a nagyszájú Olaszország nem üzen hadat azonnal Angliának. Hiszen nem a maga számára akarta megtartani a leányát. Ha eljött volna az idő, férjhez mehetett volna. De ezen a ponton, amelyet az apa szinte a becsület legbelsőbb gyűrűjének tekintett, megkövetelte a törvény legszigorúbb betartását. Don Domenico egyesegyedül így és nem másképp képzelte el a házasságkötést: egy napon megjelenik nála egy másik családfő, egy második ősi törzs kormányzója és így szól: signor Pascarella, önnek van egy kedves és makulátlan leánya. Jól tudom ezt, noha signorina Graziával sem az utcán, sem pedig felesleges társaságokban nem találkozik az ember. Ön úgy nevelte őt, mint ahogyan az várható is volt. Fiam egészséges, három esztendővel idősebb az ön leányánál s munkájával már ma is rangjához illően tud eltartani egy családot. Nagy kitüntetés lenne számunkra, ha ősi családunkat az ön hasonlóképpen tisztelt családjával rokoni kapcsolat kötné össze. Az ilyen bejelentésre Don Domenico hódolattal, de nem egészen határozottan felelne. Hiszen előzőleg meg kell vizsgálni az ellencsalád értékét, a másik törzs karátját és aranytartalmát. Nem az igazi aranytartalomra, a vagyonra gondol Don Domenico, ó nem, a pénzre csak legutolsó sorban kerülhet a szó. A leánykérő család generációs aranytartalma érdekli őt, a csa-

lád méltósága, kora, testi és erkölcsi hibátlansága. Csak ha a nyomozóiroda és a bizalmas érdeklődések bebizonyították egyenrangúságát, csak akkor tűzik majd ki a Pascarella-házban a nagy estély időpontját (az elsőt és egyetlent, amire egyáltalában emlékezni lehet), ahol a leánykérő család apját és fiát fogadni fogják a sala da pranzo megszentelt asztalánál.

Don Domenico sohasem gondolt arra, hogy a két fiatal esetleg szembeszállhat a dolgok ilyetén meghatározott sorrendjével. A törvény, amely messzire pillantva mindig egész generációkat foglal össze, nem sokat törődik az egyes emberek boldogságával vagy boldogtalanságával. De most? Még ha Graziáról nem is derült volna ki, hogy aljas ringyó, még ha az árulás nem is lett volna oly mérhetetlenül nagy, még ha nem is lenne más bűne csak annyi, hogy az apja háta mögött választotta ki jövendő férjét, — ezt a halálos bűnt akkor sem lehetne megbocsátani.

Nem, még ezt az enyhítő körülményt sem fogadhatja el, mikor erről a halálos bűnről van szó. Grazia közönséges baldracca volt s ő nem is bánt vele túlságosan keményen. Most újra meg újra fogadkozik, hogy legyőzi a szégyentől való félelmét s ki fogja szolgáltatni a fajtalan párt a bosszuló hatóságoknak, amelyek — jogi véleménye szerint — az ilyen eseteket époly könyörtelenül kezelik, mint a főbenjáró bűnöket. Don Domenicot ismét elönti a harag s dühöngő öklökkel dolgozza meg az asztalt. Mindez nem segít. A magányosság nem enyhül. Most Annunziata után kezd kiáltozni. Egyedül ő maradt meg a számára, a legcsendesebb, legengedelmesebb, leghívebb gyermeke. Hol van Annunziata? Mért nem jön vissza? «Annunziata! Annunziata!» (Talán felesleges külön megemlíteni, hogy az apa sohasem ejtette ki a testvérek között használatos «Zia» rövidítést.) Tudja ugyan, hogy legidősebbik leánya nincs otthon, mégis mindenfelé keresni kezdi, hogy valahogyan legyőzze magányosságát. Hol marad Annunziata? Itt valami nincs rendben. Védekezik a belülről feltörő sejtelem ellen, hogy már legutolsó kincsét is elvesztette. Hangosan kiáltozva taszítja be a konyhaajtót. Aztán visszatér a sala da pranzoba és a salottoba, még a bezárt stanza della mam-

mina ajtaját is rázni kezdi s nem jut eszébe, hogy mikor húzta le a szoba kulcsát. Végül eljut a gyermekek szobáiba. Placido kamrája egészen kihalt! Lauro és Ruggiero szobájában a halott fiú hajdani lakóhelyén még ott van az élet néhány morzsája s az egész valami szörnyű gúnynak látszik! Legtovább Grazia keskeny szobácskájában időzik. Itt minden megható rendben áll a maga helyén: üvegek a mosdóasztalon, fésűk, kefék, manikürholmik és egy varróskatulya a szegényes toalett-tükör előtt. Don Domenico küzd a megindulás ellen. Nem tűri, hogy meginogjon. Odalép Grazia ágyához, felkapja az egyik párnát és az arcához szorítja. Graziát akarja újból megtalálni, az ő tiszta gyermekét. És a párna könnyű illatában, az aljasság nélkül éjszakák távoli álom-szagában megtalálja a tiszta gyermeket. Grazia még egyszer megsímogatja apját, száműzött életének halvány visszhangjával. Aztán megint felébred. Egy tágranyilt és egy összezsugorodott szem mered rá. Guiseppe roncsai odavonszolták magukat hozzá. Domenico Pascarella visszadobja a párnát az ágyra:

— Nem tudok tovább várni! Legfőbb ideje, hogy az aziendába menjünk. Előre! Te is velem jösz!

A szolga összeszedi minden erejét s egy vékony botra támaszkodva biceg gazdája után, hogy lábainak egészséges voltát szemmelláthatóan bizonyítsa. Don Domenico könyörtelensége fekete felhővé sűrűsödik. De a sors, amely felé rohan, még sokkal könyörtelenebb.

Amikor Grazia a tanár rendelőjéből visszatért a betegszobába, Arthur és Iride még nem kötötték meg a végleges békét. Mindenesetre haladásnak lehet tartani, hogy Iride szemei gyanakodva, de feszült érdeklődéssel figyelték az angolt. Campbell mesélt valamit. A szavak most már nem libasorban követték egymást, de nagy távolság volt mindegyik között, mert az erőlködéstől szinte teljesen kimerültek. Csak Grazia és a szerelem öntöttek életet beléjük, más partnerekkel szemben hibásan bemagolt szótári szavakká zsugorodtak össze. Campbell nyilván Afrikáról beszélt, mert Iride megvetően jelentette ki:

— Mindez semmi Braziliához képest. Ruggiero bá-

tyám fazendáján, az őserdőben a levegőben nőnek a legdrágább orchideák.

Grazia csendesen leült. Campbell óvakodott attól, hogy a braziliai flóra fölényét kétségbevonja. De Iridét egyszerre megrohanta valami vadság-roham, amely pedig az utóbbi időben egyre ritkább lett. Hirtelen mozdulattal felült az ágyban és gyűlölködő grimaszra húzta az arcát. Grazia megrémült, mert a gyermek arckifejezése egyszerre nagyon hasonlított papa ma reggeli arcához. A kisleány gúnyosan mondotta:

— Mondhatom neked, nevetséges szavakat talál ki ez az ember!

Grazia azonnal megvédte kedvesét:

— Te talán tudsz angolul? Vigyázz rá, majd meglátod, hogy signor Campbell nemsokára jobban beszél olaszul, mint mi.

De Arthur azonnal Iride pártjára állt s megzavarhatatlan udvariassággal és komolysággal hajolt meg a kisleány előtt:

— Teljesen igaza van signorina. Valóban nevetséges a dolog. Minden évben eljövök Olaszországba. Már hónapok óta naponként veszek nyelvórákat. És végül minden szónál szégyenbe kerülök. Csak nevessen ki nyugodtan!

Grazia éppen azon gondolkozott, hogy miképpen közölje Iridével az elkövetkező eseményeket, amikor a beszélgetésnek vége szakadt. Fehérköpenyes orvosok léptek be a kis szobába, élükön a professzor asszisztensével és Platania doktorral. Nekikezdtek a délutáni műtéthez szükséges intézkedéseknek. Campbellnak ki kellett mennie a szobából, mert Graziát alaposan megvizsgálták. Végül az ujja hegyéből egy csepp vért csapoltak le, hogy az átömlesztés előtt analizálják összetételét. Doktor Gaetano Platania elégedetlenül csóválta fekete szőrrel benőtt halálfejét:

— Signorina Graziella, én úgy vélem, hogy nagyrabecsült vérét a saját kis gépecskéje számára is jól használhatná. Milyen szörnyű színben van! Hiszen egészen kicsi lett az arca.

— Ó, ez csak annyit jelent, hogy az utóbbi napokban keveset aludtam.

A háziorvos sajnálkozóan húzta fel ajkát legyező-

formán előreugró fogairól, amelyek nem tartották eléggé féken a nyálat, miért is az éppen megszólított asszisztens dühösen törölgette az arcát.

— Egyáltalában nem vagyok elragadtatva a dologtól, — mondotta Platania — nincs más lehetőség?

Mielőtt az asszisztens válaszolhatott volna, Grazia határozott hangon elutasította az ilyen természetű aggodalmakat, hivatkozott a tanár véleményére és nyomatékosan hangoztatta abbeli akaratát, hogy senki kedvéért nem mond le a vérátömlesztésről. Platania most aziránt kezdett érdeklődni, vajjon megkapta-e a műtéthez az apai beleegyezést, de ezt a kérdést Grazia ügyesen elbocsátotta a füle mellett. E közben Iride, aki csak félig-meddig értette meg a vitatkozást, megmeredve feküdt ágyában s rémült szemekkel nézett egyik emberről a másikra.

Kis idő mulva Grazia Campbellal együtt lement a poliklinika hosszú folyosóján. Lelkére kötötték, hogy legkésőbb két órára jöjjön vissza. Így tehát még sok szabad óra volt előtte. Mielőtt a nagy lépcsőhöz ért volna, néhány szóval mindent elmondott Campbellnek. A férfi megtorpant, mintha ennek az új csapásnak villáma lesujtotta volna:

— Bajt hozok rád, Grazia... Inkább maradtam volna Londonban... A te érdekedben...

— Egyáltalában nincs igazad, Arturo! Te mentettél meg és én most berángatlak a magam szerencsétlenségébe.

— Ha van jogom hozzá, én drága fiatal életem, akkor... (Szavai egyszerre összezavarodtak; sem olaszul, sem angolul nem találta meg a megfelelő kifejezést)... akkor... legalább sok-sok örömed legyen általam. De most csak szenvedsz miattam! És végül fel kell áldoznod magad és szenvedned kell másokért.

Grazia újból megindult s a férfi előtt ment az agyontaposott, deprimáló kórházi lépcsőn. Az utcán lassabbak lettek léptei s közelebb bujt a férfihoz:

— Egyáltalában nem szerencsétlenség, hanem egészen rendkívüli szerencse, hogy adhatok Iridének egy kevés vért a magaméból. Gondold csak meg jól a dolgot, Arturo. Papa eltaszított magától. Ránk akarja uszítani a rendőrséget. Ezt a jelenetet papával nem tudnám

úgy túlélni, mintha semmi sem történt volna. Nem tudtam volna visszamenni veled a Bertolini-ba, nem tudtam volna mindent elfelejteni! Papa oly borzasztó módon elválasztott bennünket egymástól, hogy talán meg sem értheted. De most egyszerre minden megváltozik. Beteg leszek és gyenge. Nem leszek a családomé és nem leszek a tiéd sem, lesz otthonom, de nem papánál és nem nálad és mégsem foglak végkép és minden időkre elveszíteni. Erted már, Arturo? Megtaláltam a kivezető utat. Kegyelemből haladékot kapok s ezt nagyon olcsón fizetem meg azzal, hogy Iridét remélhetőleg egészségessé teszem. Amit te áldozatnak nevezel, egészen egyszerű önzés csupán. Értesz engem, Arturo? Ó, Placido milyen jól megértene! Egy vagy két liter vér árán megvásárolhatom a jövőnket, Arturo. És ez ne lenne önzés?

Egyre gyorsabban és szenvedélyesebben vonta le következtetéseit. Miközben beszélt, mély hálát érzett Placido iránt, aki megtanította őt gondolkozni és megszabadulni az illúzióktól. A szomorú házat már régen elhagyták és most a Piazza Dante felé mentek. Campbell nagyon sokáig hallgatott s feszült érdeklődéssel figyelte a lármásan rohanó autókat és villamosokat. De most már nem rejtegette tovább kivörösödött, világos szemeit:

— Amióta itt vagy mellettem, Grazia, mindig szégyellem magam előtted. Szégyenkeztem istenien szép szerelmed előtt, hiszen éppenséggel nem fiatal és nagyon mindennapi ember vagyok. Ma reggel a via Concordiában a bátorságod előtt szégyenkeztem. Most pedig azért szégyenkezem... Grazia, szeretnék letérdelni előtted itt az utcán...

A leány nevetett és magához szorította a férfi karját, mintha minden a legszebb rendben volna. Nagy derű szállt le rá. Mintha megint fényévek tolakodtak volna a mai reggel és a mostani óra közé. Elmondotta Arthurnak, hogy néhány apróságra van szüksége, mert hiszen nem mehet vissza az apai házba a dolgaiért. A férfi megkereste a via Roma legragyogóbb üzletét s legszívesebben az egész raktárt megvásárolta volna számára. Megint elnémulásának primitív nyelvén beszélt. Hiszen nem tudott és nem is volt szabad könyörögni azért, hogy Grazia az ő kedvéért ne adja oda a vérét.

Domenico Pascarella leánya elutasította magától a vakító bőséget:

— Mit kezdjek ezekkel a ragyogó dolgokkal a kórházban?

Arthur Campbell őszinte kétségbeesése ellenére is csak a legszükségesebbet vitte magával. A november ma épolyan időszerűtlenül szép volt, mint tegnap. Hosszasan csavarogtak az utcákon, Grazia teli lendülettel, Campbell pedig olyan álmodozó módjára, akinek elkínzott lelkiismerete valami végtelenül boldogítót és szörnyűt egyszerre él át. A leány egyesegyedül a férfi közelségét érezte. Egyáltalában nem törődött vele, hogy pletykálni fognak róla és nem szégyenkezett többé az emberek előtt. A sűrű tolongásban sem engedte el a férfi karját. Az az ősi jólismertség, amely már az első találkozásnál ott a via Concordiában mindkettőjüket oly váratlanul szőtte össze, egyre ősibb lett s egyre jobban elmerült az időben. Ott zizegett vérükben a csodás és kimondatlanul maradt kérdés: nem azóta ismerlek-e, mióta magamat ismerem? Még húsz órát sem éltek le egymás mellett s az elmerült párt már körülfogta az örök ismeretség légköre, hiszen csak ebben tud lélekzeni a szerelem. Délfelé betértek egy kis kávéházba. Grazia most kivette a másolatait kézitáskájából:

— Ezek itt Placido versei és feljegyzései, persze nem valamennyi. Csak ezt vittem magammal tegnap, mikor úgy mentem el hazulról, hogy nem térek többé vissza. Hiszen az ember sohasem tudhatja, mi történik. Szeretném, ha megőriznéd őket, Arturo.

A férfi tiszteletteljes kézzel vette át a lapokat:

— Megengeded, hogy elolvassam?

— El kell olvasnod Placido dolgait. Én kívánom! Vásárolj egy szótárt és egy nyelvtant, hogy jól megérts minden szót. Később majd én is segítek neked. Tudnod kell, hogy az egész világon ez a legdrágább nekem.

— Ami Placidotól való, mindig szent lesz a számomra.

Egy kicsit beharapta a száját, mikor ezt mondotta s mindjárt észre lehetett venni, hogy restelli a nagy szavakat. Meg aztán most ejtette ki először Placido nevét úgy, hogy nem tette hozzá az emberi közelséget

legyengítő megjelölést: «a te fivéred». A jövő újabb biztosítéka volt a hálának az az újszerű pillantása, amely most reáborult.

Ezekben az órákban és még később is Campbell nemcsak Grazia miatt szenvedett, hanem saját lelki fukarsága és bénultsága is nagyon rossz érzéseket keltett benne. Grazia elpazarolta testét-lelkét és ő nem adhatott érte semmit cserébe, pedig az lett volna a kötelessége, hogy egyik áldozatot a másik után hozza. Ellentmondás nélkül kellett meghajolnia a Pascarella-sors előtt. Életében és szerelmeiben mindezideig megőrizte nyugodt öntudatát és szabályos fölényét. Most pedig szerelmesének bajai és bátorsága előtt oly mélyre csúszott le saját önérzete, hogy szinte nem is ismert többé magára ebben az idegen világban. Amikor egy óra után a kórház irodájában lefoglalta a legjobb kétágyas szobát, rossz kedve szinte az elviselhetetlenségig fokozódott.

Annunziata zárva találta az apai lakást. Mi történt? Hol van Grazia? Ma nem főznek ebédet papa számára? A közeli villamosmegállóhoz szaladt, hogy a lehető leggyorsabban Iridénél lehessen. A kislány szemrehányás nélkül, patakzó szavakkal fogadta. Ma délután felvágják Grazia és az ő ereit és beléöntik Grazia vérét. Az orvosok megígérték, hogy nem fog fájni. Iride egyáltalában nem félt a műtéttől, inkább izgatott örömmel fogadta az új szenzációt. Hiszen nem is lehetett tovább bírni a hetek óta tartó fekvést a fehér falak között, ahol más esemény sem volt, csak a röpködő legyek duruzsolása és a naponként háromszori borzalmas étkezés. Hozzájárult ehhez az is, hogy Iride úgy érezte: Grazia véradománya majd megnemesíti. Nem csodálta-e minden időben Grazia szépségét, szőke haját, fehér arcbőrét, karcsú, magas növését és a lábait? Hányszor osont be reggelenként nővére szobájába, hogy megbámulja, amikor Grazia öltözködik. Iride egyáltalában nem tetszett sajátmagának. Ha a tükörben meglátta sárga és összezsugorodott arcát, rendszerint kiöltötte rá a nyelvét. Ki tudja, talán Grazia vérével együtt része lesz nővére szépségében is? Mindenesetre feszült érdeklődéssel várta az eseményeket. Nem feledkezett meg Grazia angol kísérőjéről sem, akit valami

hallatlanul érdekes jelenségnek írt le, mint amelyet alaposan meg kell magyarázni. Ezt a magyarázatot Annunziata fogja megadni. A legidősebbik nővér elhatározása ezek után már szilárd volt. A véráldozat nem tartozott Graziára, egyesegyedül neki, Annunziatának volt joga hozzá. A legidősebbik Pascarella-gyermek, aki a legtovább nevelkedett a törvény szellemében s jól ismerte a vállalás és hallgatás megpróbáltatását, ez alkalommal nem akarta eltűrni, hogy elüssék jogaitól. Egyszerre lesöpörte magáról a passzivitást, amelyet különben mindenki lényének tartott s szenvedélyes hadjáratot indított ama jog érvényesítéséért. Egészen a tanárig ment s ott nem is egészen előkelő eszközökkel kezdett harcolni, amennyiben kétségbe vonta Grazia önrendelkezési jogát s hivatkozott a maga érettebb korára. A professzor éppen indulóban volt s mivel ezer gondja mellett nem nagyon érdekelte ez a testvérháború, az asszisztenshez küldte Annunziatát. Az asszisztens viszont kijelentette, hogy előzőleg Platania doktorral beszéli meg a dolgot, arra azonban hajlandó volt, hogy a szükséges vizsgálatokat a véradományozás e második jelöltjénél is végrehajtsa.

Amikor kevéssel a megállapított időpont előtt Grazia megjelent Iride szobájában, a nővérek között olyan heves összeütközés támadt, amilyenre mindezideig nem volt példa s valószínűleg a jövőben sem lesz példa soha többé. Grazia még nem engedte el a kilincset, amikor Annunziata máris megrohanta:

— Ez nem a te kötelességed, Graja! Be kell látnod! Nagyon kérlek, menj haza és hagyj engem itt!

Grazia hűvösen tiltakozott:

— Már elkéstél, Zia. Én voltam itt először s most már minden előkészület megtörtént.

Annunziata nem is hagyta kibeszélni:

— Szó sem lehet róla, az egész nem ér semmit. *Én* neveltem fel Iridét, mama *rám* bízta őt s amióta csak megszületett, én osztottam meg vele a szobámat, nem te!

Annunziata vad hangja felingerelte Graziát s most már ő is emeltebb hangon beszélt:

— Nem nagyon szép tőled, hogy így félre akarsz tolni az útból. Nem akarlak megbántani, de azt hiszem, nem törődtem kevesebbett Iridével, mint te. Különben

is felesleges minden további beszéd. Én voltam itt először. A tanár és a többi orvosok engem jelöltek ki és én nem mondok le.

Annunziata látta, hogy ezen az úton nem jut tovább s most halkabb lett:

— Graja! Nem vesztettem el többet, mint te?

Ez a kérdés felháborította Graziát. Már majdnem kimondotta Lauro nevét, aki végre is nemcsak Annunziata számára halt meg. De aztán eszébe jutott, hogy Iridének nem szabad megtudnia semmit s erőt vett magán:

— Úgy beszélsz, mintha semmi részem sem volna mindabban, ami történt. Már nem is beszélek arról, hogy mennyire féltem Placidot. De ma reggel mindörökre elvesztettem papát.

— Én is elvesztettem papát, Graja.

— Nálad, kedves Zia, az egész csak valami szentimentális szófordulat, de nálam szörnyű valóság. Neked az a kötelességed, hogy hazamenj és ellásd papát, aki teljesen egyedül van.

Milyen gonoszul tudtak felvillanni Annunziata szemei! Mintha az éveken keresztül legyűrt keserűség a legalkalmatlanabb pillanatban tört volna fel belőle:

— Úgy, én csak menjek haza?! Mindig nagyon tetszett neked, hogy én játsszam a cseléd szerepét! Menjek szépen haza, főzzek, terítsek, mosogassak, takarítsak, mi?! Az egész nagyon egyszerű. És te?! Én *nem* megyek haza.

— Bizony hazamennél Zia, ha tudnád, hogy *én* nem *tudok* többé hazamenni.

— Tévedsz! Te sem tudod az okot, amiért még sokkal kevésbbé mehetek haza, mint te.

— Zia, Zia, ugyan miféle súlyos ok lehet az? De engem papa eltaszított magától és a rendőrséggel fenyegetett meg.

A civakodás odáig fajult, ahol a két fél egymás érveit már meg sem hallgatja. Annunziata öntudata nem fogadta be a «kitaszított» és «rendőrség» szavakat s e helyett saját vallomását vágta testvére szemébe:

— Az éjszakát a kolostorban töltöttem és ha nem engedsz, soha többé nem látsz.

Grazia nem kevésbbé vakmerő vallomással szolgált:

— En sem töltöttem otthon az éjszakát és férjhez fogok menni.

Iride mindezideig izzó szemekkel, de szótlanul hallgatta a veszekedést. Most azonban ujjongva ugrott fel, mintha valami nehéz, de nagyon hálás rejtvényt oldott volna meg:

— Signor Campbell! Ó! Ó!

Grazia egyideig hallgatott, aztán engedékeny, de határozott hangon erősítette meg:

— Igen, Iride, mister Arthur Campbellről van szó. Vele együtt voltam a festa di ballon... akkor.

Annunziata is jóideig hallgatott s aztán egészen megváltozott, könyörgő hanggal közeledett Graziához:

— Mit akarsz még, Graja?! Tudod, hogy mindig melletted fogok állni. Mondd, nem vagyok *csakugyan* sokkal szerencsétlenebb, mint te??

Grazia most ingott meg először. Zia csakugyan szerencsétlenebb volt, mint ő. Csak szerencsétlenebb? Hiszen ő, Grazia, a legboldogabb leány volt ebben a városban. Bizonytalanul pillantott nővéréről hugára:

— Iride döntsön...

De Iridének eszeágában sem volt megkurtítani az élvezetet, amelyet a nővérek vitája okozott elkényeztetett személyének. Ajkát-szemét szorosra zárta s úgy tett, mintha aludna. Nem volt mindennapi ez a harc, hiszen nem nagyon gyakran szokott megtörténni, hogy az igazi áldozatkészség versenyében a meztelen önzés legyen az alapmotívum. De mind a két leány, Annunziata és Grazia, teljes őszinteséggel egy pillanatig sem gondolt arra, hogy célját holmi nemeslelkűség leplébe rejtse. Az élet becsukódott előttük. Annunziata nem viselte el az otthont, a kolostorban pedig majd meghalt a honvágytól. Grazia számára is a véráldozat volt az egyetlen kivezető út a konfliktusból. Nem lehet megállapítani, hogy kettejük közül ki győzött volna, miután a döntés kívülről következett be Annunziata javára. Amikor ugyanis Iride — talán azért, hogy egyiket se sértse meg — alvásba és hallgatásba burkolódzott, egyszerre kopogtak az ajtón. Az imént említett Arthur Campbell szégyenkező óvatossággal belépett és közölte, hogy valaki odakint signorina Graziával akar beszélni. Grazia alig ismerte meg ifjúságának

kínzószellemét a totyogó aggastyánban, akinek egyik szeme félig lehúnyva, a másik pedig a rémülettől dermedten nézett rá. «Giuseppe?» — kérdezte hitetlenül. A szolga megforgatta nyelvét a szájában s bugyborékoló hangokat ejtett ki, mielőtt valami fájdalmas üvöltéssel kiszakadt volna belőle az igazság:

— Eccelenzát letartóztatták!

Grazia szótlanul bámult maga elé. Campbell szinte fájdalmas erővel markolta meg:

— Majd kihozom az apádat, Grazia! De te ígérd meg, hogy nem adod oda a véredet... Különben nem tudom megtenni!

TIZENHATODIK FEJEZET.

Az új szövetség.

Alighogy megérkezett az aziendába, Don Domenico tüstént hozzálátott ama eltökélt szándékok végrehajtásához, amelyeket a Piazza del Municipio felé menet határozott el. Futólépésben robogott végig az úton s észre sem vette, hogy a szolga már az első utcasarkon feladta a tempót és elmaradt mögötte. Jó félóráig tartott, amíg Giuseppe, aki a botján valami furcsa módon szökdécselt, elérte gazdáját. Szorongóan igyekezett lekicsinyelni baját és vigyorgott:

— Három napig tart az ilyen reuma, tovább nem. En már ismerem, eccelenza.

Domenico Pascarella kábelsürgönyt fogalmazott meg a fiúknak. A sürgöny szövege olyan volt, mint egy szigorú katonai parancs: «Ellentmondás nélkül azonnal hazatérni a legközelebbi hajóval. Papa.» Nem, papa egyáltalában nem volt hajlandó eltűrni, hogy a gyermekei teljesen megsemmisítsék. A két seb, Lauro és Grazia, tátongott ugyan, de ő mégsem fog tétlenül elvérezni. A fiúknak küldött kemény parancs volt az a határozott mozdulat, amellyel ismét megragadta a gyeplőket, mert ezek a gyeplők a karneváli éjszaka után kicsúsztak a kezéből — a családnak gyilkos kárára. Mindenekelőtt újból össze kellett gyüjteni a házban a megmaradottakat, — hiszen belőlük állott Don Domenico utolsó hadereje — mint ahogyan a megvert

sereg hátrafelé koncentrálódik a megerősített állásokban. Lauro szörnyű elvesztését a legkeményebb önfegyelemmel és akaratának végső megfeszítésével ki kellett kapcsolni az életéből. Mai helyzetében épp oly kevéssé adhatta oda magát e veszedelmes fájdalomnak, mint ahogyan nem vállalhatta a Grazia-okozta marcangoló kínt. És mégis: hiába kényszerített hideg nyugalmat magára, egyszerre megszállta a túláradó vágy, hogy gyermekeinek testét megint a közelében érezze és tudja, hogy valamennyien jó helyen vannak ott a via Concordián: Placido és Ruggiero, Annunziata és Iride. Ezzel vége volt a felsorolásnak, de nem volt vége a vágyódásnak. A braziliai vándorok visszatéréséig Iridének mindenáron meg kell gyógyulnia. Don Domenico hiába hessegette el maga elől az izgalmas látomást, amelyet lelki szemei könyörtelenül eléje varázsoltak. Az asztal szépen és gazdagon meg van terítve, csakúgy, mint azelőtt. A székek mögött tiszteletteljes tartásban várják őt mind-mind, Annunziata és Placido, Grazia és Lauro, Ruggiero és Iride. Őrültség volt ugyan, de még a három haláltávirat sem tudta kioltani belőle a remény utolsó szikráját, hogy a két másikkal együtt Lauro is visszatér, akit valami csoda feltámasztott halottaiból. Magához hivatta alkalmazottait, a pénztárost és a gyakornokot, akik a maguk szerény személyében képviselték a bank könyvvezetését és az ügyfelek kiszolgálását. A gyakornokot bízta meg azzal, hogy adja postára a távirati parancsot, a pénztárosnak pedig nagyobb összeget kellett átutaltatnia a Pascarella-fivérek számára Braziliába a Credito Italianoval. Csak kevés pénz van a kasszában, — jelentette a pénztáros. — Csináljon, amit akar, — mordult rá a főnök — a pénzt még ma át kell utalni, még hozzá a leggyorsabban, távirati úton, mert nem akarja, hogy a fiai most is úgy utazzanak, mint a barmok. Rövid szünet után kurta és barátságtalan szavakkal elmondotta az alkalmazottaknak a szörnyű sorscsapást, amely őt és a családot érte. Riadt mormogás volt a válasz. Domenico Pascarella nem akart gyengének mutatkozni, keményen megráncigálta gyászruháját, végighallgatta a részvétnyilatkozatokat s ismét a mindennap feladataival kezdett törődni:

— Történt valami tegnap és ma?

Platania doktor volt itt. Rövid rémület fut át rajta Iride miatt. Giuseppe parancsot kapott, hogy keresse fel az orvost a lakásán s közölje vele: Don Domenico holnap egy óra tájban beszélni akar vele a kórházban. Mikor a szolga lábai gyanús önállósággal indultak meg, a gazda néhány lírát adott neki taxira vagy bérkocsira. Más nem járt itt? Ó, hogyne! Még valaki érdeklődött Don Domenico után. Talán Gnolli ügyvéd? Nem, nem Gnolli ügyvéd. Két idegen úr! Milyen idegen urak? Ez a hír tüstént az idegeire ment Don Domeniconak s valami határozatlan, de nagyon kellemetlen előérzetet ébresztett benne.

Amikor megint magára maradt a dolgozószobában, a Grazia-eset olyan éles karmokkal kezdte marcangolni, hogy felnyögött belé. Vastag kezei görcsösen ökölbe szorultak. Csak úgy, minden segítség nélkül nézze ezt a leírhatatlan csalást s bosszú nélkül tűrje el ezt a büzhödt fajtalanságot? Nem, soha! Ezt a párt le kell tartóztatni és meg kell büntetni!

De Grazia élt és Lauro halott volt. Mit jelent az: halott? Hiszen ez lehetetlen! Ezt nem is volt szabad végiggondolni! Ha erre gondol az ember, szétszakad a koponyája. Ha megértené, belepusztulna. Csak tenni, tenni valamit, dolgozni, mozgatni a kezeit! Túlzott pontossággal kétfelé vágott egy félív papírt, hogy polgári szokás szerint megfogalmazza a gyászjelentést, amely a postán és ujságokon keresztül hírül adja a világnak fia halálát. Teste és lelke számára sokkal súlyosabb feladat volt ez, mint ahogy előzőleg gondolta. Már az első mondat is nehéz volt:

«A fájdalomtól meggörnyedve adok hírt róla a magam és családom nevében...» Meggörnyedve? De mikor ez nem igaz! Ki merné állítani, hogy ő meggörnyedt? Őt nem lehet meggörnyeszteni. Ő egyenesen áll a lábán. E meggyőződés ellenére is pontosan érezte, hogy remegő kezeivel szinte írni sem tud. Az asztal alatt összeverődtek a térdei. Végül is meghagyta a mondatot, csak «a magam és családom nevében» patriarchális kifejezését enyhítette egy egyszerű többesszám első személlyé. Sokkal súlyosabb konfliktust okozott a következő mondatban a «váratlanul» szó:

«...hogy forrón szeretett fiam, illetőleg fivérünk, Pascarella Lauro Sao Pauloban váratlanul elhúnyt.»

Don Domenico ezt a «váratlanul» szót az öngyilkosság, tehát a szégyen feltétlen beismerésének látta. Hiszen Lauro halálának körülményei mindezideig teljesen tisztázatlanok voltak és senkinek sem kellett olyasmit beismerni, ami még be sem bizonyult. A «váratlanul» szót «rövid szenvedés után»-nal akarta helyettesíteni, mikor a papír egyszerre égni kezdett a szeme előtt a nélkül, hogy elégett volna. Tüzes gyűrűk és körök fonódtak egymásba, — de talán kígyók voltak. Hátradőlt a székben és lehúnyta a szemét. Csak félig-meddig tért magához, mikor a pénztáros bejelentette a két urat, akik minden külön felszólítás nélkül már botorkáltak is felfelé a csigalépcsőn és beléptek a dolgozószobába. Nem voltak ugyan egyenruhában, de a civilkabát alatt fekete inget és nyakkendőt viseltek s ezzel megjelenésük valami félhivatalosan fenyegető jelleget kapott. A fiatalabbik hatalmas termetű ember volt, lapos orral, kékes, kiborotvált állal, sötét szemekkel és előreugró energikus alsó állkapoccsal, — az idősebbik kopasz átlagember. Úgy látszott, hogy a kettő között a fiatalabbik a fontosabb személy, különben is magas állást tölthet be s ez annál öntudatosabbá tette, minél kevésbbé volt hajlandó tudomásul venni Don Domenico ezt az öntudatosságot. Fegyelmezett és tartózkodó udvariassága egy pillanatra sem hagyta el:

— Ugyebár signor Pascarellához van szerencsénk?

Don Domenico ezt gondolta: kár, hogy teljesen megsemmisültem, hogy az elmult napok összetörtek, hogy öt perccel ezelőtt szédülési roham környékezett. Harci készségem egyáltalában nem elsőrangú. Nyugalom, mindenekelőtt nyugalom, ez a legfontosabb. És Laurot teljesen el kell felejteni! E bölcs biztatás ellenére percről-percre nőtt benne a nyugtalanság s valami gyűlöletes félelemérzés. A tartása azonban — hanyagul állt s jobb öklét az íróasztalra támasztotta — valóban kifogástalan volt. Ezt a tartást, tekintettel a szörnyű élményekre, határozottan példásnak, sőt antiknak nevezhetnők. A belső hang figyelmeztette: a lehető legkevesebbet beszélni! Így hát szótlanul állt s világos és merev pillantással nézte a betolakodókat,

ama pillantással, amely az összes Battefiorikat és Gnollikat oly gyakran zavarta meg. A kékesállú úr meghajolt és megmondotta nevét, utána a kopaszodó tette ugyanezt. Don Domenico e bemutatkozásokat még mindig szuverén mozdulatlansággal fogadta s egyetlen szóval sem felelt. A vezető végül is megkezdte a beszélgetést:

— Bocsásson meg, amiért zavarjuk, signor Pascarella! Azért jöttünk, hogy egy és mást megkérdezzünk öntől.

Pascarella lelkében a félelem és a düh egyelőre még egyensúlyban tartották egymást. De szavainak basszushangjában már valami kutyaszerű morgás rezgett:

— Miféle egy és mást? Miért? Mi célból? Kinek a számára?

A fekete puhább és gyávább ellenfelekhez szokott és jóideig érdeklődve nézte az őszhajú embert, mielőtt egy kérdéssel felelt volna:

— Ön tehát nem tudja, hogy kik vagyunk?

Don Domenico a rendelkezésére álló legmegvetőbb közömbösséggel válaszolt:

— Nem foglalkozom politikával. Ujságokat sohasem olvasok. Fogalmam sincs róla, hogy önök kicsodák, signori!

A fiatalabbik megértően mosolygott:

— Ön nem foglalkozik politikával és nem olvas ujságot. Ezt nagyon okosan teszi signor Pascarella. Különben is nem azért jöttünk, hogy politikával úntassuk önt. Ez az úr itt (a kopaszodóra mutatott) gazdasági ellenőrzőhivatalunk vezetője. És én? Nos, én kísérem őt.

Don Domenico az első pillanattól fogva tudta: ez Gnolli feljelentése. Csak nyugalom, nem szabad megzavarodni! Félre Lauroval és Graziával! A dolognál kell maradni, az arca legyen mozdulatlan. Megvető gesztussal helyet mutatott, de csak az idősebbik ült le Battefiori íróasztalfele mellé. A fiatalabb nem volt hajlandó helyet foglalni. Pascarella a legszívesebben leütötte volna. Elakadt a lélekzete, amikor arra gondolt, hogy ez a kölyök, aki a fia lehetne, így merészkedik bánni vele. A világrend eresztékei meglazultak. Most már ő is leült, hogy a kölyök egymagában álljon idős em-

berek előtt, amint az így is illett. Az álldogáló kölyök azonban egyáltalában nem érezte magát megalázottnak, sőt ellenkezőleg, kíváncsiságának a legszemérmetlenebb módon adott kifejezést:

— Hogy megy az üzlet, signor Pascarella?

— Köszönöm, kitűnően.

— És hogy ment az utóbbi időben, mondjuk az elmult kilenc hónapban?

— Köszönöm, még jobban, nem panaszkodhatom!

— Ennek igazán örülök. Megengedi, hogy rágyujtsak?

— Nem! Láthatja, hogy a dolgozószobám nagyon szűk s én magam sohasem dohányzom.

A fekete készséggel dugta vissza zsebébe cigarettatárcáját, amely nem volt ezüstből:

— Mondja, signor Pascarella, érték önt ebben az évben veszteségek?

— Veszteségek mindenkit érnek.

— Nem erre gondolok. Súlyos és veszélyes veszteségekről beszélek!

— Akkor kérdezze meg a pénztárosomat vagy talán még inkább signor Gnollit, akit ön nagyon jól ismer és aki meglopott. Az elmult huszonnégy órában... Nem, egy szót sem beszélek róla! Csináljon, amit akar!

— Kénytelen vagyok az ön felvilágosításaihoz ragaszkodni, signor Pascarella!

— Nekem pedig ragaszkodnom kell az ön felvilágosításaihoz, hogy miért van szüksége a felvilágosításaimra?

A laposorrú vezető szemében most villant fel először valami éles fény:

— Tisztelt úr, ezt hamar megmondhatom önnek. Az a kötelességünk, hogy az országot megszabadítsuk az összes csaló, fondorlatos és ártalmas elemektől. Ebben a munkában semmiféle rejtekhely nem lehet számunkra elég kicsiny vagy érdektelen.

Don Domenico egy kissé megingott:

— Ez rámvonatkozik? Talán én is ezek közé a csaló elemek közé tartozom?

Most a fekete ült le s keresztbe rakta a lábait:

— Ez teljesen az ön bizonyítékaitól fog függeni.

Don Domenico mindkét kezével a torkához kapott. Egyszerre magán érezte a kopaszodó pillantását, amely

mintha ezt súgta volna: hadd beszélni ezt a fanatikust! Légy okos! Vedd észre, hogy milyen elsőrangú lehetőségeid vannak! Tartsd magad hozzám! Nekem tapasztalatom és gyakorlatom van az ilyen ügyekben. Don Domenico ugyan nem betűzte ki ezt a pillantást, de mégis megnyugodott. Megint leült.

— Nincs időm az üres társalgásra. Mivel lehetek szolgálatára?

A vezető közömbösen szétnézett a dolgozószobában, mielőtt hanyag hangon ismét megkezdte volna a beszélgetést:

— Ön tapasztalt kereskedő, tehát tudni fogja, hogy a csődnek a hatóságok előtt való eltitkolása és ilyen helyzetben új hitelek felvétele büntetendő cselekménynek számít.

Don Domenicoban forrt a vad vágy, hogy ezt kölyköt kigúnyolja és megalázza.

— Mondja, fiatalember, mi volt a foglalkozása, mielőtt detektív lett?

A vágás talált. A fekete felállt helyéről:

— Nem vagyok detektív, hanem volt frontharcos tiszt!

— Akkor nyilván a századpénztárnál tanulmányozta a banküzletet, mi?

Don Domenico gúnyolódásának valóban sikerült megfélemlíteni a vezetőt. Az oroszlánt megint csak azzá degradálta, ami volt: háborús hadnagyocskává. Mintha valami magasrangú tiszt ripakodott volna rá, nagy bosszankodására hamarjában nem tudott válaszolni. Megint záporozni kezdett a gúnyolódás:

— Látja, fiatalember, ön nem tanult semmit, fogalma sincs semmiről és olyan dolgokba üti az orrát, amelyekhez egyáltalában nem ért. Erélyesen tanácsolom önnek, hogy hagyja abba a további beavatkozást. Isten áldja!

Ez kissé túlgyorsan jött. túlságosan teli volt diadallal és a biztos győzelem tudatával. A kigúnyolt vezető azonnal összeszedte magát:

— Tisztelt úr, mindez nem segít. Mégis csak meg fogjuk nézni a könyveit. mégpedig azonnal!

— Eszemágában sincs!

— Semmi haszna sem lesz belőle, ha megnehezíti a munkánkat.

— Ez a négy fal az enyém. Itt én vagyok az úr.

A kopaszodó barátságos megfontoltsággal most szólalt meg először:

— Signor Pascarella, már évek óta ismerem az ön nevét. Meg vagyok róla győződve, hogy tisztességesen vezeti az üzletét. Adja ide a könyveit! Egy-két helyen felütjük s ön majd megadja a felvilágosításokat. Ez igazán lojális javaslat.

Több volt a lojálisnál s az embernek kedve lenne rá, hogy a haját tépje, amiért ennek a porig sujtott aggastyánnak nem volt elég esze hozzá, hogy két kézzel kapjon utána. De az elvakult dac már túljutott azon a ponton, ahonnan még vissza lehetett volna fordulni. Don Domenico felrántotta az íróasztalfiókot, de egyetlen üzleti könyvet sem húzott elő. A fekete az órájára nézett:

— Öt percig várok. Ha odáig nem tér észre, le kell vonnom a konzekvenciákat.

A kopaszodó újra biztató és összeesküvő pillantásokat vetett Don Domenicora. Pascarella azonban semmit sem vett észre s a nyitott fiókra meredt. A hajdani frontharcos tiszt a falakon függő képeket kezdte nézegetni.

Don Domenico dolgozószobájában ezek a szegényesen bekeretezett okmányok és képek függtek: két poros diploma. Umberto király és Margherita királynő, a jelenlegi királyi pár szüleinek arcképe. (Ez is a tulajdonos konzervativizmusának jele volt, amely dacosan nem vett tudomást a jelenről.) Aztán egy patétikus olajnyomat, amely Garibaldit ábrázolta, amint magasraemelt zászlóval a marsalai ezrek élén Szicilia partjára lép. Végül a «Gioconda» egyik elsárgult jelenete, különben nagyon csúnya acélmetszet. Amikor a vezető elkészült ennek a képtárnak megszemlélésével, kimondotta az ítéletet:

— Napjaink legnagyobb olasz egyénisége hiányzik.

Domenico Pascarella nem fordította el pillantását a fiókról s változatlanul ismételte a mondókáját:

— Nem foglalkozom politikával. Nem olvasok ujságot.

— És miért tiltotta meg fiainak, hogy belépjenek az avanguardiába?

— Megtiltom önnek, hogy a fiaimról beszéljen!

Az idő lejárt. A kopaszfejű mellett ellépve a fekete odament az ablakhoz, tenyerét az ablaküvegre tette és egy ideig ottmaradt.

— Signor Pascarella, — intette őt a szelidebbik — gondolja meg jól, hogy mit tesz!

De a vezető már az utolsó hajót is felégette:

— Nagyon sajnálom, de most már hivatalosan kell eljárnom ön ellen!

— Én meg azt sajnálom, — ordította Don Domenico — hogy nincs elég személyzetem és nem dobathatom ki magát!

A fekete most már egyáltalában nem törődött Pascarella úrral s igazolványképpen egy agyonpecsételt írást tett az asztalra:

— Domenico Pascarella banküzletét bezártnak jelentem ki. A könyveket lefoglaljuk és a pénztárakat lebélyegezzük.

Lábdobogás a csigalépcsőn. A milicia két tagja és egy carabiniere behatolnak a dolgozószobába. Don Domenico most követte el élete legnagyobb esztelenségét. Kikapta az íróasztalfiókból a revolvert s mint az őrült, ide-oda hadonászott vele. A fegyver közben elsült s a golyó összetörte az egyik ablakot. Az egyenruhás emberek rávetették magukat s most olyan küzdelem kezdődött, amely a hatvanhat éves férfi szinte emberfeletti erejéről tett tanuságot. A két katona, aki pedig túlerő ellen is már nem egy büntetőexpedíciót símán hajtott végre, mint a báb repült a falhoz. Mintha az apa szörnyű fájdalma tomboló izomerővé alakult volna át. A csendőrt úgy vágta oda az íróasztalhoz, hogy estében magávalrántotta a tintatartót, a levélkosarat, a könyveket, a levélmérleget és a forgószéket. Mennydörgött a szűk szoba. A háromszoros túlerő csak a harmadik támadás után tudta legyűrni a dühöngőt. Don Domenico szörnyű hangja még a földön is ezt ordította: «Gyermekeim!» Több percig tartott, amíg végül megkötözték, letaszigálták a lépcsőn és kivitték az utcára. A Piazza del Municipión nyüzsgött az élet, hiszen már dél volt. Pascarella nem tudta megmozdítani a kezét, de a törzsével és vállaival még mindig védekezett. Szégyenkezés nélkül, eszétvesztve üvöltötte: «A gyermekeimet akarom! A gyermekeimet! A gyermekeimet!»

Mindez óriási feltűnést keltett. Száznál több ember kísérte szörnyű zajongással az őrszobára a megkötözött apát, akit mindenki részegnek vagy bolondnak tartott.

És Arthur Campbell?

Nem titkoltuk, hogy amióta csodálatos módon újból találkozott Graziával, egész lényére valami fátyol borult. Ez egészen természetes. Arthur a beteljesülés mély hipnózisa alatt állott. Csak meg kell gondolni a dolgot: egy negyvenegynéhány éves nyugodt szigetlakó, iparvállalati tulajdonos, aki nem nagyon gazdag, de mégis biztos jövedelmek felett rendelkezik. Jól érzi magát önmagában s az életet is éppen eléggé szereti. De mi az élet? Néhány órai polgári munka nappal; reggel munka előtt egy óra sportolás, sétalovaglás, három teniszpartí vagy golf; munka után két-három-négy órai társasági szórakozás, beszélgetés a barátokkal, csendes este az idősebb nővérnél, autótúra a környéken, némi kis játék a klubban, de inkább sakk és dominó, mint kártya. Ennek a jólhangolt életnek egyedüli kicsapongásai az évenként megismétlődő utazások, nagy utazások, amelyek pénzbe kerülnek. De hiszen angol embernél még a leghosszabb utat (Indiát, Borneót, Jamaikát, Dél-Afrikát, Haitit, Új-Zélandot) sem lehet kicsapongásnak nevezni, még akkor sem, ha a költségek túllépik budgetjét. Ugyan mi vesztenivalója van egy agglegénynek? És ezt a világjáró agglegényt a Tyrrheni tenger mellett eléri a szenvedély sorsa. Az olyan szervezetnek, amelynek vérpályáiban már apai örökségként dühöngtek a betegségek, az olyan szervezetnek, ahol a mérgek betörése ellen mindig támadásra készen állanak az ellenmérgek erői, — az ilyen szervezetnek könnyű dolga van, amikor ellenállásra kerül a sor. De ha a betegség holmi fűszerezetlen vért rohan meg, amely oly sok évtizeden keresztül mindig egyformán hanyag ritmusban lüktetett, akkor szó sem lehet ellenállásról. A nápolyi San Carlo folyosóján az agglegény első pillantásra beleszeret Grazia Pascarellába. Ismereten bonyodalmak közé kerül, megfeledkezik neveltetéséről és szigorú életformáiról, a via Concordián leselkedik a lány után, holott ezt a viselkedést mindig boltossegédhez illő szemtelenségnek tartotta. Grazia

nem kergeti el, sőt megengedi, hogy együtt sétáljon vele s egy megfoghatatlanul édes órát töltenek együtt, amelynek utórezgésében úgy vonaglik, mintha a hideg rázná. Aztán következik a Bertolini-Hotel festa di ballo-jának éjszakája. Eléggé összeszedte minden erejét, hogy gentlemanhez illően viselkedjék. Túlnagy közöttük a korkülönbség, a leány miatt mindenről le kell mondania. Ezt könyörtelenül tisztán látja. Még egy utolsó beszélgetés a széljárta búcsúórában, amelyet emlékezete magával visz majd a túlvilágra. Aztán kilenchónapi ideges gyötrődés, fogcsikorgató lázadás önmaga, a világ és életmódja ellen. Alig ismerik meg. Harapós lesz, alaptalanul gyűlölködő. Nem érez már mást, csak saját tragikusan kisiklott életét s a környezetét teszi érte felelőssé, a viszonyait, a hivatását, neveltetését, a nemzetét. A gyárban surlódásokra kerül a sor. Kellő körültekintés nélkül eladja a maga részét. Veszít az üzleten. Mindegy, pénzre van szüksége, még hozzá hamar. Egyik klubtársa, világhírű földrajztudós, Himalája-expedíciót szervez. Ragyogó alkalom nyílik egy nem túlságosan unalmas öngyilkosság diszkrét lehetőségére. Felajánlja, hogy résztvesz az expedícióban. De ekkor Grazia palackpostája hirtelen döntésre kényszeríti. Órákon át bolyong Nápoly útvesztőjében. És még nem szállt le az este, amikor a leány fenntartás és kicsinyes szemérmetesség nélkül a karjaiba omlik. Egy egyszerű Mr. Arthur Campbell Londonból Grazia számára most a mindenható szabadító, olyan, mint egy arkangyal, olyan, mint a halál. Ottmarad nála ez a legeslegtisztább teremtés, nem törődik az erkölccsel és a számítással. Amit mindörökre elveszettnek tartott, most íme az övé. A beteljesülés hipnózisa ez. De másmódon is elkábítja az idegen világ, amely egyszerre körülfogja. A Pascarellák világa ez az egyáltalában nem derűs és egyszerű világ, pedig északi gőgjével mindig annak gondolta. Úgy érzi, hogy nem elég erős ezekkel az önmagukban egyesült ellentétekkel szemben. Józanság és pátosz, valami riasztó érzelmi gazdagság, amely egyben logikusan következtet előre, szűziesség és érettség egyszerre, határtalan családi ösztön s ugyanakkor az egyéniségnek meggondolás nélküli felszabadítása, — Campbell egyszerűen nem

képes ilyen feszültségekre. Ide-oda dobálja a Pascarellák családi sorsa, hőségből a fagyba kerül s szenved a hangulatok gyors változása, Graziának végtelenül gazdag élete miatt, mert szégyelnivalóan gyengének érzi magát. Talán már öreg és túlságosan merev lenne a leány számára? Ez a bizonytalanság ama pillanatig tart, amikor híre jön Domenico Pascarella letartóztatásának s ezzel minden egyszerre megváltozik. Arthur Campbell a szerelem világában hódította meg Graziát, most azonban aról van szó, hogy a valóságok világában harcoljon érte. Igen, szükség van rá, hogy nagyszerűen megállja helyét és ilyenmódon kedvese előtt minden időkre bebizonyítsa fölényét az élet harcában, — az egyetlen fölényt, amely még megmaradt számára. De mindez a sok szorongás és akarás a szív leghomályosabb homályában játszódik le s itt van elrejtve a vágy is, hogy a Campbell-féle természet erényeit ama édes és idegen világ ne nyomhassa el teljesen. Hidegvér, szívós és kitartó kívánása a célnak, rugalmas tervezés, türelmes taktika, humor a győzelemben és vereségben, — ezekkel a fegyverekkel indul a harcba. Semmiféle nagyzolás vagy hencegés nincs az ígéretben: «majd kihozom apádat!» Campbell jól tudja, hogy nem hátrál meg, még ha az életébe kerül is. Grazia is tudja ezt. A férfi arra kéri, hogy tetterejének épségéért mondjon le a véráldozatról. A leány engedelmeskedik. Annunziatát és Iridét előkészítik a műtéthez. Campbell azt javasolja, hogy Grazia maradjon a nővérei mellett s várja be itt, amíg visszajön. Aztán elbúcsuzik s egy intéssel felszólítja Giuseppét, hogy kövesse. A totyogó öreg érzi, hogy gazdájának eltökélt megmentéséről van szó s a bérautóban a soffőr mellett foglal helyet. Látszólag egészen közömbös mozdulat az, amelyre Campbell most elszánja magát. Alaposan kinyujtózkodik, csakúgy ropognak belé a csontjai. Ilyenmódon mintegy vizsgálja és hangolja testének instrumentumát. Hosszú, karcsú tagok és egy hasonló módon felépített koponya másképpen terveznek, mint a zömök test és a gömbölyű kandurfej. Don Domenicóval ellentétben az angol egyáltalában nem ismeri a robbanó és hirtelen elhatározásokat, minden terve eleve elhatározott szándékok irányában fejlődik, teljes rendben és egymásutánban.

Arthur gyengédségét bizonyítja, hogy mindezek előtt valami kevésbbé fontosat intéz el. Felmegy a Vomero-negyedbe s az egyik jónevű penzióban szobát bérel Graziának. Ne lakjék a Bertoliniban, hanem olyan helyen, ahol a rossz nyelvek nem érik utol. A következő állomás az angol főkonzulátus. A konzul húzódozik és óvatosságot ajánl. Olaszország politikailag fehér izzásban van. Mindenfelé csakúgy nyüzsögnek a kis Neró-k és helyi Caligulák. A közbelépés esetleg alkalmat adhat a rettenthetetlenség olcsó gesztusára s ilyen esetekben a legerősebb nagyhatalom is refüt kaphat. A hivatalnokra nagy hatással van, hogy Campbell egyáltalában nem fogadja el ezeket az érveket és nem enged. Ki tudja, talán titkos érdekek állanak az energikus honfitárs mögött, amelyeket nem is szabad megsérteni? A konzul mindent feljegyez s megígéri, hogy illetékes helyen — kötelezettség nélkül ugyan — megkísérli elintézni a dolgot. Az autó visszatér a városba és megáll Domenico Pascarella aziendája előtt. Szerencse, hogy a kemény szavak ellenére a rendnek még nem szereztek érvényt ugyanilyen keménységgel. A redőnyről ugyan nagy hivatalos pecsét lóg le, de csak félig van lehúzva s akárki egészen könnyen beosonhat az üzletbe, bár egy rendőr néha-néha elhalad a bolt előtt. Giuseppe parancsot kap, hogy Pascarella alkalmazottait élve vagy halva teremtse elő. A szolga ismeri a címeket s az autóval elrobog, mialatt Campbell előkelő idegenként nézegeti a Castello Nuovot, ami a rendőrnek fel sem tűnik. A kis szünet nagyon hasznos, mert e közben nagyszabású új terveket agyal ki. Öt perccel később a pénztáros kilép az autóból. A Don Domenico fegyelmében megöregedett apró emberkét az események szinte teljesen megsemmisítették. Az angol, aki közel kétszer olyan magas, mint ő, belékarol. Hála a szívós, ámbár nem nagyon eredményes nyelvtanulásnak, Arthur Campbell meglepő fordulatossággal kezd beszélni:

— Nevem Arthur Campbell, feleségül veszem signorina Graziát s ezért kiszabadítom apját a börtönből. Ha szükség van rá, egész vagyonomat feláldozom érte. Megértett? Tehát mondjon el mindent! De lassan és röviden!

A pénztáros legszívesebben megcsókolná a lábait

ennek a mennyei követnek. Hiszen már leszámolt az élettel. Ugyan ki fog munkát adni az ilyen öreg embernek? Nekikezd az elbeszélésnek, de nem röviden és nem lassan, ezzel szemben viszont rendetlenül. Campbell újra meg újra figyelmezteti: «Hogyan? Nem értem!» A beszélgetés a Hotel Londres előtt játszódik le s az angol ideirányítja a taxit is, nehogy az azienda előtt álldogáló csoport feltűnést keltsen. Tizenöt perc mulva eleget tud ahhoz, hogy az egész történetet — Battefiori sikkasztásától kezdve egészen a mai napig — úgy ahogy összeillessze. Az üzleti könyvek iránt érdeklődik. A pénztáros elmondja, hogy kénytelen volt átadni őket a hatósági tisztviselőknek. Valamennyit átadta? Az öreg ember szorongva néz szét. Nem! Íróasztala fiókjába eldugta a naplót, amelyből szükség esetén össze lehet állítani az összes számlákat. Ide vele! De hogyan? Campbell gyorsan dönt:

— Ha a rendőr megfordul, beoson a boltba és kihozza a naplót. En itt várok a kocsiban.

Öt perccel később a pénztáros zsákmányával együtt beszáll Campbell mellé. Az angol egyetlen szót sem veszteget a sikerült tettre, hanem azt paranacsolja: «a közjegyzőhöz!» Don Domenico hivatalnoka megtanulta a rövidséget, azonnal megért mindent s megadja a közjegyző címét, akivel a cég dolgozni szokott. A közjegyző irodájában Arthur Campbell kijelenti, hogy kezességet vállal Don Domenicoért és a cégért s egész vagyonával biztosítja a cégtulajdonos összes adósságait és kötelezettségeit. Ellenszolgáltatásaképpen semmiféle biztosítékot nem kíván a kezességért. A csodálkozó közjegyző minderről jegyzőkönyvet vesz fel. Az angol arra kéri, hogy a hatóságokat a lehető leggyorsabban értesítse: Domenico Pascarella üzleti ügyei most már teljes rendezve vannak. A közjegyzőnél letétbe helyezi londoni bankjánál levő folyószámlájának legutolsó kimutatását, amely jelenlegi vagyoni viszonyait nagy vonásokban ismerteti. A pénztáros e pazarlási szenvedély láttára egyre telhetetlenebb lesz. Közli, hogy elsősorban a Gnolli-féle felmondott hitelek fenyegetnek közvetlen veszéllyel. Campbell ezekután külön levélben kötelezi magát arra, hogy öt napon belül az utolsó soldóig visszafizeti az összegeket.

A közjegyző respektusa e Krőzus előtt óriásira nő. Nem minden lendület nélkül telefónon magához kéret egy tekintélyes ügyvédet, aki néhány perccel később meg is jelenik. A pénztáros megint elismétel mindent. Amikor végez, az ügyvéd egy gyufaszállal a fogait kezdi piszkálni annak jeléül, hogy lelkében heves konfliktus zajlik a hivatás parancsa és a politikai aggodalmak között. Campbell imponáló fellépésének hatása alatt végül is elhatározza, hogy közelebbről fogja tanulmányozni a Pascarella-ügyet s ezért felkeresi őt a vizsgálati fogságban. E közben öt óra lett, tehát elérkezett a teázás ideje. A kemény munka következményeképpen Campbellban fokozott erővel jelentkezik a legyőzhetetlen kívánság a megszokott élvezet után. Ez a kívánság még az ítélet napján is fel fog támadni idegeiben. Miután pillanatnyilag minden szükségest elintézett, azt mondja a soffőrnek: «Hotel Bertolini». Előzőleg azonban gazdag napidíjakat oszt szét a pénztáros és Giuseppe között, amellyel mintegy feltüzeli adjutánsait az eljövendő szolgálatokra. A pénztáros hétszer is meghajol előtte s kijelenti, hogy a dolgok rendeződése után elszámol a kapott összeggel, egyben megigéri, hogy holnap reggel nyolc órakor megjelenik a szállodában. A szélütött Giuseppe részegen ugrál a botjával:

— Parancsol még valamit, eccelenza?

Giuseppe vissza fog térni signorina Grazia és a nővérek szolgálatába s elintézi az átköltözést a penzióba, ahol Campbell szobát bérelt. Az öregnek végre sikerült egy mély meghajlás. Már nem csodálkozik semmin. Miután az egekből egy második felfoghatatlan úr szállott le és lépett a színre, a Pascarella-lányokkal szemben valami újszerű szolgálatkészséget kényszerít ki magából. Campbell a Bertolini Hotel halljában teázik. Ennek az aktusnak azonban nem adja át magát a kötelező nyugalommal. A kivételes eset őt magát is meglepi. A teáscsésze mellett távirati blanketták hevernek, — meredek és határozott írásával gondosan kitölti mindet. Az első a nővérének szól, a második a bankjának. Ebben azt kéri, hogy értékpapírjait a leggyorsabban és a legkedvezőbb árfolyamon értékesítsék s a Banca Commerciale-nál nyissanak

számára nagyobb hitelt. Néhány kevésbbé fontos távirat után az utolsót Aldo Bugettinek, az ismert írónak, ujságírónak és kiadónak küldi Firenzébe, akivel a mult évben kötött barátságot, amikor hosszabb ideig tartózkodott a városban. Bugettinek nem lebecsülendő hatalma van az olasz közéletben. Campbell arra kéri, hacsak lehet, a legközelebbi napokban jöjjön Nápolyba. Ezzel bevégezte napi munkáját s most megint mehet Graziához. Kopog a fehér kórházi ajtón. Grazia kijön s a férfi kezét a kebléhez szorítja:

— Arturo, végre!

Grazia most egészen más, mint reggel. Nagyon alázatos, nagyon ellágyult.

— Hogy' vannak a nővéreid?

— Há!' Isten, túl vagyunk a műtéten! Adja az ég, hogy eredményes legyen a beavatkozás. Kezdetben borzasztóan irígyeltem Ziát. Most meg nagyon szeretem. Mindnyájunk közül ő a legjobb. Iride alszik. És te? És papa?

— Még ne kérdezz semmit, Grazia! Időre van szükségem.

— Jól van Arturo, értlek. Nem akarsz bejönni? Nem akarod látni őket?

— Hiszen mégis csak idegen vagyok, Grazia, zavarnám és feszélyezném őket.

— Ó, dehogy! Mindent elmondottam nekik. Nem tehettem másként. Tudják, hogy ki fogod szabadítani papát.

Óvatosan betolja őt az ajtón. Campbell meglátja Annunziata halottsárga arcát a nyugodt, nagy szemekkel. Maga sem tudja, hogy mi az, ami megmarkolja a szívét. Az ágyához lép és kezetcsókol, miközben a leány komolyan és alaposan szemügyre veszi. Iride tüstént felébred s a narkózis után is változatlan élénkséggel mondja:

— Ó, signor Arturo! (Milyen meglepően jól fejlődik az új kapcsolat!) Mit tud papáról? Hogy van papa?

— Néhány nap mulva megint itt lesz önnél, signorina Iride.

— Remélem nem csap be minket, signor Arturo!

— De Iride — utasítja rendre Grazia, — milyen neveletlen szavak ezek!

Annunziata néz és hallgat. E lányosan fehér és kórháziasan kopár szoba levegője s a Pascarella-nővérek

hármashangzata olyan teli és erős, hogy Arthur Campbellra megint ráborul a reggeli fájdalmas bizonytalanság. Az a szégyenkező érzés fogja el, mintha ő maga csak valami otromba valóság lenne ez átszellemülten tiszta lények között, akikben sokkal-sokkal több lélek van, mint benne. Megint elönti a heves vágy, hogy hite szerint kellemetlenül észszerű lényének létjogosultságát a legkörültekintőbb gondossággal igazolja. Grazia csodálkozó tiltakozása ellenére is nemsokára elbúcsúzik, a Bertoliniba megy, válogatott vacsorát rendel s az egészet ezüst edényekben s jól becsomagolva a taxijába viteti. Egy pincér kíséri. Ő maga a pezsgősüvegeket viszi. A kórház portása kezdetben akadékoskodik, de az ügyeletes orvos közbelép és mindent elintéz. Mielőtt Campbell kinceseivel együtt belépne a szobába, ő, a negyvenötéves férfi vérpiros lesz. Ó, milyen szégyen! Megfeledkezett róla, hogy a két betegnek tilos az étel, nem is tudnának enni s azonfelül Grazia sincs olyan lelkiállapotban, hogy különösebben örülne a finom falatoknak. Milyen tapintatlan volt, mikor a nyers anyagiasság és a tolakodó életöröm hitvány ajándékaival közeledett! Nyílik az ajtó. Most már nem lehet visszafordulni. Szerencsére a nővérek egyáltalában nem rémülnek meg. Grazia lelkes pillantásokkal néz a nagy tálra. Az ismeretlen, finom ételek illata, a szikrázó ezüst s a pezsgő (emlék a San Carlo folyosójáról), valami friss fényt hoz a környezet vigasztalanságába. Iride szenvedélyesen enni kíván, pedig ez már hetek óta nem történt meg. Annunziata szomjasan vágyódik egy pohár jéghideg, kitünő ital után. De Campbellt nem lehet rábírni, hogy itt maradjon s résztvegyen a vacsorán. Csak kilenc óra felé jön el Graziáért s elviszi a penzióba. Útközben túláradó szenvedéllyel a lány ölébe fúrja a fejét és ezt dadogja:

— Köszönöm Istennek... Köszönöm Istennek...

A szobájában úgy érzi, mintha az élet nem pillanatról-pillanatra mulna el, hanem valami felfoghatatlan egyidejűséggel, — mintha minden egyszerre jelenidőben lenne. Mégis azonnal elalszik s éjszaka egyetlenegyszer sem ébred fel.

Másnap délelőtt az első esemény egy kis csődület Don Domenico aziendája előtt. A tulajdonos letartóz-

tatásának híre nyilván gyorsan eljutott a vidéki felekhez is. Körülbelül harminc tekintélyes férfi — meglátszott rajtuk, hogy egyik sem nagyvárosi ember — rémült csomóban álldogál, nehézkesen vitatkozik és mind-mind fél és remeg a pénzéért. Ezek az emberek alkották Pascarella kereskedelmi testőrségét, ezek a kis szőlősgazdák, vendéglősök, bárkatulajdonosok, akiknek megtakarított pénzecskéjét kezelte, ezek a derék emberek Capua, Caserta, Marcianise, Benevento, Avellino és Salerno vidékéről. Arthur Campbell a pénztárost küldi a küzdelembe. Nyugtassa meg néhány szóval a feleket, biztosítsa őket arról, hogy senki még egy centesimot sem fog veszíteni. A pénztáros kellő ünnepélyességgel vállalja ezt a feladatot. Pazar gesztikulációval lép a tömeg közé, amely szorosan körülzárja. A szegény Don Domenico — kezdi pianisszimóban s közben szorongva néz szét — politikai dolgok áldozata. Üzletileg azonban a cég ragyogóbban áll, mint valaha. Hitetlen ábrázatok merednek a pénztárosra, aki most lelkesen lengeti a kalapját. Négy héttel ezelőtt talán még jogos lett volna a bizalmatlanság. De most, amikor Domenico Pascarella veje garanciát és kezességet vállalt mindenért s nemcsak hogy ezt vállalta, de a céget saját személyében reprezentálja? «Ott áll, nézzétek csak meg» — szólítja fel a gyülekezetet, mintha a magas angolra vetett egyetlen pillantás elég lenne ahhoz, hogy minden aggodalmat gyökeresen kiirtson. A nápolyi könyvelő most végül kihirdeti az igazságot az elkomorult üzletfeleknek, — az igazságot, ahogyan ő látja. Az a csodatevő vő az Angol Bank vagy valamelyik hasonló intézmény tulajdonosa és több millió «sterlini»-je van, mint ahány lirája a legnagyobb olasz banknak. Tudják-e, mennyit ér egy sterlino? Ugyebár mindegyik külön-külön öt dollárt? Azt meg minden gyermek tudja, hogy egy dollár mennyit ér. Hiszen olyan korban élünk, amikor mindenki térdreborulva imádja a nemesvaluták istenségeit. Nem is csoda tehát, hogy a kis csoport borzongó pillantása félénken imbolyog az angol körül. A pénztáros most már nemcsak azzal biztatja az embereket, hogy a pénzük varázslatos módon megszaporodik majd, hanem azt is megjósolja, hogy az új ember ezt a kis üzlethelyiséget olyan palaz-

zóval fogja felcserélni, amilyent Nápoly még nem látott. Végül Campbell is mond néhány akadozó szót, amelyet prófétája fejt ki. Senkinek sincs oka a félelemre! De aki bizalmatlankodik, néhány nap mulva felveheti a pénzét a Banca Commercialeban. A pénztáros azzal az újabb homályos utalással zárja be az ülést, hogy Pascarella elfogatása politikai incidens, nem több és nem kevesebb. Miután a politika szót több ízben is kiejtettük, sajnos nem lesz tovább lehetséges, hogy teljesen távoltartsuk az apaságnak és testvéri szeretetnek ettől a meséjétől. Ugyan ki vagy mi szabadulhatna meg manapság a politikától? Szerencsére itt csak háttere egy epizódnak, amely még a derünek nincs híjával s amelyből Arthur Campbell diadalmasan kerül ki. Déltájban felkeresi az angol konzult, akitől megtudja, hogy a Pascarella-ügyben semmit sem lehet tenni, mert a rendszer egyik konok és rosszindulatú ellenségéről van szó. Üzleti sikkasztásoktól eltekintve a szerencsétlen ember fegyverrel fenyegette meg a milicia tagjait s néhányszor rájuk is lőtt. A konzul a maga részéről sürgősen azt tanácsolja, hogy hagyjanak fel mindenféle befolyásolási kísérlettel, amely csak kínos félreértésekre vezetne. Arthur Campbell elsiet a Hotel Bertoliniba. Leroskad egy karosszékbe, összekuporodik és töprengeni kezd. Félóra mulva telefónon felhívja az angol királyi nagykövetséget Rómában. Amikor a nagykövetség jelentkezik, pontos és határozott hangon ezt kiáltja a kagylóba:

— Itt Arthur Campbell beszél Londonból. A nagykövet úrral kívánok beszélni. Igen, ő nagyméltóságával! Nagyon sürgős a dolog.

A római telefónoskisasszony hangja elnémul. Egy flegmatikus követségi titkár jelentkezik. Arthur Campbell fenyegető nyomatékkal ismétli szavait:

— Itt Arthur Campbell Londonból!

Úgy hangzik ez, mintha azt mondaná: «itt a király» vagy: «itt a miniszterelnök». A telefon másik végében a követségi titkár sajnálja, hogy ő nagyméltósága távol van. Campbell így folytatja:

— Akkor önt kérem meg arra, hogy vállalja a dolgot! Nekem, Arthur Campbellnek Londonból, legkésőbb holnap reggelig hatásos ajánlólevelet kell kapnom a ná-

polyi kormányperefektushoz, érti? Nagyon fontos és halaszthatatlan ügyről van szó. Az ehhez szükséges utat ön jobban ismeri, mint én. A Hotel Bertoliniban lakom.

Minden diplomácia alapja az az elegáns babona, hogy a világegyetem nem egyéb személyes érdekek szövevényénél. A telefónvezeték másik végénél álldogáló fiatalember elcsodálkozik a követelőző hang súlyán és energiáján. Miután közvetlenül a nagykövet mellé van beosztva, azonnal jelenti az öntudatos telefónhívást. A nagykövet ideges lesz:

— Hogyan? Sir Arthur Olaszországban van és mi nem tudunk róla? Nagyon kellemetlen!

Gyorsan végiggondolja a dolgot: Arthur Campbell Bannermann a liberálisok vezére, következésképpen ő a politikai mérleg nyelve és Damokles-kard a diplomaták feje fölött! Ő excellenciája személyesen lép érintkezésbe a külügyminisztériummal. Olaszország a legközelebbi jövőben új kereskedelmi szerződést köt Angliával. Ennek megfelelően mindenütt rendkívül udvariasak, noha a belpolitikai viszonyokba való beavatkozás a nemkívánatos dolgok közé tartozik. Az állami apparátus szokatlan gyorsasággal kezd működni s Arthur Campbell már estére megkapja a nagykövetség sürgönyét, amely biztosítja a nápolyi kormányprefektus audienciájáról és készséges támogatásáról. Egy kissé csodálkozik ugyan a «Bannermann» címzésen, de semmi oka rá, hogy nevének jogtalan kibővítését helyreigazítsa. Másnap reggel egy méltóságteljes úr jelenik meg a hotelban, aki a prefektus nevében aziránt érdeklődik, hogy Sir Arthur Campbell jól érzi-e magát Nápoly földjén? Ő excellenciája különben este négy és hat óra között mindenképpen rendelkezésére áll. Van-e valamilyen kívánsága vagy panasza? Arthur Campbell fölényesen mond köszönetet. De a jókedvű szerencse még mindig osztogatja kegyének jeleit. Aldo Bugetti, a híres publicista és firenzei barát a déli vonattal megérkezik és megszáll a Bertoliniban. Ebédközben Arthur a legnagyobb nyiltsággal mindent elmond. Bugetti alig ismer rá a szenvedélyesen felkavart emberben a tavalyi angolra. Megígéri támogatását. A prefektus még a háborúból jó barátja, egyazon ezrednél szolgáltak. Campbell keze mindig beleszalad a

kabátzsebébe. Nála vannak Placido versei és jegyzetei, amelyeket Grazia másolt le. Szabad óráiban, különösen éjszaka, már megpróbálkozott az olvasással, de csak nagyon keveset értett meg. Mégis valami félénk tisztelettel gondol Grazia fivérére, a költőre. Valósággal megszállja a vágy, hogy átalakítsa a Pascarella-család sorsát s ezért átadja az írónak a papírokat s arra kéri, hogy mondjon véleményt. De amikor Bugetti a szerkesztő tapasztalt és közömbös kezével dugja zsebre a kéziratokat, Arthur egyszerre megrémül. Szabad volt-e kiszolgáltatni a fivér és nővér gyengéden őrzött titkát egy idegennek? Egy pillanatig arra gondol, hogy visszakéri a verseket, de aztán hagyja; menjen minden a maga útján. Ebéd után egy félórára lefekszik. Ma még nem látta Graziát, csupán néhány bizakodó szót küldött neki. Nem akarja erőit szétforgácsolni, arra készül, hogy koncentrált nyugalommal lépjen a prefektus elé. Tizenöt perccel négy óra után bevezetik a hatalmas úr szentélyébe. Nem váratták tovább két percnél.

Campbell belép a közepes nagyságú terembe. Rugalmas léptekkel egy jótermetű úr közeledik feléje. Nem lehet több harmincöt évesnél. Jól kidolgozott teste és élesmetszésű arca van, szóval ahhoz a szép, erősakaratú típushoz tartozik, amely itt néhány év óta uralomra került. Ezek a fiatal emberek nemcsak pártot alapítottak, hanem valósággal külön biológiai csoportot is. A prefetto a maga módján hasonlít ahhoz a vezetőhöz, aki Domenico Pascarellát letartóztatta, persze a hierarchiának egy magasabb szellemi és fizikai síkján. Arthur Campbell a harcos ember kifinomodott érzékével megszimatolja, hogy ez a ragyogó tartás nem egészen természetes, nem is örökségképpen magával hozott, hanem új szerzemény, bizonyos értelemben frissen mázolt s egypár rezdüléssel erőltetettebb a kelleténél. A biztonság mögött egy mélyre elbujtatott félénkség vagy bizonytalanság rejtőzik, amely nagyon szimpatikus légkörrel veszi körül az ifjú helytartót. A prefektus nem éppen rossz angolsággal üdvözli a vendéget s leülteti az íróasztal mellé. Nagyon szeretetreméltó hangon érdeklődik a látogató utazásának körülményei iránt s hogy meg van-e elégedve eddigi nápolyi tartózkodásával. Ösztönei azt súgják Campbellnek, hogy szó-

fukar és tartózkodó válaszokat adjon. Érzi, hogy egy pillanatra sem tarthatják alázatos kérvényezőnek. Ezzel szemben udvarias, de tartózkodó elismeréssel emlékezik meg a kegyelmes úr angol nyelvkészségéről. A prefektus könnyedén meghajol:

— A mult évben két hétig voltam Londonban. Hiszen ön is tudja, hogy a tárgyalások abban az időben kezdődtek. Akkor még nem voltam közigazgatási szolgálatban.

Arthur Campbellnek fogalma sincs semmiféle tárgyalásról s ezért rejtélyesen bámul maga elé. A vele szemben ülő fiatalember azt gondolja: ezek az angolok politikai dolgokban zsebredugják az egész világot. Nagyon szeretné kicsalni tartózkodásából ezt a nyugodt és tökéletes hallgatót. E célból egy kérdés labdáját dobja oda a liberális pártvezérnek:

— Az új választások, Sir, az ön számára bizonyára meghozzák a nagy változást. A konzervatívok és a labour-emberek kétségtelenül lejárták magukat. Mi itt határozottan antiliberális pártnak nevezzük magunkat s azok is vagyunk. De az olasz liberálisokat, ezeket a szerencsétlen figurákat, nem lehet egy percben együtt említeni az angolokkal, akik mögött dicső és töretlen tradíciók és páratlan áldozatkészség állanak. A védvámok megszüntetését várjuk önöktől.

Campbellt egyáltalában nem érdeklik a liberálisok és a konzervatívok, a védvám pedig a legkevésbbé érdekli. Valamit azért mégis csak jósolnia kell, még hozzá delfikusan sokértelmű formában, nehogy világpolitikai tudatlansága kiderüljön. Gondoktól terhes pillantással néz hosszú lábaira és kinyilatkoztatja:

— A jövő nem kizárólag Angliától függ.

A prefektus azonnal megérti: csendes kis presszió! Úgy látszik, hogy a kereskedelmi szerződés dolgában holtpontra jutottak. Lehetetlen nem felismerni a diplomáciai elkedvetlenedés finom hanglejtését. Mit akarhat tőle ez az ember? Elhatározza, hogy óvatos lesz és hallgat. De ugyanezt határozza el Campbell is. Ő nem kezdheti meg a dolgot, ez világos. Nagy hallgatás indul meg tehát, vagy ez a játék: kinek vannak jobb idegei? Ebben az esetben az angolnak. Hiszen Graziáért harcol!

Amikor végre eljutottak a hallgatás északi sarkára, a prefektus finomkodóan mosolyogni kezd:

— Feltételezem, hogy valamiben szolgálatára lehetek, Sir?

— Úgy van és nemcsak nekem lesz szolgálatomra, mert signor Domenico Pascarella Nápoly legbecsületesebb polgára.

Most aztán Arthur Campbell száraz szavakkal mindent elmond, amit csak tud, közben pedig a prefektus egy papírszeletre jegyezget. Végül csenget és átnyujtja a papírt a belépő hivatalnoknak:

— Itt van az ügy? Azonnal jelentést kérek!

— Arra kérem tehát, — fejezi be Campbell — hogy ezt a korrekt gentlemant még ma bocsássák el a fogságból, miután nyilvánvalóan hazug vádaskodásoknak esett áldozatul.

A prefektus lefolytat néhány telefónbeszélgetést, hogy ezzel is időt nyerjen. Közben úgy véli, hogy tisztán látja az egész ügyet: angol tőkeérdekeltségek! Üzletemberek ezek mind. Hangosan pedig így szól:

— Domenico Pascarella ugyebár bankár?

— Úgy van, ha ön így akarja nevezni!

— És barátja önnek, Sir?

— Egyáltalában nem! Életemben csak kétszer láttam, akkor is futólag.

— Meg fog bocsátani, de kénytelen vagyok pontos információkat szerezni. A Pascarella-bankház dolgozik Angliával?

Campbell egyideig habozik, aztán szilárd hangon mondja meg az igazságot:

— Igen, néhány nap óta!

Befutnak a telefónjelentések. Behozzák az aktát, amelyhez a rendőrség részletes jelentést mellékelt. A prefektus hátradül a székben és tanulmányozza az ügyet. Aztán — közben hosszú idő telt el — az aktát majdnem gyengéden teszi vissza az asztalra:

— Az ügynek két része van. Egy kereskedelmi és egy politikai. Egyfelől gyanús hitelügyi manipulációk...

Campbell emelt hangon vág közbe:

— Egész vagyonommal kezességet vállalalok a Pascarella-cégért, erről különben közjegyzői okmány is van. Nyomatékosan hangsúlyoznom kell, hogy a cég

száz percentig eleget tud tenni kötelezettségeinek s valamennyi hitelezőjét kielégíti.

Áhá, masonneria! Ezek a szabadkőművesek megbonthatatlanul összetartanak, nem lehet kiirtani őket. Szívós és rugalmas hatalom ez, olyan, mint a gumi. A prefektus sokatjelentően még egyszer végiglapozza a jelentést s közben elnézően mosolyog:

— A politikai rész sokkal aggasztóbb. Ez a signor Pascarella az állam és a nemzet végrehajtó közegeire fegyvert emelt, sőt rájuklőtt.

Arthur Campbell csontos ujjaival dobol a térdén:

— Bocsánatot kérek, kegyelmes uram! De az én angol felfogásom szerint annak az embernek, akit saját házában és irodájában megrohannak, joga van az önvédelemre. Én magam sem cselekedtem volna másként, mint signor Pascarella.

A prefektus visszavonul önmagába:

— Megrohanták?

Arthur Campbell hűvös nyugalommal néz rá:

— Megrohanásnak nevezem, amikor kellő megokolás és igazolás nélkül behatolnak a házamba vagy az üzletembe, függetlenül attól, hogy ezt a műveletet a rendőrség hajtja-e végre vagy más.

— Ezen a ponton aligha fogjuk megérteni egymást, Sir. A személyes szabadság liberális felfogása talán megfelelő egy olyan alapjában művelt népnek, mint aminő az angol. Nálunk azonban érvényesíteni kell a fegyelmet és a tekintélyt. Éppen ezért választottuk példaképünknek a római államot, fajtánknak ezt a legértékesebb történelmi korszakát.

— Sajnos, nincs szerencsém személyes tapasztalatból ismerni a római államot. Ezzel szemben nagyon jól ismerem a magam jogérzékét. Fogadni mernék, hogy nem nagyon különbözik az önétől, signor prefetto.

— Többé-kevésbbé mégis különbözik, mister Campbell, különbözik már abban is, hogy én sokkal kevesebbre értékelem a személyes érzelmeket, mint ön. Ugyan mit jelent az ilyen személyes jogérzék a nemzet igazi jogával szemben?

Campbell nyugalma lassan-lassan foszladozni kezd:

— Ugyan mi kárt okozhat nemzetének az olyan tisztességes ember, mint Domenico Pascarella?

— Ma még harcban állunk.

— Csak nem a gyengébbek ellen harcolnak?

— Ellenségek ellen harcolunk!

— Komolyan azt hiszi, hogy ez az öreg családapa az önök ellensége? Az ördögbe is, miért lenne az ellenségük? Elárulhatom önnek, hogy Domenico Pascarella a megrohanás előtt néhány nappal messze idegenben elvesztette a fiát s két órával a letartóztatás előtt a leánya mindörökre elhagyta.

— Ezek pszichológiai szempontból fontos részletek, amelyeket a törvényszék figyelembe fog venni.

Arthur Campbell felállt:

— Átkozottul szeretném, ha ön maga venné tekintetbe ezeket az emberi részleteket, prefektus úr.

Most már a fiatal prefektus is megmerevedik:

— Kénytelenek vagyunk ragaszkodni a megszabott irányvonalakhoz.

Campbell türelme végetért. Kívülről nem látni rajta semmit, csak mintha a szemei lennének még kékebbek:

— Ezek az irányvonalak nyilván nagyon bonyolultak. A tények azonban annál egyszerűbbek. Egy kereskedő a hamis bukás gyanújába kerül. Üzletében ennyi meg ennyi polgártársának megtakarított pénze fekszik. Láttam ezeket az ügyfeleket. Derék és félénk emberek. Az államnak és nemzetnek az lenne a legfőbb érdeke, hogy ezeket az embereket megmentse a veszteségektől, e helyett azonban bombát vetnek az üzletbe s ezzel nemcsak az egyetlen ellenséget teszik tönkre, hanem ötven barátot is. Véleményem szerint ez nem fegyelmezettség, ez nem nacionalizmus, hanem egyszerűen...

Campbell ugyan nem mondja ki a «butaság» szót, de ez a vaskos kifejezés ott úszik a teremben. Ámbár a sértést csak az utolsó pillanatban nyomta el, az angol logikája mégis csak nagy hatással van a helytartóra. A nagyravágyó tettek, száz hivatalos vagy álhivatalos szerv úgynevezett «büntető expedíciója» igazi rákfenéje a pártnak. A prefektus azonban nem vallhatja be, hogy legyőzték. Éppen ezért visszavonul a bürokrácia jól kiépített állásaiba:

— Nincs sok értelme, hogy tovább tárgyaljunk az ügyről. Csak az eljárás fogja tisztázni az igazi tényállást.

— Minden jogállamban megszüntetik az olyan eljárást, amely nem támaszkodhatik kielégítő bizonyítékokra.

— Azt hiszem, hogy signor Pascarella revolvergolyói talán többek is kielégítő bizonyítéknál.

— Ezek a revolvergolyók csupán a jogos önvédelem tiszteletreméltó bizonyítékai lehetnek.

A beszélgetés olyan vágányokra került, amelyek a prefektusnak egyáltalában nem tetszettek. A felülről kapott utasítás úgy szólt, hogy Sir Campbell Bannermann angol pártvezérhez, amennyire csak lehetséges, formában és lényegben egyaránt előzékenynek kell lenni. Őt meg elragadta a fasiszta temperamentum s nem éppen okosan eltévedt a vita őserdejében. Most hát észrevétlenül meg kell kezdeni a visszavonulást. Elesmetszetű arcán megint megjelenik a finomkodó mosoly:

— Ebben a pillanatban nem tudok ítéletet mondani. Azt azonban megígérhetem önnek Sir, hogy az esetet még ma estig alaposan áttanulmányozom.

A nyugodt angol, akinek szívében Grazia és a Pascarella-család szörnyű kínokat szenved, nyilván elvesztette minden józanságát, mert nem elégszik meg ezzel a reményteljes kompromisszummal, nem fogadja el a prefektus könnyed hangját, hanem még hosszabbra húzza hosszú testét és így szól:

— Nagyon megkérném rá, prefektus úr! Domenico Pascarella ártatlan s ezért szabadlábra kell helyezni, inkább ma, mint holnap. Ha ez nem történik meg, úgy szavamat adom önnek, hogy a jog érvényesítésére jobb és járhatóbb utat fogok választani.

Ezzel a fenyegetéssel búcsúzik el. De már a lépcsőn tudatára ébred: szörnyű hibát követett el! Ó én eszeveszett hülye! Lehetetlenül viselkedtem és lelkiismeretlenül eljátszottam a nagyszerű lehetőséget! Szerencsére a prefektusnak ugyanez a véleménye saját viselkedéséről. Hát megéri ez a nevetséges Pascarella az egész komédiát? És ha végül kiderül, hogy csakugyan ártatlan, mi lesz akkor? Az ördög vinné ezeket az izgatott gyengeelméjűeket! Most magamra haragítottam Angliát. Még hozzá a tárgyalások döntő időpontjában. Mit szól majd Ő a dologhoz? A prefektus Reá gondol s vad

haragra gyullad a túlhazafias pártopportunisták ellen, akik szűntelenül ilyen bonyodalmakba keverik. Nem Angliától függ-e Olaszország? Az egész demokratikus világ gyűlöli az új rendszert, Franciaország áll az összeesküvések élén. Az elszigeteltség pillanatában az angol szén nélkül Olaszország menthetetlenül elveszett. Ezt a felfogást vallja Ő is s már a háború kezdetén ezzel indokolta meg intervenciós politikáját. Az a «jobb út», amelyen az angol fenyegetőzött, kétségtelenül a Hozzá vezető út. Campbell Bannermann, ez az angol nehézipart és a szénbányákat jelenti. Domenico Pascarella kis aziendája lassan-lassan a nagypolitika bonyodalmainak középpontjába kerül. A prefektusnak ezt a töprengését még jobban elkomorítja Aldo Bugetti telefónhívása. Tisztelni kell a nagy ujságírók érzékenységét. Ez is egyike ama titkos irányvonalaknak, amelyeket ott fenn határoztak el. A hajdani bajtárs majdnem gorombán rosszkedvű:

— Micsoda butaságokat csináltok!? Bezárni egy öreg és ártalmatlan polgárt! Nem tudjátok jobban fékentartani a fiataljaitokat? Mikor angol barátom elmesélte ezt a disznóságot, szerettem volna a föld alá süllyedni a szégyentől!

A prefektus komoly szavakkal veszi védelmébe a hatóságokat. Közben határozottan rosszul érzi magát. «Angol barátom» — ez mindent megmond. A dolog láthatóan egyre nagyobb hullámokat ver. A publicistának is megígéri, hogy a tényállást a lehető leggyorsabban és legalaposabban megvizsgálja. De most már biztosan tudja a további teendőket. A Pascarella-ügynek, hacsak félig is lehetséges, a lehető leggyorsabban és minden feltűnés nélkül el kell tűnnie. A vétkes a tisztesség kedvéért még egy pár napot ül. Elvégre mégsem lehet megtorlás nélkül lövöldözni az állam és a nemzet hatóságaira. Szép dolog is lenne! A nyomozást huszonnégy óra alatt be kell fejezni. Vasárnap aztán signor Pascarella, ha csakugyan nincs ellene nagyobb gyanu, mehet a pokolba s a dolgot ad acta teszik.

Arthur Campbell néhány nagyon levert napot tölt el. A legrosszabb az egészben az, hogy Grazia és a nővérek előtt vaserővel derüs és bizakodó arcot kell mutatni. Leírhatatlanok az órák ott a fehér betegszobá-

ban! Grazia hisz. Nem kérdezősködik. Nem gyötri őt félelemmel és kíváncsisággal. Az első beteljesült éjszaka óta megszentelt lemondás áll közöttük: papa sorsa. Nem is nyúlnak egymáshoz, szinte egy pillanatig sem maradnak magukra. S túl a szerelmen Campbell egyre bensőségesebb kapcsolatba kerül a lányoknak ezzel a közösségével. Már nemcsak Grazia, de mind a hárman türelmetlenül várják, hogy naponként eljöjjön. Ő lett életük reménysége és tartalma. Iride mindig viharosan fogadja. Néha ajándékokat hoz a kislánynak, mert hamar felismerte szenvedélyét az apró holmik iránt. Grazia és Annunziata virágot kapnak, de nem kivételez kedvesével. A legidősebbik nővér nem tud kilábolni a vérveszteségből. Sápadtan és nagyon gyengén fekszik az ágyban, csak úgy, mint az első napon. Ha felnyitja csendes szemeit, mindig valami rémület látszik bennük, hogy a világ még mindig megvan. Egyszer, amikor valamivel korábban jött s Grazia még nem tért vissza a városból, Campbell óvatosan leült az ágy szélére. Iride alszik s azt hiszi, hogy Annunziata is alszik, vagy legalábbis úgy tesz, mintha aludna. Egyszerre látja, hogy Annunziata csukott szempillái alól könnyek csurognak, mindig újabb könnyek, miközben a beesett arc változatlanul nyugodt marad. Úgy érzi, mintha ez álomkönnyek megpillantása előtt még sohasem látott volna igazi emberi fájdalmat. Közben új tettekre készülődik. A szerencsétlenül végződött prefektusi audiencia után egyelőre elvesztettnek tartja a játékot. Éppen ezért eltökélt szándéka, hogy a jövő hét első napjaiban Rómába utazik s mindenáron bejut a hatalom legfőbb urához. Bugetti segíteni fog. De ez nem elég. Angliai összeköttetései között keresgél, vajjon nincs-e közöttük olyan, amelynek segítségével kiszabadíthatja Don Domenicot? Idejének legnagyobb részét igénybeveszik az üzleti tárgyalások. Az angol bankár realizálta Campbell vagyonát és átutalta Olaszországba. Pascarella pénztárosa naphosszat ott dolgozik Mr. Campbell hotelszobájában. A kezes elsősorban a Gnolli-féle hiteleket fizeti ki. Így múlnak el a napok, az eszmélésre nincs is sok idő. Annál tovább tartanak az éjszakák. Mikor Arthur kilenc óra felé penziójába vitte Graziát s két órával később maga

is lefeküdt, álmatlanul forgolódik az ágyban s kétségbeesetten vágyódik szerelmese után. Néha már félig fel is öltözik és meg akarja szegni fogadalmát. Grazia szobája a magasföldszinten van és az uccára nyílik. Az ablak nyitva. Csak azt kellene kiáltania: «Grazia!» — és a leány kitárja felé a karjait. De eszébejut Domenico Pascarella, a kiszabadításáért folytatott eredménytelen küzdelem és csak akkor tér vissza az ágyba, Különös, hogy Grazia és Arthur a rövid idő alatt, amelyet napközben együtt töltenek, csak keveset beszélnek egymással. Így például Arthur semmit sem tud a fontos levélről, amelyet Grazia papának a börtönbe küldött.

Amikor szombaton este hazatér a hotelbe, a portás írást nyujt át neki, amelynek borítékján hivatalos pecsét van. Az írás a prefektus sajátkezű rövid közlése Sir Arthur Campbell Bannermann Esq. címére, amelyben udvariasan közli Pascarella Domenico holnap, vasárnap délelőtt tizenegy órakor esedékes szabadlábrahelyezését.

Hat napig tartott Domenico Pascarella fogsága. Erre a hat napra volt szükség, hogy ő maga és büszkesége is összetörjön. Sem Lauro halála, sem Grazia csalása, sem a hónapok óta tartó elkeseredett küzdelem az életért nem tudta szétrepeszteni ennek a léleknek kristályos magvát. Egy másik apának kellett eljönnie, hogy térdre kényszerítse az apát; a törvényre volt szüksége, hogy szétrombolja az ő törvényét. Az atyák atyja az állam testébe öltözött, a törvény pedig az érvényben levő jog köpenyét vette fel. Don Domenicoban az volt a csodálatos és egyben kibékítő, hogy nem volt holmi Pascarella nevezetű állampolgár, hatvanhat éves, a Piazza del Municipion egy kis banküzlet tulajdonosa, lakása a Via Concordián, özvegy, hat gyermek apja, — nem, ő nem volt más csak apa, apa a környező világ nélkül, akit semmi sem kötött a házán kívülfekvő emberekhez és dolgokhoz, önmagában nyugvó központ volt csak, amely azt hitte, hogy nem függ semmiféle más erőrendszertől. Hatalmát a Pascarella-törzs fölött nem szigorúsága alapozta meg, nem a törvény kimeríthetetlen bősége, hanem maga az apaság ténye. Sohasem le-

hetett szétválasztani Don Domenicoban az embert és az apát. Az ő apasága abszolút volt és sem az Isten, sem a lelkiismerete nem vonhatta felelősségre. Ha szerette is a gyermekeit, ez a szeretet nem volt kötelező. Nem is tudta, hogy szereti őket. Gyermekei nem voltak az ő tulajdona, hanem azonosak voltak vele, mint ahogyan a bolygók sem tulajdonai a napnak, hanem azonosak magával a nappal.

Domenico Pascarella számára a hat fogságban töltött nap mindenekelőtt életének első nagy magányosságát jelentette. Egy apa magánya már önmagában is borzalmas ellentmondás, mert hiszen éppen azért vannak gyermekei, hogy ne legyen magányosan. Kezdetben minden sötét volt s ezt még úgy ahogy el lehetett viselni. Mikor a dühöngőt bedugták a rendőrségi fogdába, levették a bilincset kezéről s aztán rázárták az ajtót. Nyögve zuhant a pricsre és ezt hebegte:

— A gyermekeimet akarom! A gyermekeimet!

Öntudata négyötöd részében kialudt s valami mély éjszaka sötétjéből mechanikusan tört elő a kiáltás gyermekei után. Észre sem vette, hogy zsebtolvajok, stricik, bicskások és a fogda egyéb törzsvendégei fogják körül, akik kérdéssel, tanácsal, biztatással és gúnyolódással traktálják az őrjöngő, feketekabátos polgárt. Don Domenicot egyelőre teljesen igénybevette a lélekzete és a szíve. A küzdelem roppant erőfeszítése oly határtalanul felháborította ezeket a hatvan év óta fáradhatatlanul szolgáló szerveket, hogy nem akartak egykönnyen megnyugodni. A birkózás forró izzadtsága jéghideg halálverejtékké változott s nemcsak a fehérneműjét nedvesítette át, de behatolt a ruháiba is s még három óra multán sem száradt meg, amikor a rabszállító kocsi a bűnöst a rendőrségi fogdából biztosabb börtönbe vitte. Don Domenico szerencséjére még mindig nem volt öntudatánál s ezért nem is szegült ellene az előírásszerű megaláztatásoknak, amelyek az újabb bevonulásnál vártak rá. Elvették tőle a tárcáját, óráját és zsebkését. Eltompultan tűrt mindent, még az ujjlenyomatot és a fényképezést is. (A világ ezen a kellemetlen módon jutott végre egy Pascarella-fényképhez.) A «politikai»-ak részére sokkal élesebb bánásmódot tartogattak, mint aminővel a közönséges vizsgálati foglyokat kezelték.

Don Domenicora a szidalmak áradata zúdult, amikor nem tudott felelni a fogházi hivatalnok kérdéseire. Kábultsága ezen is átsegítette. Szinte semmit sem érzett, semmit sem hallott. Még egy órával később sem fogott fel semmit a hozzáintézett szavakból, amikor az Arthur Campbell által felkért ügyvéd megjelent a magánzárkában és beszélni kezdett vele. Nemsokára valami özönvízszerű alvásba merült. Hatalmas szervezete védekezni kezdett és legyőzte a halál előrenyomuló hadseregeit.

Másnap reggel régi erejében ébredt fel. Megkezdődött a második nap. Percről-percre tisztább lett minden. Becsületét és életét minden időkre elvesztette. Amikor a börtönőr behozta a reggelijét, — valami piszkos kávéforrázatot egy bádogedényben — Pascarella az egyik sarokban állott, a fal felé fordította arcát és meg sem mozdult. A kiéhezett gyomor émelygése végül is rákényszerítette a meleg italra. De már az első kortyot ki kellett köpnie. Ezen a reggelen a leányai most jutottak először eszébe. Maga előtt látta a sala da pranzo terített asztalát s eszébe jutott a sokszáz ebéd, amit mind Annunziata és Grazia készített el. A magától értetődő most már nem is volt olyan természetes; sejteni kezdte, hogy nemcsak adta az életet, de el is fogadta, sejteni kezdte, hogy a szeretet nagyon nagy dolog — gyermekeinek szeretete iránta s az ő szeretete is a gyermekei iránt. Ez a sejtelme később még megerősödött, amikor ráparancsoltak, hogy maga takarítsa ki a cellát.

Az első kihallgatás pontosan három óra hosszat tartott, egészen délután egy óráig. A vizsgálóbíró, a giudice istruttore, csak futólag érintette az üzleti ügyeket. Minden erejét és ravaszságát valami művészien összekuszált kérdéshálózatba gyüjtötte össze, amelyet Don Domenico sehogy sem tudott kibogozni. Nem történik semmi baja, már holnap ép bőrrel hagyja el ezt a házat, csak mondja meg nyiltan és őszintén, hogy mit tud az «Il Risorgimento» nevű titkos páholyról. Don Domenico értelmetlenül bámult a kérdezőre. Nem volt az élete napnál tisztább? Mit tudott ő, hat gyermek apja, az odakünt kavargó világról? Családfő volt s csak a maga súlyos gondjainak és kötelességeinek élt. Az istruttore azonban egyáltalában nem volt hajlandó el-

hinni a tiszta igazságot. A védekezésnek ezt a módját nagyon jól ismeri. Az alacsonynövésű, de keménykötésű bíró kezdetben barátságos hangja egyre alattomosabb és gúnyosabb lett. Don Domenico nehézkes töprengésekbe mélyedt: hogy is van ez? Miért ülök itt? Miért vesztettem el a becsületemet? Azért-e, hogy ez az ostoba ember olyan dolgokat kérdezzen tőlem, amiket nem ismerek, amikhez semmi közöm? És Lauro halott és Grazia... A vizsgálóbíró most egy hosszú listáról neveket olvasott fel. Don Domenico nevezze meg közülük azokat, akik barátai és ismerősei. Pascarella sokkal jobban csodálkozott, mintsem hogy ingerült lehetett volna. A hosszantartó felolvasás alatt egyre csak a fejét rázta: mit jelent mindez? Az ellenfél végül dühösen jegyezte meg:

— Így nem sokat használ magának, Pascarella!

Don Domenico összerezdült. Kora ifjúsága óta senki sem merte tőle megtagadni a «signor» címet. A legtöbben még a patriarchálisan csengő «Don»-t sem vonták meg tőle, ezt a kitüntető címzést, amely voltaképpen csak nagyurakat illet. Most pedig? Végül az inkvizitor megint nagyon szeretetreméltó lett:

— Van valami kívánsága?

Domenico Pascarella kissé lehajtotta nehéz fejét:

— Igen, szeretném látni a leányaimat, szeretnék beszélni velük!

— Nos, kedvesem, — mondotta a vizsgálóbíró olyan diadalmasan, mint akinek egy csel sikerült — ezt először ki kell érdemelni. Ha nem viselkedik okosabban, talán soha többé nem látja a leányait. A Lipari-szigeteknek rossz hajóösszeköttetése van.

Mikor behozták az ebédet, amelyhez Pascarella megint nem nyult hozzá, maró erővel kezdett vágyódni gyermekei után. Valami érthetetlen szorongás gyötörte. Lauro és Grazia is benne volt ebben a szorongásban. A cipőcsikorgós séta a szobában most csakugyan börtönséta lett. Amikor az ügyvéd megérkezett, Don Domenico lihegve szaladt elébe:

— Mit csinálnak a leányaim?

— A legidősebbet és a legfiatalabbat megoperálták. Ezt tudja?

Az apa leült a szalmazsákra és kidülledt szemmel

bámult a kövér ügyvédre, aki igyekezett megnyugtatni őt:

— Ne féljen! A veje nagyszerű ember. Gondoskodik a fiatal hölgyekről s az én segítségemmel önt is ki fogja húzni a bajból, signor Pascarella.

Don Domenico két öklével ütemesen kezdte verni a homlokát:

— A vőm! A vőm!

A szót és a mozdulatot őrült módjára szüntelenül ismételte. Az ügyvéd meg akarta tudni a kihallgatás részleteit. Nem kapott választ. Semmire sem lehetett menni ezzel az emberrel. A legjobb lenne, — gondolta magában — ha lemondana a védelemről.

Domenico Pascarella a második éjszakán egy pillanatra sem hunyta le a szemét. Elveszítette a gyermekeit, egyiket a másik után. Miben betegedhetett meg Annunziata, hogy meg kellett operálni? És Iride? Iride talán már meg is halt. Eszébe jutott, hogy az ügyvéd elmondott valamit az operáció részleteiről, de akárhogy is erőlködött, nem jutott eszébe semmi. A pokol megváltás lehet ennek az emlékezethiánynak kínjaihoz képest. A takaró alatt megmerevedett a teste és nem tudott felmelegedni. Megpróbálta megmozdítani a lábait, de hiába. Ez a téboly! Hogy is bírhatná el mindezt az emberi lélek, egyetlenegy apai lélek? Annunziata, Grazia, Iride, Placido, Lauro, Ruggiero. Hogy ne legyen egészen egyedül s legalább a saját hangjának társaságában töltse az időt, hangosan ezt mondogatta: «Lauro, Lauro, Lauro!»... De a hajó, amely Placidot és Ruggierot hozta, elsüllyedt a tengerben, hogy valóban teljesen magára maradjon és többé ne gondoljon semmire. Hiszen szerencse lesz, ha elítélik. Ha halálraítélik! Éjfél felé felráncigálta magát a megmerevedésből és sokszázszor ide-oda szaladgált a cellában, ez jólesett és némiképpen megnyugtatta.

Másnap reggel azonban a harag napja virradt Don Domenicora. A vizsgálóbíró alaposan megfontolt párducugrással fogadta:

— Engem ugyan nem fog továbbra is bolondítani. Bebizonyosodott, hogy megcsalta a hitelezőit és az ügyfeleit. Ha az az angol strohmann százszor is kezességet vállal magáért, a csalás csak csalás marad. Majd én

leszoktatom a nevetésről. Az ügyész már készíti a vádiratot, amelytől zúgni fog a füle. Lövöldözött vagy nem? Ismeri a szándékos emberölés kísérletére kiszabott büntetést? Mi?

Don Domenico halálosan fáradt lábai meginogtak. A hatalmas ember azonban tovább ordított:

— Tíz esztendő, enyhítő körülmények nélkül!

A fogoly apa mindkét kezével megtámaszkodott az íróasztalban. A hang megint lemennydörgött rá:

— Álljon egyenesen előttem! Majd megtanítom magát, hogy tisztelje az állam képviselőit.

Pascarellának még volt annyi ereje, hogy méltóságát úgy-ahogy megvédelmezze:

— Ha kiabál velem, egyetlen szót sem szólok többé.

— Egyszóval mégis van valami beszélnivalója, — kapaszkodott szavaiba az inkvizitor. — Barátságosan tanácsolom, hogy beszéljen, beszéljen nyiltan, leplezze le a összeköttetéseit! Egyes-egyedül ez mentheti meg.

Don Domenico a rekeszizmára szorította a kezét, mert úgy érezte, hogy a testét széttépi valami. De a hangja nyugodtan csengett:

— Már tegnap megmondottam önnek, hogy mindebből a fecsegésből nem értek semmit. Mit akar tőlem? Rendben van, a revolverem elsült. De mikor az a csőcselék elvette az eszemet!

Az instruttore, a keménykötésű törpe rikácsolva ugrott talpra:

— Már megint kezdi? Óva intem magát! El fog itt rohadni, mint egy döglött patkány. Térjen észre! A magafajtájú emberek közül már nem egyet bírtam szólásra.

Gyorsan belemarkolt az akták közé s egy levéllel hadonászott a levegőben.

— Tudja, hogy mi ez? Ez egy levél, amelyet Grazia lánya írt magának. Nagyon fontos közlések, komoly vallomások és új hírek vannak benne! Ismerjen be mindent s tüstént odaadom a levelet.

Don Domenico gyermekes vággyal emelte fel a kezét s ezt nyögte:

— Adja ide kérem a levelet! Hiszen az *én* levelem!

— Meg fogja kapni. Először azonban mondja meg, hogy hol járt november 13-án délután? Mondja el a

tiszta igazságot a «Risorgimento»-páholyról, a fasiszta forradalom ellen szőtt összeesküvésről...

— A levelemet!!

Az elkínzott apa megmarkolta a kart, amely elragadta életének ezt a kincsét. «Elvezetni!» rikoltotta a keménykötésű törpe. Pascarellát puskatussal lökdösték ki a szobából, végig a hosszú folyosón. Aztán egy udvaron ment át a börtönőrrel az épület másik szárnya felé, ahol a cellája volt. A kapu véletlenül nyitva állott s odakint közömbösen áradt a külvárosi ucca szabadsága. A fogoly igazán nem akart szökni, az egész tisztára reflexmozgás volt, kapkodás a szabadság levegője után, valami viharos nekiindulás a gyermekei felé. Mindenesetre tény, hogy őre mellől a nyitott kapu felé rohant. A gummibot ütése földresujtotta.

Néhány perccel később megint ott volt a cellájában. Érinthetetlen és hófehér apai fején valami undorító hurka nőtt. Gyalázata és nyomorúsága most egyszerre valami természetfölötti villám fényében bontakozott ki előtte. Megint dühöngeni kezdett, hisz' egyebe már nem maradt. Öklével rohant a falnak s a torkából hosszúranyúlt roppant hangok törtek elő, amelyek néha-néha éneklésre emlékeztettek. Az ügyvéd ugyancsak ezidőtájt érkezett meg s a felügyelőkkel együtt a kémlelő nyíláson át figyelte az őrjöngő embert. Átkozottul kellemetlen história — gondolta magában. — Ennek az embernek nyilván igaza van. A beszámíthatatlansággal jutunk legmesszebbre. De az apa üvöltve kérte a halál kegyelmét Istentől. Isten azonban nem küdte el hozzá a halált, csak egy szép, nehezen csillapítható orrvérzést küldött. Domenico Pascarella lehajolt a földre s különös öröme telt benne, amikor látta, hogy a csöpögő vér nemsokára egész tócsává állt össze. A szíve egyszerre derüs és könnyű lett. Lefeküdt. Feje a fájó daganattal együtt egyre nőtt s lassan keringeni kezdett a fájdalom tengelye körül. Az apa lehúnyta a szemeit. Most mintha mindenfelől közeledne feléje valami. Édes, csicsergő hangzavar az egész. A gyermekei. Nem látta őket. De így együtt nagy és testszerű tömegben gyűltek össze s mondhatatlan édességgel mind az ágya felé igyekeztek. Amikor felébredt, már nagyon késő volt. A megmaradt világosság összefogott köpenyben guggolt a ma-

gas ablakrácsok között és mereven bámult rá. Don Domenico ezüstös csillogást vett észre a kis asztalon. Egy tálca állt ott gondosan megterítve, rajta cserépedények, ételes tálak és tányérok. Mellette egy üveg behűtött bor. Napok óta nem evett semmit. Felemelkedett és a halból, húsból és borból valami keveset enni próbált, hogy ne veszítse el végkép erőit. Ezeket az ételeket finom edényekben Arthur Campbell küldte, de a vizsgálóbíró mindmáig nem engedte meg, hogy átadják. (Ugyanez lett a sorsa a pasticcia di maccheroninak is, amelyet Grazia naponta beküldött apjának Giuseppével. Don Domenico azonban már néhány falat és néhány korty után abbahagyta az evést. Talán a gyomra nem viselte el többé az ételeket vagy kitalálta, hogy honnan valók.

A negyedik nap kihallgatás nélkül telt el. Az állam kiejtette szájából Domenico Pascarellát, mint a ragadozó a zsákmányát, amikor észreveszi a vadászt. A keménykötésű törpébe oltott vizsgálóbírót feljebbvalója elé citálták, akitől szörnyű orrot kapott a túlbuzgalmáért. Ez a szüntelen szimatolgatás az összeesküvések után, az üres indíciumok sebtiben való összehordása csak a tehetségtelenséget bizonyítja s ártalmára van a jó ügynek. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy mindezt megelőzte Pascarella előéletének legalaposabb kinyomozása, amelyet a prefektus személyesen rendelt el. Eközben kiderült, hogy az angol helyesen ítélte meg a dolgot, valóban ártatlan embert rohantak meg, a cég adósságai teljesen fedezve vannak, a főnök maga sohasem foglalkozott politikával s még fegyverviselési engedélye is van. A prefektus tisztességes ember volt és elhatározta, hogy az elkövetett jogtalanságot nem hagyja megtorlatlanul. Az egész akció kezdeményezőjét, a kékreborotvált vezetőt a párt szolgálatában áthelyezték valami Isten háta mögött fekvő kis fészekbe.

A már egyáltalában nem keménykötésű törpe délután öt óra felé udvariasan belépett Pascarella cellájába s szégyenkező bocsánatkérések között nyujtotta át Grazia levelét. Don Domenico kezében tartotta a galamb olajágát. Egészen valószínűtlen állapot hatalmasodott el rajta s még a váratlanul megjavult gondos bánásmódot sem vette észre, amelyben egyszerre része lett. Cellájában egész éjszaka égve hagyhatta a vil-

lanyt s az őr minden órában bekopogott, hogy a nagyságos úr kívánságai iránt érdeklődjék. El akarta olvasni Grazia levelét. Nem sikerült. A szemei meggyengültek. Az öreg börtönőr szemüvegét kellett kölcsönkérnie. Most történt meg elsőízben, hogy Don Domenico nem szabadszemmel nézte gyermekének életét.

A bevezetésben Grazia Annunziata véráldozatáról írt s azokról a nagyon kedvező következményekről, amelyeket Iridén napról-napra határozottabban lehet megfigyelni. A professzor a mai vizit után kijelentette, hogy a játékot megnyerték. Grazia csak ezután tért rá saját személyére. Apja lábaihoz vetette magát s igazságért és bocsánatért könyörgött. Sorjában mondott el mindent. Egyetlen bűne s egyetlen csalása, amelyet papa ellen elkövetett, az a bál volt a Hotel Bertoliniban, ahová szegény Lauróval ment el papa tudta és engedélye nélkül. Ma már nem is tudná megmondani, hogy miért tette. Egész szívével azt hiszi azonban: maga a «providenza divina» vezette erre a vadidegen helyre, hogy megajándékozza a legjobb és legelőkelőbb emberrel, akit utolsó lehelletéig szeretni fog. Igaz, hogy Arthur Campbell sok évvel idősebb nála. Ez azonban csak fokozza iránta érzett gyengédségét, ámbár azt is őszintén be kell ismernie, hogy még sohasem látott szebb férfit és fiatalosabb megjelenést. A legfontosabb azonban az, hogy papa az Isten szerelmére valahogy ne higyje, hogy ama báli találkozás után Arturo tette meg az első lépést és saját elhatározásából jött Nápolyba. Egyedül ő, Grazia felelős mindenért, mert kétségbeesett szerelmében ő üzent Londonba. Az üzenet nélkül Arthur Campbell bizonyosan nem közeledett volna hozzá, hanem egy földrajzi expedícióval Tibetbe ment volna, hogy elfelejtse. Grazia azonban azt hiszi, hogy Arturo sohasem tudta volna elfelejteni, mert egyikük szerelme sem kisebb a másikénál. Minden rossz gondolat és csúnya gyanusítás nagy igazságtalanság Arthur Campbell ellen. Akármilyen szörnyű is volt az a reggel, amikor papa eltaszította őt magától, mégis áldja a levelezőlapot, amelyet Londonba írt. Grazia végül bevallotta, hogy nemcsak őt mentette meg Campbell a haláltól, de szomorú helyzetében papa is olyan barátot és segítőt talált Arturóban, aki mindenét fel-

áldozza, hogy már holnap vagy holnapután kiszabadítsa a börtönből. A befejezésben Grazia mégegyszer bocsánatot kért, amiért apját félrevezette azon a karneváli éjszakán s igazságos és kegyes ítéletért könyörög most, hogy minden bűnét beismerte. Don Domeniconak az egész pénteki napon (ez volt az ötödik nap) elég ideje volt ahhoz, hogy Grazia levelével s az «igazság» és «bűn» szavak értelmével foglalkozzék. A gondolkozás nem volt ugyan erős oldala éppoly kevéssé, mint a magányosság vagy a koncentrálás, de hiszen a gondolkozáson túl is megvilágosodhatik az emberben sok minden s néha még könyörtelenebbül is a logikai megismerésnél. Egyenetlen fényerővel, hosszabb időközökben és váratlan villanások képében jutott el hozzá ez a megvilágosodás, amely sokkal kegyetlenebb volt, mint a keménykötésű törpe inkvizítor. Nem is az volt a legrosszabb, hogy egész eddigi életét nagyon szánalmas valaminek látta. Sokkal elviselhetetlenebbül viselkedett az a jogász, aki most az apa lelkében megjelent s megindította a könyörtelen eljárást. Eddig nem is sejtett összefüggések derültek ki. Az események mind összefonódtak. Például Battefiorival szembeni viselkedése és Battefiori gaztette. Miért is töltötte idejét a számlakivonatok megvonalozásával, miért tűrte, hogy ez a csirkefogó hízelkedéssel félrevezesse, a helyett, hogy a körmére nézett volna? A megvilágosodás: éppen könnyelmű magatartása kergette Battefiorit a bűnbe. Gnolli ügyvéd esetéről kiderült, hogy hasonlókép megfoghatatlanul párhuzamos bűn volt. Az uralmon lévő párt bosszújának is egyszerre más arca lett. Nem tiltotta-e meg Ruggiero fiának, hogy belépjen az ifjúsági szervezetbe, — még hozzá nem is politikai meggyőződésből, hanem gőgből és haragból? Nem ő maga felelős-e a hatóságok gyanujáért, amely üzletvitelére vonatkozólag különben teljesen jogos volt? A második megvilágosodás: joga van-e az embernek úgy élni, mintha rajta és családján kívül nem is volna világ? Ruggiero és az avanguardia előjátéka nélkül Gnolli feljelentése sikertelen maradt volna. Egyik dolog okszerűen fejlődött a másikból s mindig ő maga volt a kiindulópontja ennek a végzetes kauzalitásnak. Most már a fogságot, a kihallgatás kínjait, még a gumibot ütését sem érezte

egyszerű bántalmazásnak. Csaló kereskedő volt és megérdemelte az állam bizalmatlanságát. Miért bánjanak éppen vele másként, mint a többiekkel? Az apa sejtelmesen közeledett ahhoz az igazsághoz, amelyet ifjú gyermeke, Placido, feljegyzései közben így fogalmazott meg: «Életnek nevezik azt a művészetet, amely hívságosan ragaszkodik tévedéseihez és jogtalanságaihoz. Aki ezt megismeri, az nem ismeri meg többé, mert ez a halál.» Mindezek a sejtelmek azonban mintegy az előszobában játszódtak le. Don Domenico legbelsőbb megvilágosodásai nem annyira az elszenvedni kényszerült igazsággal foglalkoztak, mint inkább azzal az igazsággal, amelyet ő maga gyakorolt. Kinyujtózva feküdt a szalmazsákon. De újra meg újra összeszedte magát, hogy Grazia levelét tizedszer és huszadszor is elolvassa. Elkínzott agya nem tudta egymásután felfogni a sorok értelmét. Elolvasott néhány szót, aztán leejtette a levelet, az ablakra bámult vagy szokott módján körbeszaladt a kalitkában. Micsoda zsúfoltság mindenütt! Az idő mintha felborult volna. A legrégibb és a legközelebbi mult megérintette s az arcába lehellt.

Igen, ott van Annunziatával azon az egyetlen bálon. Bosszantja a leány merevsége. A többiek sokkal csinosabbak. Amikor szorongva néz rá, az apa szemei dühösen szikráznak. Már tíz órakor únja az egészet, elég volt, gyerünk haza! Otthon csak szolgálja ki őt. A leánynak, a leány életének nincs szüksége önálló boldogságra. Ugyan ki törődjön az apával, majd ha megöregszik? — Kinn halkan kopognak. Giuseppe lép a hálószobába: Placido asztaláról minden könyvet és írást idehozol nekem, érted? Majd kiverem a fiú fejéből a beképzeltséget! Magasabbra jutott, mint én, ezt nem tűrhetem. — Lauro rajzolni akar tanulni? Grazia énekelni, ő meg rajzolni? Hát engem talán tanítottak énekelni? És így tovább. Egyik esemény felváltja a másikat. Ruggiero pofonokat kap a futballozásért és Iridét bezárja, mert Giuseppe bepanaszolta. A képek nem érnek véget. Mintha felhasították volna az apa emlékezetét, kibuggyan az eltemetett mult. Don Domenico a fal felé tántorog. Az új megvilágosodás borzalmasabb a többieknél: Lauro miattam halt meg. Nem talál bizonyítékot, de nincs is szükség rá, mert mélyen benne

él a rettenetesen tiszta megismerés, amely szinte megvakítja. Körbenfutása gyorsabb lesz. Mostanáig hangtalanul mozgott, de most valami halk, jajgató hang tör elő a torkából. Ez a hang nem szakad meg, nem lesz gyengébb, de nem is erősbödik ez a megtiport vinnyogás. Csak jóval később — közben leszáll a sötétség — hull szét a panasz gyenge suttogássá. Ez a suttogás egyetlenegy szó, amely szűntelenül patakzik az apa ajkairól: «angyalok, angyalok, angyalok, angyalok...»

A lábai nem bírják tovább. A gyengeségnek és láznak valami édes érzése kezd áradni bennük. Az ágyhoz vonszolja magát és elnyúlik a szalmazsákon. Tüstént szelíden átfogja a halálos kimerülés. A cella kiszélesedik. Papának nem kell sokáig várni gyermekeire. És most csakugyan gyermekek még, mind abban az elkészületlen korban vannak, amikor minden apa és anya bálványozza kicsinyeit. Még nem fiatalemberek, hanem nyolc és tizenkét év közti fiúk, nem ifjú nők, hanem kislányok csupán és Iride, aki Annunziata ölében ül, szinte még csecsemő. Papa lassan meglátja, hogy a gyermekek csoportja egy csónakban közeledik feléje. Ezeket a csónakokat a Castello dell' Ovo kis kikötőjében szokták bérelni. Igen, valamikor régen az övéit is elvitte egy ilyen kirándulásra. De a csónakban sehol sincs matróz s Lauro, a csodaszép ifjú vezeti a járművet egy hosszú rúddal, amelyet ütemesen lök a mélységbe. Így nem lehet közlekedni a tengeren — gondolja papa. De ez már nem is a tenger, hanem valami különös szürkeség s nagyon jól tudja, hogy nem a via Partenope kőkorlátjának támaszkodik, hanem ott fekszik a börtönágyon. Mégis azt hiszi, hogy kitárja a karjait, mert a gyermekei majd meglátják: itt vagyok! Itt vagyok! Meglátják ugyan, de nem felelnek. Világosszínű ruhákban és derüsen siklanak el mellette: ide! Itt vagyok! Itt kell kikötni! Alig hallhatóan suhan át hozzá a válasz:

— Nem papa!

Nyitott szemmel fekszi végig az éjszakát.

De másnap — a hatodik napon — nem nyitja többé ki a szemét. A szíve mintha kialudt volna, bár nyugodtan dobog. Most már a gyermekeire sem gondol többé.

A szabadság is közömbös lett. Nem is vágyódik el többé ebből a házból. Ha akarják, tartsák fogva haláláig, ő mindig itt fekszik majd és hallgat. A hosszúra nyult pillanatok áthatatlan szálakat húznak ki agyából s valami narkotizáló gubót szőnek köréje. Így lett új ember Don Domenicóból s ez az új ember hagyta el másnap reggel tizenegy órakor a börtönt. De ez az új ember nagyon öreg ember volt.

A baljós kapu előtt szép autó — Arthur Campbell bérelte — várt Domenico Pascarellára. A hágcsón Giuseppe állt. Az öreg szolga az elmúlt napokban csodálatos módon rendbejött. Ha nagyon akarja, még a szemhéját is tudja nyitni-zárni. Megvetéssel gondol vissza a «zsábára», amelynek ereje megtört rajta. Amikor Don Domenico kilép az épületből, a megszokott «riverisco eccelenza» köszöntéssel üdvözli, kinyitja a kocsi ajtaját s egyetlen mozdulattal sem jelzi, hogy ezt a napot szokatlan napnak és ezt a házat szokatlan háznak tartja. A gazda nem szól egy szót sem, így mennek a via Concordiába. Giuseppe már elkészítette a fürdőt és valami harapnivalót. Don Domenico úgy lép be a lakásba, mint mindig. Lépésének ugyanaz a hangja, mint hét nappal ezelőtt. De az arca összezsugorodott, a szine barnássárga lett és szúrós fehér aggastyánszakáll keretezi. Van ideje bőven. A fürdés sokáig tart. Aztán meg akar borotválkozni. De az ujjai reszketnek, nem tudja megfogni a kést. Csenget a szolgának. Giuseppe kezei is minden másra inkább alkalmasak, mint erre a veszedelmes foglalkozásra, mert koronként lebírhatatlan rángatódzás fogja el. A szomszéd borbélyra vár a feladat, hogy a hazatért embert hajdani énjének nagyon kérdéses tükörképévé alakítsa vissza. Aztán Don Domenico üggyel-bajjal felöltözik s a sala da pranzoban azzal a sötét elmerültséggel fogyasztja el reggelijét, amelyet Giuseppe ősidők óta ismer. Néhány kérdés Annunziata és Iride állapota iránt, egy pillantás a postára, vajjon nem jött-e levél a fiúktól, — ez minden. Amikor aztán egy óra mulva elhagyja a házat, rá sem néz a várakozó autóra, s bizonytalan, de egyenletes lépéssel megindul a kórház felé. Giuseppe lopva küldi vissza a kocsit megbízójához a hotelba.

A nővérek vágyódva, de teli szorongással és reménnyel várják apjukat. Hiszen néhány perc mulva minden eldől. A fogadtatást nagyon gondosan szervezték meg. Először csak Annunziata és Iride lesz a szobában. Grazia majd csak akkor lép be, ha érzése szerint itt az alkalmas pillanat. Közben Grazia Arthur Campbell és az öreg pénztáros elosztott őrszemekként álldogálnak a folyosón és a lépcsőn, hogy papa megérkezését villámgyorsan továbbadják. Annunziata és Iride már felkeltek az ágyból. Iridén lehetetlen fel nem ismerni a lábbadozás első jeleit. Még mindig nagyon sápadt, de az arcáról már eltűnt az utóbbi hónapok sárga pergamentszíne. Valami örökös nyugtalanság önti el s a nagy pillanat feszült várakozása mindezt még fokozza. Annunziata sokkal betegebbnek látszik, mint Iride. Mégsem a vérveszteség-okozta kimerültség teszi, hogy a szeme oly nyugodt merevséggel bámul maga elé, mintha súlyos sebesült lenne.

Hangos és sietős kopogtatás az ajtón. A jel! Annunziata és Iride felugrik. Mindketten valami hosszú kék köténynt hordanak, amely régi középkori képek alakjaira emlékeztet. Most egy nagyon öreg ember lép a szobába. Néhány hangos szívdobbanással kitöltött pillanat múlik el, mielőtt a két leány felkiáltana: «Papa!» Iride a karjaiba repül. A mult minden szemérmes tartózkodását elfelejtették. A leány vad erővel szorítja magához, csókolni kezdi. Életében most történik először. De mialatt csókolja, rettenetesen megrémül. Mi történt papával? Hiszen ez már nem a régi papa. Az apa is forró áhitattal viszonozza a gyermek csókjait. Aztán kinyujtja másik szabadonmaradt karját és mellére húzza Annunziatát. És ebben a hármas-egységes összefonódásban sokáig együttmaradnak. Annunziata észreveszi, hogy az apa arca elváltozik és hamuszürke lesz. Gyorsan széket visz az ablakhoz. Nehéz lélekzettel és akadozó lábakkal imbolyog az öreg ember a szék felé, de aztán megfordítja, hogy szembekerüljön a fénynyel, — nem akarja, hogy arcát túlélesen lássák. Annunziata és Iride kétoldalt letérdel melléje a hosszú kék kötényben. Nagyon keveset beszélnek. Papa néhány szóval megkérdezi, hogyan történt a beavatkozás, a gyógyulás, mit mondanak az orvosok. A leányok örö-

met akarnak szerezni neki azzal a közléssel, hogy a vérátömlesztés csodát művelt és Iride néhány hét múlva teljesen egészséges lesz. Az apa szüntelenül az ajtóra bámul. A szíve tele van Graziával. De nem tudja annyira összeszedni magát, hogy kimondja a nevét.

Amikor aztán Grazia ott áll a szobában, — senki sem hallotta, mikor beosont — az apa feláll és elfordul. A lány egyetlen lépéssel sem merészkedik előbbre:

— Olvastad a levelemet, papa?

Az apa úgy szeretne vele beszélni, úgy szeretné megsimogatni a kezét, de nem megy. Nem képes rá. A lány hangja olyan, mintha fojtogatnák:

— Hát nem bocsátottál meg nekem, papa?

Még mindig nem formálódnak szóvá a torkában lappangó hangok. Legalább oda tudna fordulni felé! De ez is csak félig sikerül. Grazia most meglátja apja beesett arcát, a szétzilált profilt, a meghajlott alakot:

— Légy hozzám... igazságos... papa...

E közben Arthur Campbell fülét kívülről odaszorítja az ajtóhoz, hallgatózik. Észre sem veszi az arrafelé járók gúnyos pillantásait. Úgy aggódik Graziáért. Egyetlen szót sem lehet hallani. A kis szobában baljós csend uralkodik. Erre határt szab magának: tízig számolok. Még mindig nem hallatszik semmi. Tovább már nem bírja ki. Nekilendül, mintha valami fekete vízbe ugrana s aztán nagy zajjal belép:

— Halló signor Pascarella, nagyon örülök, hogy újból itt van.

Lehetetlenül hamisan cseng ez a bizalmaskodó, nyers hang, amelyhez csak zavarában folyamodik. Szerencsétlenebbül már nem is választhatta volna ki az üdvözlés módját. Az apa rémülten mered az idegenre. Aztán még egyszer feltámad benne a régi Don Domenico és nekirugaszkodik. Apró termetével megpróbál magasra nyujtózni és az alsó állát előretolja:

— Engednem kell, hiszen ön megvásárolt.

Arthur Campbell jóideig nem érti ezeket a szavakat. Csak az öreg ember ellenséges arcát látja, akit megmentett a pusztulástól s kiszabadított a fogságból. Egyszerre megvilágosodik előtte az aljas mondat jelentése. Most már megérti. Valami vonaglás ugrál végig a testén. Lehajtja a fejét, az ökleit a mellére szorítja s

így lép lassan Pascarella felé, akit kékrefagyott szemekkel méreget, mintha a legmegfelelőbb helyet keresné egy mindent elintéző ütésre.

Jó időbe tart, amíg ökleiből kioldódik a görcs s végül megtalálja a megfelelő választ:

— Igen, ez igaz! De mindent odaadtam érte, amim csak volt.

Domenico Pascarella nem állja az idegen pillantását. A vádlott szánalmas mozdulatával fordítja el a fejét. Megint gyengének és nyomorultnak érzi magát. De a kínzó hang, amely a börtönben ébredt fel benne, figyelmezteti: mit teszel, mit beszélsz? Amit ez az ember tett érted, az példa nélkül való. Legalább egy szót kell mondanom, legalább meg kell köszönnöm. Úgy jár, mint a dacos gyermek. A nyelve vastagon és bénultan tétlenkedik a szájában.

Most érkezett el Iride órája. Hónapok óta színtelen arca égni kezd. Jobbjával megfogja papa kezét, baljával Arthurét s egymás felé ráncigálja a két embert. E közben egyáltalában nem úgy viselkedik, mintha ki akarná békíteni őket, inkább liheg és összeszorítja a fogait, mint egy féktelen gyerek holmi neveletlen csínytevés közben, amely meghaladja erőit. Annunziata és Grazia igyekeznek papa lelkére beszélni. Először Campbell keze nyílik ki, azután Pascarelláé, akinek fájdalmasan jólesik Iride ujjainak forró szorítása. A következő pillanatban sikerül az egész. De senki sem várta azt, ami most következett. Papa, aki még mindig szorongatta Arthur jobbját, egy lépéssel visszahátrál, a szék felé tapogatózik és lezuhan rá. Mindnyájan riadt izgalommal nézik. Valami szörnyű harc dobálja ide-oda a testét. A leányok rémült sikolyokkal állnak a rázkódó test előtt. Ez a halál arca, ilyen a meghalás. Hátrahanyatlik a székben s a fejét hátrafelé lógatja le, mintha másképpen nem kapna levegőt. De csoda-e, hogy haldoklóhoz hasonlít az, aki ötven év óta most sír megint először? Valami hörgéssel kezdődik az egész, később öblös hangok bugyborékolnak belőle, aztán a zömök törzs kígyózni és imbolyogni kezd, mint egy viharba került hajó. De a könnyek megváltása utóljára marad. Don Domenico sír. Az apa sír. Még soha senki sem látta sírni ezt az apát. Nem ter-

mészetes, hogy gyakorlatlan és féktelen sírása lelkük mélyéig felkavarja leányait? Annunziata és Grazia hangos patakzással sírnak s még Arthur is, akit szerelme magával ragad, eltakarja a szemét. Csak a legfiatalabb leány nem sír.

Mert mind e sok könnyben nem minden hiúság nélkül tükröződik Iris, aki íme, megalapította az új szövetséget.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Új lendület és lemondás.

Január ötödikére, tehát már az új esztendőre jelezték a Colleoni megérkezését Nápolyba. Látnivaló, hogy a véletlen ugyanazt a hajót szánta a hazatérő fivéreknek, mint amelyikkel kivándoroltak. Gibraltárból végre megtáviratozták, hogy január 5-én, pontosan délelőtt tizenegy órakor érkeznek.

Don Domenico lakása vagy egy hét óta riasztó forrongások színhelye volt. Annunziata és Grazia egyáltalában nem törődtek újév napjával s gyökeres nagytakarításba kezdtek. Arthur Campbell sürgetésére ugyan új szolgáló foglalta el Priscilla kamráját s Giuseppe is az elmult idők alapos lustaságával bírálgatta a házi munkát, sőt még Iride is ragaszkodott hozzá, hogy résztvegyen a nagytakarításban, de jórészt mégis csak a két nővért terhelte a tisztogatás és rendezgetés minden fáradalma. Papa rosszkedve nagyon akadályozta a munka gyors haladását. Reggeltől-estig szidott mindent. E megállapítás után néhányan talán nevetésbe törnek ki s lelki szemükkel a boszszankodó apában a régi, nem pedig a megváltozott Don Domenicot fogják felismerni. De ez a dolog valahogy furcsán alakult. A megváltozott apa nagyon ügyelt rá, hogy soha semmiféle jellel el ne árulja magát. Szinte sajnálja az ember, hogy e történet igazsága nem engedi meg a nagyon is közelfekvő meghatóbb befejezést. De papa egyáltalában nem látszott szelídebbnek, mint amilyen hajdan volt, a kulcsa époly energikusan csikorgott a zárban mint azelőtt s még a gyógyulófélben levő Iride is csak ritkán kapott egy-egy futó csókot a hajára. Csupán az alakja öre-

gedett meg s gyermekei féltek tőle egyre kevésbbé. Mindössze ezek voltak a belső változás külső jelei.

Don Domenico korrekt és nagyon tárgyilagos viszonyt tartott Arthur Campbell-lel. Rehabilitálása után az egész város, tehát az ellenséges világ, elárasztotta a rokonszenv legmelegebb megnyilatkozásaival. Úgy látszott, hogy az üzlet jobban megy mint valaha. A dúsgazdag üzlettársról szóló hírek hamar elterjedtek. Don Domeniconak azonban olyan tervei voltak, amelyeket a világ nem is sejthetett. Megelégelte az egész dolgot. A maga személyét illetően likvidálni akart mindent s csak a kedvező pillanatot várta, amikor az aziendát kellőkép kiegyensúlyozott állapotban adhatja majd át Grazia vőlegényének, — olyan módon, hogy az angol a hozott nagy anyagi áldozatot néhány év alatt jó kamatozással amortizálhatja. Pascarella azt hitte, hogy ezzel az üzletátadással teljesen kiegyenlíti minden hálatartozását. A javíthatatlan öreg ember még mindig nem volt elég okos, hogy felismerje: a cége, csakúgy mint ő maga, lejárta magát, — mindkettő már régen elintézett dolog volt. Úgy ajánlotta fel Arthur Campbellnek Battefiori és Gnolli íróasztalfelét, mint valami miniszteri bársonyszéket s közben azt kívánta, hogy az ily fejedelmi módon kitüntetett tartsa kötelességének azt érezni, hogy a kegyosztó szinte fél attól: ilyenmódon talán egy kissé meg is sérti önmaga méltóságát. Campbell nem kisebb grandezzával ment bele a játékba, amely végül is Grazia végleges tulajdonát biztosította. Ámbár szinte minden pénze Don Domenico üzletében feküdt, — hiszen ő maga sohasem volt gazdag — mégis nagyon ügyelt rá, hogy Battefiori helyére ne telepedjen le túlsokszor. Ennek az apai léleknek új és barátságosabb harmóniájából még mindig kihallotta a durcás mellékzörejeket, amelyeket sehogy sem lehetett kibékíteni. Ezért hát hagyta, hogy minden menjen tovább a maga útján, hetenként háromszor megjelent az aziendában s minden mást az időre bízott. Hiszen a novemberi tragikus események óta még két hónap sem múlt el, tehát óvatosnak kellett lenni. Graziával együtt elhatározták, hogy megvárják, amíg a Lauroért való gyászév fele letelik s csak májusban házasodnak össze. Grazia most me-

gint otthon lakott. Arthur elég rendszertelenül járt be az aziendába, de annál rendszeresebben étkezett a Pascarella-házban. Talán hihetetlenül hangzik, mégis letagadhatatlan tény, hogy ez a szokás ama pranzo óta nyert polgárjogot, amelyre Don Domenico a hosszabb együttes munka után magával vitte jövendőbeli vejét. Ez a körülmény mindennél jobban bizonyította a papa lelkében végbement változást. Két másik s még jelentősebb esemény váratlan örömmel és rémülettel remegett át Grazián. Karácsony táján történt, egyik este, amikor Campbell kimentette magát Graziánál, amiért valami üzleti tárgyalás miatt nem jöhetett el vacsorára. Don Domenico nem tudott semmit a dologról, csodálkozva nézett körül s szóról-szóra ezt kérdezte:

— Mi történt? Hol marad Arturo?

E kérdés után s tekintettel a porban úszó házi forradalomra, már nem is illik elcsodálkozni a másik, még emlékezetesebb eseményen. A fivérek hazaérkezésének előestéjén, január 4-én, Arthur Campbell páratlan vakmerőséggel vacsorára hívta Don Domenicot a Hotel Bertoliniba. Az angolnak ezt a támadását mindenki visszafojtott lélegzettel fogadta. Papa némán szemlélgette leányait, akik bekötött fejjel és amúgy köténnyesen készültek a nagytakarítás döntő harcára. Aztán azzal a száraz megjegyzéssel, hogy Isten látja lelkét, de ma igazán szívesebben nyelne valami jobbat az otthoni pornál, elfogadta a meghívást. Így történt, hogy Don Domenico még aznap este megjelent a Hotel Bertoliniban, amely családi életében oly törvénytelenül nagy szerepet játszott s amelyet mindig az ellenséges világ főhadiszállásának tartott. És ő, aki emberemlékezet óta legfeljebb egyszer-kétszer tért be útközben valami vidéki osteriába, most ott ült az ellenséges világ közepében, a Bertolini előkelő restaurantjában, előtte válogatott finom ételek és megtöltött pezsgőspohár. Vele szemben pedig ott volt az a férfi, aki elrabolta gyermekét. Don Domenico hunyorgatva méregette a gazdag és élveteg asszonyok ragyogó alakját s egyáltalában nem látszott felháborodottnak, amikor Arthur ellenséges pillantásokkal így esküdözött:

— Grazia szebb és nemesebb, mint ezek itt.

Az öreg ember még az ugató és nyávogó divatmuzsikát is nagylelkűen viselte el. Amikor pedig szivarozás közben Campbell megragadta az alkalmat s a Pascarellák fejének kifejtette egy berendezendő utazási iroda ötletét, Don Domenico ezt is türelemmel és hallgatással vette tudomásul. Azt persze sem a ragyogó terem, sem a boldog angol nem tudták, hogy mi játszódik le igazában a megtiport apa szivében.

Január 4-ike ezenkívül még más szempontból is emlékezetes nap volt. Don Domenico elég tekintélyes összeget osztott szét leányai között, először azért, hogy megfelelő ünnepi vacsoráról gondoskodjanak, másodszor pedig azért, hogy vásároljanak ajándékokat a hazatérők számára. Ezenfelül ő maga is felkászolódott, hogy fiait valami szeretetadománnyal fogadja. Ruggiero esetében könnyű volt a választás. Signor Pascarella most lépett be életében először egy sportfelszerelési üzletbe, ahol egy pár hatalmas világossárga futballcipőt, a saját termetének megfelelő tartós dresszt s végül egy igazi angol futball-labdát vásárolt, amely rugalmas volt és gömbölyű, mint valami tropikus gyümölcs. E bevásárlás után elment — azt persze nem tudjuk, hogy életében először-e — egy nagy könyvkereskedésbe a via Román. Komor szégyenkezéssel így szólt:

— Kérek valamit egy fiatal filozófus számára!

A segéd eléje rakta Giambattista Vico műveinek új kiadását és Benedetto Croce legújabb könyvét; mindkettő nápolyi gondolkodó és közülük az első már megkóstolta Domenico Pascarella haragját, azon az emlékezetes napon, Placido kamrájában. A könyvvásárló már nem emlékezett a hajdani dührohamra s Vico művét úgy méregette a tenyerében, mintha súlya szerint állapíthatná meg a filozófus igazi értékét. A könyvkereskedő végül eléje rakta az «Il Genio Russo» címmel megjelent gyüjteményes kiadást, amely a nagy orosz költők műveit foglalta magában. Placido apja gyanakodó mozdulattal tette a megvásárolt könyvek mellé Dosztojevszkij egyik művét. Az egész könyvvásárlás azzal a kényelmetlen érzéssel töltötte el, hogy önmagának kárt okoz vele, a megajándékozott fiúnak pedig semmi haszna az egészből. Amikor a sportcikkek-

kel és filozófusokkal megtöltött két nagy csomagot fáradságosan hazacipelte, egyszerre rájött, hogy nem ura többé saját életének és tetteinek.

E sokrétű nap és este után Don Domenico éjfélfelé súlyos szívszorongást kapott. Lauro egyszerre fájni kezdett. Eszébe jutottak az ajándékok, amelyekkel Placidot és Ruggierot fogadja majd s valami fojtogató érzés rohanta meg, amiért Lauro igazságtalan szigorral nem kapott semmit. Ettől a gondolattól akadozni kezdett a lélekzete. Valóban, mintha nem lett volna elég levegő körülötte, jeges zuzmara rakódott a testére s úgy érezte, hogy a szíve és agya azonnal megáll. Már a csengő felé tapogatózott s fel akarta riasztani a házat, hiszen ki tudja, talán itt a vég. De a következő pillanatban már jobban lett. Mivel elaludni nem tudott többé, felkelt, felhúzta a hálókabátját, s óvatosan lement a gyermekek szobáiba. Hallgatózni kezdett a leányok ajtajánál, legalább egyetlen kis sóhajukat akarta elcsípni, életüknek valami apró jelét. Hogy' szeretett volna benyitni Grazia szobájába, leülni az ágya mellé s bánatos szemekkel nézni, — nézni a leányra, akit íme elvesztett. Kifeszített tenyerét és arcát nekiszorította a fának, amely elválasztotta a leánytól. Nem minden szándékosság nélkül halkan nyögni kezdett, észre akarta vétetni magát. Hiszen annyira félt a halál újabb támadásától! Talán mégis csak felébred Grazia... De nem ébredt fel. Erre tovább tapogatózott a sötétben, mintha nem merné felgyujtani a villanyt. Ez itt a sala da pranzo és a salotto. És most? A Madonna-kép alatt ott lélekzett a kis olajmécs, amelyet Annunziata mindig újra meg újra megtöltött olajjal. Aztán következett a stanza della mammina, ahová papa szinte sohasem lépett be. Leült az egyik csipketerítős bársonykarosszékbe, amely álszemérmesen megrémült, ha valaki használta. Nagyon hideg volt és lesoványodott, szőrös lábai reszketni kezdtek. Mégis egy óránál tovább elüldögélt itt s nem nézett takaró után. A börtönben megtanulta a magányosság nagy művészetét. Néha-néha ránézett mamára, aki végtelen közömbösséggel egyáltalában nem viszonozta pillantását. Sejteni kezdte, hogy épp oly keveset tud erről az asszonyról, mint amennyit ezelőtt tudott. Életében először csodálkozott el ezen.

Jobbkezével megfogta a pulzusát. Mi volt ez az imént? A halál? Ó nem, nem a halál, csak a halál szelíd kezdete, az öregség. Fagyoskodva ült a stanza della mamminában s bámulta a saját öregedését. Mintha valami bedeszkázott tér volna az egész. Mindenfelől halk kopácsolás hallatszik. Cipekedő munkások jönnek s elhasznált köveket, füstös, kopott gerendákat dobnak egy csomóba.

Vannak ősi tények az emberi életben, amelyek nem változtak az évezredek során s mindig ugyanazokat a feszültségeket és feloldódásokat váltják ki. Ilyen a hajó lelket megremegtető siklása, a hajóé, amely eltávolodik a parttól vagy közeledik a parthoz. Ebben az odasiklásban a búcsú vagy viszontlátás, az eltűnés vagy újramegtalálás tiszta melódiája ütemes képpé alakul át s nincs műremek, amely ezt tökéletesebben tudná utánozni.

De a nápolyi kikötőt sok ragyogó kulissza takarja el s a Servizi Marittimi partján várakozó közönség szinte alig látja a tengert. Csak ha egy óceánjáró tűnik fel s óriási testét — mintha nem akarná bántani az apróbbakat — ügyetlen óvatossággal tolja át a kikötő szorosain, — a várakozó tömeg csak akkor érez valami könnyed rémületet. Pezsgő izgalom ragad meg mindenkit és sokan nevetnek, akiknek nincs is nagy kedvük a nevetésre. A három Pascarella-testvér is ilyen oktalanul nevetett s mindenféle figyelmeztetéssel traktálta egymást, miközben merev szemmel követték a hajókolosszus alig észrevehető közeledését. Arthur Campbell szemérmetesen állt mögöttük. Grazia kívánta, hogy tartson velük s ismerkedjék meg a fivérekkel már a kiszállás pillanatában. De ő maga a közeledő Colleoni láttára mintha teljesen megfeledkezett volna szerelméről — s egyetlenegyszer sem fordult feléje.

A kihajózás majdnem egy álló óráig tartott. A várakozó közönség és a kikötés helye közé vasrácsot toltak. Carabinierek állottak őrt ezen a helyen s hátukkal eltakarták a hajóból kiáradó tarka folyamot. Erről a kezdetben kellemetlennek és értelmetlennek látszó rendszabályról később kiderült, hogy olyan életbölcseség volt benne, amelyre a hatóságok nyilván nem is törekedtek, mert ez a gát az izgalmat csökkentő védőfal lett a túlerős érzelmi feszülségek és a kényszerű

családás között. A hosszú várakozás szinte felőrölte az idegeket. A feszültség később alábbhagyott s amikor a várakozók csókokkal és örömkiáltásokkal fogadták a hazatérőket, szinte senki sem vette észre az elszomorító elidegenedést, amely minden viszontlátásnak leglényegesebb eleme. Tér és idő elvégezte a maga emésztő munkáját anélkül, hogy bárki is észrevette volna. De aztán egyszerre mindenkit szorongatni kezdett az emlékezet elhalt részeinek érzelmi üressége: ez itt az anya volt, persze, hiszen ő az, nem is változott semmit és mégis olyan idegenszerű. Ott jött a férj. Milyen szenvedélyesen vágyódott utána az asszony, de a férfi olyan hűvösen viselkedik, szinte csak a csomagokról beszél. Mi történt itt? Nos, az emlékezet nem állott meg a távollét ideje alatt sem s az emberek ettől szenvedtek most. Mert a tökéletes, az isteni emlékezet maga a halhatatlanság s a halottak jövendő feltámadása.

A Pascarella-testvérek is belekényszeredtek ennek az általános viszontlátási hangulatnak kettős világításába. Senki sem tartotta volna lehetségesnek és mégis: közöttük is felmerült az elidegenedés. Nagy gyengédséggel ölelték és csókolták meg egymást, de Grazia mégis csak más Placidot, Iride pedig egy másik Ruggierot látott viszont. (A régi közelség mindörökre megváltozott. A tegnapi szeretetből sohasem lesz már holnapi szeretet. Ez fáj.) Leginkább Ruggieron lehetett meglátni a változást. aki ruházkodásának legapróbb részleteiben is arra törekedett, hogy igazi braziliai legyen. Lapos és alacsony velúrkalapot viselt, nyaka körül zöld sált, irígylésreméltó vad bőrcipőt s derékbaszabott öves kabátot. Az arcbőre olajbarna volt, s a haja nem áll többé kócosan ég felé, hanem szinte kék fényt tükrözve simárakefélten és oldalt elválasztva feküdt a fején. Ezt az idegenszerűséget még teljesebbé tette a kétoldalt viselt barkó s a balhalántékán hatosformára kanyarított, toreádorszerű hajfürt. A hajdan oly formátlan «medve» mozdulatai most öntudatosak és nagyvilági módon tapasztaltak voltak; mintha keresnék az élet bonyodalmait, hogy játszhassanak velük. Testvéreit kezdettől fogva jóindulatú fölénnyel kezelte. Iride minden oldalról csodálkozva szemügyre vette, aztán kereken kimondotta az igazságot:

— Jóidőbe fog tartani, amíg megint megszoklak.

Sokkal nehezebb, szinte lehetetlen volt megállapítani Placido átváltozását. Most is ugyanazt a ruhát viselte, mint amikor elutazott s elidegenedésének szinte nem is volt külső jele, legfeljebb, hogy sápadtabb és soványabb volt, mint azelőtt. De a szemében néha felcsillant az olyan tudós nagy fáradsággal megfékezett pillantása, aki mindörökre hallgatni fog titokzatos expedícióiról. A szemei változtak meg, mondogatta magában Grazia. De Placido is elismételgette: egészen más lett, — s lassankint érteni kezdte, hogy miért. Szerencsére az útlevélvizsgálat s a csomagok elvámolása minderről alaposan elterelték a figyelmet. Valahonnan Giuseppe is felmerült, megragadta a legkisebbik táskát s letörölte homlokáról a fáradtság verejtékét. Arthur Campbell viszont lelkesen megrázta a fivérek kezét, egyebekben azonban igazolni sem próbálta jelenlétének jogos voltát s a csomagok elvámolása körül oly viharos és szívós energiát fejtett ki, hogy az összes utasok közül a Pascarellák hagyhatták el először a korlátokat.

Placido most már mindent tudott. Az útlevél- és vámharc közben egészen szótlanul állott s a fejét lehorgasztotta. De kifelé menet Grazia oldala mellé került, rámosolygott s minden önlegyőzés nélkül ezt suttogta:

— Nagyon tetszik nekem.

Ez a finomság, — amely azonnal tudomásul vette a legfontosabbat, noha senki sem közölt vele semmit s három szóval minden bizonytalanságot elsöpört az útból, amely a két testvér között felhalmozódott — tiszta lényének ez a tökéletes bizonyítéka egyszerre felszabadította Graziát. Az elidegenedés s a viszontlátás melankóliája egy csapásra megtört. Az elmúlt idők szenvedélyével fogta át a nővér a fivért:

— Olyan boldog vagyok, hogy ezt mondtad...

Most szenvedélyes beszélgetés kezdődött kettejük között, s eközben nemcsak a honi utcákat felejtették el, de a többi testvéreket és a barátot is. Amikor Iride látta, hogy Grazia szomjas mozdulattal akaszkodik Placido karjába, megragadta Ruggierot s nemsokára a két legfiatalabb körül is elmerült a világ.

Annunziata magára maradt.

Arthur Campbell most odanyujtotta a karját s valami könnyű és derűs társalgást akart kezdeni. Annunziata nem is felelt, míg csak el nem értek a Piazza del Plebiscitohoz. Aztán vonagló arccal fordult feléje:

— Te még nem is tudod Arturo, neked mondom meg legelőször, mielőtt papa és a többiek tudnák. Ha ezek a dolgok végetérnek, el fogok tűnni.

A férfi ujjai ijedten simogatták a kezét:

— Mit jelent ez, Zia?

— Ez azt jelenti, hogy kolostorba megyek. Ott már ismernek. És várnak rám.

A férfi olyan szorosan fogta, mintha valami tébolyult cselekedettől akarná óvni, amíg van rá idő:

— Ezt nem teheted Zia, ez lehetetlen!

— Miért lehetetlen?

— Mert még nagyon fiatal vagy, Zia.

— Mire jó, hogy fiatal vagyok? Borzasztónak érzem, hogy még fiatal vagyok.

— Ne beszélj csacsiságokat. Zia... Bocsáss meg! Mindazt megértem, ami benned most lejátszódik. De hiszen mindnyájan szeretünk téged. Én is szeretlek téged.

— Ezek csak szavak...

De a férfi megragadta kezét és hosszan megcsókolta:

— Nagyon kérlek, ne kételkedj bennem, Zia! Nem is tudod, mennyire tisztellek! Minden elhatározásodban melléd állok Zia. De ne felejtsd el, hogy szükségünk van rád, mint az életre. Ó igen! Nemcsak apádnak van rád szüksége, hanem Graziának és nekem is.

— Ugyan kinek kellek én?

Kivörösödött és kétségbeesett szemekkel nézett a férfire.

A testvérek nem gondolták volna, hogy Placido és Ruggiero viszontlátása annyira megrázza majd papát. (Don Domenico nem ment le a fiai elé a kikötőbe, mert fogsága óta félt a csoportosulásoktól. De ezenkívül most saját érzelmeitől is félt.) A hazatérő fiúk határozottan meglátták azt, ami a leányok előtt a naponkénti érintkezés miatt elmosódott maradt: apjuk kezdődő aggastyánkorát. Mindennél jobban fájt nekik papa új szelídsége. Nem is rejtegetett izgalommal várta őket az

ajtó előtt s reszketve tárta ki eléjük karjait. Mióta tudatos életet éltek, most történt először, hogy forró apai csókot éreztek az arcukon. És ugyan mit szólhattak volna az ajándékokhoz, az apai lemondásnak ehhez a szivettépő jelképeihez? Szégyenlősen és szorongva bámulták a futballt és a filozófusokat, hiszen ezekkel az ajándékokkal papa mindörökre szentesítette az eddig tiltott szenvedélyeket.

Mikor az első érzelmi vihar elmult s a fivérek ismét elfoglalták hajdani életük színhelyét, mindnyájan leültek a sala da pranzoban a nagy asztal köré, ámbár ilyen korai órában még senki sem gondolt az ebédre. Don Domenico széles pillantással fogta át a benépesedett asztalt. Végre újból apja volt a maga népének. De jaj, nem egészen! Némán Placido felé fordult s ezzel mintegy felkérte, hogy beszéljen szegény Laurorol. Mindnyájan megértették a néma felszólítást és tudták: elérkezett az óra, amikor az újból egyesült családnak friss fájdalommal kell megemlékeznie a halottról:

— Valószínűleg nem tudunk többet, — kezdte Placido — mint amit Pereira doktor már megírt. Ruggiero meg én már későn érkeztünk.

Ruggiero, aki még ebben a fájdalmas pillanatban is mindenképpen azon volt, hogy szemléltető oktatást adjon Brazilia nagyságáról és csodáiról, gyorsan felvázolta a földrajzi helyzetképet:

— Értsétek meg jól a dolgot. Az én fazendám a legnagyobb ugyan egész Sao Paulo államban, de már Paraná állam határán fekszik. Limeira vasúti állomásig kétszáz óbraziliai legua a távolság s ezt lóháton kellett megtennem, mert szerencsétlenségemre valamennyi autónk úton volt. A lovaglás miatt másfél napot vesztettem. Ha az embernek szerencséje van és Limeirában elcsíp egy vonatot, az utazás még mindig tizenöt óra Sao Paulo City-be.

Placido ideges szelídséggel szakította félbe a rajongó braziliai elkalandozását:

— Egyszóval az az igazság, hogy későn érkeztünk s már nem találtuk életben fivérünket. Ott a november a legszörnyűbb nyári hónap. Életveszélyes az utazás a tropikus hőségben. Mind a ketten megbeteged-

tünk Sao Pauloban a szörnyűség után, amit át kellett élnünk. Már a temetés napján betegek voltunk. Még Ruggiero is egy hétig feküdt, pedig ő keménykötésű fiú és többet bír ki, mint mi mindnyájan. Nem is tudtuk elhinni, hogy Lauro meghalt. Mikor lázas voltam, mindig magam mellett éreztem őt. A betegség miatt voltunk kénytelenek elmulasztani papa sürgönye ellenére is a legközelebbi hajót.

Éreztem, hogy ő is közel volt a halálhoz, — gondolta magában Grazia.

Don Domenico a homlokát dörzsölte, amelyen kiütött a verejték:

— És tudjátok legalább az igazságot?

Nem mondotta ki az «öngyilkosság» szót. Placido csak azt közölhette, amit Pereira doktortól hallott. Lauro sohasem panaszkodott, látszólag nagyon meg volt elégedve állásával. A katasztrófa előtt néhány nappal még azt mondotta főnökének, hogy most már teljesen elejtette az Esplanade-szállóban vállalandó állás tervét.

— A cutaway volt ennek az oka, — vetette közbe Ruggerio — szépen összegyüjtötte a pénzt, de valamelyik csirkefogó barátja a sao pauloi kaszinóban eljátszotta az egészet.

Placido szemei elnéztek a messzeségbe:

— Furcsa, de Lauro odaát elvesztette minden találékonyságát.

Don Domenico türelmetlenül felmordult, hogy Placidot ismét visszavigye az eredeti tárgyhoz. A fiatalember most Annunziata felé fordult:

— Lauro nagyon szenvedett amiatt, hogy elvesztette mama gyűrűjét. A te karkötőd, Zia már későn jött. Utóljára októberben kaptam tőle levelet s akkor nagyon megrémültem, mert a levél elég zavaros volt. Mindig az ablakból nyíló kilátásról írt s a horizontról, amelyet nem tud többé elviselni...

— Amellett pedig — vágott közbe megint Ruggerio — azt mondják, hogy az utolsó napokban nagyon jókedvű volt.

Az apa eltolta magát az asztaltól. Szinte alig lehetett hallani a hangját:

— Az igazságot, az igazságot!

Placido sem tudta az igazságot, csupán a meztelen tényeket mondhatta el. November 11-én a reggeli munka elvégzése után Lauro eltűnt anélkül, hogy valakinek szólt volna. Utóljára a Butantan-intézet lóápolói látták őt az istállóban, ahol naponként egy óráig tartózkodott és a lázban vergődő lovakat rajzolta. Aztán nem ment be a városba, mint rendesen, hanem megindult a campagna felé, a nagy síkságra, egyenesen bele a halálos tájképbe, amelyről oly sokszor írt.

— Ó, nektek fogalmatok sincs róla, — kiáltott fel rémült grimasszal Ruggiero — hogy mi is az a campo, a nagy síkság, még hozzá abban a nyári pokolban...

— Ez a síkság csakugyan a legborzalmasabb semmi — erősítette meg Placido — és Lauro — vérében a méreggel — mégis sok-sok kilométert bolyongott ebben a semmiben. Csak este találták meg az egyik vende közelében.

Ruggiero megint kioktatta a lehorgasztott fejű hallgatóságot:

— Vende a neve azoknak a deszkabódéknak, amelyek a pusztaságban állanak s ahol mate-teát, cukrosvizet és pálinkát árulnak.

Placido nem akart tovább beszélni és így fejezte be szavait:

— Azt hiszem, Lauroban több volt a honvágy, mint amennyit kibírt.

Ruggiero a fejét rázta:

— Nem ez volt Placido, hányszor mondtam már neked, a néma tornádo volt az oka... Tudnotok kell, hogy Braziliában nyáridőben egy bizonyosfajta időjárást neveznek így. Valami szörnyű sirokkó ez, de egyetlen szellőcske sem mozdul. A levegő mozdulatlanul áll és az ember alig tud lélekzeni. A statisztika szerint Braziliában az összes öngyilkosságok nyolcvan százalékát ilyen napokon követik el.

— Bocsássatok meg, de ki kell mennem a konyhába.

Annunziata mereven elhagyta a szobát. Campbell erőt vett magán, hogy ne kövesse. Valamennyien utána néztek. Don Domenicot megzavarta ez az incidens, összerezzent, de nem fordította el szemét Placidoról s így kényszerítette arra, hogy tovább beszéljen.

— Talán a csendes tornádó volt az oka. Talán az,

hogy mindig kígyókkal foglalatoskodott. Laurora mindig nagyon hatottak az állatok. Mielőtt a Butantan-intézetbe került volna, egy madártollfeldolgozó-telepen alkalmazták. Mivel ő is mindig ott volt, amikor a kígyókból lecsapolták a mérget, lehetséges, hogy valamelyik észrevétlenül megharapta.

Ruggiero heveskedve mondott ellent:

— Ez lehetetlen, Placido. Egy cascavel-kígyó harapása...

— Pereira doktor nem tartja lehetetlennek. Miért bolyongott el olyan messzire? Pereira szerint ez a méreggel függ össze, amely nagyon gyorsan mindenféle változásokat okoz az agyvelőben. De ki dönthetné el ezt? Mindig ott volt a közelében a halál csábítása.

Az apa most akadozva hozakodott elő a kérdéssel:

— És sokat... sokat szenvedett?

Placido csak egy pillanat eltelte után adta meg a halk választ:

— Amikor Laurot hazahozták, már vak volt és egész teste megbénult. Bizonyosra veszem, hogy nem volt többé öntudatánál.

Iride felsikoltott. Az arca megint olyan pergamentsárga lett, mint betegségének legrosszabb korszakában. Grazia az öklével tömte be a száját, de nem tudott elnyomni egy vad felcsuklást. Ruggiero gyerekes szipogással sírt. Papa dermedten ült a helyén. Placido lehúnyta a szemét és valami vigasztalást keresett:

— Nem is hinnétek, mennyire szerették Laurot. Nagyon sok barátja volt. A temetésre száznál többen jöttek el. Mindnyájan le voltak sujtva. Különösen Pereira doktor...

Az apa többször egymásután csukta-nyitotta a tenyerét, mintha valami bizonyosságot akarna megmarkolni:

— És van valami képetek? Valami fényképre gondolok... az ő fényképére...

Placidonak szerencsére volt fényképe Lauroról. Pereira doktor a halálos ágyon lefényképezte. Ruggiero a csomagokhoz rohant, hogy előkotorja. Reszkető kezek adták tovább egymásnak a halott ifjú csodaszép arcának fényképét. Don Domenico úgy ren-

dezte, hogy ő maradjon utolsónak. De utóbb mégsem volt ereje hozzá, hogy egy pillantást vessen az elvesztett ifjú arcára, aki soha többé nem talál haza, — felállt és kiment a sala da pranzoból. Valami végtelenül hosszú csend hullámzott a nyomában, Ruggiero, aki kisírt szemével megint a régi kis medve volt, elsőnek merte megtörni ezt a csendet:

— Azt hiszem, hogy papa már nem az, aki volt.

Placido azonban ezzel a rajongó ellentmondással büntette meg őt:

— En meg azt hiszem, hogy papa csak most lett igazán az, aki mindig volt.

Még aznap kiderült, hogy Ruggiero nem ok nélkül alakult át braziliai dandy-vé. Joggal állíthatjuk, hogy sem a vadbőrcipő, sem a ragyogóan lesimított haj, de még a nagyszerű cigarettatárca sem túlozta a fiatalember reményteljes helyzetét, noha túlságosan meseszerű lenne, ha most egyszerre milliomosjelöltnek neveznők. Attilio Salvafede levelében, amelyet Ruggiero atyja számára magával hozott, semmi sem jogosított fel az ilyen túlzó jóslatokra. Az öreg fazendeiro ünnepélyesen és nagy lendülettel írt ugyan a levél általános részében, de a gyakorlati kérdésekhez érve már sokkal szófukarabb és határozatlanabb lett. De még ez a határozatlanság is jóval több szerencsével kecsegtetett, mint amennyit rendes körülmények között az élet valószínűségeitől várni lehet. Attilio Salvafede a levél bevezetésében úgy üdvözölte signor Pascarellát, mint szűkebb értelemben vett földijét. Ha nincs is szerencséje telivér nápolyinak lenni, mégis csak a környékén született, Volturara faluban, amely a Monti Picentini tövében fekszik. Ennél fontosabbnak tartja azonban azt a lelki rokonságot, amely mindazok után, amelyeket róla hallott, nyilván összeköti a nagyrabecsült Don Domenicoval: «mind a ketten a kihalófélben levő emberekhez tartozunk». A levél további részeiben azonban beismerte, hogy közötte és Pascarella úr között, sajnos, igen nagy különbség van. Húsz esztendővel ezelőtt, amikor üzleti dolgokban felkelt a szerencsecsillaga, elvesztette feleségét és két gyermekét, tehát az egész családját, ezzel szemben Don Do-

menico az őt ért súlyos veszteség után is még mindig öt reményteljes gyermeket mondhat a magáénak. A gyermektelenség témájától gyorsan eltérve, Salvafade terjengős prédikátori hangon és szegletes elemista írással tett jelentést a fazenda nagyságáról, még nagyobb gondjairól s arról a kívánságáról, hogy szeretne otthon Volturarában meghalni, de attól fél, hogy élete műve utóbb valami részvénytársaság kezére kerül, amelynek igazgatói nem tudják megkülönböztetni a kávébabot a lóbabtól. A fazendeiro csak e hosszú kerülő után jutott el a voltaképpeni főkérdéshez:

«Közlöm önnel, hogy nagyon kellemes lett számomra az ismeretség, amelyet Ruggiero fiával kötöttem. Képességei mindenképpen kielégítenek, szorgalmát módfelett örvendetesnek tartom. Nagyon kedvemre való az a tiszteletteljes modor, amelyet nyilván önnek köszönhet...»

Salvafede végül kereken kimondotta, hogy azt kívánja: Don Domenico haladéktalanul küldje vissza Braziliába Ruggierot. Ellenszolgáltatásképpen hétéves szerződést kínál a fiatalembernek, amelyben évenként emelkedő fizetést és egyéb kedvezményeket helyez kilátásba. Az összeget ugyan nem jelölte meg, de az évek multával (ez volt ama bizonyos határozatlan mondat) úgy alakulhatnak a dolgok, hogy mindkét félt kielégíthetik.

Salvafede levele páratlan arányokban növelte meg a kis Ruggiero tekintélyét a családban. Éppen az vetett rá valami titokzatos fényt, hogy szerencséje voltaképpen kimondatlanul maradt. Az optimista Pascarella-nővérek számára befejezett dolog volt, hogy nemsokára ölébe hull a fazendeiro egész örökösége, ez a páratlan gazdagság. A csillogó reménykedés közepette megfeledkeztek róla, hogy a levél egyáltalában nem jogosított fel az ilyen álmodozásokra s hasonlóképpen megfeledkeztek az esetleges végrendeletekről, a különböző unokaöccsökről és unokahúgokról és egyéb törvényes örökösökről. A hajdan oly borzas kereskedelmi iskolai tanuló, a szenvedélyes futballjátékos, aki éppen ezen a helyen nem is egy pofont dugott zsebre, valami hercegi távolságba került mindannyiuktól. Megfoghatatlan a gondolat; még egy év sem mult el

s a lompos medvéből, akit Giuseppe pribékszemei szüntelenül üldöztek, tökéletes braziliai és startoló kávékrőzus lett. S még megfoghatatlanabb a másik gondolat: egy év sem mult el és Lauro finom alakja nem ült többé a testvérek között, hanem már rég oszlásnak indult a sao pauloi camposantoban!

Papa azt remélte, hogy gyermekei most már minden időkre vele maradnak. De szabad volt-e útját állni a dolgok e mámorosan részeg fejlődésének, mikor ő, a megvénült ember már nem is segítheti az övéit? Elhatározták tehát, hogy Ruggiero március utolsó napján ismét visszatér Braziliába. Ezzel azonban még nem fejeződött be minden. A legfiatalabb fiú, akit a siker nemcsak biztossá, hanem bátorrá is tett s akinek bátorságától a sala da pranzo megrémült, azt kérte papától, hogy engedje vele utazni Iridét. Kitünően megindokolta ezt a kívánságát. Az elgyengült szervezet számára valósággal gyógyhatású a jó hajón megtett hosszú tengeri út. Abban a paradicsomi klímában eltöltött tél az európai szél és eső helyett, a pihenés az árnyékos terraszokon, elsőrangú gondozás a nagy luxussal berendezett házban, — mindez így együtt csodákat fog művelni. Don Domenico két napig védekezett, majd egyik kifogást a másik után adta fel s végül Platania doktort hívta segítségül. Az orvos meg volt győződve a tengeri út jótékony hatásáról s eléggé őszinte volt ahhoz, hogy Ruggiero pártjára álljon. Iride szeme gyulladt lett a sok sírástól s megint gyanus fejfájásokról kezdett panaszkodni. Papa végül is kompromisszumos megoldást fogadott el. A kislány töltse bátyjával az áprilist, májust és júniust, de aztán minden ellentmondás és kifogás nélkül térjen haza. Ennél is maradtak. A legyőzött apa belegyezése éppen eléggé csodálatos volt egy Pascarella-gyermek számára ahhoz, hogy Iridet valami szüntelen mámorral töltse el. Többé nem mozdult el Ruggiero mellől. Legszívesebben a szobájában üldögélt, de úgy, hogy közben hátat fordított Lauro elárvult ágyának s mindenféle tarka és röpke kérdéssel, amelyekre választ sem várt, hajszolta fivérét:

— De úgy-e, elviszel a roçára is, Orso, az őserdőbe, úgy-e?

Ruggiero gőgös és fölényes pillantással felelt:

— Ez lehetetlen, gyermekem! Az asszonyok nálunk nem dolgoznak.

— Mi? A néger és a mesztic nők sem dolgoznak?! Ugyan menj! Hát akkor ki főz, ki mos, ki varr?

Ruggiero, aki minden feltétel nélkül fogadta el Brazilia erkölcseit, türelmetlenül oktatta ki húgát:

— Egy olyan fiatal hölgy, aki ad valamit magára, nálunk egyáltalában nem dolgozhatik. Még a jobb telepesek feleségei sem dolgoznak soha.

Iridét megzavarták ezek az erkölcsi törvények s hunyorogva kérdezte:

— Dehát mit csinálnak egész nap?

— Napernyővel a kezükben ott ülnek az ajtó előtt. És a legnagyszerűbb ruhákban járnak.

Iride izzó szemei megrémültek:

— Santa Madonna! Dehát akkor nekem is jól kell öltöznöm, Orso!

Ruggiero nagyvonalú életfelfogásának ez egészen jelentéktelen probléma volt. Sokat tapasztalt hangon ragyogó megoldásokról beszélt:

— Majd Rioban vásárolunk be mindent. Párizs elbujhat Rio mellett. Sao Pauloban is vannak ugyan egészen jó üzletek, de a kocsinkkal majd Rioba megyünk. Signor Salvafede már elvitt egyszer magával.

— A kocsinkkal?

— Signor Salvafede sao pauloi garázsában három autó áll. És milyen autók!

Iride hátradőlt és lehunyta a szemét, mintha attól félne, hogy idő előtt rohanja meg az újszerű valóság:

— És mit csinálunk még Rioban?

Ruggiero felállt és barna flanellnadrágja zsebébe dugott kézzel fel-alá sétált a szobában. (Attilio Salvafede igen nagy súlyt fektetett vezérkarának hibátlan elegánciájára.) A legfiatalabb fivér most a legfiatalabb nővér mögé állott, lehajlott a hatalmas hajkoronára s magábaszívta a gyermekkora óta megszokott illatot:

— A Hotel Copacabana-ban fogunk lakni. Egy kicsit rulettezünk. És táncolunk. És cocktailokat iszunk. Aztán langustát eszünk... Ó, Iride, Iride, hiszen fogalmad sincs az életről!!

Arthur Campbell elég erős volt ahhoz, hogy legyőzze a féltékenység gerjedelmeit, mert három napon keresztül Grazia teljesen elveszett számára. E három nap alatt kizárólag Placidoé volt és nem az övé. Fivér és nővér között valami titkos és forró beszélgetés kezdődött, amelyet csak néhány éjszakai órára hagytak abba. Arthurt mindebből teljesen kizárták, sőt még csak sejtelme sem volt e szenvedélyes suttogás tartalmáról. Mindez nagyon elszomorította. De újra és újra ezt mondta magában:

Placido rendkívüli ember s Grazia lelkének minden szálával csüng rajta. Meg kell tanulnom, hogy megértsem és szeressem Placidot, ámbár az első nyilván nehezebb, mint a második. Ez lesz a legnagyobb áldozat, amelyet Grazia iránti szerelmem követel tőlem. De ugyan mit is akarok? Isten még mindig túlfizetett.

Az önkéntelen szabadnapokat kétféle módon is kihasználta. Először is látszólag sikerült meggyőznie Domenico Pascarellát arról, hogy az utazási iroda megteremtésének ötlete szerencsés és sokat igérő idea. Azoknak, akik Nápolyt csak felületesen vagy egyáltalában nem ismerik, meg kell mondanunk, hogy abban az időben az egész Piazza del Municipio-n, tehát Nápoly központjában, a Hotel de Londres mellett és a Castello Nuovoval szemben, egyáltalában nem volt semmiféle vállalat, amely az idegenforgalommal foglalkozott volna. Thomas Cook & Son irodája a kis Galleria Vittoriában volt, a város csendes nyugati felében s még most is ott van. Campbell három helyes feltevésre építette fel tervét: egy ilyen iroda hiánya, illetőleg az idegenforgalmi szükségletek kielégítése volt az első. A Pascarella-cég sokéves fennállása a nagy téren, amely szinte kiáltott egy ilyen útbaigazító iroda után, volt a második meggondolás. És milyen könnyen lehet majd megcsinálni az egész átalakítást. Még a «cambio valute» felírású tábla is változatlanul a helyén maradhat. A harmadik sikert igérő körülmény ő maga volt, Campbell személye. Benne igazi angol kerül az őrhelyre, olyan ember, akitől nem lehet megtagadni a reprezentációs képességeket s aki bizonyára meghódítja Olaszországot járó honfitársainak

nagy tömegeit, ha kisebb árakkal és nagyobb szeretetreméltósággal állja Cook és társa versenyét. Az egész tervet nem kell egy csapásra megvalósítani, elég, ha lépésről-lépésre haladnak előre, ahogyan Don Domenico kívánja, de legjobb lenne, ha a banküzlet lassú leépítésével egyidejűleg látnának hozzá.

Nem nehéz kitalálni, hogy Domenico Pascarella mindezt a tervezgetést kezdetben nagy rémülettel fogadta. Konzervatív lelke az «utazási iroda» megjelölés mögött valami nagyon kétes fogalmat szimatolt, talán még ama «pénzváltás»-nál is kevésbbé tisztességes dolgot, holott az volt első lépés, amely letérítette a helyes útról. De most már nem is becsületbeli problémák aggasztották. Ezzel leszámolt. Ártatlanul ugyan, de mégis csak börtönben ült. Az általános rokonszenv számos bizonyítéka s a prefektus sajátkezűleg írt rehabilitáló levele ellenére haláláig beszennyezettnek és megalázottnak érezte magát. Séta közben lehetőleg kerülte a hangos helyeket és időpontokat s felgyűrt kabátgallérral, kerülő úton sietett az aziendába. Az utazási irodával szemben érzett ellenszenve azonban mélyebb gyökerekből táplálkozott. Évtizedeken át hagyományosan szigorú határok között vezette az üzletét. Most pedig arra kényszerítik, hogy ő maga rombolja le az utolsó falat s ő maga tárja sarokra a kaput az ellenséges világnak, amely most már teljes diadallal roboghat el a legyőzött felett. Ahol ezelőtt becsületes és régivágású vidékiek tiszteletteljesen forgatták a kalapjukat ujjaik között, az idegen betolakodók meg se fogják billenteni többé a kalapot és elegáns hölgyek kárhozatos illatokkal töltik meg a levegőt, az utcai üzletben már csak angolul fognak beszélni s még egy kis zug sem lesz, ahova elmenekülhetne. Óráról-órára látnia kell majd saját vereségét. De mit lehet ez ellen tenni? Semmit! Hiszen mindez már nem is volt többé az övé, Arthur Campbellé volt minden. Az angolnak mégis többnapi munkájába került, amíg Don Domenicót végre megpuhította. De ami három hónappal ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna, most aránylag rövid idő alatt sikerült. Pascarella ráúnt a harcra és kijelentette, hogy belátja az utazási iroda előnyeit. Amilyen gyorsan csak lehet, likvidálja az üzletet s azután mindenestől átadja az azien-

dát az új gazdának. Csak azt köti ki, hogy az utazási iroda cégtábláján csupán egy név szerepeljen: «Arthur Campbell». Az angol a leghatározottabban ellenezte ezt. Az üzlet hatásos módon való bevezetéséhez határozottan szükség van Domenico Pascarella jólhangzó nevére. Az ő neve viszont kevésbbé fontos. Ezzel szemben Don Domenico lelkesen védelmezte a maga álláspontját: éppen ellenkezőleg áll a dolog. Egyes-egyedül a cégtáblán szereplő angol név biztosít némi halvány reménységet ennek a vakmerő kísérletnek. Meg aztán a Pascarella-név nincs is már abban a helyzetben, hogy egy új vállalkozásnak használhatna. E kérdés körül viharzott leghevesebben a küzdelem. De miután Don Domenico egész haderejével együtt már hosszú idő óta állandó visszavonulásban volt, most sem maradhatott győztes. Arthur egyik érve elég erős volt ahhoz, hogy eldöntse az egészet:

— Öt gyermeke van. Két ellátatlanul maradt leány és egy fiú, aki igazán nem arra hivatott, hogy hivatalnok legyen. Megfeledkezik ezeknek a gyermekeknek a jövőjéről? Nem, nem! A cég mindnyájunké kell, hogy legyen. Később szabályos szerződést fogunk kötni.

Így is történt. Az aziendát még az év folyamán «Pascarella & Campbell» névre keresztelték át.

Egy álmatlan éjszakán Arthuron átvonaglott az égető kérdés: nem lett volna-e sokkal okosabb, ha felpakkolja Graziát s megszökteti családja bűvköréből, amíg nem késő? Ez a kérdés mindenképpen nagyon jogos volt. De ő maga is túlságosan összefonódott a Pascarella-sorssal, s az ilyen felriadó megismerés már nem volt több holmi futó kétségnél.

Ezeknek a napoknak másik részét, mialatt Grazia az egész időt Placidoval töltötte, Arthur Campbell Annunziata sógornőjének szentelte. Hosszú autókirándulásokat tett vele a környéken s nagyon csodálkozott, hogy ez a nápolyi lány nem ismerte sem Pompéjit, sem Sorrentót, sem Amalfit s még sohasem mászott fel a Vezuvra. (Don Domenico ősi törvénye nemcsak fölöslegesnek, de meg sem engedhetőnek tartotta, hogy fiatal lányok kiránduljanak vagy megbámulják a szép tájakat. Egy erényes család nem fogadhatta el a csavargó külföldiek életstílusát. Még mama életében kétszer-há-

romszor elvitte az egész családot csónakázni, de ez volt az a kivétel, amely megerősíti a szabályt. Ez okozta és a nápolyiak általános közömbössége városuk természeti szépségei iránt, hogy a Pascarella-gyermekek nem ismerték saját hazájukat.) Annunziatában most valami sovány és önmagán csodálkozó életöröm kezdett megmozdulni s ez nagyon megható volt. Arthur valósággal elárasztotta sógornőjét apró figyelmességekkel, amelyeket a leány hitetlen szemmel fogadott. Mintha valaki egy szomjúságtól halálraepedt és már kiszáradt virágot öntözne meg... Valamelyik délben a Circumvesuviana-vasúton — Cook & Son építette, állapította meg Campbell irígyen — Puglianoból a csatlakozó siklóval felmentek a Vezúvra. Végigjárták a sivár kráterperem egy darabját s az óva intő vezetők üldözése közben a lábuk szinte elsüppedt a hamuban, roppant szélrohamok rohanták meg őket, mint egy megközelíthetetlen istenség testőrei. Egy csorba lávafalon keresztül egyszerre megnyilatkozott előttük a nagy kráterkúp hatalmas élete, a föld legbelsőbb magvának leírhatatlan lélegzetvétele, amely tüzesen, mindent megrázva és mégis kísérteties könnyedséggel szállt fel valami kavargó felhőbe. Amikor ezzel a mennydörgéssel a fülükben visszatértek a völgyállomáshoz, Arthur egyszerre beszélni kezdett Annunziata menekülési szándékairól. Maga sem tudta, hogyan kezdődött az egész. Talán annak az odafenn lüktető planétasebnek élménye kényszerítette, hogy olyan dolgokról beszéljen, amelyek túl vannak az emberek kis világán. A kolostorról beszélt. Puritán északi ember létére ehhez a szóhoz katakombák, koporsók, korbácsolások, korhadó csontvázak és misztikus megszállottságok elképzelését fűzte. Annunziata elnézett a láva alatt kanyargó kopár völgyfalvak mellett:

— Ne is beszélj róla, Arturo. Ott maradok a via Concordiában. Grazia elmegy. Ruggiero és Iride is elmennek. Isten tudja, mi lesz Placidóval. Ne félj Arturo, otthon maradok! Ugyan ki ügyeljen papára?

Körültekintő udvariassággal segítette be a kocsiba s kiverekedett két egymással szemben levő helyet az ablak mellett. Aztán tovább folytatta az abbamaradt beszélgetést:

— Félreértettél Zia. Éppen az ellenkezőjét gondoltam. Tedd azt, amit helyesnek tartasz, ne hozz áldozatot, ne mondj le a családod kedvéért...

A leány szégyenkezve húzódott össze:

— Az a legnagyobb szerencsétlenség, hogy az ember szeret, vagy azt hiszi, hogy szeret.

A férfi a leány szemét kereste s megindultan ismételgette ezt a mondatot, miközben észre sem vette, hogy angolul beszél:

— Milyen jó vagy, milyen jó vagy...!

Annunziata mégis megértette. Dacos mozdulattal most a profiljával fordult feléje:

— Gyűlölöm ezt a jót, ezt a jóságot, ezt a gyengeséget. Isten előtt csak a keménység ér valamit. Nem vagyok elég kemény hozzá, hogy az Isten előtt jó lehessek. Ezért maradok otthon, ezért fogom gondozni papát.

A férfi látta a leány jövendő életét. Ottmarad az elárvult házban, kiszolgálja egy uraskodó aggastyán szeszélyeit, aki nem akar meghalni. Napot nap után tölt a konyhában vagy valami kézimunkával elüldögél az ablak mellett. Nem lesz több öröme. Talán ez a kis kirándulás volt az utolsó egész életében. A férfi most felismerte, hogy Annunziata lemondása a szent életről szentebb tény volt, mint maga ez a szent élet. De a leány ezt a lemondást s a jövőjét valami üdvösség nélkül való vereségnek érezte. A férfi egészen közelhajolt hozzá, hogy a kerekek kattogása ellenére is jól megértse minden szavát:

— Te nem tudod Zia, hogy ki vagy. De én tudom, hogy mit cselekszel. Bocsáss meg, hogy ezt mondom...

A vonat egy tölcsér belső falán robogott lefelé s a tölcsér felső szintje a magasra emelkedő sápadt tenger volt, míg odalenn a mélyben már leszállt a borzongató alkonyat. Valóban úgy érezhette az ember, hogy a kopár lávafalak mentén a Hádesz felé rohan. A nap leszállt. Annunziata az ablakhoz szorította az arcát:

— Csak már odalenn feküdnék!

Arthur egy szót sem mert szólni. A fiatal leányarcra most valami fájdalmasan merev és időtlen álarc borult:

— Már mindnyájan elfelejtették Laurot... Mindnyájan elfelejtették...

A napok óta tartó beszélgetés lassan elakadt a két testvér között. Placido részletesen beszámolt Rio de Janeiróban töltött életéről, minden elmerült órát kiemelt a feledésből, elmondotta legapróbb élményeit is, nem hallgatta el szenvedéseit a hivatalban s megkísérelte, hogy megmagyarázza gondolkodásának és költői munkásságának legújabb állomását. Grazia is meggyónt mindent, amit csak tudott; kezdődő szerelmét Arthur Campbell iránt, a nélkülözés szenvedéseit, a Miss Friggsnél eltöltött órákat, a palackpostát, az öngyilkossági tervet, bolyongását a városon keresztül, a csodálatos viszontlátást ott a hotelterraszon és azt a lidércnyomásos álmot a «mostro»-ról, amelyben fivére oly kisértetiesen komor szerepet játszott. De az igazság mindkettejüknek édeskeveset használt s nem leplezhette többé, hogy a Grazia-Placido harmóniát nem lehetett többé helyreállítani. A hangszereiket, tehát önmagukat, nem tudták többé a régi tisztasággal összehangolni. Valami idegen mellékhang rezdült együtt velük, aminthogy nem is lehetett másképpen: Arthur, akihez Grazia tartozott. Valami váratlan villódzás fényénél Grazia felismerte, hogy az az álom a mostroról nem volt egészen önkényes kép, hanem prófétai logikával — borzalmasan eltorzítva ugyan — mégiscsak megjelölte Placidohoz való új viszonyát. Szerelmese kedvéért el kellett hagynia a fivérét. Placido most már egészen magáramaradt, az életbevezető utolsó út is elzáródott előtte s Grazia attól tartott, hogy menthetetlenül áldozata lesz a saját lelkében élő démoni világnak. Ó, megoldhatatlan feladat lenne leírni azt a szerelmes borzongást, amelyet Grazia most érzett, amikor Placidojára pillantott. Félöt volt már s a nappal színei lassan megkoptak. Placido ott állt a reménytelen udvarra nyíló kis szoba ablakánál, Grazia meg keresztbefont karokkal támaszkodott az íróasztalnak. Placido arcára kiült ama koncentrált mosolygás s olyan volt, mint valami Gulliver, aki puszta udvariasságból figyel a láthatatlan liliputiak tanácsaira és figyelmeztetéseire. Két összenőtt szemöldöke egyetlen vastag gondolatjel lett. Fölötte szinte ragyogott a nem nagyon magas homlok. A hosszú és törékeny figura mintha valami furcsa módon szégyelte volna önmagát. Hiszen az arca a régi

kedves arc, mondotta legalább századszor Grazia szorongó lelke. De a következő tolakodó gondolatnál rémülten rezdült össze: a régi, kedves mostro.

Placido elfordult a sivár udvartól:

— Tudod Grazia, Rioban mindennap azt mondogattam magamban: száműzetésben vagyok s majd visszatérek az otthonba. Most pedig olyan furcsának tartom, hogy a száműzetésből hazatértem a száműzetésbe.

— Az Istenért Placido, mit akarsz ezzel mondani?

— Ne haragudj Graja, nem is rólad van szó, csak rólam. Túlságosan előreszaladtam önmagam előtt. Az én számomra nincs többé megelégedés és nincs többé megoldás.

— De van! Amíg csak élek, gondoskodni fogok róla, hogy legyen.

— Nem értesz meg többé Graja. Én magam nem elégítem ki többé önmagamat. Ez egészen megszokható állapota az életnek. Van, aki gondolkozva jut el ide s van, aki gondolkozás nélkül. Neked megmondom azt, amit a többieknek nem tudtam megmondani. Meggyőződésem szerint Lauro ebbe az állapotba pusztult bele. Nem tudott többé megelégedni a félbenmaradt élettel és az üres horizonttal.

Grazia még mindig nem értette meg. Ezt a vallomást, amely a tökéletesség legmélyebb beismerése volt, a gyengeség bevallásának vélte. Elkeseredve mutatott a nagy példára:

— Ha láttad volna, hogy papa milyen erővel viselte el azokat a szörnyűségeket novemberben, akkor...

Placido nem is engedte tovább beszélni:

— Papához képest én semmi sem vagyok. Papa... másképp ezt nem is lehetne kifejezni... papában van valami radioaktív, valami elpusztíthatatlan szubsztancia, ami hiányzik belőlünk, gyermekekből. Ő csak sugárzik és nincs szüksége a tudatosságra. Érzed-e, hogy hanyatlásában most voltaképpen még erősebben sugárzik, mint ezelőtt? Hanyatlás, aljas szó ez! Nem is hanyatlik, csak eltávolodik. Az apróságok nem érdeklik többé. Nagyon sok kellemetlenségben volt részem papa miatt. És mégis egészen mellette állok abban, hogy sohasem kellett neki az olcsó, a kompromisszumos

megoldás. Ott túl a vizen mindez egyre tisztább lett előttem. Talán bolondnak tartasz, de papára gondolok és ez ad erőt arra, hogy ne legyek megelégedve önmagammal és mégis tovább éljek! Utánozni nem tudom őt. Az én utam nehezebb. Tudatosság! Minden lerombolhatót le kell rombolnom magamban... Mondd csak Grazia, csakugyan lemásoltad mindazt, amit a fiókomban találtál?

— Ó, Placido, némelyiket kétszer-háromszor is. Látod, *engem* meg ezek az órák tartottak meg az életnek.

— Akkor talán emlékezni fogsz még arra a buta históriára a görögök országútjáról...

— Hogyne emlékeznék! Csupa vendéglő és kocsma van az országúton s ide tér be mindenki, anélkül, hogy előbbre haladna.

— Akkor hát bizonyára meg fogsz érteni. Azt hiszem, én is erre az országútra jutottam.

— De te előbbrejutsz rajta Placido, muszáj, hogy előbbrejuss!

Grazia ökölbeszorította a kezét, mintha izmaival akarná fivérét a cél felé szorítani:

— Semmi se térítsen el, semmi se akadályozzon többé. Ne legyen foglalkozásod, ne legyenek gondjaid. Mindezt meg fogjuk beszélni. Ő te még nem ismered Arturot. Arturo igazi hős. Ő hozta ki papát a börtönből. Az ő számára nincsen lehetetlenség. Minden akadályt elhárít az utadból, hogy egyesegyedül művednek szentelhesd magad.

Placido irónikusan nevetett:

— Azt hiszem arra akarod felbujtani Arturot, hogy az országútról valami kényelmes vendéglőbe csábítson.

Grazia — egészen jogtalanul — azt hallotta ki ebből a mondatból, mintha Placido kételkednék szerelmesében:

— Ő te még nem ismered Arturot. Minden megvan benne, ami belőled hiányzik, mint ahogyan benned is megvan mindaz, ami belőle hiányzik. És mégis, esküszöm neked bátyám, végtelenül hasonlíttok egymáshoz!

Mikor idáig értek a beszélgetésben, kopogtak az ajtón s a kiéhezett Arthur Campbell mintegy végszóra megérkezett. Különben már egy óránál tovább várakozott a salottóban anélkül, hogy Placido szobájába merészkedett volna:

— Bocsássatok meg! Nem akartalak benneteket megzavarni. De nagyon fontos a dolog. Ne haragudj rám Placido...

Grazia fivére egy széket tolt eléje:

— Sohasem fogok rád haragudni, Arturo.

Campbell a széket óvatosan ismét visszaállította a helyére. Ez a mozdulat a tisztelet megnyilvánulása volt, amelyet a negyvenöt éves férfi a huszonegy éves ifjúval szemben nem tudott elnyomni magában. Aztán akadozva és teli bűntudattal megvallotta:

— En tudniillik... Nagyon szemérmetlen dolog volt tőlem... Odaadtam a verseidet és a vázlataidat Aldo Bugettinek, hogy olvassa el, Grazia tud róla. Bugetti állítólag valami nagy irodalmár itt nálatok. Dehát ezt te biztosan jobban tudod. Nekem jó barátom. Két órával ezelőtt kaptam tőle ezt a levelezőlapot.

Arthur a maga orrhangú és akadozónyelvű kiejtésével lekornyikálta a kártya szövegét, mintha afölötti szégyenében, hogy tolakodó módon protezsált és beavatkozott az olasz irodalom belső ügyeibe, nem tudna értelmesebben olvasni:

«Nagyon sietve írok magának, kedves Campbell. Nagy érdeklődéssel olvastam a fiatal Placido Pascarella dolgait. Ez az érdekes ember nemcsakhogy igen erős tehetség, hanem — pedig ez ritkábban fordul elő — egészen sajátos egyéniség, akit feltétlenül támogatni kell. Postafordultával szerezze meg az író hozzájárulását s akkor először folyóiratomban fogom leközölni a verseket s a filozófiai jegyzeteket, később pedig könyvalakban is kiadom mindet. Egészen bizonyos, hogy nagy feltűnést fognak kelteni, mert ez a kételkedő, majdnem azt mondanám, északi hang a versek déli formai szigorával egybekötve még egészen új nálunk.»

Placido — már amennyire ezt a félhomályban meg lehetett állapítani — sötétpiros lett. Arthur Campbell az íróasztalra tette a levelezőlapot, mintha kínos követi tisztsége ezzel befejeződött volna:

— Megírhatom Bugettinek, hogy beleegyezel?

Jó időbe tartott, amíg Placido végre megszólalt:

— Kérlek benneteket, várjatok tíz percig. Egy ki-

csit magamra akarok maradni. Kinn az utcán a friss levegőn gyorsan meggondolom a dolgot.

Amikor Placido elhagyta a szobát, Grazia kedvese vállaira tette mind a két kezét:

— Tudod, hogy mi a nagyszerű benned, Arturo?

— Nem fogsz hiúvá tenni, Grazia. Sajnos, semmi nagyszerű nincs bennem.

De Grazia mély hangja zavartalanul folytatta:

— A legnagyszerűbb benned az, hogy mindig a kellő pillanatban érkezel.

A férfi nem bírta ki, hogy ne tegyen valami melankólikus célzást a háromnapos böjtölésre:

— Hiszen elég hosszú ideig kellett várnom erre a pillanatra, Grace.

A leány ujjai egyre magasabbra tapogatóztak s végül megérintették szőkésszürke haját:

— Ez borzasztóan tisztességes dolog volt tőled Arturo. De most legalább tudom, hogy egyesegyedül te vagy nekem mindenem az egész világon. Placido? Ezekben a napokban mindent elmondtunk egymásnak, amit csak elmondhattunk. Nagyon kifárasztott. De tőled nem fáradok el soha. Tudom, hogy most alávaló árulást követek el. Rettenetes, de mégis azt hiszem, hogy nincs rá többé szükségem. Most már csak te kellesz nekem!

Átölelték egymást. Ilyen csókkal még sohasem csókolták egymás száját. Ez már a teljes egység volt, amelyet semmiféle más kapcsolat nem ráncigált semerre. Annyira elkábította őket az ölelés ereje, hogy még akkor sem bontakoztak ki egymás karjából, amikor már megérezték Placido jelenlétét. Hosszú percekig tartott, amíg Grazia lassan eltávolodott Campbelltól. Placido meglátta a gyengén megvilágított ablak mögött az ölelkezés árnyékát s hosszú ideig tartotta kezében a kilincset, mielőtt lenyomta volna. A hangja tisztán és világosan csengett át a sötétségen:

— Most aztán *neked* nem szabad haragudnod rám Arturo!

— Miért haragudnék? Nagyon kérlek...

— Végtelenül bájos volt tőled, amit értem tettél. De elhatároztam, hogy nem fogadom el Bugetti ajánlatát. Az ok nagyon egyszerű. Azt hiszem, hogy Bugetti té-

ved. A dolgaim részben dilettáns munkák, részben csapnivalóak. En tudom. Ez nem valami túlzott és határozatlan érzés, hanem kétségtelen bizonyosság. Ha közzétenném őket, aljas módon hazudnék önmagamnak. Talán majd később, ha valami igazi dolgom sikerül...

Grazia és Arthur szavak után kapkodtak s igyekeztek Placido lelkére beszélni, hogy ne tiporja lábbal a szerencséjét. De a fiatalember még csak a vitába sem ment bele:

— Egyelőre egy másik kérésem lenne hozzád Arturo. Nagyon szeretném, ha állást adnál nekem az új utazási irodában, de úgy, hogy a délutánt a magam munkájára fordíthatnám. Gondolod, hogy ezt meg lehet csinálni?

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Megint vasárnap van.

Még hozzá március hó negyedik vasárnapja. Ez pedig azt jelenti, hogy a Pascarella-család utóljára gyűlt össze ünnepélyesen a sala da pranzo nagy asztala körül. Ruggiero és Iride már útrakészen álltak, mert a hajójuk harmincegyedikén indul Nápolyból. Grazia és Arthur is az eredeti időpontnál korábbra, április ötödikére tűzték ki menyegzőjüket, amelyen csak papa, Placido és Annunziata lesz jelen. (Csak futtában említjük meg azt a nem mellékes tényt, hogy nem Grazia lépett be az anglikán egyházba, hanem Campbell lett katolikus.) A pár április hatodikán haladéktalanul elutazik Angliába. Arthurnak még el kell intéznie néhány üzleti ügyét Londonban, meg aztán illett, hogy bemutassa fiatal feleségét a nővérének, aki valósággal anyja volt s akit mindezideig a legjobban szeretett. Grazia szerencséjére Miss Gwendolin Campbell kezdettől fogva nem viselkedett ellenséges indulatú sógornő módjára, hiszen legszebb családi ékszerét küldte el nászajándékul öccse idegen fajból való elrablójának.

Lelke mélyén leginkább Don Domenico duzzogott a fiatal pár nászútja miatt. Ha hívek akarunk maradni az igazsághoz, el kell ismernünk, hogy jó oka volt rá: az utazási iroda. Arthur Campbellt semmi sem tudta

megakadályozni abban, hogy papa aziendáját még március folyamán, tehát a főszezón alatt könyörtelenül átszervezze az új vállalkozás számára. Ez a folyamat a következőképpen játszódott le. Egy napon nagy csomó pompás térképpel jelent meg s félórával később ragyogó és életvidám színek borították az utcai üzlet roskadozó falait. Sok ellentmondás volt ebben a képben; mintha egy ókori falat kényszerítenének arra, hogy türelemmel viselje holmi nagyvilági ünnepségek reklámplakátjait. De ezzel még nem volt vége a dolognak. A szűette pultot vasúti menetrendekkel borították be s az egészet befedték egy odacsavart, vastag üveglappal. Valamivel később befutott egy barátságosan flegmatikus ifjú, Arthur egyik honfitársa. Jóakaratú kézszorítással üdvözölte Domenico Pascarellát, a szeniorfőnököt s kijelentette, hogy azonnal megkezdi a munkát, amellyel ebből a komor barlangból ragyogó idegenforgalmi irodát fog varázsolni. Még az öreg főnök komor pillantása sem bénította meg energiáját és szervező-művészetét. Legelőször az azienda régi berendezésének feláldozását követelte, mert ennek talán van némi régiségértéke, de mai formájában és kopottságában az egész csak arra lenne jó, hogy elkergesse a publikumot. Az idegenforgalmi szolgálatnak ezt a csillagát mister Campbell egyszerűen elcsalta a Cook-cégtől, noha ezt az eljárást egyáltalában nem lehet lojálisnak nevezni. De bizonyára mindenki csendesen örül annak, hogy ilyen módon még Arthur Campbell jellemére is némi árnyék vetődik s a Pascarella-család szerencséjére benne is akad egy kis ravaszság.

Könnyű dolog előre kiszámítani Don Domenico további viselkedését. A főnöki szoba íróasztalához menekült a szemtelen divatvilág elől, amely könyörtelenül betolakodott a vityillójába. Odafenn mereven bámulta az íróasztal Battefiori-felét s igyekezett megoldani a kérdést, hogy öregkorára a ravasz sors ugyan miért kényszeríti gúnyolódva olyan dolgok eltűrésére, amelyeket évtizedeken keresztül megvetett. Keze egy ív fehér irodapapír után tapogatózott. Eszébe jutottak a hajdani jobb idők s zöld, kék és piros vonalakkal dühösen rovatolni kezdte a papírt. E tevé-

kenysége közben elhatározta, hogy holnaptól kezdve kerülni fogja az aziendát. Placido részt akar venni az új munkában. Rendben van, foglalja el a fia az íróasztalát. Don Domenico szívesen adta át helyét az új nemzedéknek. Ez így egészen egyszerűnek látszott, később azonban — tekintettel a szereplő személyekre — nagyon bonyolult ügy lett belőle. Az elkövetkező hónapokban egész sor vita, illetékességi kérdés, érzékenységi súrlódás jelent meg a láthatáron s oka mindig az öreg principális természetében volt. De talán elég ezekből a jövőbe vetett pillantásokból! Végre is a festőt nem lehet arra kényszeríteni, hogy az alaposság kedvéért még a képkeretet is befesse. Sokkal fontosabb papának a gyermekekhez és a gyermekeknek papához való viszonya, ahogyan ez a márciusi napok folyamán kialakult. A legfurcsábban Ruggiero viselkedett. Ugyanazzal a nekikeseredett buzgalommal, amellyel ezelőtt kezetcsókolt apjának s szinte letépte róla a kabátot és kalapot, — ugyanezzel a buzgalommal vigyázott most a lépéseire s ha állt vagy járt, mindig segíteni akart az öreg úrnak. Ha Don Domenico például lement a lépcsőn, Ruggiero azonnal ott volt mellette, hogy támogassa: «Vigyázz, papa! El ne ess!» Amikor át kellett menni az úttesten, karonfogta apját és óvatosan kormányozta a másik part felé. Úgy bánt vele, mint egy gyermekkel vagy egy aggastyánnal s ezzel nem annyira hálát, mint inkább haragot keltett apjában. Iride ezzel szemben teljesen hűtlennek bizonyult. Sovány teste ugyan ott ült még az otthoni asztal mellett, de izzó szemei már előresiettek Braziliába. Szinte minden erejét elhasználta azzal, hogy fékezni akarta izgalmát, amely szüntelenül ideoda rángatta. Ki tudja, papa talán az utolsó pillanatban visszavonja az engedélyt, hiszen Iride olyan rossz színben van?! Mint a gyermek, aki nem akar lefeküdni s azt hiszi, hogy láthatatlan lesz, ha a nagyok társaságában lehunyja a szemét, Iride is ilyen láthatatlan akart lenni, hogy a sors ne kergesse az ágyba. Grazia hűsége sem volt sokkal különb. A via Concordia napról-napra idegenebb lett számára. Arthurral együtt reggeltől estig lakást kerestek s ha emiatt elkéstek a vacsoráról, papának nem volt többé ha-

talma hozzá, hogy lesujtson villámaival. Annunziata szerencséjére a munka úgy megszaporodott, hogy gondolkozásra már nem jutott ideje. Meggyőződése szerint az olyan elkényeztetett vendéget, mint Arturo-t a megszokott házikoszt nem elégíthette ki. Annunziatára hárult tehát a feladat, hogy naponként gondoskodjék az étlap változatosságáról. Iridét fel kellett szerelni az utazásra s Grazia sem vonulhatott be a házasságba minden kelengye nélkül. E nehéz problémák megoldását, a nagy kiadások és szerény anyagi eszközök kiegyenlítésének feladatát egyesegyedül Annunziata kipróbált technikája tudta vállalni. És Placido? A hónap elején töltötte be huszonkettedik évét. De még mindig mereven ugrott fel helyéről, mikor papa belépett a szobájába s lehorgasztott fejjel állt meg, mintha valami igazságos büntetést várna. Papával még mindig csak így beszélt: «Igen, papa» és «nem, papa». Sohasem ő kezdte a beszélgetést. Don Domenico sem tudta, hogy mit beszéljen Placidoval, noha szívében lassan-lassan valami titkos kíváncsiság ébredezett a fiú zárkózott szellemi tevékenysége iránt. De hát nem volt ő olyan ember, aki kihasználva a jó alkalmat, így kezdené a beszélgetést: hallottam, fiam, hogy irogatni szoktál. Elhiheted nekem, hogy fiatal koromban én is sok mindenen törtem a fejemet. Ideadhatnál valamit a dolgaidból, hogy elolvassam őket. Placido persze még kevésbbé volt alkalmas arra, hogy partner legyen egy ilyen beszélgetésben. Ó, milyen idegen volt az apa számára ez a fiú, aki legeslegközelebb állott hozzá! Egyre kevésbbé kételkedett benne, hogy valamennyi gyermeke közül Placido szereti őt a legjobban. De az apa és a legidősebbik fiú mégis egyformán féltek a jövőtől, amely úgy alakulhat, hogy nagyon gyakran ülnek majd egymással szemben az asztal mellett, valami nyomasztó hallgatásban.

Vasárnap van! Délután öt óra, mint hajdan. Mindnyájan összegyültek s várják papát, aki minden percben hazatérhet sétájáról. Friss márciusi fény sugárzik a sala da pranzoban. Feleslegessé válik tehát a régi szokás, hogy papát ne égő csillárokkal, hanem alázatos sötétségben fogadják. Egyszerre mindnyájan elhallgat-

nak. Odakünn papa kulcsa elcsikorogja a régi melódiát. Elébesietnek: Ruggiero, Iride, Placido, Grazia, Annunziata és valamivel mögöttük Arthur Campbell. Már senki sem csókol kezet papának, ezzel szemben papa csókot lehel a leányok homlokára, mielőtt halkan mennydörgő ajtócsapkodással felvonulna az emeletre, hogy felkészüljön a megszentelt órákra, amelyeket népe körében fog eltölteni. Don Domenico kétségtelenül talpraállt, amióta fiai visszatértek. Az alakja ugyan összement s a hajdan széles arc sokkal kisebb lett, de bajusza ismét ki volt pödörve s kerek kandúrfején a fehér haj megint harciasan meredezik az ég felé. Egészséges piros színét azonban valószínűleg csak az alkonyati napfénynek köszönheti, amely besüt az ablakon. Tárgyilagos beszélgetés között gyorsan mulik el a délután. Mivel ezekben a napokban szerteszét megy a család, sok mindent kell megbeszélni és tisztázni. Az ülés rendje még mindig a régi. Lauro helyét Arthur foglalja el. Mire a pranzo órája eljön s Giuseppe behozza a pasticcia di maccheronit, a gyakorlati kérdéseket már mind elintézték. Don Domenico — mértékletesebben ugyan, mint ezelőtt —, de változatlanul néma odaadással kezd enni. A sors visszaadta Giuseppének megvetően fenséges tálaló-arckifejezését, nem adta azonban vissza kezének és lábainak biztonságát. A tálak remegnek és ingadoznak ujjai között, mintha viharba került hajón szolgálna fel. (A szemtelen Ruggiero különben már néhány nap előtt figyelmeztette papát, hogy legfőbb ideje lenne a szolgát nyugalomba küldeni.) Amióta Campbell jár a házhoz, Giuseppe tálalás közben fehér cérnakesztyűt visel. Ezzel részben az angol iránt érzett nagyrabecsülésének ad kifejezést, másrészt pedig azt hiszi, hogy így jobban el tudja rejteni reszketését. Miután papa nem szól semmit, a vacsora régi szokás szerint tiszteletteljes hallgatással ér véget. Aztán a háziúr elé teszik a borosüveget, Arthur pedig Grazia protekciójára egy pohár whisky-szódát kap. És most megkezdődnek ennek az estének nevezetességei.

Ugyanabban az órában, amikor Don Domenico az elmult idők megszentelt vasárnapjain gyermekeit a Pascarella-sorsról és az ellenséges világról szokta volt felvilágosítani, — ugyanebben az órában eszébe jut sa-

ját gyermekkorának egyik eseménye s nekikezd, hogy elmesélje. Talán ő maga is érdekesnek vagy humorosnak tartja a szerény kis históriát, mindenesetre sok apró részlettel szövi át. Mesélő hangja eközben valami kellemes álmossággal cseng. A gyermekek szíve egy pillanatra megáll. Hiszen papa ezelőtt is beszélt néhaněha a régmult időkről, de akkor mindig csak a család történetéről volt szó, sohasem személyes élményekről vagy a gyermekkor tovább bongó emlékeiről. Fiai és leányai előtt papának nincs gyermekkora. Az élete ugyan a végefelé közeledik, de ennek az életnek kezdete eltűnik az örökkévalóságban. Most azonban az elbeszélés, amelyet valami ismeretlen mosollyal kísér, egy kis Domenicot ébreszt fel álmából, valami rövidnadrágos kisfiút, aki a legendás nagyapa istállóit bámulja s mindenféle tiltott dolgot követ el. A testvéreket fájdalmas megrázkódtatással tölti el, hogy ez a gyermek azonos papával, mintha ez már a halál árnyéka lenne. Egyesegyedül ez a megrázkódtatás ad bátorságot Ruggieronak, a braziliainak a kérésre, amely Placidot arra kényszeríteni, hogy fejét egészen mélyen lehajtsa az asztalterítő fölé:

— Tudod papa, — s a vakmerő fiú nyelve nem akad meg! — hogy mit nélkülöztem odaát leginkább? Az énekedet! És mindig is nélkülözni fogom...

Most megakadt. Mindnyájan kővé meredten ülnek. Csak Iride szólal meg váratlanul, pedig mostanáig egyáltalában nem viselkedett feltünően:

— Papa, papa, ki tudja, hogy látjuk-e még egymást!

Valami tapintatlan démon kényszerítette ezekre a kegyetlen és szentimentális szavakra. De papa nem is ügyel rájuk, mert most Grazia áll fel és feléje emeli a kezeit:

— Papa! Arturo még sohasem hallott téged...

Most valami nagy hangzavar támad, amelyben csak a megrémült Placido nem vesz részt. Don Domenico pillantása kutatva jár körbe. A bajusza meg-megvonaglik. Papa mosolyog. Papa az ajtó felé néz. Papa megszólal:

— Ruggiero nézd meg, hogy jól be vannak-e zárva az ajtók!

Erre olyan felugrálás és össze-vissza szaladgálás kezdődik, mint még soha. Ruggiero és Iride odavágtatnak a kettős ajtóhoz s kétszer is ráfordítják a kulcsot. A többiek sápadt és izgatott arccal sietnek a salottoba. Arthur Campbellt a testvérek boldog zavara elfogódottá teszi. Nem ért semmit az egészből s megint barbárnak érzi magát, aki a sors kegye révén a misztériumok templomába került. De a szégyenkezésre már nincs ideje, mert szerelmesének forró keze maga után húzza a salottoba. Grazia felnyitja a pianinót, Annunziata meggyujtja a piros díszgyertyákat s Placido — mint regen — kiveszi a szekrényből a Gioconda zongorakivonatát. Annunziata ujjai már ott járnak a billentyűkön, de egyszerre olyan szívdobogást kap, hogy az első akkordból, amely a gonosz Barnaba monológját vezeti be, csak valami vinnyogó arpeggio lesz.

Don Domenico azonban megint maga a biztonság és az erő. A salotto közepére megy, kidomborítja a mellét, egyik lábával előbbre lép s hátraveti a fejét. Minden szenvedés és megaláztatás ellenére oroszlánszerű készültségben áll övéi előtt, mint fénykorának napjaiban. Az egész különbség csak az az «ellenére», amelyet meglátni a tartásán. Most, hogy ránéz, az ujonnan jött is magában érzi az általános izgalmat.

«O monumento !
Regia . . .»

Az első hangok rekedten és nyersen csengenek. Don Domenico leinti az egészet. Hiszen olyan régen énekelt utóljára! Először rendbe kell hozni a hangját. Hosszan és odaadóan krákog, hogy a gégéjét feltisztítsa. Aztán újból int a kísérő Annunziatának, — kezdhetik. Az akkord tisztán és biztosan cseng. Tisztán és mámorítóan ömlik szét a térbe a hang:

«O monumento !
Regia e bolgia dogale ! Atro portento !»

De alighogy elhangzott a zenei frázis utolsó rezdülése, valami szörnyű dolog történik. Lauro nagybőgője most is ott áll zöld burkában a zongorának támaszkodva s az özönvízelőtti idők valami nagy és jósá-

gos teremtményére hasonlít. Úgy látszik, mintha a sok ember és Annunziata akkordjai felébresztették volna, mert hatalmas testéből hosszúra nyúlt, nyögő és berregő hang tör elő, jajkiáltás és haragos nyugalomraintés egyszerre. Nem történt semmi, csak a zongora hangjától megrezdült negyedik húr ereszkedett le teljesen.

A megdermedt salottoban halálravált arcok bámulnak egymásra. Papa belekapaszkodik Ruggieroba. Abban a mély, túlvilági hangban Lauro szólalt meg. A testvérek mind megértik az üzenetet:

Az ének és a törvény korszakának mindörökre vége!

De milyen korszak kezdődik?

Ursula Parrott:

EX-FELESÉG

Szabad-e a nőnek mindaz, ami szabad a férfinek? Erről szól ez a könyv, az utóbbi évek egyik legnagyobb sikerű regénye Amerikában és immáron egész Európában is. Ursula Parrott, ez az okos, szellemes, mélyen érző és mélyen látó írónő, azt feleli, hogy szabad. Szabad dolgoznia, hogy megkeresse a kenyerét és ne szoruljon eltartásra. Szabad önállóan gondolkodni, felszabadulva minden férfiak-kitalálta előítélettől. Szabad házasságot kötnie, vagy a szerelem mezőin szabadon csatangolnia, érzései és meggyőződései szerint. Ursula Parrott hősnője, az »ex-feleség«, él mindezekkel a szabadságokkal s olyan szeretetreméltó, olyan okos, olyan csinos, hogy még akkor sem vehetjük szabadosságait rossz néven, ha magunk esetleg más meggyőződést vallanánk. Különben is mindegy, hogy mit vallunk: a legmodernebb nőben is felülkerekedik előbb-utóbb az örök asszony s Ursula Parrott elvált asszonya is, miután végigpróbálta az élet és szerelem minden lehetőségét, megint csak férjhez megy. Kényesebb témát nagyobb finomsággal, vitásabb kérdésekkel, ösztönösebb bölcseséggel soha nem írtak még meg, mint ahogy Ursula Parrott ebben a regényében, amely kétségtelenül megérdemli a világhírét és bizonyára majd a magyar közönség szeretetét is. Az ízléses egészvászonba kötött könyv az Athenaeum országos hírű *2 pengős regénysorozatának első köteteként jelent meg.*

Móricz Zsigmond:

FORR A BOR

Nyilas Misi megható és szimpátikus alakját a Légy jó mindhalálig című klasszikus Móricz-regényből s ennek színpadi átdolgozásából az egész ország ismeri. A Forr a bor-ban, Móricz Zsigmond legújabb regényében Nyilas Misi megnyúlt testtel, megváltozott lélekkel bukkan föl újra. A kis diákból érettségi előtt álló fiatalember lett, s azok a magok, amelyek a kis Misi lelkében még csak csíráztak, kinyílva, a kamaszkor válságos éveiben felburjánozva zsendülnek most elénk. Nyilas Misi, maturandusz, hatalmas érettségi botrány középpontjában áll s vele együtt a diákok egész sora, akiknek változatosan jellemzett alakjában a mai Magyarország vezető generációjának ifjuságára ismerünk A Forr a bor, amely a mult század utolsó éveiben játszik, jóformán történeti regény, mert egy elmerült világ régi tanár-alakjait s jövőbe induló gyermek-figuráit mutatja be, de a forrongó jelennek is reprezentatív regénye, mert ezek a gyermekek diadalmaskodnak vagy buknak el a mi válságos éveinkben. Móricz Zsigmond új regényének legszebb dícsérete, ha azt mondjuk róla, hogy méltó párja a »Légy jó mindhalálig«-nak, amely ma már klasszikus regényremekeink közé tartozik. A Forr a bor az Athenaeum rendkívül népszerű, 2 pengős könyvei második köteteként jelent meg.

Kuncz Aladár:

FEKETE KOLOSTOR

Az írót, aki ezt a könyvet írta, nemrég temették el az egész magyar irodalmi világ mélységes részvéte közepett. Sírjára kis fakeresztet tűztek, rajta ez a név áll: Kuncz Aladár. Kuncz Aladár nevét azonban nem a kis kereszt őrzi, hanem a *Fekete kolostor* két kötete, amelynél szebbet, megindítóbbat, egyszerűségében gazdagabbat ritkán olvasunk manapság. Az írót, a háborúelőtti évek finom franciás kultúrájú Páris-rajongóját kinn érte a háború kitörése. Sokadmagával együtt egy düledező, elhagyott kolostorba internálták s a háború éveit itt élte át. Könyve ezeknek a szenvedéssel, nélkülözéssel telt éveknek története, csöndes történetírása az emberi nyomorúság legborzongatóbb mélységeinek. S a fekete kolostor lakói és börtönőrei, kiáltóan tragikus és fojtottan derűs élményei éppen azzal nőnek az esetlegesség és egyszerűség fölé, azzal lesznek az emberi lélek örök szimbólumaivá, hogy az író a végletekig nagy a mértéktartásban: semmit sem puffaszt fel giccsé, semmit sem magasztal vagy kárhoztat frázisokkal, hanem az élet egyszerű igazságának színét önti el könyvének minden oldalán. Kevés igazabb, szebb, meghatóbb, s mégis izgalommal, drámaisággal telítettebb könyvet olvastunk Kuncz Aladár munkájánál, mely az Erdélyi Szépmíves Céhnél jelent meg első kiadásban és nálunk rövid idő alatt már a harmadik kiadását érte meg.

Nyirő József:

ISTEN IGÁJÁBAN

A regényben ma is van valami őséből, az époszból: minden regény harc, csakhogy nem népek között, hanem az ember és a külvilág, az ember és a másik ember, vagy az ember és önmaga között. Nyirő József regénye a legnagyobb harcot tárja elénk: az ember és az Isten harcát. Egy papi élet regényét írja meg azzal a külső és belső gazdagsággal, amit csak az átéltség tesz lehetővé. Az író csakugyan átélte mindazt a sorsfordulatot — a szemináriumi életről a reverenda levetéséig —, amely regényének hömpölygő menetét viszi, s a hős egyéni drámáján túl átélte az erdélyi magyarság háború utáni nagy sorsfordulását is. Menekülő falvak szekértáborának époszi erejű dübörgése, félrevert harangok kongása festi meg a nagyszerű hátteret a regény előterében álló finoman rajzolt, pompás jelenetekben bővelkedő lelki történethez. Bizonyos, hogy Nyirő József műve, mely az Athenaeumnál jelent meg, egyike az utóbbi évek legkiemelkedőbb regényalkotásainak.

BABITS MIHÁLY

ÚJ MŰFORDÍTÁSAI

Babits Mihály azoknak a nagy költőinknek sorába tartozik, akik nem érték be azzal, hogy irodalmunkat a maguk nemes költészetével megajándékozzák, hanem a költészet szellemének igazi apostolaiként a világirodalom nagy költőit is tolmácsolni akarták a magyar olvasó számára. Babits Mihály mérhetetlen nagy szolgálatot tett a magyar közműveltségnek nagy Dante-fordításával, Baudelaire fordításaival, a mult század nagy angol költőit jóformán ő hozta el hozzánk, — s az *Oedipus király és egyéb műfordítások* című új kötete megint ritka meglepetések erejével szolgál. A legnagyobb görög tragikus, Sophokles *Oedipus királya* magyarul még nem szólalt meg ezen az emelkedett s telített drámai hangon, Shakespeare csodálatos játéka, a *Vihar* még nem akadt ilyen varázslatos költői erejű fordításra, Goethe *Iphigéniája* most talált először Babits klasszikus ívelésű és mégis belsőségesen meleg verseiben egyenértékű tolmácsolásra. S a három nagy drámai költemény mellett tömege az apró remekműveknek: régi görögök s modern angolok, franciák versei — köztük Shelley, Edgar A. Poe stb., stb. örökbecsü alkotásai — csodálatosan szép magyar átültetésben. Olyan ez a kötet, mint egy zsúfolt ékszeres láda, amelyben a legkülönbözőbbszínű drágakövek ragyognak, de mindegyik mélyen izzó nemes sugárzású, s mintha mindegyik a föld mélyének egy-egy titkát árulná el. Sok-sok nagy költői lélek kincseit gyüjtötte össze Babits Mihály nagyértékű új kötetében, meggazdagítva e kincseket azzal, amit a maga költő-lelkéből hozzáadott. A szép kiállítású, gazdag tartalmú kötet az Athenaeum kiadásában jelent meg.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 039595845